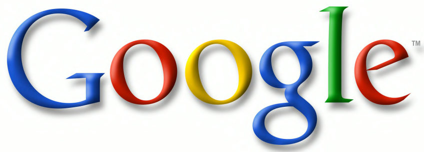
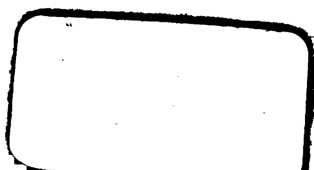

(Sim[illegible]

FD

10. sz.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK.

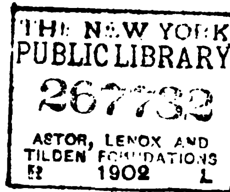
5

ÖTÖDIK KÖTET.

LONDONI MAGYAR OKMÁNYTÁR.

PEST, 1859.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFFER, RÁTH PESTI, HAAS BÉCSI, KÖNYVÁRUSOKNÁL.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

DIPLOMATARIA.

V.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK.

ÖTÖDIK KÖTET.

PEST, 1859.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFFER, RÁTH PESTI HAAS BÉCSI, KÖNYVÁRUSOKNÁL.

MAGYAR TÖRTÉNELMI
OKMÁNYTÁR,
LONDONI
KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁRAKBÓL.

ÖSSZESZEDTE S LEMÁSOLTA

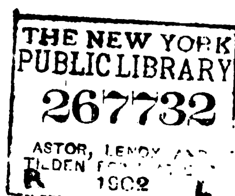
SIMONYI ERNŐ,

1521—1717.

PEST, 1859.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFFER, RÁTH PESTI, HAAS BÉCSI KÖYVÁRUSOKNÁL.

AN

Pest, 1859. Nyomatott Emich Gusztáv könyvnyomdájában.

TARTALOM.

LONDONI MAGYAR OKMÁNYTAR.

türe azt, a mit mások évek előtt írtak, és ezt, mint történeti okmányokhoz illik, én híven és pontosan teljesítettem; tollhibától természetesen én oly kevéssé vagyok ment, mint mások, de szándékosan egy betűt sem cseréltem vagy hagytam el. Itt-ott felvilágosító jegyzeteket tettem, nem a történetíró, hanem a nagy közönség számára.

Sokan azt hiszik, hogy történeti okmányok olvasása csupán a történetírókat illeti, a mi véleményem szerint igen hibás nézet. Az, ki saját hazája történetét ismerni akarja — és ki ne akarná? — az nem elégedhetik meg egyes, bár egyébiránt a legjelesebb írók általános történeti munkáinak olvasásával, annak szükséges, hogy magokat az eredeti kútfőket keresse fel és ismerni tanulja, szükséges, hogy maga ismerje azon adatokat, azon okleveleket, melyek a történetíró által munkája alapjául használtattak, melyekkel véleményeit támogatja, mert csak így lesz képes megítélni, hogy mennyire volt ez vagy amaz író részrehajlatlan, mennyire volt jól értesülve és menyire helyesek és becsületesek véleményei, úgy mint mennyi befolyással voltak reá a pártérdek, nemzeti, vallási vagy osztály-előitéletek és más befolyások, melyek az ember véleményének képezésére hatással vannak. De feltéve a történetíró tökéletes becsületességét, részrehajlatlanságát és képességét, még akkor is gyakran egyetlen egy levél, egyetlen egy okmány elolvasása sokkal jobban ismerteti meg velünk írója jellemét, a befolyásokat, melyek cselekedeteire hatással voltak, söt magát a kor szellemét, mint azt a legügyesebb történetíró minden fényes tulajdonai mellett is képes volna tenni.

Azt, a mi valámely korban történt, híven előadhatják azok, kik tettleg részt vettek az eseményben, vagy annak szemtanúi voltak, és ezek után feljegyezhetik azt mások és adhatják át az utókornak; de az érdekeket, az ingert, a szenvedélyeket, szóval, mind azon okokat, melyek cselekvésre buzdították az egyik, vagy tétlenségre határozták a másik részt, ezeket a szemtanúk és az eseményben szereplők csak ritkán, és akkor is csak egy oldalról látják; ezeket kikutatni úgy, mint megírni a történet phylosophiáját, ez az utókor dolga, kinek e czélra alapúl szolgálnak a történeti okmányok. Pedig a történet phylosophia nélkül mulatságos ugyan lehet, de tanulságos alig.

A tanultság általános elterjedése a három utóbbi században, a sajtó feltalálása s más kézzelfogható okok, annyira elárasztották Európát történeti könyvekkel, hogy azoknak olvasására egy ember élete kevés. Már Voltaire azt mondja, hogy az ő idejében 12,000 kötetre ment a nyomtatott historiai munka csupán Francziaországot illetőleg, pedig Voltaire közel egy század előtt írt; azért a külföld történetének tanulásában szükebb korlátok közé kell szorítkoznunk és általános tudomással kell beelégednünk, legfelebb egyes fontosabb s Európa többi országaira határozó befolyással biró korszakokat szemelvén ki különös tanulás tárgyáúl; de hazánk történetében egy korszak sincs, mely reánk nézve elegendő érdekkel nem bírna arra, hogy azt, ha módunkban van, ismerni ne tanuljuk. Minden, mi hazánk alkotmányos, nemzeti, vallási és erkölcsi, söt szokásaink s elöitéleteink fejlődésére vonatkozik, különös érdekkel bír, és a legcsekélyebb ese-

mény vagy anekdota, ha történeti fontossággal nem bír is, a kiváncsiság kedves tárgyát képezi.

Hogy mennyiben felelnek meg az itt közlött okmányok az említett kellékeknek, annak meghatározása az olvasót illeti; én még csak annyit mondok, hogy az itt közlött kis gyüjtemény csak egy csekély részét teszi azon történeti adatoknak, melyek hazánkra vonatkoznak és Angol- s más országok levéltáraiban eddig ismeretlenül hevernek, és melyeknek közzététele kivánatos s becses adalék volna hazánk történeti irodalmához.

Engem körülményeim eltávolítottak Londontól és ezért a megkezdett gyüjtést, legalább jelenleg, folytatnom nem lehet, de lehetnek más hazámfiai, kik azt folytathatják; ezeknek tán némi szolgálatot teendek, ha itt, a mennyire az ily könyv természetével megfér, részletes ismertetését adom az angol jelesebb könyvtáraknak, s jelesen ezek kézirati gyüjteményeinek, mely azoknak, kik bennök buvárkodni akarnak, némileg utasításúl s időkímélésül szolgálhat.

AZ ANGOL KÖNYVTÁRAK.

Az angol könyvtárak közt az, mely a Britt Muzeumhoz van csatolva, mind nagyságára, mind fontosságára, mind értékére nézve kétségkivül az első helyet igényli. A Britt Museum egyike azon nyilvános intézeteknek, melyekre az angol nemzet méltán büszke lehet, és tán az egyetlen, mely a nemzet nagyságával s gazdagságával arányban van.

Ezen nemzeti intézet a múlt század közepén alapíttatott. Sloane János baronet, jeles orvostudor és a tudomány s szépmüvészet nagy pártolója, a

múlt század elején sok fáradsággal és nagy költséggel szerzett meg egy igen jeles könyv- és kézirattárat, úgy mint természeti és régiségi ritkaságokból álló gyüjteményt, és 1753-ban meghalálozván, végrendeletében azon óhajtást fejezte ki, hogy az ekkép szerzett gyüjteménye együtt maradjon, és hogy végrendelete végrehajtói azt a nemzet számára való megvásárlás végett a parlamentnek 20,000 font sterling árán felajánlják. A parlament ezen felszólítás folytán még ugyanazon évben megszavazta az ezen gyüjtemény és a Harleyi-levéltár megvételére kivánt pénzt, úgy mint a szükséges költségeket is egy ezen gyüjtemények s a már előbb a nemzet tulajdonává lett Cottoni-könyvtár elfogadására alkalmas épület megvételére. Ugyanezen parlamenti acta 40 tagból álló bizottmányt nevezett ki, kiknek és az actában meghatározott módon nevezendő utódaiknak kezelésére bízta az ekképen megalapított nemzeti muzeumot.

Ezen bizottmány tagjai közül egyet a fejedelem nevez, 19 egyházi és világi főhivatalnokokból, 4 tudós társaságok elnökeiből áll, kik hivataluknál fogva tagjai a bizottmánynak, 9 a muzeum alakításában kitünő érdemmel biró családok képviselői, kik az illető családok által neveztetnek; így a Sloane- családnak 2, a Cotton-családnak 2, a Harley családnak 2, a Townley, Elgin és Knight családoknak pedig egy-egy képviselőjök van a bizottmányban. Ezenkivül a bizottmány választ a tudomány vagy müvészetben kitünő férfiak között több tagokat, mely utóbbiak száma nincs meghatározva, hanem a körülményekhez képest több vagy kevesebb lehet, de az összes bizottmány számának felén alúl kell lennie.

Az alapító acta egyenesen kimondja, hogy a

müvészet és tudomány ezen raktára a közönség használatára fordíttassék és hogy belé minden kiváncsinak vagy tanulni akarónak szabad bemenet engedtessék, alávetve azonban az oly rendszabásoknak, a milyeneket a bizottmány időről időre szükségeseknek vélend. Ezen magokban ugyan csekély de válogatott gyüjtemények tették kezdetét ama nagyszerü intézetnek, mely egy század alatt számos adakozások és vásárlások folytán óriási nagyságra nőtt és a mai Britt Muzeum neve alatt ismeretes.

A Britt Muzeum egy igen jeles pénz- és egy érdekes arczképgyüjteményen kivül három nagy osztályból áll, s ezek : a régiségek, a természettani gyüjtemények és a könyvtár. Bár mennyire érdekes legyen is az első két osztály, nekem jelenleg nem czélom rólok szólani, és csupán a könyvtár ismertetésére szorítkozom; de mielőtt ennek kissé részletesebb leirásába bocsátkoznám, szükséges lesz előbb az olvasószobáról és azon rendszabályokról szólanom, melyeknek megtartása szükséges ezen könyvtár használhatására.

A fenebb érintett muzeumi bizottmány 1754. évben az újonan alapított muzeum számára megvette az úgynevezett Montague-házat a hozzá tartozó terjedelmes telekkel együtt és ezen házban tétettek le a nevezett gyüjtemények, hol azok 1757. év végével először nyittattak meg a közönség számára. Az ez időben a bizottmány rendeletéből kinyomatott szabályokból látjuk, hogy ekkor a közönség számára csak tíz bemeneti-jegy adatott ki óránként, öten a látogatók közül a könyvtárnok és öten a segédőr által vezettetvén a muzeum megte-

kintésében; hogy mennyire növekedett légyen a közönség részvéte ez idő óta ezen intézet iránt, mutatják az utóbbi években látogatók lajstromai, így például 1850-ben 1,098000 és 1851-ben 2,525000 ember látogatta meg a Britt Muzeumot, mely most hetenként három napig van nyitva a közönség számára minden személyválogatás és bemeneti-jegy nélkül. Érdemes itt megjegyezni, hogy a nagy közönség ily szabad bemenetele mellett is a muzeum megnyitása óta csak két eset fordúlt elő, melyben a szemlélésre kitett tárgyakon kár történt, és ez is csak csekély kár volt.

Ugyanezen időben a muzeumi könyvtár is megnyittatott a tanulni akaró közönség számára, az azonkori szabályok szerint bemenet csak a bizottmány vagy ennek állandó választmánya közgyűléséből volt nyerhető, mely hat hónapra adatott, a mely idő után új folyamodásra volt szükség. Az olvasók számára egy különszoba rendeltetett, mely egy alkalmas tiszt felügyelése alatt nyitva volt azon ideig, meddig a muzeum többi részei. Az olvasók nagyobb kényelmére (?) és a gyűjtemény biztosságára megkivántatott, hogy mindenki egy nappal előbb irásba adja be, hogy mi könyvet vagy kéziratot akar másnap látni, mely azután az olvasószobában számára készen volt.

Ez idő óta a rendkivül megszaporodott gyűjtemények úgy, mint a látogatók s olvasók száma, mind a muzeumi épületen mind pedig a szabályokoni tágítást tették szükségessé. És az ó épület lassanként eltünt, és helyébe állott ama pompás épület, mely Londonnak legszabatosabb szépségű épitészi müvét képezi. Ezen épület végkép csak 1850-ben

készült el, melynek pompás termei magokban foglalják a muzeum összes gyüjteményeit.

Az olvasók száma is tetemesen szaporodván, az eredetileg számukra kirendelt hely több ízben, úgymint 1810-ben, 1827-ben, 1838-ban tágasabb s alkalmasabb szobákkal cseréltetett fel, hol azok kényelmes üléssel, tenta s tollakkal elláttattak. De ama pompás s páratlan olvasóterem, mely most van használatban és mely kétségkivül mind szépségére mind nagyságára, mind kényelemre nézve mindent fölülmúl, a mit e tekintetben bármely országban is láthatni, csak a múlt 1857. évi máj. 16. nyittatott meg az olvasók számára. Ez egy 150 láb átmérőjü és majdnem szint oly magas, kerek alkatú kupolás terem. Ezen pompás teremben, melynek épitése s bútorozása 1,500,000 pengő forintba került, minden az olvasó kényelmére van számítva. Üveg kupoláját 60,000 láb fehérre köszörült üveg fedi, melyen a világosság bőségesen, de vakító fényétől megfosztva terjed el egyenlően a terem minden részeiben. A padlózat egy guttapercha-féle vegyítékből lévén készítve, elnémítja a fel- s alá járók lábzörejét. A számos forróvízcsövek, melyek a terem minden részein átvonúlnak, télen elegendő mérsékelt meleggel töltik azt el, mig a jól rendezett számos nyílások, szivattyúk s legyező-gépek segélyével a szellöztetést tökéletessé teszik és a nyár túlságos melegét mérséklik.

A teremben 300 olvasó számára van hely, minden olvasónak külön íróasztala levén, kényelmes bőrpamlag, nád- vagy fatülésü székkel, kinek-kinek tetszése szerint ellátva, az íróasztal könyvtámmal, toll, tenta s itatóspapírral van ellátva, mely az ol-

vasóknak ingyen adatik, és az asztal alatt elvonuló forróvízcső télen a lábnak kellemes meleg nyughelyet nyújt. Ezen asztalok hosszú rovatokban a középpont felé nyúlnak, minden rovat egy betüvel, az egyes asztal pedig számmal levén ellátva. A terem közepén emeltebb helyen ül a felügyelő tiszt, ki helyzeténél fogva mindenkit lát, a ki a teremben van, ennek ülése körül pedig kerek formában körülnyúló szekrényekben vannak elrendezve a könyvtár minden catalogusai több száz folio-kötetben, melyek az olvasók által szabadon használtatnak. Olvasó nők számára két külön asztalrovat van kijelelve, melyeket férfiak nem használhatnak, ellenben a nők szabadon használhatván bármely asztalt.

A terem falai körül egy 60,000 kötetből álló kézikönyvtár foglal helyet, mely szakonként felosztva, minden tudományos és irodalmi szakban a legszükségesebb s legjelesebb munkákat foglalja magában, melyeket az olvasók kényelmük s kedvük szerint szabadon használhatnak. A teremen kivül pedig körüle menő folyosókban egy millió kötetre számított vas könyvszekrények állanak. Az egész épület vas s kőből van a muzeum egyik belső udvarában építve, úgy hogy a kocsizörgés vagy más útczai lárma az olvasót nem háborítja.

Látogatók az olvasóterembe nem bocsáttatnak, nehogy az ott dolgozókat zavarják; az olvasni akarónak bemeneti-jegyre van szüksége, melyet a főkönyvtárnoktól kell irásban kérni, de szükséges, hogy az ily kérelemhez egy ajánlólevél mellékeltessék; ily ajánlólevelet adhat bármely közhivatalnok, vagy bárki, a ki tisztességes állást foglal el; bizonyos határozott szabály e tekintetben nincsen,

csupán az mondatik, hogy az ily ajánlólevél a főkönyvtárnok megelégedésére legyen, de gyakorlatilag ezen szabály igen szabadelvűen vétetik és bemeneti-jegyet bárki könnyen nyerhet. Az ily bemeneti-jegy hat hónapra szól, de ennek lefolytával az bármikor kicserélhető egy másikkal a teremben levő felügyelő tisztnél minden további folyamodás vagy nehézség nélkül, kivéve ha tulajdonosa a szabályok ellen vétett s ezért az olvasóteremből kirekesztetett volna; ez esetben az ismét csak úgy mehet be, ha magát a muzeum bizottmányi ülése előtt igazolván, attól új engedelmet nyert.

Bemeneti-jegyet nyervén az olvasó, előszöri látogatása alkalmával a terem közepén helyet foglaló tiszthez vezettetik, a ki őt arra kéri, hogy nevét és lakczímét egy e végre szánt könyvbe beirja, azután a catalogusokból kikeresi a látni kivánt könyvet vagy kéziratot, s annak czímét vagy számát, a könyvtárbani helyét a catalogusból egy e czélra készített nyomtatott czédulára kiirván, azt aláírja, reá irván egyszersmind az íróasztal rovatbetűit s számát az asztalnak, melynél ülni kiván, és azt az ott levő szolgák egyikének átadja, a kivánt könyv vagy könyvek, (mert akárhányat kérhet egyszerre, csakhogy minden külön nyomtatott munkát vagy minden különkötet kéziratot különczédulára kell feljegyeznie) néhány percz múlva egy szolga által elhozatnak s a czédulára jegyzett asztalra letétetnek. Az így általadott czédula zálogképen visszatartatik mindaddig, mig a kivett könyveket visszahozza s czéduláját visszakéri. A teremben levő kézikönyvtárból azonban bármely könyvet kivehet anélkül, hogy azt kérnie vagy érette czédulát adnia szükséges volna.

Könyvet az olvasóteremből kivinni senkinek semmi czím alatt sem szabad.

Kivonatokat szabadon csinálhat bármely könyvből vagy kéziratból; de ha valaki egy egész könyvet vagy kéziratot akar lemásolni, vagy ha valamely könyvben s kéziratban találtató rajzot, aláirást vagy pecsétet akar utáncsinálni, arra külön engedelmet kell a főkönyvtárnok vagy illetőleg a levéltárnoktól kérnie; az ily engedelem csak ritka esetben tagadtatik meg. Ha valaki kéziratokból akar rajzokat utáncsinálni, vagy ha oly kéziratokat kiván látni, melyek különösen nagy értéküek, vagy melyek igen nagyok és a catalogusban „Select" (válogatott) szóval vannak jelelve, ezek az olvasóterembe ki nem adatnak, hanem magában a könyvtár azon szobájában, a hol tartatnak, egy tiszt felügyelése alatt láthatók, lemásolhatók vagy utánrajzolhatók; ilyenek azon kéziratok is, melyek még rendbeszedve vagy bekötve nincsenek.

Ennyiből áll körülbelül mind az, a mit annak, ki a Britt Muzeum könyvtárát használni akarja, tudnia szükséges. A naponkénti olvasók száma az új olvasóterem megnyitása óta egymásba véve 430-ra vagyis évenként 125000-re megy. Ezek számára naponként körülbelül 1500 nyomtatott kötet és 100 kézirat szolgáltattatik ki, ez utóbbiak nagyobb része történeti és genealogiai kéziratokból áll. Az olvasóteremben egy könyv van letéve, melybe mindenki beírhatja az oly könyv czímét, melynek megvételét ajánlani akarja a muzeumnak.

A mi a könyvtár tartalmát illeti, ez két különosztályból áll, tudniillik nyomtatott könyvekből és a kézirati gyüjteményből. Nekem itt csupán az

utóbbiak közelebbröli ismertetése levén czélomban, az előbbiekről csak annyit mondok, hogy az, a parisi s müncheni könyvtárakat kivéve, a világon a legnagyobb gyüjtemény, körülbelül 600,000 kötetet foglalván magában, benne tán minden nyelven irott jelesebb munka feltalálható. Fájdalom! a magyar irodalom csak igen igen szegényen van képviselve. Ezen könyvtár több osztályokból áll, melyek vagy vevés vagy adomány útján jutottak a nemzet birtokába; ez utóbbiak közt különös említést érdemel III György angol király könyvtára, mely egy jeles kéziratí gyüjteményen kivül egy válogatott könyvtárból áll, és vagy 80,000 kötetet foglal magában. Ezen könyvtár igen sok ritka könyvet bir, s majdnem minden nevezetesebb a magyar történetre vonatkozó munka is feltalálható benne. Ezen könyvtár egy pompás 300 láb hosszú teremben foglal helyet. De ezt, számra ugyan nem, de válogatottságra és fényességére nézve sokkal fölülhaladja az úgynevezett Grenville-féle könyvtár, mely Grenville Tamás által hagyományoztatott a Britt Muzeumnak 1846-ban, és mely az irodalom legválogatottabb s legritkább müveiből áll. Képzelhetjük ezen könyvtár értékét, ha tekintjük, hogy az 20,000 kötetből áll és 54,000 font sterlingbe került, tehát minden kötet 27 pengő forintba, és mely most még ennél is drágábban volna eladható. Az összes könyvtár a a muzeum épületében 25 tágas termet tölt be.

A könyvtárnál sokkal kisebb de sokkal fontosabb s becsesebb a kézirati gyüjtemény, mely nem csak Anglia, de egész Európa, söt tán az egész világ történeti irodalmának majdnem kimeríthetetlen anyagbányáját képezi és mely illetékes bírák által

a világon a legnagyobb s legfontosabb levéltárnak tartatik. A kéziratok valódi számát igen nehéz megtudni, mert ha minden levelet, minden külön okiratot külön számítunk, a mint azt igazság szerint tenni kellene, akkor ezen gyüjtemény kéziratainak száma roppant nagy lesz; sok esetben azonban az ily egyes oklevelek többszázanként vannak egy kötetbe foglalva, és így, ha csupán a kötetek számát tekintjük, az egyes kéziratok valódi számáról alig lehet fogalmunk; minthogy azonban ez utóbbi mód van tán minden nagyobb könyvtáraknál használatlan, ezen számítás szerint a Britt Muzeum levéltára jelenleg valamivel több mint 40,000 kötetet foglal magában.

Ezen gyüjtemény tizenegy különosztályból áll, melyek egykor magános egyének levéltárait képezték és kiktől ezek vagy adomány vagy vevés útján a muzeum birtokába kerültek, ott régi elrendezésöket s nevöket megtartják. Ez azonban csak a nevezetesebb gyüjteményekre nézve áll, a kisebbek, melyek magokban nem eléggé fontosok különosztályt képezni, bármi módon jutottak is a muzeum birtokába, az „Additional Manuscripts“ nagy osztályába vannak elmerülve.

A különosztályokat képező gyüjtemények ezek:

a Sloane-gyüjtemény,	melynek	kötetszáma		4,100
a Cottoni	„	„	„	900
a Harleyi	„	„	„	7,600
a királyi (régi)	„	„	„	1,950
a Lansdownei	„	„	„	1,245
a Hargrave	„	„	„	499
a Burney	„	„	„	524
a királyi (újabb)		„	„	438

az Egerton gyüjt. melynek kötetsz. körülb. 2,000
az Arundel „ „ „ 550.
az Additional mss. „ „ körülb. 21,000.

Az Egerton- és Additional-féle gyüjtemények folytonosan szaporíttatván, valódi számuk is folytonosan változik s így egész bizonyossággal nem adható.

Mindezen gyüjteményeknek külön, nagy részt nyomtatott catalogusok van, de egy általános catalogus nem létezvén, az újoncz látogató gyakran bajba jö a kereséssel és nem egy hagyja el az olvasótermet azon hiedelemmel, hogy bizonyos kézirat ott nem találtatik, holott ha keresni tudta volna, meg fogta volna azt találni. Egyáltalában a catalogusok nem annyira tökéletesek, mint az kivánatos lenne, ámbár már évek óta több egyén folytonosan egy általános s mennyire lehet, tökéletes catalogus készitésén dolgozik. Ezen tökéletlenség nem annyira az Angolországra vonatkozó kéziratokra nézve találtatik, mint inkább azon okmányokra nézve, melyek a külföldre, kivált pedig a kevésbbé ismert országokra, (melyek közé, fájdalom! szegény hazánk is tartozik!) vonatkoznak; ezekben az előforduló személyek s helyek nevei s az aláirások gyakran nem igen könnyen levén olvashatók, azok a catalogusba, s ennek mutatótáblájába hibásan s elferdítve vannak beirva, gyakran az ugyanazon személyre vonatkozó okiratok különféle nevek alatt vannak beiktatva, így például én János királyra vonatkozó okleveleket a következő nevek alatt találtam: John King of Hungary, (János Magyarország királya) Joannes Zapolya, Zapolya, Zapolski, Scepuse (comes scepusiensis) Wayvoda stb. Így Magyarországra vo-

natkozó okiratokat találhatni, Hungary, Transylvania, Buda, Agra (Agria) Raab stb. helyek nevei, vagy a különféle királyok nevei alatt, úgy szinte az Emperours (császárok) név alatt és sok más magán, az okiratokban említett nevek alatt; azért annak, a ki Magyarországra vonatkozólag itt találtató irományokat vagy legalább ezek nagyobb részét felkeresni kivánja, a catalogusok szorgalmatos olvasása okvetlenül szükséges. A nyomtatásban levő catalogusok nagyobb részben megvehetők, melyek megvételét akár az akademia, akár a magyar muzeum könyvtárának számára, mint igen becses szerzeményt, én különösen ajánlhatónak vélem. Az e részbeni szorgalom és kitartás bizonyosan bő aratást fog hozni, mely megtéríti a reá fordított fáradságot.

Ezen általános észrevételek után áttérek a Britt Muzeum kézirati gyüjteményét képező nagyobb osztályok egyenkénti ismertetésére, mely habár tökéletlen és szükségképen rövid lesz, mégis némi fogalmat nyújthat ezen roppant irodalmi kincshalom tartalmáról.

A Sloane-gyüjtemény.

Ugyanazon Sloane orvostanár, kiről már fentebb szólottam, volt szerzője az ő nevét viselő könyv- és levéltárnak. A levéltár 4100 kötet kéziratból áll. Ezek nagyobb részben papír codexek a XVI. és XVII. századból; vannak azonban régiebbek is, de kisebb számban. A gyüjtemény egy nagy része orvosi, chemiai, alchymiai és astrologiai tárgyakra vonatkozó kéziratokból áll. Ezeken s más tudományos tárgyakra vonatkozó irományokon kivül ezen gyüj-

temény sok érdekes s fontos történeti okleveleket, úti-naplókat és eredeti levelezéseket is tartalmaz; ez utóbbiak közt van dr. Sloanenak, korabeli majdnem minden jeles emberekkeli levelezése 34 kötetben.

Magyarországra vonatkozó iromány ezen gyüjteményben nem sok van, de találtatik mégis néhány érdekes okirat azokon fölül, melyek alább közöltetnek. Így példáúl a többi közt 3661. szám alat találtatik egy vastag folio-kötet, mely chemiai s különösen alchymiai értekezéseket foglal magában. Ezen értekezések különféle írók munkái, és latín, olasz, régi franczia és angol nyelveken vannak irva. Köztök találtatik egy alchymiai értekezés, melyet írt Joannes Ungariae Romae 1822. Ez talán a legrégiebb magyar alchymicus, kiről eddig némi tudomásunk van, és ezen munka mutatja, hogy már ez időben is volt itt-ott magyar ember, a ki a tudományokkal foglalkodott és ki az azon korban elterjedt alchymiában eléggé kitünő állással birt arra, hogy e tudománybani értekezését az utókor is elég fontosnak találta lemásolásra. Nekem csupán történeti okiratok gyüjtése levén czélom, nem tartottam szükségesnek ennek lemásolását, a tartalom egyébiránt is alig birna most tudományos fontossággal vagy érdekkel és legfelebb is csak mint curiosum foglalhatna helyet a magyar irodalom történetében. A könyv, melyben ezen értekezés találtatik, jóval későbbi, mint ezt az elején olvasható angol nyelven irott következő jegyzet mutatja: „Ezen könyv az enyim Elyot Jánosé, mely egy régi példányból másoltatott le, 1572-ik évben (Bellingssie Vilmos által, ki a bristowi kikötőben vámházi tiszt); a példány,

melyből ez lemásoltatott, több mint 200 esztendősnek lenni látszik." Ezen számítás azonban kissé túlzott, mert a könyv, melyből a kérdéses példány lemásoltatott, ámbár régi lehetett, de 200 éves nem volt, mint ezt a 122. lapon található „Epistola Petri Rostelli" mutatja, mely 1397-ben kelt. Az e könyvben található írók között a következő neveket olvassuk: Guniforte, Geber, R. Lullio, Arnoldus de Villa Nova, Alexander Anglicus, Petrus Rostellus, Johannes Cobbe, Pantina, Aegidius, Jovenino, Helia, Bartholomeus és Marcus de Venetiis, Joannes Ungariae stb.

Ugyanezen gyűjteményben 585. szám alatt találtatik egy „Beszélgetés az emberi élet állapotáról s a testi szenvedések türedelmes viseléséről", melyben a beszélő személyeket képezik a köszvényben s harmadnapi hídeglelésben szenvedő Mátyás király, Beatrix királyné és bizonyos Petrus Ronsanus lucerini püspök. Ezen kis könyv angol nyelven van írva és valószinűleg a XVI. századba tartozik.

A Sloane-gyüjteménynek nyomtatott catalogusa van, mely két 4-rét kötetet képez és a következő czímet viseli:

„A Catalogue of the manuscripts preserved in the British Museum hitherts undescrited etc. London 1782."

Ezen catalogusban nem csak a Sloane-féle gyűjtemény foglaltatik, hanem mindazon kéziratok, melyek a catalogus kinyomatása idejéig a muzeumi bizottmány által vétel vagy adomány útján szereztettek és különosztályt nem képeznek; a catalogus 5017. számig megy, melyből csak az első 4100 tar-

tozik Sloane gyüjteményébe. Ezen catalogus tárgyosztályok szerint van rendezve és a végén egy jó mutatótáblával van ellátva, mely minden előforduló nevet magábanfoglal és így a keresést igen könnyíti.

A Cotton-gyüjtemény.

A mióta ezen kéziratgyüjtemény a nemzet tulajdonává lett, alig volt Angliában történeti író, ki nem eme gazdag forrásból merítette volna részben munkája anyagát. Ezen igen nagy becsü levéltár különösen gazdag régi krónikákban, bibliai kéziratokban, státuspapirosokban a XIV., XV. és XVI. századokból, eredeti levelezésekben, adomány, kiváltság s más eredeti okmányokban, melyek gyakran törvényes próbákként használtatnak czím, birtokjog, kiváltság és más hasonló szabadalmak iránti perekben. A kéziratok e gyüjteményben nem csak a britt birodalomra, hanem Európa majdnem minden országára vonatkoznak és historiai adatokúl szolgálhatnak.

Szerzője ezen becses levéltárnak sir Robert Cotton volt, ki III. Edvárd angol király idejében virágzott jeles angol család ivadéka volt és 1570-ben született, következőleg oly időszakban élt, mely különösen kedvező volt történeti okmányok gyüjtésére. Kevéssel ezelött tudniillik Angolországban a reformatio behozatván, az ennek folytán eltörlött szerzetes-zárdák könyv- és levéltárai magán kezekre kerültek és Cotton Róbert, ki fiatal korától fogva nagy kedvelője volt a tudományoknak s különösen a historiának, semmi alkalmat el nem mulasztott az

ily történeti okmányok megszerzésére. Az ő idejében többen voltak Angolországban, kik hasonló gyüjtemények szerzésével foglalkoztak, de Cotton úr mindnyájukon túltett, úgy annyira, hogy végre versenytársai is közremunkáltak vele azon okmánytár szaporítására, melyet ő nemzete javára szerzett.

Cotton Róbert az ekképen gyüjtött irodalmi kincstárát szabadon engedte használtatni a tudományos férfiak által, miért is I. Jakab kormánya által attól két ízben megfosztatott, a kormány ezen erőszakos eljárása okáúl adván, hogy az oly sok ismeretnek elterjedése, mint mennyi ezen levéltárban foglaltatik, veszedelmes fogna lenni, és hogy azért az magán ember birtokában nem hagyható. Másodszori elkobozás alkalmával pedig arról vádoltatott, hogy levéltárát az ország ellenségeinek engedte használni, jelesen az mondatott, hogy a spanyol követtel közlött bizonyos okmányokat, ki az ily módon nyert értesítéssel visszaélt. Midőn másodízben elzárták levéltárát, kinyilatkoztatta az eljáró tisztviselőknek, hogy elzárván könyvtárát, megtörték szívét és 1631-ben bekövetkezett halála előtt forma szerint megüzente az udvari tanácsnak, hogy minden igaz ok nélkül letartóztatván könyveit, ők okozták halálát.

Könyvtára azonban halála után is zárva maradt, mint ez idősb fiának Cotton Tamásnak folyamodásából látszik, melyben annak megnyitását kéri, többi okok közt felhozván, hogy a levéltárt magábanfoglaló szoba, házában a legkényelmesebb; ha vajjon visszaadatott-e neki ezen folyamodása következtében könyvtára, annak bizonyos nyoma nincsen, de hihető, hogy igen, mert későbben találjuk, hogy ő

az atyja által megkezdett gyüjteményt szaporította. Ennek fia Cotton János pedig 1700. évben beleegyezett, hogy ezen könyvtár és lakháza, családjának nevét megtartván és annak tulajdona maradván, atyja és nagyatyja szándékához képest egy e végre hozott parlamenti acta által Cotton-könyvtár név alatt a közönség használatára adassék. 1707-ben pedig egy más parlamenti acta által a ház, melyben a könyvtár tartatott, Cotton Jánostól 4500 font sterlingért a nemzet számára megvétetett és a könyvtár használata iránti intézkedés a királynéra (Anna) bizatott, úgy hogy a királyné azt saját alattvalói és tudományos külföldiek számára megnyittassa.

A Cotton-ház azonban nem sokára más czélokra fordíttatván, a könyvtár 1712-ben az úgynevezett Essex-házba vitetett által, a honnan ismét 1730-ban az e czélra megvásárlott Ashburnham-féle házba szállíttatott. Ezen házban a jövő évben egy nagy szerencsétlenség érte a könyvtárat, mely majdnem az egésznek vesztét okozta. 1731. october 23. tudniillik tűz ütött ki azon szobákban, melyekben e könyvtár volt letéve és azt tetemesen megkárosította. Az angol irodalomban jeles Onslow a parlament alsó házának elnöke (speaker) azonnal a helyszinére sietett és a veszély elháritásában fáradhatatlanúl működött. Neki tulajdonítható nagy részben az alsó ház abbeli intézkedése is, mely szerint a tűz kioltása után azonnal egy választmányt nevezett ki, mely a könyvtár állapotát megvizsgálván, arról a háznak jelentést tegyen.

Ezen választmány jelentéséből, mely az alsó ház határozata folytán 1732-ben kinyomatott, lát-

szik, hogy a Cotton-könyvtár a tűz előtt 958 kötet kéziratból állott, melyek közül 114 kötet egészen elégett és elromlott, 98 kötet pedig megkárosíttatott; ez utóbbiak több mint egy harmada statuspapirosok s eredeti levelekből állván, ezek szétszedettek, mosattak s újra köttettek, a választmány több más czélszerű rendeléseket tett a megkárosított könyvek kijavítására, de a könyvtár megmentett része a tűz után a westminsteri iskola hálószobájába tétetvén által, a választmány rendelései csak részben teljesíttettek.

A Britt Muzeum alapításakor a Cotton-könyvtár is oda tétetvén által, a tűz által megkárosított kötetek némelyei helyrehozattak, de 1842-ben Madden Ferencz lovag, a muzeum levéltárnokának neveztetvén, minden gondját arra fordította, hogy a megkárosított maradványokat összeszedvén, az e könyvtár által szenvedett kárt minél kisebbé tegye; az ő felügyelete alatt 100 hártya-codex és 97 papír-kötet hozatott ismét helyre, melyek ámbár részben károsúltak, mégis használhatók. Ezek közt említést érdemel az egykor megbecsülhetetlen görög Genesis, mely hártyára van írva és igen szép festésekkel díszesítve; ezen könyv a negyedik században iratott és soká elveszettnek tartatott.

Ezen könyvtár, midőn sir Robert Cotton birtokában volt, 15 szekrényben tartatott, a szekrények felett állván 12 római császár, Cleopatra és Faustina szobrai és a szekrények ezek után neveztettek; és ezen elrendezés még most is megtartatik, a császárok nevei képezvén a könyvtár egyes osztályait, melyekben a kötetek folyószámmal vannak jegyezve. A császárok nevei ezek: Julius, Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Galba, Otho, Vi-

tellius, Vespasian, Titus, Domitian, Cleopatra és Faustina.

Ezen gyűjtemény most vagy 900 kötet kéziratból áll, melyek történeti és antiquariusi tekintetben igen nagy értékkel bírnak. Van benne számos, Magyarországra vonatkozó érdekes okmány azokon fölül, melyek ezen könyvben közöltetnek és minden magyarnak, kinek alkalma van hozzá és ki a fáradságot nem sajnálja, ezen gyűjtemény szorgalmas átkeresése különösen ajánlható. A többi között Nero B. XII. szám alatti kötetben vannak foglalva Barton Edvárdnak hivatalos levelei lord Burleighhez Erzsébet királyné ministerelnökéhez. Barton angol követ volt Konstantinápolyban és III. Mahomedet kisérte Magyarországba az 1597-ki hadjáratában és Eger vára bevételénél, úgy mint a keresztesi csatában is jelen volt; de sajnos hogy azon levelei, melyek a fenebbi kötetben foglalvák, épen ott végződnek, a hol mondja, hogy más nap a török császár táborával Magyarországba indúl, hozzátévén, hogy onnan naponként fogja ő lordságát a történendőkről értesíteni. Ezen levelei azonban sem a Cotton-könyvtárban, sem a Britt Muzeum kéziratai többi osztályaiban nem találtatnak, vagy legalább nekem nem sikerült azokat feltalálnom. Egyébiránt az e kötetben foglalt levelei is, melyek részben jelbetükkel vannak írva, sok érdekes adatot tartalmaznak a török udvarról és azzal összeköttetésben Magyarországról.

Szinte ezen gyűjteményben találtatik egy okirat, mely a Zsigmond királyunk és császárunk Angolországba jövetelekor ennek mimódoni fogadtatása iránti rendeléseket foglalja magában, ez találtatik Rotuli antiq. Cottoniani XIII. 30. szám alatt.

A Cotton-gyüjteménynek van egy catalogusa, melyet Smith Tamás oxfordi tudor készített 1696-ban, mely ámbár most használatban nincsen és nem is tökéletes, mégis nagy becsü, a mennyiben tudniillik a fentebb említett tüzveszély elött készülvén, mutatja, hogy mi könyvek égtek volt el. A most használatban levö catalogus 1802-ben nyomatott ki és egy folio-kötetet képez, végén egy igen jó, személyek- s helyek neveit magábanfoglaló mutatótábla van.

A Harley-gyüjtemény.

A Harley-könyvtárnak nevezett kézirati gyüjtemény alapítója volt Harley Róbert oxfordi gróf, ki 1661-ben született és a tudományok nagy kedvelöje s pártolója volt. Ő szerzette nagy részét ezen igen becses okmánytárnak. 1724-ben bekövetkezett halála után fia Edvárd követte atyja példáját és jövedelmének nagy részét az atyja által megkezdett gyüjtemény gyarapítására költötte. Ennek halála után 1741-ben ezen gyüjtemény egyetlen leánya s örököse Cavendish Margit, portlandi herczegnö birtokába került, kitöl az a Britt Muzeum alapításakor a parlament által e czélra megszavazott 10,000 font sterlingért a nemzet számára megvétetett és a Britt Muzeumba letétetni rendeltetett.

Ezen gazdag okmánytár 7639 kötet kéziratot és 14,236 eredeti adomány-, kiváltság- és más hasonló törvényes erejü oklevelet foglal magában. Nagy érdekü s fontosságú, úgy mint sokszerü tartalma a következö fejezetek alá van foglalva.

1. Bibliák és bibliai könyvek héber, chaldei, görög, arab s latín nyelveken.

2. Kabbalák, Talmudok s talmudicus könyvek, magyarázatok s commentárok a pentateuc s más ó-testamentomi könyvekhez, melyek a legjelesebb ó- és újabbkori rabbinusok által irattak héber, chaldei stb. nyelveken.

3. Az egyház szent atyáinak közel 200 kötetre menő iratai a IX—XIV. századokból.

4. Liturgiák s liturgiai könyvek a syriai, samaritán, orosz, római, görög és angol egyházak szerint.

5. Misekönyvek, Breviariumok és más imakönyvek a római, angol és franczia egyházak használata szerint, ezek közt számos kötet van történeti s más igen finom festésekkel díszesítve.

6. Régi Evangelistarium s Lectionariumok.

7. Menologiák, Martyrologiák s szentek életei.

8. Különféle a fenebbi fejezetek alá nem tartozó vallásos munkák, nagy részben imádságok héber, latín, arab, perzsa, török, ethiopiai, angol, franczia, német s hollandi nyelveken írva. Alkoráni másolatok stb.

9. Nagy-Brittania helyirási, régiségi, úgy mint egyházi s világi történetére, kormánya, alkotmánya s törvényeire vonatkozó okiratok oly nagy számban, mely majdnem kimeríthetetlen forrást nyújt a régiség- s történeti buvároknak.

10. Czímertudomány és a lovagi korra vonatkozó munkák. Ezek között 69. szám alatt van az e könyvben 25. szám alatt közlött érdekes tudósítás is. 1507. szám alatt pedig Báthori Zsigmondnak egy 1603-ban kelt levelének másolata találtatik, melyben ő bizonyos Smith János nevü angolnak szabadságot ád, hogy az nemesi czímeréhez három törökfejet iktathasson, melyeket maga saját kezével levágott.

11. Telekkönyvek, adásvevéái és más birtokjogra vonatkozó irományok a régi angol nemesség és a szerzetesrendek birtokait illetőleg.

12. Ceremoniák, pompás szertartások stb.

13. Wales-herczegségre vonatkozó történeti, helyirási stb. irományok, pápai bullák, wallesi hősök krónikái, családi származások, stb.

14. Skóczia egyházi és polgári történetére szolgáló anyag, mely historiák, leirások, krónikák, szövetségek másolatai, parlamenti acták, statuspapírosok, pápai bullák s más hasonló irományokból áll.

15. Hasonló irományok Irrland történetére s régiségeire vonatkozólag.

16. Görög és latín classicus írók munkáinak másolatai nagy számban.

17. Magyarázó s más szótárak héber, latín, görög, walesi, chinai, perzsa, arab, német, curlandi, szász, angol és török nyelveken.

18. Európa majdnem minden országára, de különösen Francziaországra vonatkozó chronographiai régiségi s történeti leirások, krónikák stb.

19. Pápák történetei s a római udvar ügyeire vonatkozó oklevelek.

20. Költemények, értekezések, balladák, színművek és más költészeti munkák majdnem minden élő nyelven. Fájdalom! magyar alig van köztök, legalább nekem nem sikerült találnom.

21. Régi s újabbkori zeneművek s szerzőikre vonatkozó anekdoták nagy gyüjteménye.

22. Épitészet, földmérés, tüzérség, erődítés, hajóépítés és hadi ügyekröli munkák.

23. Természettani s földmivelési munkák s útileirások stb.; ide tartozik a 7314. szám alatt foglalt,

Magyarországnak egy angol útazó általi érdekes leírása a XVI. századból, mely azonban, úgy hiszem, már előbb közöltetett magyar fordításban.

24. A csillagászati, cosmographiai és földleirási sok ritka kézirat.

25. Alchymiai, chemiai, orvosi s gyógyszerészi iratok gyüjteménye.

26. Igen nagy számú eredeti levelek és ezek másolatai jeles státusférfiak, hadi, egyházi és a tudományban kitünő egyénektől. Ezek közt 826. és 431. számú kötetekben Zsigmond királynak számos levele találtatik, de melyek inkább a birodalom, mint Magyarország ügyeire vonatkoznak és nagyobbrészt másolatok. Ezeken kivül még több, Magyarországra nézve érdekes levél találtatik ezen gazdag gyüjteményben.

E gyüjtemény nyomtatott catalogussal bir, mely négy folio-kötetben van foglalva, a három első kötet magát a catalogust, a negyedik pedig a személyek s helyek neveit és a tárgyakat, melyek az oklevelekben előfordúlnak, magábanfoglaló mutatótáblákat tartalmazza.

A királyi (régi) gyűjtemény.

Az e néven nevezett könyvtár s kéziratgyüjtemény alapítója I. Jakab angol király volt, ki Henrik fia számára megvette lord Lumleynek könyvtárát és azt a sz. jamesi palotába letétette. Ezen könyvtárat szinte I. Jakab, bizonyos Morie nevü walesi földesúr, Franczia- s Olaszországban gyüjtött válogatott könyveinek megvételével szaporította. A tudós Casaubon Izsák halála után ennek

könyvei s kéziratai is ezen könyvtár számára megvétettek.

Jelenleg ezen könyvtár vagy 10,200 nyomtatott könyv és 1950 kötet kéziratból áll. Ez utóbbiak III. Richard idejétől II. Károly uralkodásáig vagyis a XV. század végétől a XVII. század közepéig terjednek.

II. György egy 1757. évben a birodalom nagy pecsétje alatt kelt adománylevélben ezen könyvtárat a nemzetnek ajándékozta, mely a Cotton-könyvtárat oly érzékenyen megkárosított tüz alkalmával szinte az Ashburnham-féle házban volt letéve, de mely amannál szerencsésebb volt és az említett tüzveszély által csak igen csekély kárt szenvedett.

E gyüjtemény kéziratai is nagy részben az eltörlött zárdákból kerültek ide, sokon még most is olvashatni a zárdák neveit, melyeknek egykoron tulajdonai voltak. Különösen gazdag ezen kéziratgyüjtemény az iskolai hittudományos viták emlékeiben, és számos különféle országokban készült, gyönyörüen festett kötetekkel bir. Bibliai kéziratai közt különös figyelmet érdemel a híres Codex Alexandrinus, mely a Szentírás görög Septvaginta-féle fordítását foglalja magában és mely a két legrégibb s legtökéletesebb példányok egyikének tartatik. Itt van szinte I. Jakabnak Basilicon Doron czímü híres vallástani munkája saját kéziratában. A krónikák gyüjteménye különösen szép és ékes, ezek nagy részben úgy látszik IV. Edvárd számára késztültek.

Magyarországot illetőleg ezen gyüjteményben 8. A. IV. szám alatt kéziratban találtatik a híres párisi hittudor és irodalmunk történetében is jeles helyet foglaló Magyar Mihály néhány egyházi be-

széde, Michaelis de Hungaria Sermones, melyek egy kis 8-rét hártya-kötetben foglalvák és alkalmasint a fent nevezett Morie Francziaországban gyüjtött könyveivel kerültek ide.

Ezen gyüjtemény catalogusa 1734-ben nyomatott ki és így néhány évvel előbb mint az a muzeumba került; azért ezen catalogus, elrendezésében egészen különböző mint a többi muzeumbeli catalogusok. A kötetek, minden tekintet nélkül tartalmukra, azon rendben iktattattak a catalogusba, mint azok a szekrényekben állottak; a gyüjtemény 20 részre és minden rész ismét 6 vagy 7 osztályra van felosztva; a részek folyó arab számmal, az osztályok nagy betüvel, az egyes kötetek pedig római számmal vannak jelelve, úgy hogy példáúl a fentebb idézett Michaelis de Hungaria Sermones a gyüjtemény 8. részének A. osztályában a 4. számú kötet.

A Landsdowne-gyüjtemény.

Petty Vilmos landsdowni marquis, kinek nevét viseli ezen okmánytár, született 1737-ben. Nagy politikai ismeretekkel biró és különösen a külföldi ügyek legcsekélyebb részleteiben igen avatos férfiúnak tartatott. Ő volt ezen jeles gyüjteménynek szerzője, melyet 1805-ik évbeni halála után a muzeum bizottmánya örököseitől 4925 font sterling árán megvett.

A Landsdowne-gyüjtemény 1245 kötet kéziratból[1] áll, melyek néhány becses bibliai és classicus kéziratot kivéve, nagyrészben politikai és történeti okmányokból állanak, ezek közt különösen említhetők :

Lord Burleigh (Cecil) Erzsébet királyné híres ministere státuspapírosai és vegyes levelezései 121 folio-kötetben. Ezen irományok Európa majdnem minden országának azonkori történetére vonatkozólag becses adatokat foglalnak magokban, de különösen a britt birodalom ezen eseménydús korszakának történetére nézve megbecsülhetetlenek.

Sir Julius Caesarnak, ki Erzsébet, I. Jakab és Károly uralkodásai alatt magas státushivatalokat viselt, 50 kötetben foglalt levelezése s más irományai.

White Kennet tudor és peterboroughi püspöknek leginkább egyházi történetre, egyházi nevezetesebb férfiak életleírására vonatkozó okmánygyűjteménye 107 kötetben.

Historiai érdekű vegyes irományok, melyek státuspapírosok és nemzeti férfiak levelezéseiből állanak s VI. Henrik idejétől III. György uralkodásáig terjednek.

Parlamenti és törvényszéki eljárások VIII. Henrik idejétől kezdve I. Károlyig.

Helyirási és czímertudományi okmányok nagy számmal, úgy mint más vegyes irományok is, találtatnak ezen gyűjteményben.

Magyarországra vonatkozólag én több okiratot találtam ezen gyűjteményben, de kétségkivül sokkal több foglaltatik benne, mint a mennyit én láttam. Ezek közt van 856. szám alatt egy kötet mely több magyar nemes családok nemesi czímerrajzait tartalmazza. Laskó Jánosnak vagy 3 eredeti levele a 2. szám alatt találtatik, de ezek már akkor irattak, midőn ő a protestans vallásra térvén át, Angolországban leginkább a nevelés ügyével foglalkodott. Ugyanezen gyűjteményben van egy Magyar-

országbani utazás leirása, de ez iránti jegyzeteimet elvesztettem ésígy e gyüjteménybeni számát nem adhatom; azonban úgy emlékszem, hogy ezen útileirás a fenebb említettel, mely a Harley-könyvtárban találtatik, ugyanazonos.

A catalogus, mely megérdemli a szorgalmas átnézést, nyomtatva van és egy folio-kötetet képez, végén igen jó személy-, hely- és tárgyak neveit magábanfoglaló mutatótáblával van ellátva. Ügyelni kell azonban arra, hogy ezen catalogusnak két külön mutatótáblája van, melyeknek elseje csupán a lord Burleigh-féle irományokra vonatkozik.

A Hargrave-gyüjtemény.

Ez nem annyira a történetírónak mint a törvénytudónak érdekes gyüjtemény, mely 500 kötet kéziratból áll és Hargrave Ferencz kitünő angol ügyvéd által gyüjtetett, kitől a parlament ezen gyüjteményt 1812-ben a muzeum számára 8000 font sterlingért megvette. A gyüjtemény majdnem kizárólag törvényszéki eljárások s más törvénytani okmányokból áll; van azonban néhány történeti, politikai s vegyes érdekü okmány is benne. A gyüjteménynek külön nyomtatott catalogusa van, melyet a törvénytudók, kivált pedig az angol ügyvédek, kik ezen gyüjteménynek nagy fontosságot tulajdonítanak, igen szorgalmasan forgatnak.

A Burney-gyüjtemény.

Alapítója volt Burney Károly hittudor és angolegyházbeli pap, ki a classicai és jelesen a görög literaturának mély ismeretéről volt tán legjelesebb

férfia korának. 1817. évben meghalálozván, a parlament 13,500 font sterlingért megvette örököseitől könyvtárát, melynek szerzése több mint kétannyiba került. Ennek kéziratai 520 kötetben vannak foglalva, melyek közt a legjelesebbek classicai írók munkáiból állanak, a görög classicusok több mint 80 kötetet tesznek és nagy érdek s fontossággal birnak. Ezek közt van egy pompás példánya Homer Iliásának, mely a XIII. században iratott. A latin classicusok szinte válogatott kéziratok által vannak képviselve. A többi kéziratok vegyes tárgyakra vonatkoznak; van ezen gyüjteményben sok historiai és földleirási sat. okmány, úgy mint számos eredeti és lemásolt levél is. Ez utóbbiak közt van Pázmán Péternek is egy levele, melyet ő Rómába egy más bibornokhoz intézett; a levél érdekes ugyan, de itt csak másolatban van meg és Ciacconi által „Vitae Pontificum“ czímü munkájában már rég óta közzététetett. Lásd Ciacconi stb. Editio Romae anno 1677. tom. 4-o col. 574.

Ezen gyüjtemény catalogusa az alább említendő Arundel-kéziratok catalogusával egy kötetbe van foglalva és mindkét gyüjtemény mutatótáblája egybe vetve. Ezen catalogus czíme következő:

„Catalogue of Manuscripts in the British Museum New Series, Volume I.“ 1840. folio.

A Burney-gyüjtemény ezen catalogusnak 2. részében van foglalva, az 1. rész az Arundel-kéziratokat foglalván magában.

A királyi (újabb) gyüjtemény.

Ez a fenebb említett III. György által szerzett és utódja IV. György által a nemzetnek ajándéko-

zott fényes könyvtár kézirataiból áll, melyek a muzeumi hatóságok által, amattól elkülönözve, a kézirati gyüjteménynek egy különosztályát képezik és mintegy 440 kötetből állanak.

Tartalmokra nézve ezen irományok vegyesek, van köztök több igen ékesen írt latín classicai író munkája. Történeti okmányai fontosak, kivált Angol- és Francziaország történetére nézve különös említést érdemelnek.

Számos kötetre menő irományok, melyek a XVI. és XVII. századokban Franczia- és Angol országok közt folyt különféle alkudozásokra vonatkoznak.

1525. és 1656. évek között különféle udvarokhoz küldött franczia követeknek adott utasítások igen gazdag gyüjteménye. Ezek közt több érdekes okmány találtatik, mely a János és I. Ferdinánd magyar királyok közötti viszályokra vonatkozik.

Számos kötetet képeznek ezen gyüjteményben az erődítésre és hadi épitészetre vonatkozó munkák, úgy mint ostrom és hadjárati naplók, melyek nagy pontossággal s többnyire szakbeli férfiak által irattak, kik a leírt eseményeknek szemtanúi voltak. Ezek közt 232. szám alatt van egy az angol kormány által kiküldött angol főtisztnek naplója, ki Eugen herczeg alatt a Temesi Bánátban szolgált egy hadjáratban. E napló igen részletes leirását adja nem csak minden müködésnek, hanem a sereg minden legkisebb mozdulatának is, és nagy számú vár-erősségi és tábori festett alaprajzokkal van ellátva. A munka egy folio-kötetet képez.

A czímertudományra vonatkozólag e gyüjtemény sok pompásan festett kötetekkel bir.

Nyomtatott catalogusa egy folio-kötetet tesz, igen jó és bő mutatótáblával bir és a következő czímet viseli:

„Catalogue of the Manuscripts in the library of King George the third, presented by George the fourth to the British Museum, stb. 1841".

Az Egerton-gyűjtemény.

Egerton Ferencz Henrik, bridgewateri gróf, kinek nevét viseli ezen kéziratgyüjtemény, 1829. évben Párisban meghalálozván, könyv- s kézirattárát a Britt Muzeumnak hagyta és végrendeletében két külön pénzösszeget is hagyományozott ugyanezen intézet számára, melyek egyike 5000, a másik pedig 7000 font sterlingből állott, rendelvén egyszersmind, hogy az első öszveg három 100-tóli kamatja ezen kézirati gyüjtemény fentartására, javítására s szaporítására fordíttassék; a másik öszvegnek szinte három 100-tóli kamatja pedig egy ezen gyüjtemény gondviselésével megbizandó könyvtárnoknak fizettessék. Ezen kéziratgyüjtemény a hagyományozó halála alkalmával csak 67 kötetből és 96 kiváltság- stb. levélből állott. A kéziratok nagyobb része Franczia- és Olaszország történetére és irodalmára vonatkoznak.

1838-ban ezen gyüjtemény alaptökéje jóval növekedett. Long Károly, farnboroughi báró, ki sok oldalú kiképzettsége s ismeretei miatt kora Vitruviusának neveztetett, végrendeletileg évenkénti 86 font sterlinget jövedelmező tőkét hagyományozott a Britt Muzeumnak, úgy hogy ezen pénz a bridgewateri vagyis Egerton-féle hagyományhoz csatoltas-

sék és ezen gyüjtemény kézirataiнак szaporítására fordíttassék.

Ezen hagyományok segédségével a gyüjtemény évenként növeltetik, úgy hogy az most közel 2000 kötet kézirattal bir. Az újabb hozzáadások nevezetesebbjei ezek:

Irrland történetét illető igen érdekes kézirat-gyüjtemény, nagyobbrészt eredeti okmányok 141 kötetben, melyek 1832-ben vásároltattak meg.

A parlament alsóházábani vitak naplói 1768. és 1774. évek között 48 kötetben.

1835-ben Don Bernardo Yriarte könyvtára eladatván, a muzeum bizottmánya annak kéziratai egy részét ezen gyüjtemény számára megvette, ezek a spanyol történetre vonatkoznak és 323 kötetet képeznek.

1845-ben megvásároltatott a Commendore és Azzolini bibornokoknak levelezését és más irományokat magábanfoglaló 26 kötet, mely Olaszországnak a XVI. századbani ügyeire vonatkozik stb. stb.

Ezen gyüjteménynek külön catalogusa nincsen, hanem az úgynevezett Additional-Manuscripts catalogusával össze van vegyítve. Ezen catalogus nagy részben kéziratban van és távolról sem tökéletes, a mi a keresést jóval nehezíti.

Magyarországot illetőleg szinte találtatik ezen gyüjteményben több érdekes oklevél, ezek közt 929. szám alatt találtató Stepney György irományainak egy része különös említést érdemel. Stepney György, mint tudva van, II. Rákóczy Ferencz és a császári ház közt folyt békealkudozások alkalmával ezekben mint Angolország részéről megbízott mediator vett részt és több ízben volt Magyarországban.

Az Arundel-gyüjtemény.

A tudomány és szépmüvészet angol pártolóinak legrégibbjei közé számítható Howard Tamás, arundeli gróf, ki 1592-ben született és egész életén át egy költséges és pompás könyv- és levéltárgyüjtésével foglalkozott. Halála után 1646-ban ezen gyüjtemények több részre oszoltak. Nyomtatott könyvei ugyanis utóda Howard Henrik által 1681-ben a Royal Societynak ajándékoztattak. Kéziratai pedig ezen tudós társaság és a czímernöki hivatal (College of Arms) között egyenlöen felosztattak.

A kéziratok azon része, mely a nevezett tudós társaság birtokában volt, 1831-ben a muzeum választmánya és az említett társaság közt történt szerződés folytán a Britt Muzeum könyvtárába tétettek által, kivéve vagy 50 keleti, többnyire arab kéziratot, melyek csak 1835-ben jöttek a muzeum birtokába. Ez utóbbiakon fölül e gyüjtemény vagy 550 kötetből áll és az úgynevezett Arundel-féle kéziratok osztályát képezi a Britt Muzeum könyvtárában.

Tartalma ezen kéziratoknak felette érdekes és igen nagy becsü és majdnem a tudomány minden ágára kiterjed. A gyüjtemény nagyobb részét a nevezett gróf 1636-ban Nürnbergben vásárolta volt meg, hol az a korában híres német criticus Pirckheymer Billibald tulajdona volt.

Magyarországra vonatkozólag ezen gyüjteményben találtam a 458. számú kötetben László királynak Calixtius (III.?) pápához írt két levelét, mindkettö kelt Prágában, az egyik jan. 26., év nélkül, a másik nov. 7. 1457-ben. Ugyanezen kötetben van

Zsigmond királynak a pápához írt egy levele is, melyben Zsigmond lengyel király unokaöcse által Csehországban okozott mozgalmakról ír, a levél kelet nélkül van, de mint tartalmából látszik, 1423 körül iratott. Ezen levelek azonban csak másolatok és bennük semmi hivatkozás nem történik az eredetiek hollétére.

A 430. számú kötet szinte érdekes Magyarországra nézve, a mennyiben ez egy hazánkfia által iratott. Ez egy 357 levélből álló papír codex in folio maiori, czíme:

„Francisci Zarabellae Cardinalis Florentini lectura in tertium librum Decretalium“ és így kezdődik :

„Continuatio summi potest per ea que notantur in compilatione in prohemio in glossa prima, nam in primo libro tractatum est de personis et eorum officiis, et in secundo de exerciciis hominis in judicio Consequenter ergo videndum est de exerciciis extra judicialibus. Et quia Clerici sunt laicis digniores, ideo de Clericis tractabitur in hoc libro Tractaturus autem de exerciciis Clericorum quia omnia ipsorum gesta debent summa honestate splendere“ stb. Az egész kötet igen csínosan, szorgalmasan, az ezen kor irományait általánosan jellemző modorban van írva. A codex végén ugyanezen kéziratban mint a többi, ez van irva:

„Et est completus per Petrum Ungarum ortum de Lebetha, in die Sancti Vincencii Martyris sub anno Domini 1426o pro quo Deus gloriosus, cum matre ejus gloriosa sit benedictus in secula seculorum Amen.“

Catalogusáról ezen gyüjteménynek fentebb a Burney-gyüjteménynél szólottam.

Az Additional Manuscripts gyüjteménye.

Ez a Britt Muzeum kézirati gyüjteményének legnagyobb osztálya és az összes gyüjteménynek felét teszi. Ezen osztály magábanfoglalja mind azon kéziratokat, melyek a muzeum alkotása óta ennek választmánya által akár adomány akár pedig vevés útján szereztettek és nem eléggé nagyok vagy fontosak arra, hogy a muzeumban egy különosztályt képezzenek. Az adományok és vásárlásokon fölül ezen osztályban foglalvák mind azon kéziratok is, melyek a kormány által adattak a muzeumnak. Az angol kormánynak minden külföldi és saját gyarmataibóli levelezései tudniillik tengeren jövén át, gyakran megtörtént, hogy a hajó, melyen azok küldettek, elveszett, a mi természetesen sok alkalmatlanságot okozott a kormányzatban, miért is az angol kormány már régóta behozta azon okszerü szokást, mely szerint minden külföldi ügynökei, hadvezérei vagy gyarmatbeli hivatalnokai, jelentéseiket és minden más okleveleket két egymás után jövő hajóval, két különpéldányban küldjék. Az így gyüjtött duplicatumokat a kormány időnként, midőn tudniillik azt a titkos diplomatia exigentiái megengedik, a muzeumnak adja, a másik példány az álladalmi levéltárban maradván. Ily módon a muzeum számos felette érdekes okmány birtokába jutott, így például 1855-ben a kormány általadta a muzeumnak Sir Hudson Lowe, a szent Helena sziget híres kormányzójának minden levelezéseit, me-

lyek Napoleon fogságára vonatkoznak és 50 kötetben foglalvák.

Ezen gyüjtemény növelésére évenként nevezetes pénzösszegek adatnak ki, úgy hogy ezen osztály most, az igen nevezetes magán adakozásokat s a kormány útján nyert kéziratokat bele számítva, körülbelül 21,000 kötetre megy, melyeknek tartalma tán minden élő nyelven van irva és a tudomány s müvészet minden ágazatára, úgy mint a világnak tán minden országára kiterjed. Ezen gyüjtemény fontosabb s nevezetesebb részei közé számíthatók:

Rymer Tamás történeti okmányok gyüjteménye, melyben foglalvák azon okmányok, a melyek „Foedera, Constitutiones, Literae stb." czímü munkájában nem találtatnak. Ezek 58 kötetet tesznek és a parlament felsőháza határozatánál fogva tétettek le a muzeumba.

Doctor Birch, angolegyházbeli pap által a muzeumnak hagyományozott történeti oklevelek gyüjteménye, melyeket ő különféle levéltárakban található eredetiekből lemásoltatott, ezek 378 kötetet képeznek.

Mitchell Andrásnak diplomaticai és magán levelezése, mely Európa minden országának történetére érdekes adatokat tartalmaz. Mitchell András 1756-tól 1770-ig angol követ volt a berlini udvarnál. Ezen érdekes gyüjtemények a muzeum bizottmánya által megvásároltattak s 69 kötetben foglalvák.

Lady Banks által adományozott, főkép a czímertudományra vonatkozó érdekes okmányok 66 kötetben.

Claudius Rich, ki angol consul volt Bagdadban, ott egy igen pompás keleti kéziratgyüjteményt

szerzett, mely a muzeum által megvásároltatott. Ezen kéziratok syriai, arab, perzsa és török nyelveken írvák és 802 kötetből állanak.

O. Richnek ehhez hasonló keleti gyüjteménye 236 kötetben szinte vevés útján került a muzeum könyvtárába.

Fowler Hull János 136 kötetben foglalt keleti nyelveken írt kéziratait végrendeletileg hagyományozta a muzeumnak.

Williamson asszonyság ajándéka, 145 kötet, nagyobbrészt szinte keleti kéziratokból áll.

A franczia royalisták ügyeire vonatkozó levelezése s más papírosai gróf Puisaye Józsefnek, melyek 1793-tól 1825-ig terjednek, 117 kötetet tesznek és a nevezett gróf által hagyományoztattak a Britt Muzeumnak

Gróf Guilford könyvtárának eladásával a muzeum számára megvétetett egy igen szép, 604 kötetből álló s Olaszország történetére s irodalmára vonatkozó kéziratgyüjtemény.

Coxe Vilmos, angolegyházbeli pap okiratgyüjteménye, mely az általa írt számos történeti munkák anyagáúl szolgált és testvére által a muzeumnak ajándékoztatott. Coxe Vilmos többi közt az osztrák ház történetét is irta.

Heber úr könyvtárának elárvereztetése alkalmával a muzeum számára megvétetett egy igen válogatott kéziratgyüjtemény 331 kötetben. Ezek közt 85 kötetben foglalva van a velenczei köztársaság külföldi követeinek, követségök bevégzése után a kormánynak beadott hivatalos jelentéseik, melyek nagy történeti fontossággal birnak.

Az egykori Canonici-féle gyüjteményhez tartozó és Sneyde úr könyvtárának eladásakor megvásárlott 291 kötet kézirat, mely az olasz literaturára vonatkozik.

Butler tudor és Lichfieldi püspök gyüjteménye, mely nagyrészt bibliai és classicai kéziratokból, úgy mint egy igen becses autographgyüjteményből áll, szinte vevés útján került a muzeum birtokába és 290 kötetből áll.

1841. évben a muzeum választmánya által megvásároltatott egy igen érdekes és nagy fontosságú syriai nyelven írt régi kéziratok gyüjteménye 49 kötetben. Ezen kéziratok a nitriai pusztán Cairo közelében levő syriai zárda de Sancta Maria Deipara könyvtárába tartoztak és a szerzetesektől vétettek meg.

Ugyanezen zárdából 1843-ban 317 kötet syriai kézirat vásároltatott meg a muzeum számára, ezek nagy bibliai és történeti fontossággal birnak és nagy részben a VI. és IX. századok közt irattak.

1847-ben szint ezen zárdából ismét 173 kötet syriai kézirat vétetett meg, melyek többnyire történeti érdekkel birnak. Ezen három rendbeli szerzemény a fent említett Rich-féle gyüjteményben találtató és néhány már előbb a muzeum birtokában volt syriai kéziratok hozzászámitásával most 600 kötetnél többet tesz és e nyelven a világon legnagyobb és legjelesebb gyüjteménynek tartatik. Tartalma még csak kis részben ismertetik és catalogusa is igen hiányos.

Crawford Jánostól szerzett javanei, bugis és malay (indiai) nyelveken írt kéziratok 129 kötetben.

A vaticani levéltárból lemásolt historiai okmányok 50 kötetben, melyek III. Honorius pápától 1216) XIII. Kelemen pápáig (1795-ig) terjednek és a kormány által adattak a muzeumnak.

Upcott úr könyvtára eladásánál vett 117 kötet kézirat, mely nagyrészt hivatalos levelezésekből és okmányokból áll és egy igen becses külföldi autographgyüjteményt foglal magában.

Az angolegyházbeli missionarius társaság által ajándékozott igen érdekes, aethiopiai nyelven írt kéziratgyüjtemény 74 kötetben.

85 kötet chinai kézirat és földképek, melyek Aberdeen gróf által ajándékoztattak a muzeumnak.

Bolognai Ranuzzi gróf gyüjteményéből megvásárlott 117 kötet kézirat, mely Franczia-, Spanyol- és Olaszországnak a XVI., XVII. és XVIII. századokbani történetére vonatkozik.

Yule tábornok fiai által ajándékozott igen érdekes keleti kéziratgyüjtemény, melynek nagyobb része perzsa kéziratokból áll és 245 kötetet tesz.

A tiroli, jorgenbergi benczék zárdájából megvásárlott 90 kötetben foglalt igen becses kézirat, ezen egész gyüjtemény régi hártya-codexekből áll és hittani, törvénytudományi, metaphysicai s más vegyes tárgyakróli értekezéseket foglal magában stb.

Ezen rövid felszámolásban én csak a nagyobb gyüjteményeket érintettem, elhagyván a kisebb, gyakran a legérdekesebb és történeti fontossággal biró gyüjtemények s egyes kötetek említését, úgy mint azokat is, melyek kizárólag a britt birodalomra vonatkoznak, mert az magától is értetik, hogy ezekben az angol levéltárak átaljában a leggazdagabbak.

Ezen rövid és bár mennyire hiányos elősorolás is mútatja, hogy mily sok oldalú ismereteket tartalmaz ezen gyüjtemény, úgy mint azt is, hogy egyrészt a muzeumi hatóságok mily nevezetes pénzösszegeket költenek kéziratok vásárlására és másrészt, hogy a magán adakozók nem kis mértékben járulnak a tudomány és müvészet ezen nemzeti kincstárának növelésére, a mi eléggé tanúsítja a részvétet, melylyel a nemzet ezen intézet iránt viseltetik.

Magyarországra vonatkozólag ezen gyüjtemény számos és érdekes okmányt tartalmaz és a kinek ideje s tehetsége van hozzá, itten sok kéziratot találhat, mely meg fogja jutalmazni a keresésökre fordított fáradságot. Én az e könyvben közlötteken kivül még számos kéziratot találtam ezen gyüjteményben, mely vagy történeti, vagy más tekintetben Magyarországra nézve érdekes. Ilyenek például:

7058—7080. számok alatt találtató 22 kötetben foglalt Stepney György hivatalos és magán levelezései, melyek Magyarország ügyeire és jelesen az ő közbenjárása alatt folyt békealkudozásokra nézve sok felvilágosítást nyújtanak.

5131. szám alatt pedig Bruyninxnek, ki a hollandi köztársaság részéről Stepney-el együtt müködött, számos hivatalos levelei s jelentései.

Szint ezen és az utána következő szám alatt van Medows Péternek a bécsi udvarnál Stepney követi utódjának több levele s hivatalos jelentése, köztök több Magyarország ügyeiről is szólván.

5232. szám alatt 35. és 36. lapon több emlékpénzek rajza találtatik, melyek közt vannak Mátyás

király, II. Lajos, II. Soliman, Huss János stb. emlékpénzei.

5467. szám alatt V. Henrik angol és Zsigmond magyar királyok között kötött szerződés másolata.

5256. és 5257. számok alatt két igen érdekes kötet találtatik, melyek Magyar- és Erdélyországot lakó különféle nemzetek viseletének vízfestéseit foglalják magokban, valamely angol utazó (talán doctor Clarce) által készítve és igen csínosan és szorgalmasan vannak festve. Mindkét kötet többnyire ugyanazon rajzokat foglalja magában, csakhogy az első némileg hanyagabban s pongyolábban, tán a helyszinén van festve, mig a másik sokkal nagyobb szorgalommal és csínossággal van utáncsinálva. Ezen igen érdekes rajzok közt találtatik a többi között több minden rangbeli szász férfi és nő rajza, a szebeni bíró és várostanácsos hivatalos öltönyeikben, a kolozsvári bíró, székely, magyar férfiak s nők, egy magyar talpas, vagyis az újabb stylistica szerint baka, hosszú kanóczos puskájára támaszkodva. Az oláh pap és paraszt, de különösen az oláh parasztasszony séta közben igen érdekes, ez tudniillik orsófával kötênye zsebébe dugva sétál föl s alá és czérnává fonja kenderét, s így séta közben is dolgozván, mintegy megczáfolja némelyeknek azon állítását, hogy az oláh természetileg lusta. Egy másik képen egy az erkölcs útjain eltévedt oláh nőt látunk, a mint ez egyik kezében seprőt, a másikban pedig égő fáklyát tartva, a templom közepén áll, nyilvános bünbánatot teendő. Egy matrónatermetű asszonyság d'un embonpoint sans repoche csipőire támasztott két kezével a magyar főrangú hölgyet képezi, az önmegelégedés és saját fontosságának

öntudata ugyan kilátszik hízott képéből, de jelenkori főrangú hölgyeink példányát benne senki sem fogja megismerni.

10051. szám alatt van egy igen csínosan írt és festvényekkel is díszesített 8-rét kis kötet olasz nyelven írva, czíme „Historia de la beata Guielma regina di Ongaria.“ Ez egy igen regényes s felette érzékeny mese, melyben elmondatik, hogy bizonyos angol király testvérét és több főbb nemeseit útnak indította a világba leánynézőbe azon meghagyással, hogy neki szép feleséget hozzanak. Ezek sok barangolás után végre megtalálták Magyarországban a szép Guielmát és ezt a király számára magokkal vitték, de ki nem sokára minden ájtatossága és szépsége mellett is a király előtt hűtlenségi gyanúba esvén, kivégeztetett és természetesen szentté lett. Ezen szomorú történetnek sem ideje, sem a kegyetlen királynak vagy más valakinek neve az egész könyvben említve nincsen, kivéve a czímlapon említett Guielma nevet. Ezen kis könyvnek, mely látszólag a XV. vagy XVI. században iratott, azon egy érdeme van, hogy írója, alkalmasint valami olasz barát, tanúságot tesz, miszerint már azon korban is Angolországból Magyarországig kellett útazni, hogy az ember egy valóban szép nőt találjon;

„de a hű nőt hogy hol lelem,
azt a tájat nem ösmerem seholsem“

teszi hozzá mint egy commentárúl az újabbkori magyar népdal.

19,568. szám alatt van egy franczia utazónak naplója, ki a XVI. század végén utazott Németországban és Magyarország egy részében, többi között Mosony vagy Vas megyében megyei tisztviselők

társaságában alkalmasint forsponton utazván, ezekkeli érdekes társalgását leírja és őket igen kedvezően jellemzi.

Szinte ezen gyüjteményben 17,707. szám alatt találtam az egyetlen magyar nyelven írt kéziratot is, de ezen egy is, sem kora, sem tartalmára nézve nem bir semmi érdekkel. Ez ugyanis az 1829-ik évben Londonban tartott unitáriusok gyülekezetéből az erdélyi unitáriusokhoz írt levél magyar fordítása, melyet Erdélyből küldött valaki sir John Bowringnak ajándékban, ki szinte az unitárius vallást követi és ki azt a többi, remélhető hogy ennél érdekesebb s fontosabb kézirataival együtt a muzeumnak eladta.

Ezen gyüjtemény catalogusa ott kezdődik, a hol a Sloane-féle catalogus végződik, vagyis 4101 számnál és jelenleg vagy 25,000-ig megy. Ezen catalogusnak még csak egyes részei vannak nyomtatva, nagyobb része kéziratban van és részint minden elrendezés vagy mutatótábla nélkül, az irományok azon rendben levén röviden említve, a mint azok a muzeum birtokába jöttek, azért ezen osztályban nehéz tudni, hogy mi találtatik benne bizonyos tárgyat illetőleg, vagy hol keresendő.

Az itt elsorolt osztályokon fölül, melyek a Britt Muzeum okmánytárát képezik, még mint ennek kiegészítő részei megemlítendők:

Közel 50,000-re menő földképek és tervrajzok gyüjteménye a világ minden részeiből.

Egy igen gazdag és több ezerre menő eredeti és utánnyomott pecsétgyüjtemény.

Vagy 700 kötetre menő eredeti zeneművek kéziratai, melyek részint a szerzők, részint mások által adattak a muzeumnak.

Ebből áll a Britt Muzeum kézirattára, melynek nagyszerüségéről, fontosságáról és érdekéről ezen rövid s hiányos leirás csak gyenge fogalmat nyújthat, mely annak nagyszerüségével összhangzásban sehogy sincsen, de az olvasó meg fogja bocsátani e hiányt, ha meggondolja, hogy amaz az angol nemzet roppant, emez pedig az én parányi tehetségemhez van mérve.

Mielőtt azonban a Britt Muzeumtól elválnék és más angol könyv- s levéltárak említésére térnék át: nem hagyhatom itt említés nélkül azon udvarias és szives készséget, melyet ezen intézet tisztjei és szolgáitól egyaránt és kivétel nélkül több évek folytán mindenkor tapasztaltam és melyért nekik itt nyilvánosan köszönetet mondani szives kötelességemnek tartom.

A Britt Muzeum könyvtárán kivül Londonnak még vagy 30 nagyobb s kisebb, ha nem is a szó teljes értelmében nyilvános, de bizonyos feltételek alatt a közönség által hozzáférhető könyvtára van. Ezen könyvtárak közt van több, melyek becses kézirati gyüjteményekkel is birnak; én a többiek elhagyásával csupán ez utóbbiakról fogok itt betürend szerint rövid említést tenni.

A régész-társulat könyvtára.

Az első régésztársulat Angliában már 1572-ben alakúlt, de ez nem sokára a minden tudományos mozgalomban veszélyt sejtő I. Jakab kormánya által a XVII. század első éveiben feloszlattatott és csak a XVIII. század elején alakúlt újra, 1751-ben királyi kiváltságlevelet is nyervén.

A társulatnak becses könyv- és levéltára van, ez utóbbi leginkább az angol történetre és régiségekre vonatkozó okmányokból áll, vannak azonban benne más vegyes státuspapirosok, származási táblák stb. is. Különös említést érdemel ezen könyvtárban az úgynevezett Doomsday Book, mely a Hódító Vilmos angol király parancsára készült a XI. században és mely az egész ország telekkönyvét képezi. Európa egy nemzetének sincs ehhez hasonló becsü régiségi emléke. A munka e czélra kiküldött királyi biztosok által 6 éven át készült, a biztosok minden adatot helybeli esküdtszékek kimondása után iktattak bele. Ezen munka magábanfoglalja az egész ország földjének részletes össze- s leirását, a kerületek határai a birtokosok neveit s birtokuk kiterjedését, a rét, legelő, erdő és szántóföld mennyiségét és több megyékben a lakosok számát; külön adván a földbirtokosok, házhelyes gazdák, zsellérek s rabszolgák minden osztályait.

Ezen könyvtár az úgynevezett Somerset-házban tartatik, melyben a kormány a társulat számára több szobát engedett által s reggeli 10 órától délutáni 5 óráig naponként nyitva van a társulati tagok számára; idegenek egy társulati tag által bevezettetvén, azt szabadon használhatják.

Az ázsiai társaság könyvtára.

Ezen társaság 1823-ban alakúlt, czélja levén Ázsia régi és újabb müvészete, tudománya és irodalma ismertetését előmozdítani és az e czélra működő egyéneket támogatni.

Könyvtárában, mely főleg keleti s keletre vo-

natkozó munkákból és igen nagy becsü földképek gyüjteményeiből áll, 800 kötet keleti nyelveken írt kézirat is van, van ezenkivül egy jeles pénz, minta, szobor, felirat és más érdekes tárgyak gyüjteménye is. A kéziratok gyüjteményének egy jó nyomtatott catalogusa van.

Bemenet a társulati tagok valamelyikének ajánlása mellett idegeneknek is szabadon engedtetik, kik az ily bevezetés mellett a könyvtárban dolgozhatnak.

A czímernöki hivatal (College of Arms) könyvtára.

Ezen intézet III. Richard idejében 1483-ban alakíttatott. A könyvtár már az intézet természeténél fogva is majdnem kizárólag a czímertudományra és ezzel összeköttetésben levö tárgyakra vonatkozó munkák s oklevelekből áll és e tekintetben sokan azt páratlannak tartják.

Kéziratgyüjteménye több ezer kötetre megy és a czímertudománynyal összeköttetésben levő okmányokon kivül sok érdekes történeti, helyirási stb. okleveleket foglal magában. Itt van többi között a már fenebb említett Arundel-könyvtárhoz tartozott kéziratok egyik fele, mely igen becses történeti okmányokat, státuspapírosokat, krónikákat stb. tartalmaz.

A könyv- és levéltár nyitva van naponként 10 órától 4 óráig, de használata csak bizonyos díjak fizetése mellett engedtetik meg, a könyvtár és gondviselői ezen jövedelemből tartatván fen. Catalogusa nincsen, hanem a benne búvárkodók számára igen jó mutatótáblák készíttettek.

A keletindiai társaság könyvtára.

A közelebbről kimúlt keletindiai társaság igazgatósága 1805. és 1806. évben a társaság házában egy könyvtárt alakított, mely most több mint 10,000 kötet nyomtatott könyvet és közel 8000 kötet kéziratot számlál. A könyvtár minden Ázsiáról megjelent munkával bír, a kéziratgyűjtemény majdnem kizárólag keleti irományokból áll, melyek majdnem minden keleti nyelveken írvák, de leginkább a szanszkrit, arab, perzsa, hindonstani és tibeti nyelvek vannak benne képviselve. Ez utóbbiak közt vannak tudós hazánkfiának néhai Csoma Sándornak hátrahagyott irományai is.

Ezen könyvtár szoros értelemben nem nyilvános, de bármely tisztességes londoni lakos ajánlatára bemeneti engedelem adatik, söt maga a könyvtárnok is fel van hatalmazva, bármely tisztességes külsejü személyt bebocsátani, ki azután szabadon használhatja a könyv- és levéltárt, söt tenta, toll és papírral ingyen láttatik el, ha erre szüksége van.

September hónapot kivéve a könyvtár naponként reggeli 10 órától délután 4-ig nyitva van. Catalogusa a levéltárnak nincsen, de van néhány tökéletlen tartalmi jegyzéke kéziratban.

A Lambeth-palotai könyvtár.

A Lambeth-palota a canterburi érseknek, Angolország primásának, londoni hivatalos lakháza. Ezen palota egy igen becses könyvtárral bír, mely I. Jakab uralkodása alatt Bancroft érsek által alapíttatott

és időnként Abbot, Laud, Sheldon és Tenison érsekek által növeltetett, úgy hogy az most közel 30,000 kötet nyomtatott könyvből és több mint 1200 kötetre menő kéziratból áll. Ezen könyvtár az angol köztársaság idejében a parlament által elvétetett az érseki lakból és a Sion nevet viselő puritanicum collegiumnak adatott, de a királyság visszaállításával az Juxton érsek által visszakövetelt etett és előbbi helyére átszállíttatott. A könyvtár főleg bibliai, vallástani és történeti munkákból áll, jelenkori munka azonban alig van benne, a mi arra mutat, hogy korunkban az angol főpapok az irodalmi pártfogók czímét nem ambitionálják.

Kézirati gyűjteménye igen jeles. Ennek nagy része természetesen az angol egyház ügyeire, a papi jószágok s kiváltságokra, a tizedre s hasonló tárgyakra vonatkozik. Azonban számos és igen fontos történeti okmányokat is foglal magában, különösen Irrland historiájára néze igen nevezetes gyűjteménynyel bír.

Igen számos pápai bullákkal bír, de különösen levelekben, melyek oly lényeges részét képezik a historiának, igen gazdag; ezek nem csupán a britt birodalomra, hanem Európának majdnem minden országára nézve érdekesek, különösen sok történeti okmány van benne, mely Francziaország történetére vonatkozik. Magyarországot érdeklőleg is van ezen levéltárban számos oklevél, de ha vajjon ezek eredeti levelek s tartalmokra nézve fontosak legyenek-e, én nem tudom, mert nem volt alkalmam azokat megtekinteni és csupán a levéltár catalogusának átnézéséből tudom ottlétöket.

A könyv és levéltárnak több catalogusa van,

nagyobb részt nyomtatva, a levéltár catalogusai közt az, mely dr. Todd által készült London 1811. tán a legjobb s legtökéletesebb és megérdemli a figyelmes átnézést.

A könyvtár nyitva van minden hónap első és harmadik hétfőin, de megváratik, hogy a látogató vagy az érseki titkárt, vagy a könyvtárnokot jöveteli szándékáról előre értesítse. Ha valaki birtokjog, tized s más hasonló tárgyak iránti felvilágosító adatokat keres, azért bizonyos meghatározott díj fizettetik. A tudományos búvárkodás azonban minden díj nélkül megengedtetik és a könyvtárnok az ily látogatóval az idő iránt oly intézkedéseket tesz, a mely mindkét félre nézve kielégítők.

A Lincoln's Inn-beli könyvtár.

A Lincoln's Inn a legnagyobb ügyvédi egylet Angolországban. Könyvtára, mely most közel 30,000 nyomtatott könyvet és vagy 900 kötet kéziratot számlál, a Londonban most létező könyvtárak közt a legrégibb, VIII. Henrik idejében a XVI. század elején alapíttatván.

A kézirati gyűjtemény néhány jeles és ritka példánynyal bír, tartalmára nézve nagy részben törvényes természetű, de vannak benne történeti és más vegyes érdekű okmányok is. A könyvtár csupán az egylet tagjai által használható, azonban ezek bevezetése által más ügyvédi egyletek tagjai is nyerhetnek bementi engedelmet; idegenek csak kivételesen bocsáttatnak be szabály szerint, gyakorlatilag azonban bármely tag által bevezethetők és ha valami tárgyra nézve búvárkodni akarnak, ez iránti kérelmük rendesen teljesíttetik.

A Royal Society könyvtára.

A Royal Society Angolországban az, a mi más európai országokban az akademiák és tudós társaságok. Ezen tudós társaság már 1660-ik évben alakúlt és 1662-ben királyi kiváltságlevelet nyert és így egy Rómában levőt kivéve a legrégibb hasontermészetű társaság Európában.

Könyvtára igen válogatott, különösen a tudományos tárgyakban a legjobb munkákkal bir, majdnem minden külföldi tudós társaságok kiadásait s számos más igen becses munkát foglal magában és 50,000 kötet nyomtatvány- és vagy 500 kötet kéziratból áll; ez utóbbiak közt különös érdekkel bir a nagy Newtonnak „Principia" czímű munkája, saját keze irásában; az ifjú Wren alatt írt „Parentalia" szinte igen érdekes adalékot képez. Az Arundel-féle könyvtárhoz tartozó kéziratok, melyek ezen társulat birtokában voltak, most, mint fentebb láttuk, a Britt Muzeumban vannak. Átalában az ezen könyvtárban találtató kéziratok inkább tudományos mint történeti érdekkel birnak.

E könyvtár catalogusa, mely Panizzi úr jelenleg a Britt Muzeum főkönyvtárnoka által készült, Angolországban a legjobbnak tartatik. Az 5000-et meghaladó térképek és rajzok gyűjteménye egy külön catalogussal bír.

A könyvtár nincs ugyan a közönség számára nyitva, de ha bárki kiván valamely könyvet benne látni, nincs reá eset, hogy kérelme megtagadtatott volna, habár minden ajánlás nélkül jön is, a könyvtárnok fel levén e czélra hatalmazva. A könyvtár,

úgy mint a társaság gyülése is, az úgynevezett Somerset-házban tartatnak, hol a kormány a társaságot szükséges szobákkal ellátja.

A Sion-College könyvtára.

Ezen collegium könyvtára 1630-ban alapíttatott, White tudor által, késöbben többek adakozása és a szent Pál templomi könyvtár egy részének ide áttétele által gazdagíttatott, de ama nagy tüz veszélyben, mely 1666-ban majdnem egész London városát hamuvá égette, több mint egy harmada ezen könyvtárnak elégett, mely kár azonban részben kipótoltatott, 1679-ben a jesuitáktól elkobzott könyvek nevezetes része ide tétetvén által.

Ezen könyvtár most vagy 40,000 kötet nyomtatott könyvből és közel 400 kötet kéziratból áll, és különösen annyiból érdekes, hogy nagy számú igen ritka könyvekkel bir, söt számos oly könyvet számlál, melyek az egyetlen fenlétező példányokát képezik.

A könyvtárnak jó catalogusa van, mely ugyan nem tökéletes, de a hiány csupán kisebb munkákra vonatkozik. Ezen könyvtár a collegiumbeli tagok tulajdona, de ezek mindig azon törekedtek, hogy annak használatát mennél nyilvánosabbá tegyék és így a bemenet és használat bárkinek igen könnyű. Pompás olvasószobával bir, mely 120 láb hosszú, és 200 olvasónak kényelmes helyet ád, naponként 10 órától 4-ig nyitva levén.

A Temple-beli könyvtár.

A Temple, a Lincoln's Innhez hasonló ügyvédi egylet, melynek két különkönyvtára van, összesen vagy 40,000 kötet nyomtatott könyvből és 500 kötet kéziratból állván. A könyvek, úgy mint a kéziratok is nagyobbrészt törvényes tárgyakra vonatkoznak, ámbár az előbbiek a literatura majdnem minden ágát képviselik.

A bemenet ezen könyvtárba csak a tagoknak engedtetik; idegenek, kivált ha nem a törvényes pályát követik, csak kivételesen bocsáttatnak be. Ennél szabadelvűbb intézet

A Tenison-könyvtár,

Mely 1680 és 1690 között alapíttatott Tenison Tamás tudor és London egyik plebániája lelkésze által, ki későbben a canterburi érsekségre emeltetett. Ez volt az első egészen nyilvános könyvtár Londonban, melybe mindenki szabadon bebocsáttatik. Érdekes kéziratai vagy 90 kötetet képeznek és néhány jeles classicai munkát foglalnak magokban. Wicliffe a legrégibb angol reformator által angolra fordított biblia szinte ezen kéziratok közt van, de ez nem tökéletes példány. A könyvtár naponként reggeli 9 órától délután 4-ig van nyitva.

Doctor Williams könyvtára

Volt a második nyilvános könyvtár Londonban, melyet dr. Williams református lelkész, 1716-ban meghalálozván, a közönség használatára hagyomá-

nyozott, egyszersmind 1600 font sterling évi jövedelmet hagyván egy épület szerzésére és a könyvtár fentartására. Ezen jeles könyvtár vagy 20,000 kötetből áll, melyek között van 300 kötet kézirat, ezek leginkább a reformatio korábbi történetére vonatkoznak és e tekintetben igen érdekesek.

Az olvasószoba igen kényelmes és benne vagy 60 olvasónak van helye, a bemenetelre egyéb nem kivántatik, csak hogy a bemenő, nevét egy e czélra tartott könyvbe beírja. A könyvtár, szombatot kivéve, naponként nyitva van.

Az országos levéltár.

Minden angol levéltárak közt történeti és politikai tekintetben legfontosabb s leggazdagabb természetesen az országos levéltár, de ez az olvasóközönségnek nem levén nyitva és használata csak különös engedély mellett és bizonyos korlátok közt levén kivételesen megengedve, tartalmáról részletes tudósítást adni nem lehet, ámbár ez már maga az intézet természetéből is következtethető.

Az országos levéltárba bemeneti engedelmet csak a külügyi minister adhat és a bemenni kivánónak szükséges, hogy hozzá egy irott folyamodást intézzen, megemlítvén folyamodásában a levéltár látogatásának czélját és kijelelvén a látni kivánt oklevelek korát. Ha a folyamodó ellen kifogás nincsen, az engedelem megadatik, de csak azon oklevelek látására vagy lemásolására, melyek 1688 előtt keltek; ha pedig valaki ez időnél újabb okmányt kiván látni, az ily irományt folyamodásában külön kell kijelölnie és az engedelem megnyerése ez esetben a minister discretiójától és a diplomatia exigentiáitól függ.

A levéltárnak van ugyan részint nyomtatott részint irott catalogusa, de ennek használata még a bemeneti engedelmet nyert látogatónak sem engedtetik meg, hanem ez megnevezvén a látni kivánt irományokat valamely hivatalbeli tisztnek, ez őt útba igazítja és a kivánt okmányokat előadja.

A Londonon kivüli angol könyvtárak között kéziratokban a leggazdagabb és legjelesebb az, mely az oxfordi egyetemhez tartozik és Bibliotheca Bodeiana név alatt ismeretes.

Ezen könyvtár Bodlei Tamás által álapíttatott Erzsébet királyné korában és időnként több mások adakozásai hozzájárulván, ma Angolország egyik legjelesebb könyvtárát képezi. Számos kéziratai különösen érdekesek és a literatura minden ágait képviselik.

Ezen könyvtárban is találtatik néhány érdekes kézirat, mely Magyarországot illeti, ezek között **2585** szám alatt van:

Michaelis de Hungaria Sermones **13.** super totidem locos communes, hoc disticho expressos:

Sequitur, humiliat. Dominus, filius, voca, seruit.
Stans, Moritur, diligit, venit, ambula, surge, resurge.

Ugyanazon kötetben ezeken fölül szinte ezen tudortól van:

Sermones quatuor super has quatuor dictiones:

Sequitur, gratia, Dominus, Pater.

Ezenkivül van ezen könyvtárban Magyarország történetére vonatkozó néhány kézirat is, de melyeket nekem még nem volt alkalmam láthatni s azért tartalmokról nem szólhatok.

Az Advocates library Edinburgban.

Ezen jeles könyvtár 1682-ben alakíttatott és a skott ügyvédi kar által tartatik fen. Ez Skócziában a legnevezetesebb s legjelesebb könyvtár és mintegy nemzeti könyvtárnak tekinthető, több mint 200,000 kötetet foglal magában, melyek között számos ritka könyv találtatik. Kéziratgyüjteménye is több ezer kötetre megy, de ennek catalogusa igen hiányos levén, tartalmával csak hosszabb idő alatt ismerkedhetni meg. Nekem ott mulatási időm pedig igen korlátolt levén, nem voltam képes az okmányok természetével bővebben megismerkedni, találtam mégis benne két kéziratot, mely némileg Magyarországra nézve is érdekes. Ezek egyike a catalogus 328. lapján, 29., 7. és 5. szám alatt találtatik, czíme:

„Journal du Sicur de la Croix. Secretair de l'Ambassade de France a la porte Ottomane 1673."

Ezen munka igen csínosan írt és vörös selyembe kötött három 8-rét kötetet képez, a könyvek tábláin a franczia királyi czímer van aranyban nyomva. A napló írója több helyen értekezik magyar dolgokról, a mennyiben ezek a törökországi ügyekkel voltak ez időben összeköttetésben. Többi között egy helyen azt mondja, hogy a Constantinápolyba érkezett magyarokkal (alkalmasint Apafy követjeivel) akarván értekezni, őket egy kis szigeten, hol szállva voltak. felkereste és ki akarván tőlük küldetésök okát tudni, őket előbb jól leitatta, mert, úgymond, csak így lehet ezen nemzetbelieket beszédesekké tenni.

A másik munka szinte Törökországról szól és csak annyiban érdekes reánk nézve, a mennyiben az egy hazánkfia, a híres kalandor báró Tott által iratott; ez egy 363 lapból álló 4-rét kötetben van foglalva és, mint az elöbbi, szinte igen csínosan és szorgalmasan van irva, czíme:

„Essay sur le gouvernement des Turcs leurs meures et leurs usages, par le Baron de Tott 1763.“

Ezen kéziratgyüjtemény státuspapírosokban s levelezésekben igen gazdag és könnyen lehet, hogy ezek közt Magyarországra nézve is találtatik néhány érdekes okirat.

Ezen könyvtár minden szorítás nélkül nyitva van a közönség számára és a látogató az illetö tisztek által szives udvariassággal s szolgálati készséggel fogadtatik.

Az edinburgi egyetem könyvtára.

Az edinburgi egyetemnek igen jeles könyvtára van, mely nem csak a tanulók hanem átalában a közönség számára naponként nyitva van. A nyomtatott könyvek száma közel 80,000-re megy. A kéziratgyüjtemény nem oly számos, de néhány igen érdekes okmányt tartalmaz, ilyen példáúl a szerencsétlen Stuart Mária királynénak eredeti házassági szerződése a franczia trónörökössel. Fordunnak híres Scotichroniconja hártya-codexben. De különösen érdekes és említésre méltó a csehországi rendeknek 1415. évi september 2. kelt, Huss János és prágai Jeromos elégetése végett a konstanczi zsinathoz küldött ünnepélyes óváslevele eredetiben. Ezen felette érdekes oklevél hártyán van irva és az óvást tevők

aláirásai a papír szélére vannak köröskörül irva, minden névnek mellé levén nyomva az aláiró pecsétje is, ezek mind egész épségben vannak. Az óvás a következő szavakkal végződik:

„Tenore praesentium vestris paternitatibus, et universis Christi fidelibus innotificamus, et insinuamus corde et ore publice profitentes, quod quicunque hominum cuiuscunque status praeeminentiae vel dignitatis, conditionis, gradus vel religionis extiterit, qui dixit vel asseruit, dicit vel asserit quod in praefato Regno Bohemiae et Marchionatu Moraviae Errores et haereses pululassent, et nos ac alios Christi fideles ipsorum (ut praemittitur) infecissent, sola persona Serenissimi Principis Dni Dni Sigismundi Romanorum et Hungariae etc. Regis et domini nostri gratiosi semota (quem in praemissis credimus et speramus innoxium) Omnis et quilibet talis (ut praefertur) ita mentitur in suum caput, tamquam nequam pessimus, traditor et proditor praedictorum Regni et Marchionatus et noster perfidissimus, ac solus utique, Haereticorum perniciosissimus omnisque malitiae et nequitiae imo et Diaboli filius, qui mendax est et pater eius“.

Ezek azon könyvtárak, melyeket nekem Angolországbani mulatásom óta alkalmam volt megtekinteni és melyekről itt rövid említést tenni érdemesnek tartottam.

Bristolban, dec. 18. 1858.

LONDONI MAGYAR
OKMÁNYTÁR.
V.

1.

Ser^mo Principi domino Henrico dei gracia Anglie Regi et Fratri nostro Carissimo Ludouicus eadem gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Salutem et mutue charitatis ac felicium successuum incrementum. Ser^me Princeps et domine Amice ac Frater noster charissime: Et si priuatim nobis cum Maiestate vra ob maximam inter se Regnorum utriusque nostrorum distanciam, nulla adhuc intercesserit consvetudo, Tamen cum perspectum habeamus curae semper fuisse Ma^ti vestrae, ut christiana Respublica in qua locum habet eminentissimum, et amplissima esset et tutissima, libuit, immo ipsa compulit necessitas ad Maiestatem vestram has dare literas, quibus gravissima que non magis nostris quam omnium Principum christianorum Regnis, atque adeo ipsi Ecclesie catholice instant pericula, describeremus. Notum Ma^ti vestre putamus esse quanta Turcarum sevissimorum nostrae fidei hostium sit potencia, qui Asiam totam et non exiguam partem Europe Tyrannidi subiectam sue possident cum hijs post Greciam captam assiduum nostris Regnis fuit bellum et concertacio pene quotidiana, dum illi propagare imperium religionem extingvere, nostri sua defendere, fidem tueri satagunt. Hostes Turcis fuere Sultanus Tyrannus Egypciorum potentissimus et Persarum Rex quem Sophin appellant. Hic post diuturna Bella et Turcis sepe superatus et magna regni sui porcione mulctatus est, illi vita eciam est adempta cum Imperio. Postremo Turcarum Princeps quum ita rebus suis videbat conducere, fedus cum Sophi percussit,

Bello itaque Asiatico et transmarino exoneratus cum esset, nihil putabat fore vel ad ampliandum Imperium antiquius vel ad gloriam pulchrius, quam ut arma et vires omnes in christianos verteret, se tamen ad tempus continebat, propterea quum audiebat christianos Principes auctore summo Pontifice in Turcarum exicium conspirasse, Illud que Tyrannum morabatur, Quum sciret hanc inter Cesaream Ma^tem et nos esse necessitudinem et affinitatem, nec fieri posse quin omnes nobiscum vires et facultates suas, dum esset opus communicaret. Misit itaque legatos qui de pace nobiscum agerent hic adhuc existentibus, quibus antequam responderemus, exarsit hoc Bellum perniciosum inter Cesaream Ma^tem et christianum Gallorum Regem, hostis igitur dolo nos, cum de pace ageret circumvenire voluerit, seu animo repente ad occasionem mutato, cum videret neque Generalem illam, quam maxime timebat expedicionem in se decerni, nec putaret ullum nobis a Cesare qui bellum cum Gallis gereret presidium fore, incredibili Equitatu ac peditum collecta multitudine, Tormentis preterea alijsque rebus ad belli usum necessarijs celerrime comparatis bellum nobis inferre statuit, habet in Castris ad Sophiam que ciuitas a finibus nostris exiguo est remota intervallo, ad ducenta bellatorum millia, Quos ipse ad obsidionem arcis nostre Nándor Albensis ducet, Belgradum alio nomine vocant, est omnium que Turcis sunt finitime cor et caput clavisque tocius Regni. Qua ut superbissime iactat expugnata, ad Budam ubi nobis Regia est capiendam properabit, instruxit et alium exercitum hominum octuaginta millium, qui Transilvaniam provinciam nostram per Valachiam inferiorem duce Mehemet bego bellicosissimo aggrediantur, Valachie Prefectus habeat in armis omnes copias suas ex quibus ad quadraginta hominum millia, metu compulsus Turcarum viribus adiunxit. Tercius est exercitus ab eo ad vastandum eodem tempore Regnum nostrum Croacie descriptus prouidit insuper ne Ser^mus princeps nr. polonie Rex esse nobis auxilio possit, Tartarorum enim quinquaginta millia, qui eius provincias ferro et igne vastarent concitavit. Huius tanti belli causa, ut vere possumus affirmare, Principum est Christianorum, et imprimis nova inter Cesaream Ma^tem et Gallorum Regem dissensio, pro quorum concordia scripsimus

ad Sanctissimum Dominum nostrum, scripsimus ad ipsos Cesarem et Regem Christianissimum, nihil dubitamus quin si diuina miseracione, de pace inter eos conveniret, illamque classem et arma que habent parata in Turcas verterent, christianos ab illorum metu imperpetuum possent liberare. Maiestati vestre cum utroque Principe arctissima est necessitudo, eiusque auctoritas apud eos est maxima, Rogamus eam magnopere, velit publice salutis causa pacis inter eos conciliande provinciam suscipere et id sua auctoritate perficere, ut has vires quas in se ipsos et fundendum christianum sanguinem compararunt, in Teterrimorum hostium vertant excidium, hec enim unica est tuende a Turcis Christianae religionis via. Nostre etenim vires tot annorum bellis ita sunt attrite, ut ad sustinendum tanti hostis impetum, pares esse nullo modo possint. Quamvis non recusemus omnia, et ipsum si sit necesse spiritum pro tuenda fide et Ecclesia sancta profundere, Succurrat eciam Maiestas Vestra quam primum suo nomine, laboranti christianorum statui, non enim nostra tantum petuntur sed quicquid est Christiane dicionis aditum hinc sibi et Januam tantum ad alia Regna querunt. Quam si semel aperuerint facilius tandem quascunque in partes libuerit penetrabunt, faciet Majestas Vestra rem dignam summo principe. Opus autem est celeritate nam hostes quotidie appropinqvant, et procul dubio antequam hec Litere ad Ma^{tem} Vestram pervenerint nos et Regna nostra invadent. Iterum atque iterum Maiestatem Vestram rogamus laboranti Reipublice Christiane et consilio et auxilio dum licet succurrat. Quam valere optamus felicissime. Datum Bude, Ultima Junii Anno domini Millesimo Quindgesimo vigesimo primo: Regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno sexto.

Ludouicus Rex
manu ppa.

Superscript.:

Ser^{mo} Principi domino Henrico dei Gracia Anglie Regi etc. Fratri nro Charissimo.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. 1. köt. 80. szám).

Ezen levél eredetiben a Britt Muzeum könyvtárának úgynevezett Bibliotheca Cottoniana féle osztályában találtatik a fentebb jegyzett szám alatt. A levél egy egész kiterített ív papírra van írva. A királyi nagy pecsét nagyobb része le van törve, csak helye és egyes veres viaszdarabok látszanak.

2.

Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae Bohemiaeque etc. Reverendissimo in Christo patri Domino Thome tt G Sanctae Ceciliae presbytero Cardinalj Eboracensi *) Salutem omniumque felicium eius successuum incrementum. Non sibi Reverendissima D. V. persvadeat splendidissimum eius nomen Clarissimarumque virtutum decus inter Britannicos dumtaxat et Gallicos limites coherceri, Sed potius in Universam Europam, et qua cunque nomen Christianum permeat longe lateque instar rutilantis syderis diffundi, id vel certissimo Argumento esse potest quod in Regnis ac provintijs nostre Ditioni subiectis adeo fama gloriae et amplitudinis Reverendissimae Dominationis Vestrae elucescit, latiusque in dies propagatur, ut nec in media quidem Britannia ubi ipsius sedes est collocata Illustrior evidentiorve esse possit. Qua quidem nominis gloria (Quae virtutis certissimum testimonium esse solet) et multorum gravissimorumque Virorum, qui ad nos variis ex Regionibus assidue confluunt, te,timonio allecti in Reverendissimam Dominationem Vestram ea sumus animi affectione ac propensitate, ut mirum in modum nos in eius amicitiam benevolentiamque insinuare iam pridem cupierimus in presenti non modo non veriti sumus sed potius letati occasionem oblatam, qua Reverendissimae Dominationi Vestrae licet hactenus nullo eam officio fuerimus prosecuti, operam favorem ac patrocinium adhiberemus, Cum enim Reverendum Dominum Hieronymum Balbum Prepositum Posoniensem Consiliarium, Secretarium, ac Oratorem nostrum in summis arduisque negotiis ad Ser^mum^ Regem Angliae fratrem et consanguineum

---

*) Eboracum=York város Angolországban, a hol Wolsey bíbornok érsek volt.

nostrum Charissimum delegavissemus, hoc ei pre omnibus demandavimus summamque Legationis hanc esse voluimus ut omnes eius conatus actionesque ad Consilium et arbitrium Reverendissimae Dominationis Vestrae referet, omnibus in rebus ejus fidei demandatis opera, favore, auctoritate, et iussione Reverendissimae Dominationis Vestrae uteretur, confisi eandem pro innata sua humanitate, et de maximis Principibus optime merendi consuetudine nihil quod in rem nostram ac Regnorum nostrorum, quae ob repentinum Turcharum tumultum in magno versantur discrimine, spectat, studij aut industriae pretermissuram. Quam ut ita faciat eciam atque eciam Rogamus, sibique a nobis ea polliceatur, quae a Principe neque ingrato neque munerum susceptorum immemori expectari debent. Constituimus enim Reverendissimam Paternitatem Vestram non modo ut optimum amicum diligere, sed ut tutorem et prope parentem alterum, et cui han teneram et pubescentem nostram aetatem summa cum fiducia Commendamus singulari pietate ac propensitate observare. Elegimus autem ex omnibus Consiliarijs nostris hunc precipuum ad tam arduas res tractandas Oratorem quem nobis semper fidissimum sincerissimum que sumus experti, et quo olim preceptore solertissimo, deinceps omnium nostrarum rerum Consultore ac ministro fidissimo usi sumus, eique tantum confidimus quantum mortalium cuique confidi potest. Idcirco Rogamus Reverendissimam Paternitatem Vestram ut cuicquid nunc in persona nostra pertractabit eadem ita accipiat ac si totum ex ore et precordijs nostris emanarent. Licet autem plene sumus eruditi Reverendissimam Dominationem Vestram ad omne officium esse obviam et expositam, ipsum tamen Oratorem nostrum non modo quoad nostra negocia, verum eciam quoad eius privatam personam plurimum ex toto corde commendamus, pollicemur que quicquid ab eadem presidij nanciscemur, illud neque vacuum neque intermortuum apud nos futurum. Datum in Castris ad oppidum Thethen, die VIII Augusti, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo primo. Regnorum autem nostrorum Hungariae et Bohemiae Anno sexto.

Ludovicus Rex
manu ppa.

Czímzet:

R^{mo} in Chro Pri Domino Thomae tt Sanctae Ceciliae prsbro Cardinali Eboracensi etc. Amico nro Char^{mo}.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 73. sz.).

Ezen levél eredeti, egy egész ívre van írva és a király saját kezével aláírva. A királyi nagy pecsét le van törve, de helye látszik.

3.

Reverendissime Domine. Cum aliquantum itineris processissem, presto mihi fuit Tabellarius cum literis a Ser^{mo} Rege Hungariae et rursus aliis a Rege Poloniae ad me datis, Summa rerum Hungaricalium haec erat. Regnum illud ad extremam desperationem redactum propriis opibus nec ad exiguum temporis aut defendi aut sustineri posse, Thurcum autem primo adventante vere cum omnibus copiis ex Asia et Europa conflatis iam non fines sed viscera et praecordia Hungariae invasurum et nisi a Bohemis et Germanis tempestive succurratur in suam potestatem quod reliquum est paruo negotio redacturum, Ex Polonia autem scribitur Tartaros circiter festum omnium sanctorum partem illam Sarmaciae quae magna Polonia nuncupatur maximo Equitatu fuisse aggressos, nostros vero qui exploraverant hostium Consilia exercitu accincto et instructo obviam eis ivisse. Quorum inopinato aduentu Tartaros cum magna eorum strage, cum pugna essent inferiores pedem retulisse, et ad inculta Scythiae unde exierant regressos, Rex Poloniae insuper privatim me admonuit et urget quod iam pluribus antea literis fecerat ut causam suorum subditorum Dannensium apud Regem Galliarum agam quos preter omne fas et equum Classis Gallica intercepit, eorumque mercibus quae excedunt precium centum millium nummorum aureorum summa iniuria potita plerisque eorum in custodia et vinculis detentis, quae res ad alias raciones meas accumulat ut animo am-

bigam sit ne mihi ad Caesarem iter per Galliam faciendum nec ne, utrique trahor diverse, nam si negligam Legationem Gallicam non satisfaciam illius Principis mandatis, a quo iussus sum implorandi auxilii gracia, eque Gallum ut Caesasarem et Ma^{tem} Regis Angliae adire, vereorque ne mihi in Hungariam redeunti obiiciatur quasi per me steterit quominus suppecias a Gallis habuerim et forte Rex Galliae ita comminiscetur se siquis modo admonuisset eum inter has quibus urgetur difficultates, auxilium tamen contra fidei hostes Regi propinquo et consanguineo nulla ratione fuisse recusaturum. Ad haec illud accedit quod video Reverendissimam Dominationem Vestram pro sua singulari sapiencia et in rempublicam Christianam pietate eo omnes conatus acciones-que convertere ut induciis inter Caesarem et Gallum interpositis, in communi Religioni periclitanti consulatur, nec video cur si tadeo mihi illius Principis congressus fugiendus, cum quo forte paulo post aliqua concordia et pacificacio inibitur, Sed rursus ab eo itinere me revocat, quod certissimum habeo me incassum illam quoque Legationis partem obiturum nec quicquam praeter verba reportaturum, Illud vero perniciosissimum erit, nam interim dum frustra in Galliis tempus conteram subsidium Germanicum, in quo si quae est spes reliqua rei Hungaricae sublevandae et non alibi est constituta, aut omnino negligatur, aut serius accedat quam praesens necessitas postulat, Inter has perplexitates quae me in diversa trahunt, ita constitui, ut postquam Calizium transmisero, si cómperiam Regem Galliae non procul abesse, et citra pariseorum Sequanam in aliqua Belgica Civitate commorari eo recta tendam, et biduo aut triduo ad munus mihi demandatum obeundum absumpto, Celerrime Caesarem repetam, ibidem tam diu commoraturus, quo ad aliud mihi a Regibus meis demandetur, sed sicut adhuc ambigo ad Caesarem ne prius an potius ad Gallum sit mihi cursus intendendus, ita illud omni certitudine certius, ubicunque gentium et locorum degero me assiduum praeconem et buccinatorem diuinarum laudum Reverendissimae Dominationis Vestrae futurum, neque ipsa plane innotescat, me nullum boni et sinceri Servitoris in Dominatione Vestra Reverendissima omni obsequio et officio, celebranda tempus aut occasionem prae-

termissurum. Ex Dower in festo S. Stephani Xthoris Anno Domini 1521.

Humilis R^m D. Vre
Seruitor Balbus.

E levélhez mellékelt külön papirosra mint egy utóiratképen a következő sorok vannak irva ugyanazon kézírásban mint maga a levél:

„His conscriptis appulit orator Caesaris, ex quo accepi Regem Galliarum degere ultra Pariseos et adhuc ut fertur remotius profecturum, unde deliberaui itinere Gallico dilato et omnino praetermisso recta ad Caesarem redire, ibidemque expectabo jussionem et mandatum Reverendissimae Dominationis Vestrae ex cuius sententia et nutu sum omnem hanc Legacionem moderaturus, supplico eidem ut literas Ser^mi Regis Angliae et eciam eiusdem ad Ser^mos Reges meos mihi dignetur quam ocijssime transmittere, Insuper Literas Reverendissimae Dominationis Vestrae ad Caesarem, Dominam Margaretam et Principem Ferdinandum, quas inprimis appeto, ut detur mihi amplior facultas ea de Reverendissimae Dominationis Vestrae laudibus referenda, quae sunt supra ingenii humani captum, de quibus utinam tam apte et enucleate disserere possem, quam in animo meo Reverendissimam Dominationem Vestram quasi ideam omnium virtutum contemplor. *)

Czímzet:
R^mo in X^o pri et Dno Dno
Thomae Cardinalj Eboracensi
ac S. R. E. de Latere Legato
etc. Dno meo Col^mo.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasiam. F. I. 64. sz.).

Ezen levél egész kiterjedésében, úgy mint az utóirat és czímezet is, mind Balbus kézirásában van írva egy ketté hajtott ív papirosra. A pecsét nincsen meg, de helye még látszik.

---

*) Wolsey bíbornok ez időben a pápai szék elnyerését remélte, mit ha Balbus prépost valószinűnek tartott, nem lehet csudálni, hogy a fentebbiekhez hasonló kifejezéseket oly bőven használt a bíbornokhoz írt leveleiben, kivált ha, mint hihető, a császári követ, melyről az utóiratban szó van, Leo pápa ugyanazon hó 2-án történt halálának hírét meghozta.

4.

Serenissimo Principi domino Henrico Dei gracia Anglie Regi ac domino Hjbernie etc. Salutem prosperitatis ac felicium successuum perpetuum incrementum: Serenissime Princeps, due res sunt precipue quibus nos adducti, Caesaree Ma[tis], ac Christianissimi Gallorum Regis concordiam, Annos iam aliquot assidue exposcimus ac desideramus. Nam et miserae christianorum inter se contenciones acerbissime nobis sunt auditu, et non alia causa Turcas vehemencius in hanc solito maiorem sitim et aviditatem christiani sanguinis hauriendi atque in hunc tam precipitem furorem et cupidinem Regni nostri evertendi impulit quam funesta hec quae inter ipsos geruntur christianos bella, Sperant enim hostes ad excidium Reipublice christiane, minus sibi futurum negocij, quum principes nostros ad eam rem veluti adiutores se habere existiment. Nam cedem atque interitum christianorum Turcę sciunt, belli quoque intestini idem ac nihilo felicior est effectus, (Ut autem Ma[tas] V[ra] rerum nostrarum condicionem cercius a nobis intelligat) Eo pervenimus, ut in extremo prorsus omnium periculorum et discriminum cardine versemur: Expugnatis enim hoc triennio fortissimis arcibus ac munimentis Regnorum nostrorum, Vadiisque ac ripis Savi ac Danubij fluminum, quibus antea coercebantur occupatis, Valachorum quoque provinciis duabus, (que ab uno Regni nostri angulo propugnaculorum vicem prestabant) in eorum potestatem magna ex parte redactis, Turce importunissimi christianae religionis hostes, vias atque aditus ad Regna nostra undique tam pronos ac faciles sibi fecerunt, ut nihil iam fere sit relictum obstaculi quod eos usquam magnopere possit impedire, quominus per terras et flumina, quocies voluerint, liberrime possint irrumpere. Quam facultatem adepti sparserunt rumores anno superiore per Traciam Mesiam Illiricum aliasque finitimas provincias, Turcarum imperatorem usque adeo bellis transmarinis esse implicitum et occupatum, ut sui imperii ac dicionis orientali parta salva et incolumi, bellum hoc anno nobiscum, aut cum aliis in Europa christianis, totus in persas

et Asiam conversus, gerere nullo modo posset. At nunc per certissimos exploratores, quorsum hij rumores tenderent, planissime cognovimus. Illud enim hostis per huiusmodi venabatur insidias, ut nos nostrosque aliqua ope ocii captos, securos ac tale nihil metuentes obrueret, pactis enim et confirmatis per oratores induciis cum Sophi persarum Principe et maximis aliquod eo actis et instructis exercitibus, paratisque rebus omnibus, que ad bellum ingens et diuturnum administrandum sunt necessarie: Regnum nostrum Hungarie, primo statim vere, eo animo ac proposito invadere et aggredi statuit, ut tot annorum predis, vastitate, cedibus, vexatum attritum, exhaustum, Jugo suo teterrimo (quod deus omen avertat) possit subigere. Sepe sumus apud Sedem Apostolicam et principes christianos testati, quantule sint nostre vires cum Turcarum collatae potencia. Quodque ab illis, ne finem quidem Regnorum nrorum (quos iidem hostes omni ex parte ambiunt) tueri nedum ut equo marte, citra aliena et externa presidia, cum eis possimus dimicare Quidque amplissimorum Regnorum ac provinciarum suarum viribus non contentus, Scijtharum quoque Imperatorem cum numerosissima illa et effrenata nacione tartarorum, in huius belli societatem, largicionibus, spe premiorum ac pollicitacionibus attraxit! qui eodem tempore hijsdem animis Hungariam adoriatur. Hortamur itaque Maiestatem Vestram et rogamus per omnipotentis dei nomen, per christi redemptoris nostri charitatem, per vinculum religionis, ac fidei communis, per privatasque necessitudines, per omnia Jura, que Reges Regibus, Amicos amicis iungunt et conciliant, ne patiatur (quod in se est) Regnum Hungarie, non postremum nec ociosum christianitatis membrum ab hoc corpore divelli: Succurrat Reipublicae christianae que profecto una cum Regnis nostris (nisi vestra Ma^{tas} ac reliqui principes, positis discordiis intestinis, opem pro se quisque maximam ferre properaverint) in apertam ruinam preceps agetur: Nos causam tam longi atque atrocis belli quod Ma^{tas} Caesarea cum Rege Gallorum gerit, nec levem esse, nec de nihilo ortam credimus, acceptae sunt (ut nobis facile persvademus) et illate utrinque iniurie, nec damna forsitan multo minora Illud tamen vere et indubitanter predicimus et affirmamus, nunquam alterutri parti, ex

prospero eiusce belli eventu ac victoria tantum gloriae, aut emolumenti, privatim sperandum esse, quantum ex amissa (quod dèi benignitas prohibeat) Hungaria, universo orbi christiano, iacturae et periculi sit formidandum, Tanta enim Turcarum rebus hinc fieret accessio, quantam Ma^{tas} Vestra cogitare, atque animo suo metiri facile poterit. Si Hungarie situm, et quibus sit coniuncta regionibus, quos habeat populos, secum diligencius pertractarit, est itaque (ut rem in pauca conferamus) positum in manu Vestre Ma^{tis}, ac reliquorum principum, utrum hoc Regnum servatum ac defensum, an funditus perditum atque excisum maluit esse: Servari quidem Dei clemencia, Vestre Ma^{tis} ac principum concordia et suppeciis poterit. Sin illa duret ac protracta fuerit discordia, de salute huius Regni spes omnis abjecta et deplorata sit oportet. Quod ne accidat Ma^{tem} Vestram rogamus velit hijs que diximus remediis (quantum in se est) summa celeritate prospicere. Quam valere optamus felicissimam. Posonii, quinta die Februarij: Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo quarto. Regnorum nrorum anno octavo.

Ludovicus Rex
manu ppa.

Czímzet:

Serenissimo Principi domino Henrico dei gracia Anglie Regi ac Domino Hibernie etc. Ftri et consanguineo ntro char^{mo}.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 74. sz.).

Ezen levél is mint a többiek egy egész ív papírosra van írva, a pecsét helye megvan, de a pecsét maga le van törve.

5.

Ludovicus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Serenissimo ac Potentissimo Principi Domino Henrico eadem gracia Regi Anglie et Francie ac Principi Hibernie Affini nostro charissimo, Salutem et prosperorum successuum amorisque assiduum incrementum. Serenissime Princeps et Affinis noster charissime: Sepe Vestram Maiestatem et per legatos et per litteras de periculis nostris fecimus certiorem, auxilium illius contra hostem communem supliciter exposcentes, Sed nunquam fuit causa maior et diligentior auxilia Vestre Ma^tis^ petendi quam nunc est. Fimus ex omnibus partibus assidue certiores, eos esse hostis contra nos apparatus, ut his resisti, viribus nostris, presertim adeo afflictis et prostratis, nullo pacto possit: Audimus eum primo quoque tempore totis viribus regna nostra aggressurum: Nos autem quam impares simus tanto hosti, neque Vestram Ma^tem^ neque quemquam mortalium ignorare putamus: Restat ut Vestre Ma^tis^ que semper in christiane reipublice defensione propensissima fuit ope adjuvemur. Eam igitur enixissime rogamus, et per salutem publicam obtestamur, si unquam voluit nunc potissimum velit reipublice christiane adesse, et nobis auxilia necessaria quam primum supeditare. Et quum propinquiora sint pericula que nobis ab hoste emminent; quam ut a nobis expedicio generalis, siqua unquam futura est, expectari possit, consultissimum esset, et ita rogamus Vestram Ma^tem^ ut omnino faciat, ut interim dum aliter rebus nostris subveniri possit, mittat Vestra Ma^tas^ ad hoc Regnum nostrum subsidium pecuniarum. Quanto majus et copiosius mittere potest, ad peditatum, quo potissimum caremus conducendum: Non desunt quidem nobis pedites validissimi, maxime ex Regno nostro Bohemie, sed deest pecunia, qua conducantur, Vestra igitur Ma^tas^ eam nobis pro sua facultate, quam non mediocrem esse scimus, supeditare velit, idque per hominem et Nuncium suum proprium, qui et pecuniam ad necessarios usus, ipse manu sua despenset, et testis esse possit Vestre Ma^ti^ ac toti christiano orbi, tam necessitatum

quam periculorum nostrorum. Opus autem est princeps excellentissime omni celeritate: Hostis enim instat, et ut primum ver pabula iumentis eius subministrare ceperit, procul dubio fines nostros invadet. Nos quantum cum Dei adjutorio viribus nostris prestare poterimus, nihil penitus pretermittemus, ac nunc etiam ista de causa, generalem conventum omnibus subditis nostris indiximus. Sed nisi a Vestra Ma[te] et ab alijs Principibus adiuvemur: Quantum in viribus nostris, in tanti hostis comparacione, fidere possimus: facile quisque potest considerare, Quod si nos quod Deus clementissimus prohibeat, obrui ab hoste et concidere contingat: Vestra Ma[tas] cogitet, quid vobis aliis Principibus christianis de regnis vestris sit cogitandum et sperandum. Quare rursus supplex oro, non per meam solum, sed per publicam totius christiane reipublice salutem, ne me et hec regna mea, hosque christianitatis fines Vestra Ma[tas] in tanta necessitate, tot periculis, tam aperto excidio, tam mihi regnisque meis: quam relique christianitati, iam iam imminenti deferat. Cui me et hec negocia ac necessitates meas unice commendo: et quam cupio optime valere. Bude in Die Palmarum, Anno Domini 1526.

Ludovicus Rex
manu ppa.

Czímzet:

Sereniss[mo] et Potentis[mo] Principi Domino Henrico Regi Angliae et Franciae etc Principi Hibernie Affini nro charis[mo].

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasian. F. I, 75. sz.).

Ezen levél eredeti és egy egész ív papírosra van írva, a király saját keze aláirásával és nagy pecsétjével ellátva, a pecsét egy része le van törve, részben azonban még megvan.

6.

Ludovicus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Serenissimo et Potentissimo Principi Domino Henrico Anglie et Francie Regi etc. Principi Hibernie etc. Amico nostro charissimo, Salutem et prosperorum successuum amorisque assiduum incrementum. Serenissime Princeps amice noster charissime, Cum Ma[tas] Vestra ex creberrimis litteris nostris iam satis clare intellexerit, Turce contra nos et hoc regnum nostrum adventum, pericula christianitati universe, si quid nobis (quod Deus avertat) contigerit, imminencia:

Supervacaneum esse arbitramur ea rursus recensere, que creberrime Ma[ti] Vestre significavimus, Cesar ipse Turcarum abest iam a Nandor Alba itinere trium aut quatuor Dierum, Nichil moratur, Veniet contra nos et hoc regnum nostrum cum omni sua potencia, Cui quam simus impares: propter uires nostras plurimum imminutas, Ma[tas] Vestra et ex literis et ex Oratoribus nostris iam pridem intellexit. Omnis spes nostra sita est in auxilio Ma[tis] Vestre et aliorum Principum christianorum, sed potissimum in Vestra Ma[te], Quod nisi affuerit citissime actum de nobis et hoc regno nostro esse putamus, Quare rogamus et obtestamur Ma[tem] Vestram per immortalem Deum, per salutem reipublice christiane, velit sine mora nonobis, hoc presenti periculo laborantibus, subsidio et auxilio quo potest subvenire, et quidem citra omnem moram. Nam frustra nobis postea auxilium feretur, dum hostis potencia in viscera huius regni nostri penetraverit. Vestram Maiestatem felicissimam valere optamus. Datum Bude, XXj, Mensis Junij Anno Domini M, D, XXVj. Regnorum nostrorum predictorum Anno Decimo.

Ludovicus Rex
manu ppa.

Czímzet:

Serenissimo et Potentissimo Principi Dno Henrico . . .
Regi Principi Hibernie etc. Amico nostro Cha . . . .

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. III. fol. 86).

Ezen egyszerűségében szép és szívreható levél volt az utolsó, melyet a szerencsétlen Lajos király VIII. Henriknek irt; mi eredménynyel: a következő levél mutatja. Az eredeti, mely a Cotton-könyvtárban a fent irt szám alatt találtatik, az úgynevezett „Select Manuscripts" azaz válogatott kéziratok közé tartozik, melyek nagy becsök miatt csak különös engedelem és nagy felvigyázat mellett adatnak ki az olvasóknak. A levél egy közönséges fehér fél ív papirosra van irva, de a papiros eredetileg nagyobb volt és szélei, melyek most igen körülnyirbálvák, alkalmasint a múlt század végével ezen nagy becsű irománygyüjteményt ért tüz által megkárosodtak. A levél maga tökéletes, de a czímzet két sorának vége, mint fenebb látszik, levágatott. A pecsét egész épségben megvan.

Az előbbi 6 levélen kivül többet II. Lajostól vagy követeitől nem találtam, ámbár bizonyos, hogy ő több levelet irt Henrikhez, sőt vele némi szerződésre is lépett, mint Zápolyának és Wolsey bibornoknak alább közlendő leveből és a

Bibliotheca Cottoniana Nero B. IX. 76 * száma alatt találtató következő jegyzetből látszik:

„Ongaria

13. H. 8.(azaz VIII. Henrik királyságának 13. évében).

Instrumentum Regis Ungariae ad tractandum cum H. 8. pro auxilio 3000 hom^{m} armator. contra Turcam. Dat 1521 fol. 113".

Az itt említett Instrumentumot én hasztalan kerestem és meglehet, hogy a fenebbi jegyzet, mely újabbkori vagy azon irományokra vonatkozik, melyek még rendbe szedve nincsenek és azért nem adatnak ki, vagy talán az itt említett oklevél a fenebb érintett tüzveszély alkalmával sok másokkal együtt elégett.

7.

CLIII. Wallop to Wolsey.

Pleas yt your Grace. The 12 day of March I wrot to yow my last letters unto the same, wheryn I advertysyd yow of a Ambassator ot the Kinge of Poell that cam to the King of Beem, trusting to have made a pees betwixt Hym and Waywda. In the wych he hath letell profytyd, for the King of Beem wyll have no pes with Hym, but ther ys a trewys taken tyll the mydyst of June. The 28 day of March the King departyd aut of Prag in to Moravya, and ad hys beyng ther the Emperours Ambassator and I axyd leve of Hym to go into Hongary to vysset the Quenys Grace hys syster, wych lyeth in Presbrowgh, the furst towne of Hongary joynyng apore Ostryge; and at my beyng ther I presentyd to Hyr the Kynges Hyghnys most hartyst recommendacions, schowyng Hyr how I was sent owt of Ingland in August last past, trus tyng that I schold have byn with the Kyng hyr husbond afoer the batell; and yf I cowyd have browght hyt to pas, hyt schold have byn motch for hys comfort and gret releve; and how I had my byllys of ex chaynge with me for the same. I delyverd Hyr a letter from the Quenys Grace, whych afermyd the same. When sche hand that, Sche fell in a wepyng; and after Sche was somwhat pacyfyd, Sche gave hyr humble thankes to the Kynges Hyghnys hyr unckyll, seyng that Sche and all hyr brothern and sisters hath ever fownd the Kyng good tho them, and hyr trust is that He will so contenew; and as for hyr part Sche seyth Sche is nat able to mak Hym amens but only with hyr prayer; and hyr trust ys that the Kynges Hyghnys wyll help hyr brother the Kyng of Beem to get ageyn sych townys as the Turk hath in Hongary afoer Waywda, whom sche seyth the King hyr unckyll knowyth nat. And as for the realm of Hongary, Sche puttyth no dowte but hyr brother schall have hyt schortly, as of ryght Hy owght to have. For Sche seyth that Wayda is hatyd the mor part of Hongary over; for he demaundyth of hys sogettes the 10th part of ther gooddys, whych they wyll

the in no wyse graunt unto; and they whych afoer was hys fryndes, now desyryth the commyng of the Kyng hyr brother. And bysydys that ther ys a Moer, whych lyth apone the borders of Hongary, he hath assemblyd to gether 9 or 10000 horsmen and fotmen of all nacyons, and hath promyssed to take the Kyng of Beems parte. At my beyng in Presbrowgh ther cam letters that he had kyllyd 3000 men of ware of Waywdas and on of hys best capitens. In the castell of Presbrowgh lyth a jentylman of Hongary, ho wyl nat declare for whom he kepyth hyt. In the towne the Kyng of Beem kepyth garnyson. I ynsuer your Grace the Queyn of Hongáry dyd intret me very well, and at my departyng Sche sent me a goodly cupe. The seyng ys here for sartayn that the Turke ys deed, and hys heldyst sone, and hys second sone ys Emperour, woo ys but 4 or 5 yere old. In my returne toward the Corte, I met wyth a Ambassator of the Morys, ho came frome the Kyng of Beem, and hy schowyd me the maner of hym and of hys oppynyons. Hy callyth hymself Emperour of Constantynnople, and how he sayth that he ys sent by God to ponysh the Turkys, and to expuls them out of Gresia, and that he knowyth well that they schall no mor prosper in thos partes, but dayly to lees that they afoer hath gotten; and wylnat schow wher he was born, nor of what kenred he comyth of nor wher he was browght up, but that God hath sent hym thethar. Mony he hath none, but levyth apone the contry of Hongary. Hys Ambassador schowyd me that he ys very vertuous, and hys costom ys to step 2 owrs of the nyght, and pray the thurd, so as the thurd part of the nyght he spendyth in prayers. Also he seyth he ys a very good man of war, and syns hys beyng in those partys he hath kyld dyvers Turkys. He lyys not far from Peter Wardayn, a towne with a castell that the Turk gate at hys last beyng in Hongary. The sam Imbassator schowyd me, that hys commyssyon that he had to the Kyng of Beem was that the More his master wold that the kyng schold invade the realme of Hongary as schortly as he cowed, and that he wold eyd hym to the uttermost of hys power; and he seyth that the Kyng hath promysyd hym to be in Hongary in the mydyst of June. No dowt he makyth preparacion, and al hys sobgetes be in are-

dynys. The grettyst lyclyod that I se ys that the Beemys hath promysyd hym 6000 fotmen and a 1000 horsmen for 6 monythys, and the Moravys 5C0 horsmen and 3000 fotmen.

On Saint Georges evyn I arryvyd at the Corte, and as sone as I was come, the kyng sent for me to wayt apone Hym to the cherch, to do honor to the Order of the Garter. I ynsuer your Grace. He rode thether yn gret tryumph, and dyd were hys abbet acordyngly, usyng in the cherch all the sarvis ther to belongyng; and the sam day I receyvyd to letters of Doctor Fabre, hoo was Ambassador in Inglond, on from the Kynges Hyghnys, and a nother from your Grace beryng date the second day of Apryell. On Saint Georges day the Kyng tok the Quenys Grace with Hym to the cathedraull chyrch, wher He herd hys mase solemly, schowyng as mytch honor to the Order as cowed be posseble, and yerly He usyth the same, and I have sene Hym weer the coller of the Order at dyvers gret festys. The same day He commaundyd me to dyne with Hym and the Queyns Grace, as I ynsuer your Grace I have done dyvers tymys, and am intretyd as well as can be posseble. After denar I schowyd Hys Grace that I had receyvyd a letter from the Kinges Hyghnys, and as of yours I made no mencion, and incontenent He had me in to hys prevy chamber, wher I dyd declare to Hym thefect of the Kynges leter, one artickyll after another, nat forgettyng your commandment and advyce, whych He dyd leke ryght well, tyll I came to my goyng to Waywda, whych He lekyd no thyng. I declaryd to Hym how the Kinges Hyghnys intent was nat for no thyng that schold hynder Hym, but rather for hys profyt, and the Kynges pleasure was that I schold advertes Hym as well of thynges that schold be prejudiciall to Hys Grace, as of what intelygens or prachys that the seyd Waywda hath or myght have with the Turke, and also I schold Know mor of the Turkys affers ther then to be heer. To the wych He mad answer I schold know nothyng ther but lyys, and as for hys part I schold do Hym lettel pleasur. And then He axyd me how the Kynges Hyghnys namyd hym in hys letter, and what hys pleasur was that I schold call hym. I answerd Waywda, and so the Kynges Hyghnys namyd hym in hys letter, and I offryd to schow Hym

letter, wych He refusyd, nat mystrustyng the Kyng hys unckell, that He wyt do Hym so gret a displeasure as to wryt hym Kyng of Hongary. And then He seyd to me, if I schold go thether and name hym Waywda, he wold not receyve me, but send me away wyth dyshonor, and I schold be yll intrehyd. I answard Hys Grace that I was a servant, and most abaye my masters commandment, and as for dyshonor ther cowed be none, and so for hys yll intretyng I caryd nat for, so has I myght doo my dewty, and as for that I wold nat let to goo, prayyng Hys Grace to give me leve and to mystrust no thyng, for he schold have no cause. He seyd He knew well that the Kyng hys unckell wyt do no thyng that schold be to hys hyndrans, but what schold hys fryndys thynke, yf the Kyng hys unckyll, wych they reken heer hys best frynd next the Emperour, if he schold send hys Ambassador to hys enymy, and what comfort hyt schold be to hys enymys. He axyd me, yf I had eny word of my last letters that I sent be my serwant. I answerd I had none. Then He wold that I schold tary that answer, seyyng that He knowyth well the Kyng wyl nat that I schold goo in to Hongary, when He dus perceyvyth thefect of my letters; and I schowyd Hys Grace hyt was no soffyciant dyscharge for me. Then He mad me answar I schold nat goo, and that He wold wryt to the Kynges Hyghnes how He hath stopt me, and to take thys for a playn answer. Then I had no mor to say, but to take pacians, tyll I know farther of the Kynges Hyghnys pleasure and your Graces. I insuer your Grace He wyll never soffer me to pas in to Hongary for no letter that the Kynges Hyghnys or your Grace can devyse, without I goo with Hym; and sory I am that I may nat acomplysh the Kynges Hyghnys commaundment and yoor Gracys.

The Kyng seyd to me that hyt wer good that the Kyng his unckell now schold make ware apone the Turke, consederyng He hap no war thys to or thre yere, and also Hy yo indeferant, and hath no war in no plase wherby He schold be pute to eni charge. I answerd that the Kynges Hyghnys alone without ayed of otter Pryncys cowed lettell advayll, and with owt a universall peax ae made that every Pryns may her hys portion, He wyll nothyng do theryn; but yf

Hys Grace wyll labor to the Emperour for a universall peax for hys part, as the Kyng dayly doth stody and procure for hys part to the other Prinsys, then he wyll nat be inferyor to no Prynce in gevyng hys eyd for the preservacion of Crystes religion. He seyth He wold gladly labor to the Emperour for a peax unyversall, but Hy fyndyth soo lettell feyth in Princes promices, that He ys a schamyd to wryte to Hym, for He has byn so oftyn tymys begilled; for wher He rekened Hym most suryst of them, yf they fownd eny thing for ther profyt, they caryd nat for ther promys. He seyth hyt wer better to have good war than an yll peax, consederyng the confines that He hath wilh the Turkes.

I inscer Your Grace Doctor Fabre, that was in Inglond with Salamancka, hath well reportyd the great honor, that the Kynges Hyghnys and your Grace schowyd to them, nat only to the Kynges Grace her, but al the Cort over, wych every man rejoyses therof, and non so moych as I, afoer they cast meny dowttes.

And wher I dyd wryt to your Grace that Salamanckas commyng in to Inglond was faynyd, I ynsuer Your Grace meny men was of that oppenyon, for he hys yll beloveyed in thes partes, and by that menys he schold pas the better. I spak to the Kyng of hym dyvers tymys, to the intent I myght Know the sartente; and He seyd that he was gone in to the Low Contry, and of hys goyng in to Inglond he never spake word. Hyt ys nat posseble to wryt to your Grace the sartenty of every thyng, but as I here and cane perceyve I wyll do my best to advartys your Grace ther of. The same day the Kyng departyth from hens to Bressell in Slecya, and from thens to Prag. Other mater I have none to wryt to your Grace at thys tyme; besechyng the blessyd I renyte to presarve Grace with long and most prosperyus dyngnyte. Wryttyn at Wolmys in Moravya, the 26 day of Apryell. (1527).

By your Graces most humble
and bownden Servant
John Wallop. m. p.

Czímzet:

To my Lord Le (gates good) Grace.

(State papers. King Henry the VIII., Vol. 6. pag. 572).

Az eredeti levél, mely egész kiterjedésében Wallop János kezeirásában van irva, az országos levéltárban van és királyi rendelet folytán egy parlamenti bizottmány által rendbeszedett VIII. Henrik irományai között a fentebb jegyzett szám alatt található.

Wallop János VIII. Henrik által több izben és több udvarokhoz küldetett követségben. Ugyanezen sir John Wallop volt vezére azon 6000 emberből álló angol csapatnak is, melyet VIII. Henrik V. Károly császárral kötött szövetség folytán 1543-ban küldött I. Ferencz franczia király ellen és mely Landrecy ostromlása alkalmával csatlakozott V. Károly seregeihez.

Wallop János Wolsey bíbornokhoz.

Szolgálatjára Kegyelmednek. Mart. 12. napján irtam volt Kegyelmedhez utolsó leveleimet, melyekben értesitettem Önt a legyel királynak követjéről, ki a csehországi királyhoz érkezett és ki remélte, hogy közte és a vajda között békét eszközlend, de ebben csak kevés haladást tett, mert a cseh király nem akar békét kötni vele (a vajdával), jun. közepéig azonban fegyvernyugvás köttetett. Mart. 28. napján a király elútazott Prágából Morvaországba és ottlétekor a császári követ és önmagam engedelmet kértünk tőle Magyarországba mehetni és ott testvérét a királynét meglátogatni, a ki Pozsonyban tartózkodik, mely az első város Magyarországban Ausztria határán; ottlétemkor én átadtam neki a királyi felség legszívesebb üdvözleteit, megmutatván neki, miképen én múlt aug. hónapban küldettem el Angliából, remélvén, hogy találkozhattam volna férjével a királylyal a csata előtt és ha ezt véghezvihettem volna, az neki nagy megnyugtatására és segitségére fogott volna lenni, megmutattam neki, miképen váltólevelekkel voltam ellátva számára. Általadtam neki szinte a királyné ő felségének levelét, a mely ugyanazt megerősitette. A királyné hallván ezeket, sirva fakadt és miután kissé megnyúgodott, alázatos köszönetét nyilvánította ő felségének a királynak az ő nagybátyjának, mondván, hogy ő úgy mint minden fi- és nőtestvérei a királyt mindenkor

jónak találták irányukban és ő reméli, hogy a király ilyen maradand jövőre is, mondván, hogy a mi őt illeti, ő nem képes azt neki megszolgálni máskép mint imádságával; reméli továbbá, hogy a király ő felsége bátyját a cseh királyt fogja segiteni inkább mint a vajdát, kit az ő királyi nagybátyja nem is ismer, a törökök által elfoglalt városok visszanyerésében. A mi pedig Magyarországot illeti, ő nem kétli, hogy azt az ő bátyja birandja rövid idő alatt, a mint is az jog szerint őtet illeti. Mert, úgymond, a Vajda gyülöltetik az ország nagyobb részében, mivel ő alattvalóitól vagyonuk 10-ed részét kivánja, a mit ők sehogysem akarnak neki adni; és azok is, kik előbb barátjai voltak, most az ő bátyja a király jövetelét óhajtják. Azonfölül monda, hogy van ott egy *szerecsen*, vagy fekete ember, ki Magyarország határán fekszik és 9 vagy 10,000-nyi lovas és gyalog katonával bír, melyeket minden nemzetekből összegyüjtött, ez a cseh király pártját fogni igérte. Még Pozsonban létemkor levelek érkeztek, irván, hogy azon szerecsen a vajdának 3000 emberét és egyik legjobb vezérét megölte légyen. Pozsony várában fekszik egy magyar úr *), ki nem akar nyilatkozni, hogy ki számára tartja a várat. A városban a cseh király tart őrséget. Én mondhatom Kegyelmednek, hogy a magyar királyné engemet igen jól fogadott és elmenetelemkor egy arany poharat küldött nekem. Itt azt hirlelik mint bizonyost, hogy a török meghalt, úgy mint legidősebb fia is és hogy második fia lett császárrá, ki csak 4 vagy 5 éves. Az udvarhoz visszatértemben találkoztam a szerecsennek egy követével, ki a cseh királytól jött és ki nekem a szerecsen jellemét és véleményét elbeszélte. Ő magát konstantinápolyi császárnak nevezi és azt mondja, hogy ő az istentől küldetett, hogy a törököket megbüntesse és őket Görögországból kikergesse, hogy ő jól tudja, miszerint ezek eme tartományokban sikerrel találkozni többé nem fognak, hanem napról napra elvesztendik azt, a mit előbb nyertek; ő nem akarja megmondani, hogy hol született, sem hogy mi nemzetségből származik és hol neveltetett légyen, hanem azt mondja, hogy az isten küldötte légyen ide. Pénze

*) Pozsonyvár parancsnoka, kiről itt említés történik, Bornemissza János volt.

nincs en, hanem Magyarországot zsákmányolja. Követje azt mondá nekem róla, hogy igen erkölcsös és hogy éjjel két órát alszik és a harmadikban imádkozik, úgy hogy az éj harmadrészét imádsággal tölti. Azt is állítja róla, hogy igen jó katona és hogy ott tartózkodása óta sok törököt megölt. Ő Pétervárad közelében fekszik, a mely egy várral ellátott város, melyet a török Magyarországbani utolsó létekor foglalt el. Ugyanezen követ azt mondá nekem, hogy az ő megbizatása a cseh királyhoz az volt, hogy az-ő ura a szerecsen azt kivánja, hogy a király a lehető legrövidebb idő alatt a mint teheti, megtámadja Magyarországot és hogy ő minden tehetsége szerint segíteni fogja és ő azt mondja, hogy a király megigérte neki, miszerint Magyarországba lesz jun. közepével. Kétségkivül ő tesz készületeket és minden alattvalói készen vannak. Nekem legvalószinübbnek látszik, hogy a csehek 6000 gyalog és 1000 lovast igértek neki 6 hónapra, a morvák pedig 500 lovast és 3000 gyalogot.

Én az udvarhoz érkeztem Sz. György napjának előestéjén és a mint megérkeztem, a király azonnal küldött érettem, kivánván, hogy kiséretében templomba menjek a térdszalagrend tiszteletére. Biztosítom Kegyelmedet, hogy a király nagy pompával ment a templomba és a térdszalagot viselte, megtartván a templomban minden a rendhez tartozó szertartásokat. Ugyane napon vettem 2 levelet Fabre doctortól, ki Angolországban követ volt, az egyik a királyi felségtől, a másik Kegyelmedtől volt és april 2. kelt. Sz. György napján a király magával vitte a királynét a székesegyházba, a hol nagy misét hallott, a lehető legnagyobb tiszteletet tanúsítván a rend iránt (a térdszalagrend) és ő ezt évenként teszi, én több nagy ünnepélyek alkalmával láttam őt a rendszalagot viselni. Ugyane napon én parancsot vettem tőle, hogy vele és a királynéval ebédeljek, a mint ezt, biztosítom Kegyelmedet, több izben tettem és átaljában oly jó tartásban részesülök itt, a mint csak lehetséges. Ebéd után én értesítettem ő kegyelmességét, hogy a királyi felségtől levelet vettem, az önéről nem tettem említést, ő azonnal magán szobájába vitt engem, a hol én tudattam vele a király levelének tartalmát pontonként, nem felejtvén el Ön parancsát és tanácsát, ő szerette a levél tartalmát mindaddig, míg azon pont-

hoz jöttem, a hol nekem meghagyatik, hogy a vajdához menjek, a mit ő sehogy sem szeretett. Én biztosítottam őt, hogy a király ő felsége mit sem czéloz a mi neki kárára volna, sőt inkább hasznát kivánja és hogy az legyen a király tetszése, miszerint én őt tudósítsam arról, a mi ő kegyelmességének káros lehetne, úgy mint arról is, hogy mi egyetértésben vagy szövetségben légyen vagy lehessen az említett vajda a törökkel, vélvén azonfölül, hogy én ott jobban és bővebben értesülhetek a török ügyekről mint itten, a mire ő azt válaszolta, hogy én ott mit sem fogok hallani most mint hazugságot és hogy a mi őt illeti, én neki igen kevés tetszéssel fognék ezzel lenni. Azután azt kérdezte, hogy miképen czímezi őt (a vajdát) a király ő felsége és mint kivánja hogy én czímezzem? én felelém: vajda és ez volt a czím, melyen őt a király ő felsége levelében nevezte; ajánlottam neki a levelet is megmutatni, a mit ő visszautasított, nem kételkedvén, hogy az ő nagybátyja a király nem fogna annyira tetszése ellen cselekedni, hogy őt magyar királynak nevezze levelében. Azután azt mondotta nekem, hogy ha én oda mennék és őt vajdának czímezném, ő el nem fogadna, hanem szégyennel küldene vissza és hogy rosz bánásmódban fognék részesülni. Én azt felelém ő kegyelmességének, hogy én szolga levén, köteles vagyok uram parancsának engedelmeskedni és a mi a szégyent illeti, reám nézve abban semmi szégyen nem lehet; a mi pedig a rosz bánásmódot illeti, ezzel én nem gondolok, feltéve, hogy kötelességemet teljesíthetem és e végett én nem fognék felhagyni a menetellel, kérvén ő kegyelmességét, hogy nekem erre engedelmet adjon és ne bizalmatlankodjék semmiben, mert erre oka nem leend. Ő azt mondá, hogy ő igen jól tudja, hogy a király az ő nagybátyja mit sem fogna tenni, a mi neki kárára lehetne, de mit fognának az ő barátjai gondolni, ha a király az ő nagybátyja, kit itten a császár után legjobb barátjának tartanak, követjét fogná küldeni az ő ellenségéhez és mennyi tetszést fogna ez az ő ellenségének okozni. Azt kérdé tőlem azután, ha vajjon kaptam-e valami választ utolsó levelemre, melyet szolgám által küldöttem. A mire én felelém, hogy mi választ sem vettem. Azután azt akarta, hogy én várjam be e választ, mondván, hogy ő jól tudja, miszerint a király nem akarandja, hogy én Magyaror-

szágba menjek, ha levelem tartalmáról értesülend, mire én azt mondottam ő kegyelmességének, hogy ez nem lenne elegendő mentség számára. Mire ő válaszolá, hogy én nem fogok menni és hogy ő írni fog király ő felségének, miként ő tartóztatott légyen le a meneteltől és hogy ezt egyenes válasznak tekintsem. Ezután én mit sem tehettem, hanem türelmesen kell várnom, míg megtudom, hogy mi légyen továbbá a királyi felség és Kegyelmed tetszése. Én bizonyossá teszem Kegyelmedet, hogy ő soha sem engedendi meg, hogy én Magyarországba menjek, bármi levelet írjon is neki a király ő felsége vagy Kegyelmed, kivéve, ha ővele megyek. És én igen sajnálom, hogy a király ő felsége és Kegyelmed parancsát nem teljesíthetem.

A király azt mondá nékem, hogy jó volna, ha a király az ő nagybátyja most hadat indítana a török ellen, a mi tőle kitelik, tekintvén, hogy két vagy három év óta semmi háborúja nem volt és hogy most sincsen érdekelve (az V. Károly és I. Ferencz közötti háborúzásban) és semmi helyen sincs háborúja, mely őt költségbe verné. Én azt adtam válaszúl, hogy a király ő felsége önmaga más keresztény fejedelmek segítsége nélkül keveset fogna tehetni és hogy ő e részben mitsem fog tenni, hacsak átalános béke nem köttetik, úgy hogy minden fejedelem egyformán részes lehessen az ily vállalatban; de ha ő kegyelmessége közbenjárand a császárnál az átalános béke érdekében, mint a király azt naponként teszi és igyekszik azt más fejedelmek által elérni, akkor ő nem fog bármely fejedelemnél is kisebb segítséget adni a Krisztus vallásának fentartására. Mire ő azt mondja, hogy ő örömmel fogna a császárnál az átalános béke érdekében működni, hanem hogy ő oly kevés hűséget tapasztal más fejedelmek igéreteiben, hogy ő szégyenli magát neki (a császárnak) írni, ki annyiszor megcsalatott és midőn magát legbiztosabbnak hitte más fejedelmektől, ha ezek valamit találtak, mi hasznukra lehetett, mit sem gondoltak igéreteikkel. Ő azt mondja, hogy jobb lenne a jó háború mint rosz béke, ámbár senki sincsen, a kinek nagyobb szüksége volna békére, mint neki, tekintvén hogy ő a törökkel határos.

Biztosítom Kegyelmedet, hogy doctor Fabre, ki Salamankával volt Angliában, jó jelentést tett azon nagy meg-

becsülésről, melyet a királyi felség és Kegyelmességed részéről tapasztaltak és ezt ő nem csak a királyi felséggel itt, hanem az egész udvarral tudatta és a minek itten minden ember örül, de senki inkább mint magam, mert itt annakelőtte nagyon kételkedtek.

Midőn én azt írtam volt Kegyelmességednek, hogy Salamankának Angolországba menetele csak hamis hír, bizonyossá teszem Kegyelmedet, hogy itt sok ember szintúgy vélekedett, mert őt itten nem szeretik. Én több alkalommal szólottam róla a királynak azon czéllal, hogy valami bizonyosat megtudhassak és ez azt mondotta, hogy ő Németalföldre ment, de Angolországba meneteléről soha egy szót sem szólott. Az lehetetlen, hogy én Kegyelmednek mindenről bizonyosat irhassak, de mit hallok és láthatok, arról igyekezni fogok Kegyelmedet a lehető legjobban értesíteni. Ugyanaz nap a király innen Boroszlóba Slesiába útazott és onnan Prágába menend. Most több írni valóm nincsen, kérvén a szentháromságot, hogy kegyelmedet hosszú és sikerdús méltóságában fentartsa. Íratott Olmüczben Morvaországban april 26. napján (1527).

Kegyelmességed legalázatosabb és
kötelezett szolgája
Wallop János által s. k.

8.

Joannes dei gracia Rex
Hungarie etc.

Spectabilis et Magnifice nobis sincere dilecte. Proximis diebus cum Optimates et Proceres huius regni nostri Hungarie in oppidum nostrum Thokay convenissent: Exque tocius nobilitatis voluntate generalis congregacio regnicolarum nostrorum in civitate nostra Albae regali in hunc diem tunc futurum decreta esset. Cumque ad condictum diem in civitatem nostram Albam Regalem ventum fuisset, atque ibi corpus Serenissimi olim Domini domini Ludovici Hungarie et

Bohemie etc. Regis predecessoris nostri felicis reminiscencie nuper e limo exicato iam gurgite, in quem incautus precipitem se dederat, effossum inque Ecclesia maiore honestissime depositum iaceret exanime, visum fuit nobis, ut ante omnia prestantissimi principis funeri iusta persolverentur. Incubuimus igitur nihilminus humando funeri ipsius Serenissimi Domini Ludovici regis, nam fieri non poterat, tabescencia iam pridem menbra diucius super terre fatiem conservari. Pro nostra igitur erga Serenissimam Maiestatem fide et observancia, atque sincero veroque affectu, feria sexta proxima ante festum beati Martini Episcopi et confessoris funus Ma[tis] sue ut Regium decuit corpus solennibus ceremoniis decenti funerali pompa in magna hominum frequencia sepulchro maiorum suorum intulimus. His peractis sequenti die Prelati, Barones proceres omnisque Nobilitas more maiorum suorum convenerunt. Alii in campum liberum ex urbis menia alii in septa, et domesticos parietes de summa rerum consultantur, Res enim et calamitas regni moram fieri non paciebatur, ne hoc regnum tum satis superque afflictum sine tutore, sine Rege deinceps maneret. Placuit omnibus omnium ordinum Optimatibus Nobilibusque una omnium voce et consensu, ut nos nil unquam tale aliquid speratum eligeremur in Regem. Et licet hoc dignitatis fastigium videretur nostro quidem iudicio impar viribusque nostris tamen preces et ipsa regnicolarum nostrorum pene coaccio atque adeo *collabentis* regni Status urserunt nos huic oneri humeros nostros subiicere. Quod sperantes in Dei omnipotentis misericordia et intaminate dei genitricis patrocinio non tam ultro quam Dei ipsius, populique iussu fecimus deinde hoc die ex eiusdem dei maximi clemencia qui nos ad hunc dignitatis apicem vocare dignatur, exque omni regnicolarum nostrorum pari voto et acclamacione sacro diademate instar divorum regnum Hungarie nostrorum predecessorum solenni ritu insigniti publice fuimus. Quae ob id vobis recensenda censuimus ut nostro felici successu congratuletis, quod fieri non dubitamus, ubi sincerum vestrum amorem erga nos semper novimus. Vos tandem bene valere optantes. Datum in civitate nostra Alberegali predicta ipso festo beati Martini Episcopi et confessoris Anno Domini Millesimo quingentesimo vigesimo Sexto.

Czímzet:

Spectabili et Magnifico Christophoro de
Schydloviecz Palatino et Capitaneo
Cracoviensi Regni polonie Cancellario
sincere nobis dilecto.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 8. sz.).

Ezen levél eredeti, János király saját keze aláirásában írta nevét a levél kezdetén. A pecsét nincsen meg s helye sem látszik. Mi módon kerűlt légyen e levél Angolországba? nem tudni.

9.

Nicolaus Hungarus missus ab illustrissimo Domino Veneto in Hungariam ut intelligeret quid successerit postquam Serenissimus Rex Jo: Vayvoda Transilvaniae venit in Hungariam, refert, quod quum eius serenitas constituisset dietam pro die 5ª novembris elapsi in Alba Regia, misit prius Paulum Maich suum nuncium cum 200 equitibus ad petendum Albam Regiam ab illis Hungaris, qui intra dictam Albam se continebant, qui facillime se dediderunt suae Majestati quae postea sex millibus comitata equitibus ingressa est illud Oppidum, quo etiam Serenissimus Ferdinandus miserat duos nobiles Oratores, ut significarent Hungaris Regnum illud ad se spectare; volebatque venire ad accipiendam coronam, qui oratores nunquam admissi fuerunt, nisi post coronationem dicti Vayvodae, qui Vayvoda in medium protulit D. Stephanum Verbecium, virum nobilem, sapientem orandi peritissimum, et inter nobiles magnae authoritatis, qui quondam fuit palatinus, licet postea depositus, et semper tutatus est iura regni contra Tyrannos. Is publice allocutus est universitatem hoc pacto, Domini mei vos scitis quod sumus sine capite, et Serenissimus Archidux Austriae vult fieri vester Rex, dicatis veram opinionem, utrum eum velitis, nec ne; Tunc omnes una voce responderunt, quod nullis conditionibus volebant Archiducem Austriae esse eorum Regem; Deinde Dominus Ste-

phanus dixit, quem igitur vultis vestrum Regem? omnes responderunt nemine discrepante, se velle vayvodam, exclamantes fiat, fiat. His confectis instituerunt persolvere exequias Ludovico olim Serenissimo Regi, postea die X. dicti mensis novembris praefatus Vayvoda electus fuit Rex Hungariae, et in proxima die coronatus, qui rex postea ad se accersire iussit oratores Serenissimi Archiducis, quos interrogavit, quidnam vellent, ipsi responderunt, posteaquam ante coronationem auditi non fuimus, nihil aliud dicere volumus, sic impetrarunt veniam abeundi ab eius Majestate, a qua donati, et maximis honoribus affecti fuerunt, atque ipsa Majestas statim Rdm Dominum Episcopum de Segna Oratorem suum destinavit primum ad Illustrissimum Dominum Venetum, a quo quum fuisset expeditus conferret se ad Serenissimum Dominum nostrum deinde in Galliam. Tunc temporis venit ad serenissimum Regem Hungariae orator Turci, qui ab illo petiit inducias per 15 annos, quae statim per ipsum conclusa fuerunt, et interim uterque habebit eosdem amicos, et inimicos, sibique ad invicem opem ferent quotiescunque necesse erit. Dicit praeterea dictus Nicolaus quod illa Majestas Hungariae creavit Comitem Christophorum de Fragepany Banum Croatiae et Illirici, nec non constituit eum suum capitaneum generalem, cui iam numeraverat viginti mille aureos, ut se instruere ac preparare posset, Rex Vayvoda promovit ad Archiepiscopatum Strigoniensem Reverendissimum Dominum Paulum Diacum, qui erat episcopus Agriensis, ab omni praeterea onere immunes fecit ad quinquennium illas omnes villas a Turcis tum depopulatas, tum combustas, Jussit quoque per publicum edictum, ut nobiles omnes, et Proceres Hungariae intra 15 dies Obedientiam praestarent suae Majestati, alioquin habitos, et proscriptos iri pro rebellibus, atque hoc ideo fecit, ut pauci illi Domini apud Archiducem Austriae existentes, cognito edicto, ad se reverterentur, qui absque ulla alia declaratione, talem obedientiam praestare recusarunt, imo se in unum congregarunt, et in Regem Hungariae elegerunt Illustrissimum Dominum Ferdinandum, Electores vero hi fuerunt: Dominus Stephanus Batther palatinus, Dominus Franciscus Bachanus banus croaciae, Dominus Alexius Tursus olim Thesaurarius, et Dominus Thomas Episcopus

Vesprimiensis, haec autem electio habita fuit Possonio, ubi adest Dominus Ferdinandus, qui in Boemiam proficisci decrevit, ad se coronandum, deinde in Hungariam se conferre, ut regem illic, si possit, se constituat, a qua re serenissimus Rex Hungariae nil plane metuit, propterea quod in partes suas habeat Dominos Vayvodas Valachiae, et Dominum Turcum, postea ad se accersiri iussit Gubernatorom illum Strigoniae, qui reginam depopulatus fuerat, is in quodam suo castro in Germaniae finibus se continens, venire recusavit, nisi prius salvo conducto impetrato, quem Rex illi concessit, sed ubi advenisset, Rex iussit, funis tormento quater torqueri, adserens non consvevisse principes malis, sed probis viris salvum conductum servare, si tum servandus esset, intelligit tantum de vita, Gubernator vero Regi supplicavit, ut tormentis non affligeretur, daturumque se obtulit centum, et quinquaginta millia aureorum. Sed rex in animo habebat maiorem summam extorquere. Inter eundum vero dictus Nicolaus Viennae detentus est, interrogatusque an a Venetis cum pecuniis in Hungariam profectus esset, multis tandem minis perterritus permissus est redire, sicque die undecima Januarii huc Venetias pervenit.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus F. I. 6. sz.).

Ezen tudósítás egész kiterjedésében Casalis Gergely lovag kezeirásában van írva. Casalis lovag ez időben VIII. Henriknek követe volt Velenczében és a római udvarnál, úgy mint Olaszország más részeiben is, ő és testvére Casalis Ferencz nagy részvéttel viseltettek a magyar ügyek iránt.

10.

Ferdinandus dei gratia Bohemiae Hungariae Dalmatiae Croaciae etc. Rex, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae Dux Burgundiae etc. Comes Tirolis etc. Imperialis Locumtenens generalis etc. Serenissimo Principi Domino Henrico eadem gratia Regi Angliae et Franciae Fidei Defensori etc.

Domino Hiberniae Fratri et Avunculo charissimo salutem et fraterni amoris omnisque felicitatis continuum incrementum. Serenissime Rex et domine frater et Avuncule noster charissime. Quae Orator Ser^{tis} Vestrae tum literis tum oratione Legatione sua functus nobis exposuit grato iucundoque animo accepimus, Quae autem ad ea responderimus ex Literarum exemplari, et copia his literis inclusa *) et obsignata Serenitas Vestra facile perspiciet. Ex qua quidem nostra Responsione Serenitati Vestrae planissime intelligere licet quam multiplici Jure et Titulo Regnum Pannoniae seu Hungariae post tristem illum et infelicem obitum Serenissimi Regis Ludovici ad Nos pertineat, et quam nullo Jure summa potius iniuria Comes ille Scepusiensis Wayvoda Transilvanus praefatum Regnum invaserit, et quantum potuit occuparit, qui etiam inter alia hoc quod paucis narrabitur, admisit haud medioeri damno Regni Hungarici, Cum equidem superioribus annis Nandor Alba nobilis et potissima illius Regni Civitas, quae erat fortissimum propugnaculum et ceu Clavis totius Regionis a crudeli Turcarum Caesare obsideretur et oppugnaretur. Collectis multis copijs militaribus suam quidem rem egit et ad periculum proprium vitandum paratus nec suppetias obsessis tulit, nec ullas auxiliares copias Regi suo tunc Arma contra ferenti, et suis Civibus subvenienti, misit, quibus obsidionis periculum nobilissimae Civitatis propulsari potuisset, sed cunctando rei eventum direptionem et expugnationem Urbis expectavit, qua tandem capta, semper liber auditus (aditus) crudelissimo Thurcarum hosti non solum in hoc Regnum Pannoniae, sed et deinceps in caeteras Christianas Regiones patuit atque patet. Et hoc sane sceleris genus superiori anno renovavit in miserabili illa clade, qua Rex Ludovicus mortem oppetiit simili modo copias bellicas, quas collectas maximas habebat coniungere Regis exercitui, quem ad Oppidum Mohatsch, dum Rex contra urgentes et instantes Turcarum copias tenebat, tardavit, vel recusavit potius, quod facinus nisi commisisset et nunc Metropolis Buda inexusta et incolumis staret et Rex felicis memoriae viveret atque valeret. Quantam autem calamitatem mortalium post se trahat illa Clades

*) Az itt érintett melléklet a következő szám alatt találtatik.

manifestius est quam ut scribi potest. Id vero consulto et studiose, vel dolo etiam ab eo factum esse quis dubitat? Cum eventus effectusque rei, cuius gratia hoc scelus admisit id plane convincat, semper enim illum per phas et Nephas ad coronam illius Regni usque ad extremum interitum atque mortem innocentissimi Regis Ludovici aspirasse quod argumentum apertius, quae probatio efficatior esse possit, quam ipsius facti declaratio? Cum id quod prius iniquo et impio consilio agitaret postea iniquissimo et impiissimo facto declaravit. Cum contra Contractus olim factos, et erectos atque Jura omnia hereditaria, quae cum coniuge nostra charissima ad hoc Regnum habemus se se in Regem coronari procuravit, maximo profecto totius Reipublicae malo improbissimoque exemplo, etiam in aliis Regnis pululaturo. Ni brevi optimorum atque pientissimorum Regum atque Principum consilio et auxilio a praesumpto et temerario suo Regno depulsus improba violentia gravi vindicta mulctata fuerit. Nam quae tandem successionis Regni spes? quod Jus hereditarium in quacunque Monarchia usquam valebit, atque subsistet, si audacissimo atque potentissimo cuique in consimili causa licebit in Regem aut Principem per huiusmodi fraudes et violentias sese erigere, atque sibi Incolas abedire iubere. Et quamvis memoratus Wayvoda hoc Regnum ut inique paravit, ita nec retinere nec tutari a potentia Thurcarum potest presertim Hungariae plus quarta parte ab hoste occupata, et devastata, Adeo ut cogatur aut in turpissimam hostis Deditionem venire aut foedissimam et damnosissimam Reipublicae Christianae pacem atque foedus cum hoc hoste Thurcarum inire, atque pacisci suae equidem vires atque copiae ad resistendum tali ac tanto hosti nullo pacto sufficiunt, Aliunde nullum auxilium expectandum est, cum talia sua facinora sint, ut a Christianis Principibus privandus hoc Regno et puniendus potius sit, quam iuvandus. Quis enim Christianorum Principum hunc iuvaret, quis huic opem ferret? Qui talibus Artibus hoc Regnum paravit, qui Regem atque Dominum suum et eundem Juvenem et innocentem huius Regni causa toties deseruit. Cum itaque Wayvoda praefatus summa iniuria hoc Regnum occuparit, et possideat cum magno discrimine Reipublicae christianae et summo periculo finitimarum

Provinciarum, Nec id quod ullo honesto modo possit a Thurcarum crudelitate defendere, contra que nos ad saepe dictum Regnum indubitatum Jus, aequum et legitimum Titulum habemus. Et id quidem possimus innumeris praesidiis ab immanitate et potentia hostis tutari, nempe finitimis et hereditariis nostris Provintiis Austria Styria etc. ac nunc etiamRegno Bohemiae Gente strenua et bellicosa Sacri Romani Imperij certissimo praesidio, Et tandem invictissimi Imperatoris Caroli Domini et fratris nostri ope atque auxilio, Quorum omnium vires atque auxilia congregari curabimus ad repellendam abhominandam Thurcarum tyrannidem et defendendam fidem Catholicam. Ea propter rogamus atque hortamur Serenitatem Vestram ut pro sua pietate, et singulari benevolentia erga Nos velit hos nostros Conatus sedulo iuvare. Jus nostrum quod ad gubernacula Regni Hungariae habemus tueri ac defendere, nostrisque partibus pro equitate fauere. Et Oratori Serenitatis Vestrae quamprimum committere et mandare, ut priora Mandata et commissa a Serenitate Vestra Nobis communicet, atque aperiat, Nosque Regem Hungariae agnoscat, ut possimus de praesidijs et auxilijs contra communem christianorum hostem, atque Tyrannum Capitibus omnium nostrorum imminentem libere consulere, et confidenter tractare, atque statuere. In qua quidem re nunc toti Dies noctesque occupati sumus, Quod si Serenitas Vestra (ut minime dubitamus) fecerit, dabimus operam ut omni studio omnibus viribus, omni denique et qualicunque nostra potentia promereamur, et pro tali benevolentia, Studio et obsequio gracias facto ipso referamus. Quae felicissime valeat. Datum in Civitate nostra Regali Praga Die Vndecima Mensis Martij Anno domini 1527. Regnorum vero nostrorum primo. E. S. V. bonus frater et nepos Ferdinandus m. p. Jo. Maius m. p. K. Harroch Cancellarius m. p.

Czímzet:

Serenissimo Principi Domino Henrico Regi Angliae
et Franciae Fidei defensori et Domino Hyberniae etc.
Fratri et Avunculo nro chrisso.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 78—79. sz.).

Ezen eredeti levél egy kettéhajtott ív közönséges papiros hosszában van írva. A levél kisebb pecséttel van pecsételve, de ennek már csak helye látszik, a pecsét maga le van törve.

11.

Magnifice domine Orator, Serenissimus, ac potentissimus Princeps meus, Hungarie et Bohemie Rex, Archidux Austrie, Infans Hispaniarum etc. dominus meus clementissimus, adhortacionem atque salutarem, erga sacro sancte fidei defensionem, affectum Serenissimi Regis Anglie et Francie, avunculi sui charissimi, tum ex literis Ma[tis] Sue, tum ex ore Dominationis Vestre Magnifice abunde intellexit, Quo intellecto Ma[tas] sua Serenissima tamquam bonus procurator vinee domini Sabaoth, ingentes gracias egit deo optimo maximo, qui memor plantacionis sue, ad muniendam sepi et materia vineam, ab ultimis orbis oris, principes ac vicarios suos excitat, cogitque. Talem enim Serenissimi avunculi sui propensionem tam sacram, tam salubrem, tam optimo quoque et christiano principe dignissimam, ex divina miserentis dei illuminacione, Ma[ti] sue inspiratam esse, quis ambigat? Habet itaque et Clementissimus Rex meus Ma[ti] sue immortales gracias dupliciter, primo quod Ma[tas]Sua nulla admonicione, nulla solicitacione expectata, sponte sua tanquam christianissimus princeps, ad ferendum laboranti ortodoxe fidei suppecias, ad restaurandas, clarissimi quondam Regni Hungarie solitudines, ad vindicandam pientissimi Regis, et eius copiarum luctuosam cladem, sese, ac facultates suas ultro offerat, Secundo Quod Ma[tas] sua omnium principum christianorum, ab insultu cruentissimi hostis remotissima sit, ultimas occidentis oras, imperio sortita, Quo nimirum vel unico, singularique etatis nostre exemplo, facile, viciniores hosti principes, quid factu expediat, considerare poterunt, cum Rex et ab hoste remotissimus, et undequaque munitissimus, hostem christi non contemnendum, sed ac tutum, pestem hanc ne ulterius serpat, ab ovili christi arcendam, delendamque non modo hortetur, sed paratissimam se se offerat. Quod in Ma[te] hac situm fuit,

accepta possessione, et regimine provinciarum suarum extemplo conatus suos omnes, atque vires, ad tutelam finium, nominisque christiani convertit. Juvit enim Ma^{tas} sua Hungariam, dum Nador Alba obsidione premeretur, non medioeri exercitu, servavit in hec usque tempora reliquias Regni Croacie, non sine gravi et magna redituum suorum effusione, fines et munimenta illius Regni interdum annona, interdum milite, interdum machinis bellicis ornando, muniendoque.

Ma^{tas} itaque Serenissime Regis mei quitquid hactenus in defensionem Reipublice christiane prestitisse potuit, prestitit, naviter et sedulo, tanquam vere catholicus Rex, cuius defensioni eciam post hac, nequaquam deesse vult. Quod ut Serenissimus quoque avunculus sue Ma^{tis} faciat atque in proposito sacro sancto firma maneat, Ma^{tem} suam Ma^{tas} hec eciam atque eciam obsecrat obtestaturque.

Quod autem ad aliam partem legacionis Magnificencie Vestre attinet, ubi se missam dicit ad Regem Hungarie, qui post interitum felicis memorie Ludovici Regis, in Hungaria illi rite successisset, Ma^{tas} hec Clementissimi principis mei, est verus et legitimus Rex Hungarie, Dalmatie, Croatie et Slavonie, neque est quin Magnificenciam Vestram moveant nove Res, quas nunc dominus Vayvoda in Hungaria molitus est. Ipse enim dominus Vayvoda, preter omnes patrie nostre leges, et consvetudinem coronam sibi arripuit; non sine ingenti contumelia, atque insigni iniuria sangvinis et posteritatis Regum Hungarie. Nam intellecto termino comiciorum, que legitime per Comitem palatinum indicta fuerant, ut ea prevetere, et anticipare posset, adiunctis sibi quibusdam Consilii sui adiutoribus, alia comicia indixit, gravissime in eos, qui non venissent, tanquam in membra Regni putrida et abscissa animadversurum comminatus, et quo facilius ad coronam perveniret, quam ab ineunte adolescencia, omnibus artibus ambiuerat, comicijs suis adeo brevem terminum constituit, ut ne Hungari quidem (quippe metu Thurcarum multifariam dispersi erant) convenire potuerint, nedum provincie circum adiacentes. Constituit insuper circa forum omne satellitibus, nullis suffragiis, sed suorum dumtaxat clamoribus se nominandum curavit, Ingratus profecto patrie civis, Conculcatis in conum legibus, Intaminata patrie libertate, acer-

bissimam posteris nostris dominandi viam, primus omnium in Hungaria patefecit, At non similiter Serenissima hec Ma^{tas} que etsi multiplici iure, sibi debitum Regnum repetere potuerat, libera tamen eleccione, ad id pervenire maluit, Quod ut tam Ma^{tas} Serenissimi Regis Anglie, princeps et dominus Magnificentie Vestre quam eciam ipsamet Magnificencia Vestra clarissime cognoscat, brevibus (ut potero) ostendam.

Post gloriosum decessum Sanctissimi Stephani, primi Regis et apostoli Hungarorum, adeo sacro sancta mansit semper aucthoritas, et potestas Regia, ut quilibet Rex Hungarie, absolutus esset dominus beneficiorum, et officiorum, tam in Regno, quam in provinciis sibi subiectis, magistratusque omneis, arbitratu suo instituere, et destituere posset, preter Palatinum. Quo solo magistratu vacante, debet Rex comicia omnibus ordinibus per litteras indicere, in quibus literis Rex debet diserte ponere, qui conveniant ad novum palatinum eligendum, congregatis autem ordinibus, Rex in solio, Regali splendore instructo, decentissimeque ornato, residet, Quem prelati et Barones, et Comitatus, pro loco et dignitate quisque sua singuli adeunt, flexisque genibus, prestito iuramento, Quemcunque apciorem, dignioremque cognoverint, nominant, recensitis benemeritis, et virtutibus illius, ubi Cancellarius Regius, ad pedes Regis sedens, singulorum vota excipit, conscribitque, Quibus tandem suffragijs Rex cognitis, quemcunque maior pars elegerit, palatinum pronunciari iubet, Qui tandem Regi, et omnibus ordinibus Regni, incolisque arctissimum iuramentum prestat, de fideli et diligenti administracione magistratus sui, et recto iudicio, citra delectum personarum. Huius magistratus officium principale est, vices et munia Regis obire, si Rex aut per etatem, aut aliquem nature defectum, Regnum administrare aut defendere non posset.

Item ut decedente Rege, vices Regis suppleat, Castra ad sacram coronam pertinencia, tempore interregni teneat, Comiciaque pro novo Rege eligendo, omnibus Regni Ordinibus, provinciisque circum adiacentibus indicat, ubi ipse in eligendo Rege, semper primam vocem habet. Item Rege extra limites Regni et provinciarum agente, semper generalis locumtenens est palatinus. Item Rege in bellum progrediente, generalis Capitaneus Regis, est Palatinus.

Cum itaque palatini interesset, ut ordines convocaret, cum primum interitus Serenissimi Regis Ludovici, Sicut acerbus, ita gloriosus increbuit, hostisque Thurca, Hungaria excessit atque Ordines Regni, hostis immanitate dispersi, ad penates quisque suos reverterunt, statim comicia palatinus indixit, Ubi cum in concionem prodisset, recensuit paucis atrocitatem cladis accepte, et insignem Regni vastitatem, universamque miliciam Hungarie castris exutam, omnegenus arma, milicie simul ac castrorum instrumenta amisisse, hostemque ruptis undique claustris Hungarie munimenta omnia partim expugnasse, partim in dedicionem recepisse, per que, a mari fere Euxino ad mare superum, liberam excursionem liberum sibi aditum, in provincias Hungarie fecisse, Qui adeo ingens hiatus, distanciaque adeo enormis ruptura esset, ut nullius privati opibus obturari, defendique posset, Quo circa, si unquam alias nunc maxime omnium, Hungarie Rege late prepotenti opus esset, Qui non modo arces spoliatas, machinis et ceteris rebus necessarijs ornare possit, verum Castra quoque superiori estate amissa recuperare, omnibusque rebus munire, ac ipsi Thurce si unquam Hungariam repetere vellet, possit classe, copijsque instructus occurrere. Quod: qui nostra tempestate prestare possit, ex vicinis principibus, unicum videret Regem Ferdinandum, preterea neminem.

Auditi sunt secundo loco Oratores Serenissimi huius Regis mei, ad ipsa comicia Hungarie in facto iurium sue Ma[tis] cum pleno mandato missi, Qui productis iuribus Ma[tis] sue duplicem imprimis contractum exhibuerunt; Quorum prior, inter Serenissimos principes Fridericum Imperatorem Romanorum semper Augustum, et Mathiam Regem Hungarie intercesserat, Quem omnes ordines Hungarie, in generali Regni conventu, publicis diplomatibus, et sigillis confirmaverunt, Verum, cum huiusmodi successionem Serenissimi Regis Maximiliani, post Regis Mathie, sine heredibus obitum, Hungari per introduccionem Regis Wladislai interrupissent: Maximilianusque Rex insignem hanc iniuriam vindicaturus, arma in hungaros convertisset, plurimasque Hungarie municiones, partim expugnasset, partim in dedicionem recepisset, facta est rursus inter Maximilianum, et Wladislaum renovacio contractus. Qui postea per prelatos et Barones Hungarie acceptatus et roboratus

fuit ea lege, ut si Regem Wladislaum, aut heredes suos, non relicta sobole masculina, decedere contingeret, Maximilianus aut heredes sui succederent. Hoc diserte adiecto, Ut si Maximilianus plures heredes reliquisset, liberum esset Hungaris, quem ex eis Regno preficere mallent. Adiecerunt eciam ipsum Serenissimum Regem Ferdinandum omnes animi sui cogitatus ad hoc adhibiturum, ut non modo pie et legitime Regni habenas gubernaret, verum eciam omneis vireis, et facultates, cum suas, tum provinciarum suarum, ad defensionem Regni Hungarie, et recuperacionem Nandor albae, finiumque amissorum converteret.

Postremo loco auditi sunt Oratores Serenissime Marie Regine Hungarie et Bohemie vidue, Que cum Hungaros, ex primariis servitoribus suis, viros acri ingenio, et historie Hungarice gnaros, ad hoc munus delegisset, commemoraverunt non sine omnium admiracione, veteres, et laudabiles Regni Hungarie consvetudines, prosecuti sunt magnis preconijs, ingentique laude, Hungarorum fidem, sinceramque ac deligentem solicitudinem, erga sangvinem et progeniem Regum suorum, Quippe qui ab annis amplius quingentis neminem regnare passi fuissent, nisi ex prosapia Regum Hungarie, preter unicum Mathiam Regem, et quidem clarissimum Qui et ipse ob preclara parentis, in patriam, et fidem catholicam benemerita, multiplicesque ex hoste victorias, coronam consequutus fuisset. Recensuerunt Petrum Regem Hungarie secundum, qui Sancto Stephano successit, ex sorore germana Sancti Regis Stephani ortum. Item Aba Regem tercium, qui et ipse non aliam ob causam Regno dignus existimatus fuisset, quem quod thorum germane sororis Sancti Regis Stephani meruerat. Tante semper veneracionis habitus est apud Hungaros sangvis et progenies Regum. Quibus mortuis fratres patruelles sancti Stephani Regnum adepti, sine interrupcione per rectam lineam masculinam, aliquot retro seculis regnarunt. At cum in Andrea tercio Linea masculina Regum, Anno Domini 1301 extincta fuisset, introductus est, et coronatus anno 1310 Carolus, filius Caroli Marcelli, Regis Sicilie, Stephani quinti Regis Hungarie ex filia pronepos; a quo tempore sine interpellacione aliqua, preter Regem Mathiam Reges in Hungaria per lineam femininam invicem successerunt.

Cum itaque Serenissima Regina Anna Ma^{tis} sue Sacre coniux sit ex veteri, et vera Regum Hungarie progenie, ac dictum Carolum, Regem Hungarie per rectam et ascendentem lineam, qninto sanguinis gradu contingat, debita sibi corona fraudari non debet; cum presertim Aba Rex, et Sigismundus Imperator, ac Rex Albertus, per similem uxoris quisque sue successionem, coronam Hungarie adeptus sit.

Admonuerunt item Ordines Regni, ut considerata potencia, et Imperii amplitudine, cum Sacratissime Cesaree Ma^{tis}, tum Serenissimi huius Regis, mallent amplecti eorum favorem, defensionem et auxilium, quam arma experiri, Regno presertim ita afflicto, et oppresso, ne dicam prope everso.

Nam alioquin Serenissimus Rex Ferdinandus tam aperta, tam manifesta cum sua, tum Serenissime Coniugis sue iura, salva authoritate et dignitate Ma^{tis} sue, et maiorum suorum, negligere neque posset, neque vellet, presertim cunctis Ma^{tis} sue subditis, iura huiusmodi non modo non dissimulantibus, sed ad prosequendum ea, Ma^{tem} suam palam urgentibus, impellentibusque.

Preterea polliciti sunt, singulare, perpetuumque patrocinium Serenissime Reginalis Ma^{tis}, apud utramque Ma^{tem} fratrum suorum, si in causa tam iusta tam honesta, cum Serenissimo regi Ferdinando, tum conjugi sue Serenissime morem gerere atque obsequi vellent.

Quibus auditis et perspectis, cum universa concio Ordinesque Regni Hungarie, mutuis disceptacionibus, ac colloquiis, rem diu multumque trutinassent; concordi tamen voto, et sentencia, Serenissimum Regem Ferdinandum in naturalem ipsorum Dominum, ac legitimum Regem Hungarie rite elegerunt. Missisque solennibus Oratoribus Ma^{tem} suam ad acceptandam possessionem Hungarie vocaverunt. Quo Ma^{tas} sua, procul dubio ex templo profecta fuisset, nisi aliquot ante Septimanas, ad coronacionem huius incliti Regni Bohemie vocata, dominis Bohemis adventus sui terminum constituisset.

Ex quibus omnibus Magnificencia Vestra domine Orator, iam plane perspicit, et cognoscit, Ma^{tem} hanc rite electam, verum et legitimum Regem esse Hungarie.

Que cum ita sint, nihil dubitet Magnificencia Vestra, aperire Ma^{ti} sue mentem, et voluntatem Serenissimi Regis sui

Sed iuxta mandata, instruccionemque Ma[tis] sue, tractet cum hac Serenissima Ma[te], sive id velit Magnificencia Vestra in publico consilio, sive in privato, Ma[tas] hec Serenissima, Serenissimi avunculi sui voluntatem, et affectum libentissime cognoscet: cui alioquin, omnem felicitatem desiderat. Amplectitur eciam Ma[tas] sua personam Magnificentie Vestre omni favore, et benevolencia, Tractet itaque Magnificencia Vestra cum M[te] sua, concludatque, quod deus optimus maximus faxit, non modo Hungarie, sed universo nomini christiano salutare, faustumque, et utrique Ma[ti] gloriosum atque sempiternum.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. 1. 38—42. sz.).

Ezen okirat kelet és aláirás nélkül van, de mint az írás és papírjegyből látszik, kétségkivűl azon kori és bizonyosan hivatalos másolata azon válasznak, melyre az előbbi szám alatti levélben hivatkozás történik, melylyel együtt küldetett VIII. Henrikhez.

12.

Ferdinandus Dei gratia Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae etc. Rex Infan(s Hispaniarum) Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Marchio Moraviae etc. Comes Ti(rolis) Imperialis Locumtenens generalis etc. Reverendissimo in Christo Patri Domino Tho(mae Sanctae) Cecilie Presbitero Cardinali Eboracensi Primati et Cancellario Regni Angliae Ami(co) nostro charissimo. Salutem et Benevolentie nostrae affectum. Reverendissime in Chr(isto) Pater Amice charissime. Scribimus in presentiarum ad Serenissimum Principem Domi(num) Henricum Angliae et Franciae Regem Dominum Hyberniae, ac fidei defensorem fratrem et Avunculum nostrum charissimum, Sicut indubie videbit Dominatio Vestra Reverendissima Cum itaque de sinceritate Cordis sui ac singulari Serenitatis suae in Christianae Reipublicae bonum et tranquillitatem desiderio nihil plane ambigamus, sed abunde nunc cognoverimus eam hoc salutari instinctu e supernis nempe dato Reliquis Christiani orbis Regibus et Principibus exem-

plo manifesto fore. Illos enim non modo pie et summa cura studioque movet, ac hortatur ut communis Religionis nostre negotium contra perfidos Christiani nominis hostes suscipiant, et curent, verum etiam privatas suas res fortunas aliaque omnia ad id sua sponte offert, tam etsi ultimas orbis oras Regno sortita procul ab incendio imminenti distet, nihilominus vero ea agat et proponat, Quae sapientissimi Regis Consilium, imo Regis optimi conatus et actiones arguunt, quibus sane confisi speramus, Quod deinceps quoque tanquam verus Christianae fidei propugnator et Defensor Nobis in communi eiusdem negotio qued erit nobis in occursu Turcarum Tyranni suo favore et auxilio aderit. Idcirco Dominatio Vestra Reverendissima Cui scimus Christianitatis commodum, et pacem non parvae curae esse, omnesque suos in eandem nervos et cogitatus dirigere, affectuose hortamur, ut nostri intuitu ea, quae in praesentiarum petimus apud Serenissimum Regem et Avunculum nostrum praefatum promover(e) sicque cum eo agere velit, Quo voto nostro et pio et honesto acquiescat, In quo Dominatio (V.) Reverendissima rem nobis gratissimam faciet, quam erga eandem sedulo promerebimur quo feliciter valeat. Datum in Civitate nostra Vratislaviensi Die Quinta Mensis maij Anno Domini MDXXVIj — Regnorum vero nostrorum primo bonus amicus Ferdinandus m. p. K. Harroch Cancellarius m. p. Jo. Majus m. p.

(Bibliotheca Cottoniana. Vitelius B. XXI. 30. sz.).

Ezen eredeti levél egyike azon számos okiratoknak, melyek a Cotton-könyvtárat és kéziratgyüjteményt ért tüzveszély alkalmával megkárosíttattak, az elégett szavak vagy szórészek ezen másolatban ( ) alatt pótoltattak ki, a levélnek csupán szélei levén elégve, a pótlás ez esetben könnyü volt. A levél egy fél ív papírosra van írva, az ív másik fele, mely alkalmasint a czímzetet és pecsétet tartalmazá, hiányzik.

13.

Ferdinandus Dei gratia Boemie Hungarie Dalmatie Croatie etc. Rex Infans Hispaniarum Archidux Austrie Dux Burgundie etc. Marchio Moravie etc. Comes Tirolis etc. Imperialis Locumtenens Generalis etc. Serenissimo Principi Domino Henrico Regi Anglie et Francie Fidei Defensori, et Domino Hybernie. Fratri et Avunculo nro charissimo Salutem et felicitatem ac fraterni amoris continuum incrementum. Serenissi(me) Rex frater et Avuncule noster charissime. Jam ex literis Nobilis fidelis nobis dilecti Gabrielis Comitis in Ortemburg Baronis in Freyenstain et Carlsdach Consiliarij et Camerarij nostri Noueque Civitatis nostre in Austria Capitanei ac Oratoris nostri ad Serenitat(em) Vestram destinati quum relatione Oratoris Serenitatis Vestre hic existentis accepimus Serenitatem Vest(ram) consensisse, ut idem Orator Serenitatis Vestre nihil in rebus hungaricis ageret absque pr(e) scitu consilio deliberationeque nostra Quod ab ea fraterne quidem, ut par est, omnique (cor)de syncero accepimus. Cum itaque idem Orator petierit, quod ad Comitem Scepusie(nsem) qui nunc se pro Rege Hungarie, licet, falso venditat, (Quatenus tamen nobis ita visum aut placitum esset) ire possit. Nos in hoc consentire noluimus, hijs potissim(um) de causis. Primo quod illic apud Comitem Scepusiensem prefatum constitutus nihil p(ror)sus acciperet quod uel minimo fundatum esset, aut in vero subsisteret sed ea tan(tum) perciperet, que ipsi Comiti utilia et ad suam pertinaciam deservire viderentur. Secun(do) Quod eidem Comiti Titulum aut Regis aut Comitis dare cogeretur, qui Titulum Comiti(s) omnino refutaret, iniuste uero et indebite sibi nomen Regis arrogaret, quin n(on) solum sacra Cesarea et Catholica Maiestas Dominus et frater noster charissimus verum etiam nos in apertissimo Jure nostro enormissime lederemur et grauaremur, Multaque mala inde sequerentur quo cunque etiam titulo illum adiret, Que postea ipsius Comitis Arrogantie imputarent non sine magno Christianitatis discrimine. Ipse vero sic (nimirum antea satis induratus) longe redderetur obstina-

tior, seque huius Tituli accessione et confirmatione multum post hac iuuare et defendere posset. Et denique vulgo, quod ad se trahere nihil iactando propalaret Oratorem Serenitatis Vestre ad ipsum pro bono et utilitate ipsius deputatum seque ab illa in Regem Hungarie recognitum fuisse, ac per medium eiusdem Oratoris sibi esse promissum Serenitatem Vestram ei assistere uelle. Et quamvis confidamus, quod Serenitas Vestra nihil tale ipsi Oratori suo scribat, aut committat, nihilominus ipse Comes his omnibus fretus, fictaque pro veris inculcans miseros popularium animos inescare Que Nos altiori examine repetentes prevenire maluimus quam inconsiderate promovere. Maxime quum Nobis ipsis per hoc manifestum preiudicium Reipublice vero christiane, aut ipsi etiam Regno nostro Hungarie nullum penitus emolumentum enasci possit. Ceterum quia intelleximus ab eodem Oratore nostro responsum nostrum, quod ei nuper ad petita nobis nomine Serenitatis Vestre oblata dedimus, illi nondum esse presentatum. Nos propter premissa, et ne nobis apertissimum preiudicium inde, ut diximus, emergere et eidem Oratori (licet sibi a Serenitate Vestra commissum fuisse dicat, ut ad Comitem prefatum eat) iniunximus apud nos subsistat, donec super eodem a Serenitate Vestra per responsivas eiusdem admoneamur. Intelleximus insuper ex literis Serenitatis Vestre prima huius ad nos datis simul et Oratoris nostri prefati, quo studio, quoque animi ardore eadem Serenitas Vestra vniversalem Christianitatis pacem desideret, Nos subinde hortando enixe, ut omni cura atque opera adnitamur eandem apud Cesaream Maiestatem prefatam promouere et procurare quo tandem a Maiestate sua suscepta apud reliquos etiam Christiani orbis Reges et Principes assumatur, et constabiliatur. Nos quidem ingenue fatemur nobis optime placuisse hoc Serenitatis Vestre consilium, utpote, rectum et sapientissimum ac nonnisi optimo et uere Christiano Rege dignissimum Cui nos etiam nunquam refragati sumus, sed ei semper Paci, que Maiestati sue non inhonesta, indecens aut deceptiosa esset studuimus. Curabimus igitur tam piam eius adhortationem omni qua possumus diligentia nostra predicare, Maiestatemque suam ad pacem illam (Quatenus etiam honesta et condecens fuerit) et hortari et invitare. Enimuero Serenitati Vestre pro

judicij, sui acrimonia cogitandum relinquimus, Maiestatem suam complures hactenus Treugas Inducias Confederatas et pacem sanciuisse, quarum nulla penitus illi servata est, Vnde non parum incommodi sue Maiestati imo et toti Christianitati accessit. Si itaque denuo Maiestas sua ad consimilem Pacem aut Treugas condescendere uelit, quibus nunquam (sicut hucusque euenisse uidemus) optemperaretur. In confesso est hoc non ad bonum et tranquillitatem sed potius turbationem et calamitatem Reipublice Christiane cedere posse, Siquidem quod in Maiestate sua fuit ab honeste pacis Conditionibus ut nunquam abhorruit, easque libenti animo amplexa est, illa easdem etiam observar(e) studuit, nec ab illis unquam vel latum, quod aiunt culmum secessit, sed sunt qui c(on)traria moliantur, eamque vel inuitam ad sui Defensionem, quam jure naturali (con)plecti debemus, trahant hys autem omnibus minime perpensis eandem Serenita(tem) Vestram magnopere hortamur et rogamus etiam, ut ipsa pro magna prudentia, qua eam a Deo altissimo dotatam esse cognoscimus, animique sui rectitudine cogitare uelit de modis et medijs, que ad communis Pacis et quietis comod(um) deseruire Maiestatique Cesaree predicte honesta et acceptabilia esse possint, et quibus stari posse censeatur. Tum uero nram apud Maiestatem suam Cesaream interponemus operam et studium sicut uero Christiano Principi conuerit. Et ut hactenus semper fecimus, studebimusque ea ad effectum deducere. Ita ut nulla in parte tum Maiestatis sue predicte tum nostre in commune Christianitatis bonum pietati, et officio recte derogari possit. Confidentes plurimum quod eadem Serenitas Vestra se tam erga Maiestatem suam quam nos, ut semper hucusque solita est, geret. Quod ei merito gratias agere debeamus, omniaque vicissim eidem exhibeamus, que uerum ac fraternum animi nostri candorem arguunt, Quod eam pro summo nostro in ean(dem) amore et benevolentia latere noluimus, ut et ipsa nostri Consilij conscia proinde nobis circa res nostras suo fauore et auxilio confidenter adesse possit, qui omne offitium suum erga nos accumulate compensabimus. Que feliciter vivat ac valeat. Datum in Civitate nostra Vratislauiensi Die quinta Mensis May Anno Domini M. D. XXVIj. Regnorum vero nostrorum primo. (bonus frater et nepos H. Ferdinandus m. p. K. Harroch Cancellarius m. p. Jo. Maius m. p.

Czímzet:

Serenissimo Principi Domino Henrico Regi Anglie et Francie Fidei defensori, et Domino Hybernie etc. Fratri et Auunculo nostro charissimo.

(Bibliotheca Cottoniana. Nero B. IX. fol. 77).

Az előbbi levél, mely eredetiben egy kettéhajtott közönséges fehér ív papírosra van írva, a tűz által meg van szélein károsítva, úgy hogy a végső szók több sorban hiányoznak, ezek kiegészítése ( ) jel alatt van foglalva.

14.

Wolsey to King Henry the 8th.

Ezen levél első részében Wolsey tudósítja a királyt a canterburi érsekkel és rochesteri püspökkel a királynak szándéklott nejétőli elválása iránt tartott tanácskozás eredményéről, melynek mint Magyarországra nézve minden érdek nélkülinek elhagyásával a 201. lap vége felé ezek találtatnak: and so look my journey towards Fewersham: where in the meane waye bilwene Sitenborne and Feversham, encountered with me an Ambassadour *) tent unto your Highness, by post from Vayvoda namyng himself King of Hungary; a man of good eloquence, and, as it apperith, right wise, He made salutacions — unto me from his master, saying he had letters unto me, for his adresse to your Highnes, from the same. Howbeit, not having his letters at hand, and forasmoch aswe wer not fer from Feversham, he prayed me that he might passe with me to my lodging, where he wold notoonly delyver his said letters, but also disclose such thinges, as wer committed unto him on his masters behaulf, lobe declared unto me; soo that after my comming to my lodging, and delivering of his letters, he shewed me, that his charge lo Your Highnes, from his master, consisted in three thinges; first, to Salute Your Highnes, in his masters name; Secondly to shewe unto Your Grace the

---

*) Hieronymus Lasco.

erection of his master tothe Kindom of Hungary; thirdely, to desire your Highnes, that such ayde and assistance, as Your Grace had appointed to geve to the late King of Hungary against the Turke, Your Highnes wold now geve the same unto his master, whom the nobilitie there had chosen, as having just title to the Crowne, to ther hed and Kinge; considering that he entendith, with all his might and power, having convenient ayde of christen princes, to jeoparde and expone his person, to defende that realme from the Turkes malice. And to thintent by devises, questions, and objections Imight enserch, and cumme to the Knowlege of what disposition his master was of, soo as I might advertise Your Highnes thereof, bifor his accesse unto your presence, Isaid unto him that the commen fame hath been, and reports thereof hath cumme to Your Highnes, from diverse — parties, that his master had intelligence with the Turke, and had treated and practised with him; which if it were trewe, he nedyd have non ayde sent unto him by christen princes as ther commen enemy, Herunto he said, truth it is, that there be presently with his master tvo — Ambassadours, sent from the Turke, who doo continually sollicite and presse him to a confederation with the Turke; nevertheles, abhorring that, and trusting lo thayde of other Christen princes, by good meanes delayth and pullith over ther auswer; loking, in the meane him, for summe good resolution from Christen princes, and specially from Your Highnes, and the French King, unto whom he hathe chiefly sent for assistance; utterly determyned never to fal in treatie with the Turke, onless, by desperation of al other helpe, he be, for savegande of himselfe, driven and compelled therunto; wherof he wold be right loth and sorry. And so thus far entred in communication herof, he shewed me, fur: ther, howe he has been with the French King for that purpose, who had, as hesaith, afore his cumming unto him, sent an Ambassadour *) tohis master, tomake congratulacions of his erection to that dignitie, and to promise him ayde against the Turke, and howe honorably hath divised with himself upon the marriage of Madame

*) Rincon Antal volt I. Ferencznek itt érintett követe.

the French King enterteyned him, and made him Knight of his Ordre; adding therunto, what auswer he nowe had of the said French King, concerning his request for ayde against the Turke; — which was, as he saith, that althowe the French King, by his Ambassadour lately sent unto the said Vayvoda, promised to ayde him against the Turke, yet the miserable chaunce, which hath fortuned synnes that time in the Church, which is intestinum venenum, and speddy to be loked unto purged and densed, lest thereupon shuld ensue destruction and subversion of the hol, puttith him nowe to such charge and coste, as he cannot wel furnish both parties as he wold: nevertheles, these matiers oones componed and redressed, he wil not fayle, according to his former promise, to maynteyne and ayde the sayd Vayvoda, for his defence and the realme of Hungary, and expelling of the Turke oute of the same, Which answer, Sire, in my poore — opinion, may be good, at this time, to be made byyour Highnes, wherby ye may honnorably put over the — graunte of any ayde to the said said Vayvoda, or doo anything, that may be il interpreted or laken by King Ferdinande, alleging, that in the redresse and reformacion of the higli attemptates, committed and doon against the popes Holynes, and the See Apostolique, your Highnes, as Defensor Fidei, shalbe dryven to concurre in charges with the French King; and that not oonly for that purpose. bat also concluding of universal peace, your Highnesse, has nowe sent me unto the French King; remitting the further discourse ther of to your Graces high wisedom. And thus, wading further with the said Ambassadour, he shewed unto me that he had a special commission from his master to commen with the French King upon aliaunce and mariage with Dame Rayneta, *) haonig ample instructions to conclude the same. Howbeit, when the sawe the personage of the said Madame Rayneta not mete to bring forth frute, as it apperith by the liniation of her body, he forbeare, as he affermith, to open that matier unto the French King, and synnes jorneyng in the waye towardes Your Grace,

*) Renata XII. Lajosnak legfiatalabb leánya és I. Ferencz sógornéja, ki azután Estei Hercules ferrarai herczeghez ment férjhez.

Elionora *) with his said master, desiring to Knowe myn opinion in that matier, Utherunto I answered, that I wold geve him noo counsail, tyl the further successes of Christen princes wer Knowen; and that the French King and Your Grace wer too unite and Knyt to gether in oon wil, mynde, purpose, and entent, in procuring and bringing to passe universal peace, that the oon wold nothing doo without the other, in these commen matiers. Wherfor now his opinion was, that his master, Keping himself in suspense for a while, without determining himself eyther to the oon, or the other, tyl it shalbe seen what Your Highnes and the French King may nowe doo, for conducing of universal peace, and componing of the matiers of Christendom, shuld doo that, that shulde be moste to his benefit and commodite; and soo conteyning himself for aseason, and forbering any confederacion or intelligence with the Turke, he shal the rather atteyne his desire, as wel in alliaunce, as in the ayde and assistance of princes. And albeit, for aseason, his master dyd lak, and not have the ayde and assistance of Your Highnes, the French King, and other Christen Princes; yet regarding what ignominie and dishonnour in his worlde, with daungier of his Soule shuld ensue unto him by adhering to the Turke, which with no honnour, preeminence auctorite, riches, or possessions of realmes came be contrevayled, he ought rather stande and continue in daungier of losse of these transitory thinges, and departe from them with honnour, thenne dishonorably, contrary to the profession of a Christen Prince, falle in composition, treatie or intelligence with the most cruel enemye of christes religion, for the conserving and Keping of the said realmes, whereby he might incite and provoke the indignation of God, and al other Princes against him. This Gentilman hath also shewed unto me, — what disordre is in the Frenche Kings counsail, and howe he his destitute and unpurvoyed booth of good capitaynes and money; and that the said French King, considering the captivite of the Pope, the detencion of his childern with the Em-

*) Ezen Eleonora úgy látszik az özvegy portugalli királyné, de ki ez időben I. Ferencznek jegyese volt.

perour, with the apparaunce of attayning Italy by the Imperialls, is merveloualy perplexed, and for sorowe in maner given to a malencolye, not Knowing howe to do, or the premisses may be remedied, but oonly by your high wisedom, reputacion, counsail and assistence, This, Sire, hath been the discourse bitwen this Gentilman and me; who I suppose accompanied whit a pursuyvant, which I send with him, will desire to have spedy accesse unto Your Highnes, and also depech. Thus hitherto, Sire I have declared unto Your Grace the successes of al such thinges, as have channeed in my voyage; and as other thinges shal cumme to my Knowlege, I shal not fayle to advertise Your Highnes with diligence accordingly; beseching God to give unto the same the accompleshment of your most noble and vertuous disires, At Feversham, this Friday at night, at then of the clok, being the 5th day of Julye, by your. *)

Moste humble Chapleyn

T. Carlis Ebor.

Czímzet:

To the Kinges Moste Noble Grace
Defensour of the Faith.

(Statepapers Vol. 1. King Henry the. 8. pag. 196. Letter CX.).

---

*) 1527. évben, midőn Wolsey bíbornok mint VIII. Henrik teljhatalmú követe ment Calaisba, ott I. Ferencz franczia királylyal V. Károly császár ellen szövetségre lépendő. Az eredeti levél az országos levéltárban van.

Wolsey bíbornok VIII. Henrik angol királynak.

.....és így útnak indúltam Feversham felé, a midőn útközben Siterborne és Feversham között találkozott velem a vajdának, ki magát magyar királynak nevezi, Felségedhez postán küldött követe, ki igen ékesenszóló s mint látszik, bölcs ember; ő engem ura nevében üdvözlött, mondván, hogy urától hozzám szóló levelei vannak Felségedhez való bevezettetése iránt, de levelei kezeinél nem levén és mi nem levén távol Fevershamtól, ő kért, hogy vélem szállásomra jöhessen, a hol nem csak leveleit át fogná adni, hanem közlendi velem mind azt, a mi neki ura ügyében velem való közlés végett meghagyatott; szállásomra érkezvén ő átadta nekem leveleit és elmondotta, miképen az ő megbizatása Felségedhez három pontból áll: először, hogy Felségedet ura nevében üdvözölje; másodszor, hogy megmutassa Felségednek, miképen választatott légyen ura Magyarország királyának; harmadszor, hogy kérje Felségedet, miszerint azon segitséget, melyet Felséged az elhunyt királynak igért volt a török ellen, most urának adná, kit mint a koronához helyes igénynyel biró férfiút az ottani nemesség urok s királyuknak választottak meg, és ki el van határozva, illő segélyt nyervén a keresztény fejedelmektől, kitenni és koczkáztatni személyét az országnak a török gonoszsága elleni védelmében. Nekem czélom levén kérdések, ellenvetések s közbenszólások által urának igaz jellemét kiismerni, hogy erről Felségedet tudósithassam, mielőtt ő Felséged előtt megjelennék, azt mondottam neki, hogy a közhir is az, és hogy Felséged is többek által értesittetett, miszerint az ő ura egyetértésben legyen a törökkel és hogy vele szövetségre lépett; a mi ha igaz lenne, neki mint közellenségnek nem volna szüksége a keresztény fejedelmek segitségére. Igaz ugyan, válaszolá ő, hogy jelenleg két török követ tartózkodik uránál, kik őt folyvást unszolják, hogy a törökkel szövetségre lépjen, mindazonáltal ő irtózván ettől s bizván a keresztény fejedelmek segélyében, jó móddal halasztja a nekik adandó választ, remélvén, hogy időközben a keresztény fejedelmek valami jó határozatra jőnek, jelesen pedig Felségedben és a franczia

királyban bízik és főleg hozzájok küldött segítséget kérni, tökéletesen el levén határozva, soha a törökkel szövetségre nem lépni, kivéve ha minden más segély iránt kétségbe esvén, saját biztossága végett erre kényszeríttetnék, a mit igen fogna sajnálni. Ennyire menvén e tárgyban, ő elmondotta nekem továbbá, miképen ő a franczia királynál volt légyen e czélból, ki már az ő jövetele előtt küldötte volt követét urához, hogy neki ezen méltóságra való emeltetésé iránt szerencsekivánatokat mondjon és neki a török ellen segítséget igérjen; továbbá elmondotta, hogy mily tisztelettel fogadta légyen őt a franczia király s őt rendje lovagjává tette légyen, hozzá tevén azt is, hogy mi választ kapott légyen a franczia királytól most a török elleni segítségre nézve, a mi abból állott, mint ő mondja, hogy ámbár a franczia király nem régiben a nevezett vajdához küldött követe által neki a török ellen segítséget igért, mégis azon szerencsétlenség, mely azóta érte az egyházat, *) a mi intestinum venenum és a minek késedelem nélkül kell utána nézni s attól kitisztítani, nehogy az azután az egésznek felforgatását és romlását okozza, most nincs hatalmában, mint kivánnák, mindkét félnek segítségére lenni, minthogy az egyház dolga annyira elfoglalja s neki oly nagy költségeket okoz; azonban ezen ügyet elintézvén, ő nem fog késni az említett vajdát és Magyarországot védelmezni és őt a töröknek kikergetésében segíteni. Csekély véleményem szerint Felséged is hasonló választ adhatna jelenleg, ezáltal becsülettel elmellőzhetvén a vajdának való segítségadást és mit sem tevén, a mi Ferdinánd király által félremagyaráztatnék vagy nehezteléssel fogadtathatnék, okúl adván, hogy Felséged mint a hit védője **) köteles leend a költségekben s működésben a franczia királylyal osztozni, hogy a pápai szentség és az apostoli szent szék ellen elkövetett felségsértést orvosolja s megboszúlja, és hogy részint e czélból, úgy mint az általános békének megkötése

*) 1527. évi máj. 6. Róma Burbon herczeg vezérlete alatt a császári seregek által elfoglaltatván, a pápa fogva tartatott. Ez azon intestinum venenum, melyről itten szó van.

**) Fidei defensor, az angol királyok czíme, melyet VIII. Henrik nyert a pápától egy Luther tana ellen írt munkája miatt.

végett is Felséged engem most a franczia királyhoz küldött; a többi mondandókat én Felséged nagy bölcseségére bízom. Tovább puhatolván a mondott követet, ő azt mondotta nekem, hogy neki különös megbizása volt a franczia királylyal szövetségre lépni és házassági ajánlatot tenni Renáta kisasszonynak, kimeritő utasitása levén annak megkötésére; azonban látván, hogy Renáta kisasszony személye nem alkalmas magzatszülésre, mint ez testének alkatából látszik, ő, mint állítja, ezen tárgyat a franczia királynak említeni elmulasztotta és azóta Felségedhezi utazása közben ezen tervről gondolkodott, hogy mondott ura Eleonóra asszonynyal lépne házasságra, kérvén e tárgyban az én véleményemet, a mire én azt feleltem, hogy én mi tanácsot sem fognék neki adni, mig a keresztény fejedelmek további viszonyai s működései tudva nem lesznek és hogy a franczia király és Felséged oly egyetértésben, akaratban, lélekben, czélban és szándékban egyesülve lennének az általános béke helyrehozására, hogy egyik a másik nélkül mit sem fogna cselekedni ezen közös ügyekben. Erre ő azt mondotta, hogy véleménye szerint legjobb lesz, hogy az ő ura most egy ideig függésben tartván magát, sem egyet, sem mást ne határozzon addig, mig kitünend, hogy Felséged és a franczia király mit lesznek képesek tenni az általános béke érdekében és a kereszténységi ügyeknek elintézésében, a midőn majd azt teheti, a mi leginkább javára leend; és így egy ideig visszatartván magát és semmi szövetségbe vagy egyetértésbe nem lépvén a törökkel, ura annál inkább elérhetendi czélját úgy a házassági szerződésre, mint a más fejedelmektől nyerendő segítségre nézve. És habár ura ily módon egy ideig nélkülözni lenne is kénytelen Felségednek, a franczia királynak és más keresztény fejedelmeknek segitségét, mégis tekintetbe vévén, hogy mily becstelenség és gyalázat e világon és a más világon lelki üdvösségére nézve mily veszedelem fogna a törökkeli egyetértésből reá háromolni, melyet semmi méltóság, hatalom, gazdagság vagy tartományok birtoka ellensúlyozni nem képes, ő úgy vélekedik, hogy inkább ezen múlandó javak elveszthetése veszedelmében kellessék maradnia és ha kell becsülettel válni meg tőlük, mint becstelenül egy keresztény fejedelem vallásával ellenkező módon egyességre, szövet-

ségre vagy barátságra lépni Krisztus vallásának legkegyetlenebb ellenségével az érintett országnak megtartása végett, a mi által felingerelhetné s magára vonhatná az isten haragját s minden más fejedelmekét.

Ugyanezen úr tudósított engem arról is, hogy a franczia királynak tanácsában mily rendetlenség uralkodik és hogy ő mennyire szükségében legyen a jó vezéreknek és pénznek, és hogy a franczia király részint a pápa részint saját fiainak a császár által fogságbantartatása miatt, tartván egyszersmind attól, hogy a császáriak elfoglalandják Olaszországot, rendkivüli zavarban van és csupa gondból mintegy búskomolyságba esett, nem tudván mit tegyen és mi módon lehessen az említett ügyeket orvosolni, egyedül Felségednek magas értelmességében, hírnevében, tanácsában és segítségében bízván. Ennyiből állott Sire ezen úri emberreli társalgásom, ki egy általam vele küldött apródtól kisértetvén, úgy hiszem késedelem nélküli kihallgattatását és elútasíttatását fogja Felségedtől kivánni.

Ily módon Sire! én értesítettem Önt mostanig mindenről, a mi utamban történt és tudomásomra jött, és ezentúl is ezt szorgalmasan tenni el nem mulasztandom, kérvén az istent, hogy Felséged nemes és erkölcsteljes szándékát teljesítse. Kelt Fewershamban, péntek estéjén tíz órakor, levén jul. hónapjának 5. napja (1527). Felségednek legalázatosabb káplánya T. (Tamás) Yorki bibornok.

Czímzet:

A király legnemesebb felségének,
a hit védőjének.

15.

Wolsey to King Henry the 8th.

A levél első részébeu Angolország belügyeiről értekezvén a bíbornok, Magyarországra vonatkozólag ezeket irja: Your Highnes, also shal receyve herwith an answer *) by conjecture devised, to such letters, as vayvoda, the electe King of Hungary hath sent unto Your Grace; the indosing and superscription wher of must be, albeit there is contencion bitwen him and the King Ferdinande for the same realme, as he namith himself; or elles he might despaire of your good wil towards him: and serching old presidentes and writinges to Princes, I finde it hath been alwais used, that as oon Prince namith himself, soo the other writith unto him again, althowe he be not in possession therof or for the tyme bee an usurper of the same, ne videretur alius Rex de alterius titulo, sine causae cognitione, judicare; oonles it be from him, that pretendeth that title to belonge unto himselfe. And it is right necessary, in my poore opinion, ut Imperialium magnitudini obvietur, that this Prince be favorably and lovingly entertaignet, less that, he bepressed Ferdinandus nimium exaltetur; against whom, to kepe him occupied from giving assistence for the matiers of Italy, or against Fraunce, it shal not a litel conferre, that this man be a bogge; and if the werre shall fortune and succede, bitwen your Highnes and the Emperour, this Prince may serve to a high purpose. As thinges shal further succede, from tyme to tyme, and place to place, I shal not fayle to advertise Your Hignes with diligence. And thas Almighty Jhesu preserve Your most noble and royal estate, at your citie of Cauntourbury the 8th day of Julye, by your

Moste humble Chapleyn

(Signed) T. Car[lis] Ebor.

---

*) Az itt érintett válaszjavaslatot lásd a következő szám alatt.

Czímzet:

To the Kinges most noble Grace,
Defensour of the Faith.

(Statepapers, King Henry the 8th. Vol. 1. pag. 205. Letter CXI).

Ezen levél szinte 1527-ben iratott Wolseynak ugyanazon utazása közben. Az eredeti levél az országos levéltárban van.

Wolsey bíbornok VIII. Henrik angol királynak.

Felséged szinte ezúttal veend egy hozzávethetőleg szerkesztett választ *) a vajdának, Magyarország választott királyának, Felségedhez küldött leveleire; a mi a czímezést illeti, annak a szerint kell lenni, mint miként ő maga czímezi magát, ámbár közte és Ferdinánd király között ugyanazon ország iránt vita van, különben kétségbe fogna esni Felségednek iránta való jóakarata iránt, de régi példaeseteket is keresvén fejedelmi levelekben, én úgy találom, hogy a szokás mindenkor az volt, miszerint egy fejedelem oly czímet adott a másiknak, a milyent emez felvett, habár annak birtokában nem volna is, vagy azt bitorolná, és ezt azért: „ne videatur alius Rex de alterius titulo, sine causae cognitione, judicare"; kivéve ha a felvett czím az írót magát illetné. Az én csekély véleményem szerint egyébiránt is az felette szükséges, hogy ezen fejedelem kedvezéssel és szeretettel fogadtassék, ut Imperialium magnitudini obvietur, ne hogy ő elnyomatván, Ferdinandus nimium exaltetur; és ezen ember fenntartatván, nem kevéssé fog hozzájárulni ahhoz, hogy Ferdinánd vele levén elfoglalva, az olasz ügyekben vagy Francziaország ellen segítséget ne adhasson; ha pedig Felséged és a császár között háborúra kerülne a dolog, akkor ezen fejedelem nagy czélokra szolgálhat.

Én nem mulasztandom jövőre is Felségedet értesíteni a történtekről időről időre s helyről helyre és így a minden-

---

*) Lásd a következő számot.

ható Jézus tartsa meg Önnek legnemesebb s királyi személyét. Felséged városában Canterburyban julius 8-ik napján (1527) Felségednek

legalázatosabb káplánya
T. Yorki bíbornok.

Czímzet:

A király legnemesebb Felségének,
a hitvédőnek.

16.

Minuta de una lettera Della M[ta] Del Re al Re Giovanny.

Serenissime Rex etc. Per Gregorio Casale piu volte habbiamo inteso molti particulari de Vestra Maesta et del suo regno d'ungaria che c'e stato gratissimo. Al mto e venuto da noj Andrea Corsino Secretario et Nuntio di sua Maesta il quale pienamente di tutte le chose sue ne ha informato, et oltre le excusationi che da parte di sua Maesta ha fatto con esso noj, che recevera da sua parte siamo contenti per ladvenir, hauer la sua protectione ne li mancher' daiuto et fauor in tutte le sue occorrentie, mostrandocj che cosi come quella e bono amico et confederato del Re christianissimo nostro fratello similmente voler co'esso noj buona amicitia et che la medesima ben'volenca fra noj' sia mutata. Per il che havendo noj ben considerato, le qualita et stato suo la si retrova, et il suo desiderio che la ha di seguir i consiglj et volunta nostra, ci par da no' li poter manchar, in tutte le sue occurrentie et voler pigliar la sua protectione, et al primo scrivemo alla Maesta christianissima racommandandoli le chose sue, et pregandola che uogli dar buon' expeditione al quanto il prefato secretario ricerchera da parte sua persuadendo cj oltre alla buona confederation' che la ha co' il Re christianissimo nostro fratello che le raccommendationi nostre no' seranno di pocho momento, et havendo noj conferito

molte altre cose col prefato Secretario la preghiamo uogli tutto ben considerar, et darli fede.

(Bibliotheca Cottoniana. Nero B. VI. 24. sz.).

Ezen válaszjavaslat azonkori kéziràsban van kelet és aláirás nélkül, de kétségkivül az előbbi levélben említett válasz tervét képezi. VIII. Henrik és még Erzsébet korában is sok irományokkal találkozunk, melyek olasz nyelven vannak írva és úgy látszik, hogy azon korban az olasz nyelv divatban volt az angol udvarnál.

17.

Please it your Grace to understand that the Xth. day of this present month I rid from your Lordship a pacquet of Letters, and amongst the same oon directed unto the Kyngs Highnesse which I delyvred immediately et the Moore. *) And this day beyng the XIIIth day of this moneth I receiwed oon othr pacquet, and in the same a lettre to his Highnesse, then beying at Endvelde, **) which was — delyvred in contynently, This day Segnior Jeronimo de Lasko ambassador for the new elect King of — Hungary declared his charges before the King and his cowncel oonley, withonte any other audience; which in the begynnyng of his Oration spake of the miserable chaunce of Hungary and thar with a good circumstance, thewyng aftyrwardes how by free election of the noblemen of Hungary. Vaywoda his master beyng chosen King refused for certayne consideracions t' accept the same: nevyrthelesse by importunyte of the noblemen and communes of that contree he was in a manger compelled to take the gorernaunce upom hym: beyng in ferme and good hope that all christen prin-

---

*) More egykor királyi lak volt és VIII. Henriknek több levelei vannak, melyek itt keltek; most a Bedford család tulajdona, fekszik Herefordshireben.

**) Envelde, most Enfield helység London mellett Middlesex megyében.

ces wolde accept and take in good parte his election and admyssion unto the governaunce of Hungarye. And forasmoche as the Turkes — beyng possessed in the chiefe castelles and holdes of that contree, havyng there grete — numbre of men of warre in garrisones, yt is supposed and feared that a general conquest of Hungary is by theym purposed and determyned. He therfor desired sum ayde of the Kyngs Highnesse for resistence of the Turkes and defens of the contree, and fynally shewed the singuler good mynde that the Kyng of — Hungarye bereth unto the Kings Highnesse, and moreovyr the grete confidens that he hathe in his Mageste: and thus makyng an ende of his oracion retyred. Upon this the Kyng rehersed effectuelly bifore his cowncell the hole contentes of the saide oracion, and, shewyng his pleasure, commawnded the Deane of his chapel to execute the same in awnswere: whiche in effecte was this; The Kyng Highnesse was right sorye of the grete calamyte and ovyrthrow of the Hungaryones, and eusuyngly sayde that forasmoche at the new Kyng was elect by the assent and consent of the nobles and communes of that reame, yt was to be thow yt that thei — dyd Knowe suche qualitese of vertue in his personage as was requysite to be in hym — that shuld not oonly governe in tyme of peaxe, but allso in case of Invassion bi the Turkes should be moste mete to Defend and resiste. Utherefore the Kyngs Highnesse dyd congratulate and was veari glad of the sayde Kyngs assumption unto the governement of Hungarye. As — touching ayde and succours, yf the contrees dyd so nêre adjoyne that his Highnesse myght conveniently and in tyme cum or sende ayde unto theym, he wolde neyther spare his tresore non other thyng beyng withen his domynyons, nor refuse to adventure his owen persone yf the case so requyred; but the distaunce of the regions considred, and moreovyr the cruel warre that is norished, susteyned, and contynued in crysten dome not oonly betwene meane princes, which by mediacion and persuasion of the chieffes and heddes my yt be easily reconciled, but by extreme tirannye executed agaynst the see apostolique and the — Vicare of criste by hym that of veari ductyowgt to supporte, maynteigne, and defend the same, it myght so

chaunce that his Highnesse shulde see cawse to employe and bestowe all his myght and power for redresse and reformacion thereof. And fynally thanks was gyven for the King of Hungaris good mynde, and was recompensed with Offerts of like Kyndnesse. Th' ambassador had a brodre with him called Stanyslaus de Lasko, whome at the request of th' ambassador the King dyd make Knighte; and this doon, thei departed from the courte. And forasmoche as the Kyngs Highnesse wolde that Your Grace shulde be participant of that that occureth or is by his Highnesse and cowncel doone here, he commaunded me immediateli to write the premisses and aftyrwards dyd send for me unto a secrete place, and willed me to wriyt unto your Grace in moste secret and diligent manyer that I cowde this that foloweth.

So yt is that Fruncoise Philip, Spagniard, sewer unto the Quene, hath instantly laboured for lience to go into Spaigne, pretendyng cawse and colour of his goyng to be forasmoche as he saiyth he wolde viset his modre which is veari sore syk. The Quene hath bothe refused to assent unto his goyng, and also laboured unto the Kyngs Highnesse to empeshe the same. The Kyngs Highnesse Knowyng grete colusion and dissymlacion betwene theym, doyth allso dissymulate, faynyng that Philip his desyre is made upon good grownde and consideracion, and easyli hath persuaded the Quene to be content with his goyng; and bicawse it was thowgt daungerous for hym to passe throug Fraunce, or at this season, by the seeys, the King hath sayde that in case Philip be taken by ennymyse his Highnesse will redempe hym and pay his rawnesome. And this policie the Kyng useth to bring Philip in more ferme confidence, But his pleasure ys, and allso he desireth and prayeth Your Grace to use suche policie as notwithstondyng any salve conduct that the saide Philip shall obteigne, other by Your Graces meanes or any other, of the Frensh King, he may be let, empeshed and deteigned in sum quarter of Fraunce; so that it be not in any wise knowen that the saide lett, arrest, or deprehension shulde cum bi the King, by Your Grace, or any of the Kings Subjectes, The Kings Highnesse doith perceive that the Quene is th'oonly cawse of this mannys goyng into Spaigne, as he

that is and hath bene allways prive unto the Quene his affaires and secretes. And whereas the saide Philip hath his passeport delivered, signed, and sealed, and hath shewed unto the Kyng that he entendyth topasse by calays and by Your Grace, and peraventure not hawyng trust and confidence in any salve conduct to be grawnted in Fraunce doith but dyssimulate, entendyng to passe with the foist that will continue the passage by see. His Grace hertili desyreth yow in this case to advertise my Lorde Worcestur, requyryng hym by all manyer of waiys to herkyn, espie, serche, (and) enquyre to what personages in th emperor's courte Philip shall frequent and ressorte, and what he doyth and what he entendyth there. The Holigoste preserve your Grace. At Enwelde this XVth day of July. (1527) *). Your moste humble bedesman Wm Knight m. p.

Czímzet:

The Lord Legatés
good Grace.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 70—71. sz.).

Ezen levél egész kiterjedésében Knight Wilmos keze irásában van írva; a pecsét le van törve, de helye látszik.

A levél irója Knight Vilmos VIII. Henriknek titkárja volt, és egy ízben mint követ küldetett VIII. Henrik által Maximilian császárhoz, meghalt Calaisban 1540-ben. Mint aláírásából látszik, ő szinte Wolsey bibornoknak olvasóimádkozója volt. Az tudniillik egykor szokásban volt a magasabb rangú egyháziak között, kivált ha, mint Wolsey, világi hivatalokat is viseltek, hogy idejök hivatalos foglalatosságaik által levén elfoglalva, egy külön embert fizettek, a ki helyettök bizonyos számú olvasót imádkozott, az ily ember angolúl „beadsman"-nak neveztetett „bead" annyit tevén mint olvasószem. Valószinű, hogy Knight ez úton imádkozta magát előbb Wolsey kegyeibe és azután általa magas hivatalaiba.

*) Az évszám az eredetiben nincsen kiírva, de kétségkivűl 1527.

Knight Vilmos Wolsey bíbornokhoz.

Tessék Kegyelmednek megérteni, hogy én e folyó hó 10. napján Lordságodtól egy csomó levelet vettem, melyek között egy a király ő felségéhez levén intézve, én azt azonnal általadtam neki moori palotájában. Ma pedig lévén a hó 13. napja, egy második csomót vettem és benne egy levelet ő Felségéhez, ki jelenleg Enveldében mulat, mely haladék nélkül átadatott neki. Lasko Jerómos az újonan választott magyar királynak követe, eljárt megbizatásában, egyedül a király és tanácsa jelenlétében, minden más hallgatóság nélkül. Ezen követ beszédje elején Magyarország szomorú állapotáról szólott, azután egy jó fordulat által megmutatta, miképen a Vajda az ő ura Magyarország nemességének szabad választása által királynak választatván, bizonyos tekintetből ezen méltóságot elfogadni nem akarta, mindazonáltal azon ország nemeseinek és rendjeinek unszolása által mintegy kényszeríttetett a kormányt magára vállalni, erős és jó reményben lévén, miszerint minden keresztény fejedelmek jó néven veendik ezen választatását és Magyarország kormányzására való felemeltetését. Mivel pedig ezen ország fővárai s erősségei a török hatalmában vannak, ki ezekben nagyszámú őrséget tart, a közvélemény és félelem az, hogy a török Magyarország végmeghóditását czélozza és tervezi, miért is ő kérte a király ő Felségét, hogy a töröknek ellenállására és az ország védelmére némi segélyt nyújtana. Végre megmutatta, mily különös barátsággal s jó akarattal viseltessék a magyarok királya ő Felsége iránt és mennyi bizodalma legyen ő Felségében s így befejezvén beszédét, eltávozott. Ezután a király eme beszéd egész tartalmát ismételvén tanácsa előtt és kinyilatkoztatván saját tetszését, meghagyta a palotai kápolna dekánjának, hogy azt válaszúl adja a követnek, ezen válasz tartalma a következő levén: A király ő felsége nagy sajnálatát fejezte ki a mohácsi veszedelem és a magyarok vesztesége felett, hozzátévén azután, hogy miután az ujonan választott király az ország főnemesei és rendjeinek közmegegyezése által választatott légyen, azt kell feltenni, hogy ők személyében oly tulajdonokat ismernek, melyekkel szük-

séges, hogy birjon az, a ki hivatva van nem csak békében kormányozni az országot, hanem a ki a törökök isméti beütése esetében leginkább képes legyen nékik ellenállani és az országot védelmezni, miért is a király ő felsége igen örvend és szerencsekivánatát nyilvánítja az említett királynak magyar trónra való emeltetéséhez. A mi a segítséget illeti, ha a két ország közelebb esnék egymáshoz, úgy hogy ő felsége kénye szerint és jókor jöhetne vagy küldhetne segítséget, ő nem fogná sem kincstárát, sem egyebet, a mi birodalmában találtatik, kimélni, sőt ha a dolog úgy kivánná, saját személyét is képes volna koczkáztatni; de tekintvén a két ország közötti távolságot és tekintetbe vévén egyszersmind ama kegyetlen háborút, mely a kereszténység közt foly, még pedig nem csupán kisebb fejedelmek között, kik a főbbek közbenjárása és reábeszélése által könnyen kiegyezhetők volnának, hanem mely rendkivüli zsarnoksággal hajtatik végre az apostoli szék és Krisztus helytartója ellen és pedig az által, kinek fő kötelessége volna azt támogatni, fentartani és védelmezni; lehetséges, hogy ő felsége szükségesnek fogja találni, minden hatalmát és erejét ennek orvoslására és megboszúlására fordítani. Végre a magyar király jó akarata és barátsága köszönettel fogadtatván, neki is hasonló viszonajánlatok s nyilatkozatok tétettek. A követtel volt testvére Stanislaus de Lasco, kit a király a követ kérésére lovaggá tett; ez meglevén, ők elhagyták az udvart. És minthogy a király ő felségének akarata az, hogy Kegyelmességed értesüljön arról a mi történik és rendeltetik ő felsége és tanácsa által itten, ő nekem meghagyta, hogy a fenebbieket azonnal megirjam és azután engem egy titkos helyre rendelvén, meghagyta, hogy az itt következőket Kegyelmednek a legtitkosabb és legpontosabb módorban megirjam.

A mi is ez: Philip Ferencz spanyol, a királyné szolgája nagyon törekedett engedelmet nyerhetni Spanyolországba való menetelre, ürügyül adván, hogy anyját, ki igen beteg, kivánja meglátogatni. A királyné maga is megtagadta neki az engedelmet és a király ő felségét is kérte, hogy azt megtagadja. A király ő felsége tudván, hogy a királyné és ezen szolgája egygyé dolgoznak, képmutatást képmutatással viszonoz, és szemlélvén, hogy Philip kivánsága helyes okon

alapúlt légyen, könnyen reábeszélte a királynét, hogy ő is megnyugodjék elmenetelében; és minthogy mostani időben veszedelmes az utazás Francziaországon át, úgy mint a tengeren is, a király megígérte, hogy ha Philip az ellenség által elfogattatnék, ő felsége lefizetendi érette a váltságbért és ezt a király azért tette, hogy Philipet annál nagyobb bizodalommal töltse. A király tetszése azonban az és ő azt kivánja és kéri Kegyelmedtől, hogy a nevezett Philip minden szabad jövet- és meneti levele daczára vagy Kegyelmed közbenjárása folytán a franczia király vagy valaki más által letartóztattassék és Francziaország valamely részében lemarasztaltassék, csak hogy ez úgy történjék, hogy ezen letartóztatás senki által sem ő felségének, sem Kegyelmednek, sem a király bármely alattvalójának ne tulajdoníttassék. A király ő felsége átlátja, hogy a királyné az egyedüli oka ezen ember Spanyolországba útazásának, ki mindig megbizottja volt legtitkosabb ügyeiben. A nevezett Philip útilevele már aláirva és pecsételve kezénél van és ő azt mondotta ő felségének, hogy Calais felé veendi útját; meglehet azonban, hogy nem bízván Kegyelmedben és a Francziaországon általi szabad menetben, ezt csak színleli és valóban az első hajóval tengeren át szándékozik menni. Ő felsége szívesen kéri Önt, hogy ez esetben értesítse mylord Worcestert, *) meghagyván neki, hogy minden módon igyekezzék kitudni, kikémelni és kitalálni, hogy nevezett Philip kihez megy a császári udvarnál, mit tesz ottan és mi szándékkal jár. A szent lélek tartsa meg Kegyelmedet **). Kelt Enveldén jul. 15. napján. (1527).

Önnek legalázatosabb olvasóimádkozója

Knight Vilmos.

---

*) Lord Worcester angol követ volt ez időben Spanyolországban.

**) Ez furcsa befejezés az előzmények után!

18.

Wolsey tho King Henry 8th.

Sire, These shal be to give my most humble — thankes unto Your Highnes, that it hath pleased the same, by letters directed from your Secretary, to make me participant of such oration, as was made unto your Grace, by signiour Jheronimo de Lasko, Ambassadour from the newe electc King of Hungary, and also of the most prudent answer made unto the same; wherin, in my poore opinion, nothing was omitted, that ought to be spoken of or touched; and with the same I doubte not the said Ambassadour is, and ought to be, satisfied and contented; and moch the rather, that Your Grace hath made congratulacions, for the assumption of his master to the crowne there, tempered and qualified in soo good maner, that noo displeasour may of reason arrise to the King of Boheme thereby.

And as touching the going of Fraunces Phillipes in to spayne, fayning the same to be for visiting of his mother, nowe sikely and aged, Your Highnes takith et suerly inthe right, that it is chiefly, for disclosing of the secrete matier unto th Emperour, and to devise meanes and wayes, howe your entended purpose might be empeched. Utherfor Your Highnes hath right substancielly and prudently devised, like as it is more thenne necessary, that his — passage in to spayne, in any wise, should be letted and stopped; for if the said matier should cumme to th Emperours Knowleage, it should be noo litel hinderaunce to Your Graces particular, and the commen affayres of Christendom, which be nowe in hande, Ensuying, ther fore Your Graces pleasour, if he cumme by this waye, I shal not fayle soo to ordre al thinges, that he shal be stopped in summe convenient place, without suspecting that the same procedith eyther of Your Highnes, or of me. Howbeit, if he passe by see, there canne be noo provision devised, but that be arryved in spayne, shal have opportunitie and meanes ynowe to cause the said matier to

be brought to th Emperours knowlege, althowe he be not seen in his courte, or repare into his presence. And, in this cace, it shalbe right expedient, that my Lorde of Worcestre be instructed to have a special harkening, and, by al maner of meanes, to enserch, if, at any tyme heretofore or upon the cumming of the said Fraunces into Spayne, if he passe by see, there hath, or bee any spech of your said secrete matier, and what answer he shal make, for inducing of al them, that shal speke any thing therin, to interprete and take al your procedinges and doinges, in that behaulf, in good and agreable part. Howbeit the best shalbe, that the said Fraunces in noo wese doo passe in to spayne, and if, a fore the cummyng of thiese my letters unto Your Graces handes, he shal not be departed thens, there might be summe message divised to be sent from Your Highnes by him unto me, by the meane wherof he shalbe constrayned to take his journey by lande in to Spayne, wherin I doubte not to find meanes, that he shalbe stopped withont any suspition, as afore. As our Lord Knowith, who preserve your most noble and royal estate, From Your Graces towne of Calays *) the 19th day of July (1527) by your

Most humble Chapleyn

(Signed) T. Car^lis Ebor.

Czímzet:

To the Kinges most noble Grace
Defensour of the Faith.

(Statepapers, King Henry the 8th. Vol. I. pag. 220. Letter CXXII).

Az eredeti levél az országos levéltárban van és VIII. Henrik irományai közt a fentjegyzett szám alatt találtatik.

---

*) Calais ez időben még az angolok birtokában volt és csak 1558-ban vétetett vissza a francziák által Guise herczeg vezérlete alatt.

Wolsey VIII. Henrik királyhoz.

Sire. Ezen levelem czélja legalázatosabb köszönetemet nyilatkoztatni ki Fenségednek, hogy méltóztatott a titoknoka által hozzám intézett levélben értesíteni azon beszéd tartalmáról, melyet az újonan választott magyar király követe Lasco Jeromos úr tartott Fenségednek, úgymint ama legbölcsebb válaszról is, mely nekie adatott; melyben az én igénytelen véleményem szerint semmi sem hagyatott el, a miről szólani vagy a mit érinteni kellett; és melylyel, én nem kétlem, a nevezett követ meg van és kell hogy meg legyen elégedve, annál is inkább, hogy Fenséged szerencsekivánatokkal üdvözlötte urát a magyar trónra való emeltetése miatt, ezeket mérsékelvén és módosítván oly módon, hogy a cseh király e végett okszerüleg nem neheztelhet.

A mi pedig Philip Ferencz Spanyolországba menetelét illeti, a hova ő színleg öreg és most beteges anyja látogatására megyen, Fenséged bizonyosan helyesen itél, feltévén, hogy ezen menetel azért történik, hogy ama titkos ügyről a császár értesíttessék és hogy valami mód találtassék, mely által Fenségednek szándéklott czélja megakadályoztathassék. Miért is Fenséged igen bölcsen rendelkezett, az igen is szükséges levén, hogy ezen embernek Spanyolországba menetele minden lehető módon megakadályoztassék, mert ha a császár értesülend a mondott ügyről, az Fenségednek különösen és általában az összes kereszténység ügyeinek, mely most tárgyalás alatt van, kárára fogna lenni. Miért is én követvén Fenséged tetszését, ha ő ez úton jövend, úgy fogok mindent elrendezni, hogy ő valamely alkalmas helyen letartóztattassék, a nélkül hogy csak gyanítaná is, miszerint ezen letartóztatás akár Fenséged által akár általam okoztatott légyen. Ha azonban ő a tengeren veszi útját, akkor nem lehet módot találni arra, hogy ő Spanyolországba érkezvén képes ne legyen az érintett ügyet a császárral tudatni, habár ő személyesen az udvarnál vagy a császár előtt meg nem jelenend is. És ez esetben felette szükséges, hogy mylord Worcester különös utasítással birjon, miszerint minden módon törekedjék kitudni és kipuhatolni, ha vajjon ennekelőtte, vagy a ne-

vezett Ferencznek Spanyolországba érkezte után, ha tudniillik a tengeren veendi útját, tétetett-e említés vagy szóba hozatott-e Fenségednek mondott titkos ügye és hogy mi választ adjon ő azoknak, a kik ez ügyről szólanának, úgy hogy ezek Fenségednek e részbeni minden lépését és eljárását helyeseljék és jó néven vegyék. Azonban a legjobb lesz, ha a nevezett Ferencz semmi módon nem megy Spanyolországba és ha jelen levelemnek Fenséged kezeihez érkezte előtt még el nem útazott volna; jó lenne, hogy ő megbízassék Fenségedtől valami üzenetet hozni nekem, ily módon ő köteles leend száraz földön venni útját Spanyolország felé, és ez esetben én nem kétlem, fogok módot találni, hogy ő minden gyanú nélkül megakadályoztassék. Mint ezt a mi urunk tudja, a ki tartsa meg Fenségedet nemes királyi méltóságában. Fenséged városából Calaisból jul. 19. napján (1527). Fenséged

legalázatosabb káplánya által

T. Car[lis] Ebor.

19.

„Serenissimo Principi domino Henrico dei gratia Regi Angliae Hybernieque domino ac catholicae fidei defensori fratri et amico nostro charissimo Joannes eadem Gratia Rex Hungarie Dalmatie Croatie etc. nec non Marchio Moravie ac Lusacie et utriusque Silesie Dux etc. Salutem, et prosperos ad vota successus. Serenissime Princeps frater et amice noster charissime. Intellexit Vestra Maiestas ex prioribus litteris meis qualiter post obitum dive memorie serenissimi olim domini Ludovici Regis domini et predecessoris nostri honoratissimi nobis communibus omnium preter tres dumtaxat, quos Ferdinandus Rex Bohemie adversarius noster magnis promissis ad se atraxerat, Prelatorum Baronum Procerum Nobilium et aliorum regnicolarum qui cladi illi superfuerant, votis in Regem electus Idem rex Ferdinandus nescimus quc vana ac frivola jura in Regno nostro pretendens, ac preterea tam illorum trium quos diximus, quam nonnullorum

aliorum subditorum nostrorum, qui postea ad eum defecerunt proditione fretus, regnum nostrum armis iniustissimis invasit, ubi quantas exercuerit crudelitates, quantas cedes et vastitatem ediderit, Maiestas Vestra ab aliis cognoscere potest, nihil certe omisit tam in regno, quam in patrimonio nostro vastando, ac destruendo, in quo non omnem plus quam barbarae crudelitatis modum excessit, nobis ab initio, et adhuć tunc quando liberȧ regni pessessione pociebamur, paratis ad omne justum et aequum, imo ad causam regni libere a nobis possessi, Judicio etiam, quod fortasse nunquam fuit antea auditum, vel serenissimi domini regis Polonie, utriusque nostrum affinis ac propinqui vel alterius cuiuscunque principis christiani submittendam non excludentes, ab hac ipsa cognatione, fratrem ipsius germanum Carolum Cesarem, ipso vero plane conscio, quod nihil solidi juris in regno nostro haberet, omnia hec pertinacissime recusante, et regnum tantum ac patrimonium nostrum per fas atque nephas appetente, tanta inmanitate in nos principem utique, aut si id Ferdinandus non admittit, homine certe christiano debacchans, ut ubique publicis edictis, palam prohiberet, ne quis, sub pena capitis nostrum nomen proferre auderet, neve quis pro nobis deum precari id quod Ecclesia catholica fieri, pro omni hominum genere non modo permittit, sed et ipsa in statis et publicis precationibus facere consvevit — Qualibus autem et quam falsis promissis pellexerit nonnullos ad partes et faccionem suam sequendam, id quod obscurum esse vestrae maiestati, non credimus, pollicitus enim sparsis de hoc per orbem christianum litteris Salutem huic misere patrie, et amissorum paulo ante castrorum recuperacionem, illaque que restabant turpissime perditis atque inter alia, Jaijcza castrum nobilissimum, sedem olim Regum Bozne, multo nostrorum sumptu et sanguine olim recuperatam, et per tot annos christiane reipublice conservatam, hys non contentus agere cepit primum clanculum, cum prefectis potentissimi Imperatoris Turcorum, per secretos internuncios, ac per literas, que manu eius subscripte, etiam nunc plures apud nos sunt, deinde aperte cum ipso imperatore, missa ad eum solemni legatione, cum muneribus, pro pace, ut nobis indequoque negotium facesseret, ut nec christianum, nec alium ullum, sub celo, neque amicum, neque

beniuolum, neque confederatum haberemus. Quod cum nos animadvertissemus, misimus et nos (fatemur) oratorem nostrum insignem Magnificum Hieronimum de Lasko dominum in Pisthwan palatinum Siradiensem ad eundem Imperatorem, atque ita Imperator idem non cum illo, qui id maiorem in modum tributo, etiam prout intelligimus Imperatori promisso, et magnis muneribus missis ambiebat, sed nobiscum pacem perpetuam fecit, nullis Regno nostro Hungarie, vel christiane reipublice gravibus condicionibus, sed pure et simpliciter, sicut paces inter principes fieri solent, promissis nobis etiam auxilijs, contra prefatum hostem nostrum. — Hic iam scimus que adversarii nostri in nobis iniuste ubique criminandis est consvetudo eum orbem christianum impleturum, his et similibus querelis non fuisse principi christiano externorum principum amicicias querendas, ad quod quid aliud respondeamus, nisi quod res est, eum id prius quam nos anxie quesiuisse, et tunc factum nostrum ab eo dampnari, quando ipse id quod in nobis reprehendit consequi nequiverit. — Deinde quid est magis christiani principis pace ne cum finitimis firmata, regnum quod viribus tueri nequeat reipublice christiane incolume servare, an regna et patrimonia aliena quod ipse facit iniuste invadere, et crudelissimum et barbarum in modum vexare ac destruere, utinam deus aeternus et benignissimus divo regi Ludovico supradicto eam mentem infudisset, ut pacem prius quesivisset summi sub celo potentissimique principis, quam cum eo fortunam tentasset, neque ipse in primo etatis flore extinctus, neque Hungaria ad has calamitates perducta foret, sed quid illi quoque ne id faceret obstiterit, Rex Ferdinandus, nisi fallimur, non ignorat. — Preterea ut ad eius calumnias redeamus cui fit iniuria? imo cui non pocius summum ius et beneficium, si nos regnum hoc tocius christianitatis propugnaculum, quod armis servari haud potest, pace servaverimus, expectaremus hoc nomine ab universo Christiano orbe amplas pocius et uberrimas graciarum acciones, quam vel adversarii nostri, vel cuiuscunque alterius suggillaciones. Nam si ob istum Imperator pacem non fecisset, Ferdinandus (opinamur) princeps Imperatorem viribus et potencia exsuperans, illud ab eo defendisset, fratre presertim eius in bellis et destruccione reipublice christiane

occupato. Qui tantum abest ut cum Imperatore tanto, ac tam potente principe possit viribus conferri, ut ne nobis quidem anno superiore par esse potuisset, nisi nos quorumdam subditorum nostrorum fides fefellisset. — Preterea intelligimus eum de nostro eciam oratore quem superius nominavimus queri quod is ei bellum indixerit, cum eo milite, quem cum alius miles vobis ubique negaretur habere potuerit, de hac belli indiccione nos nihil aliud dicimus, nisi quod fieri potuit, quod orator noster, cum videret nobis opera adversarii nostri perclusam esse ubique viam querendi militis, ita ut hicquoque in Polonia, in regno, Regis, nobis non solum publicis et et privatis federibus, sed eciam arcta necessitudinis propinquitate iuncti fuerint publice edicta proposita, ut sub pena capitis et amissionis bonorum, nemo auderet ad stipendia, et in auxilium nostrum venire, cum inquam ita res se haberet fieri potuit, quod orator noster, de auxilio nobis adducendo eo modo cogitaverit quem reperire potuit. Quod nemini mirum videri debet, quicunque recte res humanas secum pensitaverit, cedendum ne est regno legitime adepto ac patrimonio iusto maiorum sudore ac sanguine quesito? prebendum ne iugulum sevissimo hosti pocius, quam iusta sui defensio modis omnibus querenda. Nos vero ita esse putavimus, rarum aut nullum reperiri christianum hominem, qui fratre suo germano vel patre eciam sese, vel spoliare, vel occidere volentes, non cuiuscunque possit auxilio contra patrem et fratrem utatur, ita leges secura quidem sentencia tam divine quam humane habent, hoc natura ipsa pectoribus et menti hominum inserit. — Ergo si orator noster prefatus ducet aliqua auxilia in nostri defensionem, ea, dabimus omnem operam, ne cuiquam noceant, nisi nobis nocere volenti, sit quisque ut esse debuerat ab inicio huius tragedie contentus finibus suis. Ille a majoribus suis Austriam, et alias illi adjunctas provincias hereditario cum fratre, imo ex fratris pocius cessione acceperat, nos patrimonium nostrum, ille vacante utroque regno, per mortem predicti domini Ludovici regis, in regem Bohemie, nos in regem Hungarie liberis omnium votis electi fueramus. Nos enim neque in regno eius, neque in patrimonio impedieramus. Imo animus noster fuerat perinde regnorum ac dominiorum illius ut nostris propriis defendendi curam

habere. Nescimus que intemperie eum in nos insanis consiliorum eius aut proditorum regni nostri suasionibus concitarunt. Siquid detrimenti ex hoc accipiet, non queratur postea de nobis, qui ei prodesse pocius deo teste, quam obesse voluimus, sed de se ipso et sua insania ac temeraria dominandi cupiditate. Haec vestrae Maiestati nota esse voluimus, ut rem ita revera sicut se habet intelligeret. Quare rogamus ut si prefatus adversarius noster quidpiam aliud more suo contra nos seminaverit, ne ei a vestra Majestate fides adhibeatur, Nos sicut ab ineunte etate omne tempus nostrum in serviciis Christiane reipublice et huius miserrimi regni patrie nostre consumpsimus, ita deinceps quoque omnia facturi sumus, que ad regni ipsius conservacionem pertinebunt. Et cum hoc Maiestatem Vestram bene ac feliciter valere optamus. Datum Tharnovie vigesima quinta Septembris anno domini millesimo Quingentesimo vigesimo octavo, Regnorum vero nostrorum Anno secundo.

Joannes Rex
manu ppa.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 81. sz.).

Ezen levél János király saját keze aláirásával van ellátva, a pecsét le van törve és csak nyoma látszik. Az eredeti levél egy egész ív közönséges fehér papíroson van irva.

20.

Serenissime Princeps et Domine domine nobis clementissime, post obsequiorum nostrorum in gratiam Vestrae Serenissimae Maiestatis oblationem et commendationem. Qualiter post interitum Serenissimi olim Domini nostri gratiosissimi Domini Ludovici regis dive memoriae, fuerit communibus totius hujus regni Hungariae votis Serenissimus Dominus Joannes Dei gratia Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. rex Dominus noster clementissimus in regem electus et coronatus.

Quemadmodum postea rex Bohemiae Ferdinandus partim armis iniustissimis, et a christiano principe alienis, partim paucorum, quibus summam rei suae idem clementissimus dominus noster crediderat, per eundem regem Bohemiae pecunia et pollicitationibus corruptorum perfidia fretus, regnum ipsum invaserit, quia non dubitamus haec jam ad vestrae Majestatis notitiam pervenisse et ea ab hoc etiam domino oratore sue Majestatis latius Vestra Majestas ex integro intelligere poterit, propterea in his referendis non erimus prolixiores, Illud tantum nos qui a sue Majestatis fide et obedientia, nec ullis adversarii promissis, nec ulla alia re avelli potuimus, que maior pars est Regni Hungariae tam nostro, quam eorum nomine quos hoc pacto Rex Bohemiae sub iugo servitutis opressos animis tamen nobiscum et cum serenissimo ac Clementissimo Domino nostro sentientes tenet, oramus humiliter et obsecramur Vestram Serenissimam Majestatem dignetur ipsi clementissimo domino nostro et nobis post suam Majestatem, immo cum sua Majestate ita subvenire, ita rebus nostris consulere, ut possimus ab hac indigna prefati Regis Bohemiae oppressione liberari, Illud persvasissimi habeat Vestra Majestas primum paucissimos esse, qui non idem nobiscum sentiant, deinde Serenissimum regem nostrum Regnum ipsum iuste ac legittime consequutum. Ferdinandum vero nihil aliud juris habere, nisi quod ductus insana quadam dominandi cupiditate, omnia que potest, per phas et nephas in suam ditionem redigere conatur, cum aperto reipublice Christiane discrimine. Quequidem violentie, per vestram quoque Majestatem, tamquam membrum precipuum reipublice christiane sunt reprimenda. Ad eam igitur tamquam principem catholicum et iustissimum confugimus, supplicantes eidem ut nobis ac fratribus et amicis nostris immo universo regno Hungariae, quod de tota Republica christiana optime meritum est, in hunc quem diximus modum oppresso adesse et succurerre dignetur. Qua de re plura aget nomine et rogatu nostro idem Dominus Orator, Cui fidem indubiam adhiberi petimus, et seruitia nostra rursus in gratiam Vestrae Majestatis humiliter commendamus. Presentes autem Sigillis Reverendissimi domini Francisci de Frangepanibus Colocensis et Bachiensi ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopi, ac Spectabilis

ac Magnifici Domini Stephani de Veerbeuecz summi et secretarii cancellarii Regiae Majestatis fecimus communiri. Datum Tharnoviae penultima die Mensis Aprilis anno domini 1528°

V^re^ Ser^me^ Maj^tis^

deditsmi servitores
Prelati Barones ac nobiles
Regni Hungariae, fidem veri
ac legitimi Regis, secuuti.

Czímzet:

Serenissimo Principi et Domino, Domino Henrico Regi Angliae Hybernieque domino ac catholice fidei defensori etc. domino nobis clementissimo.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 67. sz.).

A levélben érintett két pecsét az credetin még teljes épségben megvan, mely egy kettéhajtott ív közönséges fehér papíroson van irva.

21.

Serenissimo ac Christianissimo Principi Domino Francisco dei gratia Francorum Regi etc. Fratri et Consanguineo nostro Charissimo Joanes eadem gratia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchio Moravie ac Luszacie et utriusque Slesie Dux etc. Salutem et felicium successuum continuum incrementum. Serenissime ac Christianissime princeps domine Frater et Consanguinee noster Charissime. Ex litteris vestrae Christianissime Majestatis et ex humanissimo ac clarissimo viro Magnifico Domino Anthonio Rinconé vestrae Majestatis oratore, Qui vigesima quinta Junii ad nos appulit, intelleximus Singularem vestrae Majestatis in Nos amorem ac benevolentiam, Summum atque incredibile studium in publicam salutem, et in huius miseri et afflictissimi Regni quod a tot seculis relique Christianitatis unicum fuit propugnaculum,

Conservacionem Cognovimus illud verissimum fuisse quod iam pridem omnium ore tocius Christiane Reipublice consensu predicabatur Franciscum Regem Francie Christianissimum Ut Regni et animi magnitudine ceterisque dei muneribus summum esse Ita et singulari in rem christianam animi propensitate et Affeccione incomparabilem. Qua enim re magis id declarari potuit, vel quidnam a Christianissimo Rege preclarius et maiori laude dignum fieri potuit, quam ut statim audita tanta huius miserrimi Regni clade, animum ad eius re liquias conservandas et ex tanta calamitate relevandas converterit, miserat confestim ad Regem ignotum, tunc primum Regni gubernacula suscipientem, Cum humanissimis amplissimis fraterno amore plenis et vere Christianissimo Rege dignis oblacionibus, Nullis verbis exprimere possumus quantum ex hoc gaudii et voluptatis acceperimus, quantum non solum Nos sed etiam omnes subditi nostri in tanta presertim rerum nostrarum difficultate consolationis et optimae Spei conceperunt, pro quo Vestrae Christianissime Majestati maiores quam possumus gratias agimus, rebus omnibus quibus poterimus hunc eius in nos amorem, hanc in res nostras curam Studium Solicitudinem repensuri, Et ita nos perpetuo gesturi ut non Maiestas Vestra sola sed omnes homines intelligant talem a se principem in amiciciam et in mutuam necessitudinem provocatum qui totis viribus conetur non solum amore et observancia sed omnibus officiis Vestram Maiestatem superare, Non dubitamus Vestram Maiestatem quod scribit ingentem et incredibilem merorem ex illa clade in qua cum Rege nobilissimo tot clarissimi viri interierunt, tantus exercitus est profligatus, tanta Regni vastitas est subsecuta, Sed si deus consilia nostra prosperaverit, Si auxilia vestre Maiestatis que nobis tam fraterne pollicetur non defuerint que plane confidimus nobis non defutura, Dabimus operam cum dei optimi adiutorio Ut longe maiori propediem ex nostrarum rerum successibus afficiatur leticia, quam ex illa funestissima clade tristiciam accepit, De rerum nostrarum statu, de adversario nostro Ferdinando Rege Bohemie Regno nostro iniustissime inhianti, De Juribus quibus innititur, De hijs perfidis et infidelibus nostris qui partem eius sequuntur postremo de rebus omnibus de quibus Vestra Maiestas certior fieri cupit dedimus

latissimam instruccionem prefato Domino Oratori Vestre Maiestatis et ita omnia descripsimus, ut sunt revera, Nihil nobis abblandentes vel res nostras supra id quod sunt ulla in parte attollentes, Rogamus Vestram Maiestatem Ut cognitis omnibus rebus nostris, Cognitis necessitatibus quibus in pecuniarum urgemur, Velit ea que nobis ita humaniter liberaliterque pollicetur prestare, Meminerit autem ante omnia opus esse summa celeritate, Misissemus pro hijs ex alioquin amoris et observancie nostre in vestram Maiestatem declarandé gracia ad Vestram Maiestatem peculiares Oratores, sed vestra Maiestas videt quod id nunc factu sit difficile, omnibus fere itineribus per adversarios nostros communes obsessis, et impeditis. Mittemus etiam ex consilio Vestrae Maiestatis Oratorem ad Illustrissimum Dominium Venetorum, mittemus ad Sanctissimum dominum nostrum. Ad Serenissimum vero Regem Anglie cum non ita facile aditus nobis pateat Vestram Maiestatem rogamus id quod per nos fieri non potest Ipsa suppleat Immo tam per litteras quam per Oratores suos quas eam ubique tenere scimus instare velit apud omnes principes confederatos, pro suppeciis nobis quamprimum subministrandis, Velit eis declarare sicut est rerum nostrarum statum, non enim dubitamus adversarios nostros que illorum est suas res falsis predicacionibus extollendi arrogancia, totis viribus conari aliter omnibus ista persuadere. Denique Vestra Christianissima Maiestas que iam semel nos sua auctoritate suis opibus et viribus, conservandos, iuvandos, ornandos ultro suscepit, agat in omnibus bonum et diligentem erga nos amicum confederatum, fratrem, affinem, et patronum. Maiestas Vestra ita velit agere pro salute huius Regni ut pro re sua propria. Quod si servat sibi servat, Scribet de hijs ad vestram Maiestatem prefatus dominus Orator qui nichil pretermisit neque pretermittet, quod ad bonum et solicitum Oratorem et humanissimum Virum pertinere possit. Vestram Maiestatem Deus Optimus Maximus conservet semper incolumem et felicem Cui nos et omnia nostra unice commendamus et offerimus. Ex Buda sexta die Julij Anno domini 1527 Regnorum nostrorum predictorum etc. Anno primo.

Joannes Rex
manu ppa.

Czímzet:

Serenissimo ac Christianissimo Principi Domino Francisco dei Gratia Francorum Regi etc. Fratri et consanguineo nostro charissimo.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 76. sz.).

Ezen levél eredetiben találtatik a Cotton-könyvtárban a fenebbi szám alatt, de hogy mimódon került légyen az a Cottonkönyvtár szerzőinek kezébe, annak semmi nyoma nem létez. A levél egy egész ív papíros hosszában van írva s a király sajátkezű aláirásával ellátva. A pecsétnek csak helye látszik, a papíros közönséges fehér és minden vízhyomat nélküli.

22.

Quoad ad Jus, quod Ferdinandus ad Regnum Hungarie sibi competere asserit, attinet, quandocunque Christianissimus Rex voluerit omnia, que ultro citroque super hoc in conventu olomocensi per Serenissimum Regem Polonie tanquam mediatorem et Sequestrum pacis proxime inter Maiestatem Regiam, et ipsum Ferdinandum Regem instituto, per oratores utriusque partis fuerunt, fere per integrum mensem disputata, ea videre et intelligere poterit, ex quibus Maiestas sua manifeste cognoscet, nullum penitus Jus, Regi ipsi Ferdinando ad Hungariam competere, Sed omnia illa quibus ipse nititur esse, vana, frivola ac ridicula, et hoc in rei veritate ita esse cognoscet christianissimus Rex, Maiestas autem Regia, Regno per mortem Serenissimi condam Ludovici Regis, dive memorie vacante, consensu, et libera ac spontanea eleccione, tocius Regni Hungarie, et Regnorum sibi subiectorum, quod ex Prelatis Baronibus et Nobilibus constat, penes quos est, et fuit semper Jus ac potestas Regis creandi, fuit legitime in Regem electa et coronata.

Ut autem Maiestas sua christianissima, accipiat breviter fundamenta, quibus nititur Rex Ferdinandus, et quod illa sint inania et caduca, Res in hunc modum se habet.

Elizabet filia Sigismundi Imperatoris Regis Hungarie, vivo adhuc patre despondita Alberto Duci Austrie, Is vivo

adhuc Imperatore eligitur in successorem Regni, favore populi, mortuo autem Imperatore, in Regnum ad quod electus fuerat succedit, moriens postea relinquit Elizabetam pregnantem, Ex qua post mortem Alberti, nascitur filius posthumius Ladislaus, Huic (hunc') mater cum vixdum quartum ageret etatis mensem, in Alba Regali, Sacra Hungarie corona insignivit, Quam cum Wisegradum in qua arce corona conservari solet, reportasset, simulans coronam in loco consveto deponere, astu muliebri usa prefectum arcis fefellit, non sacram illam coronam, sed aliud quiddam in arca, qua corona conservabatur, recondit obsignatque, ceteris qui aderant fraudem mulieris inconsideracius advertentibus, quo facto, arculam simul et clavem, cunctis videntibus prefecto arcis tradit, coronam veram dolo sibi retinens, Fridericoque, postea Imperatori servandam dedit.

Interim Hungari Wladislaum Regem filium videlicet Regis Polonie superinducunt, qui paucis annis cum regnasset, facta in Thurcos expedicione in campis Warnensibus gloriosam pro fide cristi mortem obiit, in eo prelio cum cardinali cesarino interfectus, hoc interfecto, reducitur ex Austria et Regnat puer ille posthumius Ladislaus, qui vix annos pubertatis egressus moritur, post mortem eius creatur in Regem Mathias, Joannis Hunijadij Waivode Transilvani filius, tunc Prage apud Regem Bohemie Georgium captivus, Repetitur corona a Friderico Imperatore per Elizabetam, ut supradictum est, ad manus eius data, que cum recuperari non posset, ad arma venitur, et ad dissensiones, ex dissensionibus, ad tractatus quosdam concordiae, in quibus demum factus est contractus, inter Mathiam, et Fridericum, ut Mathias, centum et quinquaginta millia ducatorum, pro corona solveret, preterea ut si Mathiam sine masculo herede, idest Regni legitimo successore decedere contingeret, Fridericus, aut ipso non extante, filius Friderici, aut si plures filios relinqueret, unus ex illis, quem Regnum preeligeret, in Regno succederet, nulla facta nepotum vel heredum mencione, contractus iste per consensum tocius Regni, in dieta generali confirmatur, fiunt alia eciam capitula in eodem contractu, inter prefatos Mathiam Regem, et Fridericum Imperatorem, ut Fridericus Mathiam in filium, Mathias Fridericum in patrem adoptet, sit perpe-

tuum fedus inter ista duo Regna Hungariam et Austriam, additur illud quoque ut Fridericus iuvet rebus quibus posset, maxime auctoritate et intercessione sua Mathiam Regem, tam apud sedem Apostolicam quam apud alios Principes christianos, contra christiani nominis hostem Thurcam, quibus adopcionibus ac federibus, Fridericus, non curatis, non multo, post, in Mathiam Regem, in bello contra Thurcas occupatum, arma movit, Mathias a Friderico lacessitus, arma in Thurcam suscepta, in Fridericum convertit, eumque non solum ex Hungaria deturbat, sed totam fere Austriam, Stiriam, Carintiam Carnioliam Brevi sui iuris facit, et regni sedem Wienne locat.

Atque ibi post aliquot annos moritur, mortuo Mathia scinditur rursus Regnum in diversas partes, alii eligunt Regem Polonie Albertum, alii fratrem eius Regem Bohemie Wladislaum, qui deinceps regnavit, alii Joannem Corvinum Ducem filium naturalem Mathie Regis, alij Maximiliano, filio Friderici adhuc vivi adherent.

Maximilianus fretus faccione suorum cum valido exercitu Regnum invadit, magnam Regni partem, et Albam eciam Regalem, coronacionis et sepulture Regum, civitatem munitam, in suam redigit potestatem. Illis tamen qui in Wladislaum Regem Bohemie consenserant, prevalentibus ex regno pellitur, Sed cum haberet adhuc aliqua loca ad Regnum pertinencia in manibus, ne quid dissensionum superesset, venitur rursus ad novos tractatus, mittuntur Posonium solennes Oratores utrinque, renovantur per eos illi priores contractus, inter Mathiam et Fridericum, apposita iam in articulo de Regni successione, clausula, ut filii ac Nepotes et Heredes Friderici, qui adhuc erat superstes, et Maximiliani Wladislao Regi, sine herede masculo decedenti succederent. Adijcitur alia clausula, et alius articulus, ut ea que, de Regni successione ordinata, ibi per oratores essent, Ratificarentur per Regnicolas, primum in dieta particulari, deinde in dieta Generali, ad id specialiter indicta. Referuntur hec ad Wladislaum Regem, Rex consentit ad omnia, cum paucis dominis qui tunc forte apud Regem erant, indicitur dieta, conveniunt ad eam omnes, tam domini quam Nobiles, proponuntur ea, que Posonij acta per oratores fuerant, petitur a Regnicolis consensus, omnes

quot quot diete interfuerunt, non solum reclamant constantissime huiusmodi ordinacionibus, sed oritur maxima sedicio, deposcuntur Oratores ad penam, qui libertatem Regni hoc modo prodiderint, Friderico, et Maximiliano, illi negant, se quicquid tale ordinasse, Maximilianus postea, quia Regem Wladislaum iam senio confectum,non uidebat habere heredem legitimum, sed unicam filiam, que nunc est uxor Ferdinandi Regis Bohemie, Bella Regno movet, Wladislaus ingentes copias contra eum mittit, duce domino Joanne de Zapolya comite Scepusiensi, tunc sedecim vel septemdecim annorum puero, nunc Hungarie Rege, et cum exercitus Wladislai iam in multis locis Austrie ignem iniecisset, de paceque inter principes per legatos ageretur, ecce sibi repente Anna de candates, (ezen szó értelmét nem tudom kivenni) Regis uxor, Regem Ludovicum parit, cuius nativitate bellum diremptum, pax inter eos est facta, Wladislao defuncto, Ludovicus filius successit, adhuc inpubes qui ducta in uxorem Maria, Caroli Cesaris et Ferdinandi, tunc Austrie Archiducis sorore Annum agens vigesimum primum, estate superiore, in bello contra Imperatorem Thurcarum Solimanum mortem obiit, post cuius obitum magna principum Hungarie parte in illo funesto bello absumpta Stephano de Bathor, Palatino comite per Ferdinandum ut rebus suis faveret corrupto, et ad partes eius Regine potissimum Marie Ferdinandi sorore opera, cum paucis declinante, ceteri domini prelati, Barones, universi Comitatus Nobilium, in quos Regnum est divisum, et qui soli cum dominis, Jus creandi Regis habent, cum civitatibus liberis in Alba Regali, ad diem, ad id communi consensu institutum conveniunt, et prius corpore Regis, quod paulo ante in campo Mohachiensi inventum fuerat, honorificentissime sepulto, felicibus auspiciis, prefatum dominum Joannem de Zapolya Comitem Scepusiensem Wayvodam Transilvanum, unanimi omnium consensu, Regem creant et sequenti die coronant, Ferdinandus ex altera parte egerrime ferens, consensu totius Hungarie Regnum esse alteri traditum, cum illis paucis qui faccionem eius, duce palatino sequebantur, bellum parat, quod tamen supervenientibus brevi nivibus et frigore, cuius pedites eius Lanczknetii sunt inpacientissimi, fuit dissolutum, agit nihilominus Ferdinandus, prece, precio, muneribus, pol-

licitacionibus, apud palatinum, ut dieta quedam per Reginam ad Comarom oppidum, tunc in manibus eius existens, locum insularem, et ubi nunquam fuerat antea auditum dietam fuisse celebratam, quem copiis militaribus munire decreverat, indicta Posonium transfertur, ac quod eleccio de se fieret, in loco similiter insueto, in suam potestatem palatinum tradito, armatis militibus pleno, ubi palatinus, vel pocius Stephanus de Bathor, nam iam diu est a Regno proscriptus, et per consequens palatinatus honore privatus, cum illis paucis convenit, in Ecclesiam, Cum elecciones Regum ex consvetudine Regni, in loco libero, immo in campo fieri soleant, et ibi hortatu Regine, que in eadem civitate erat post lapsum tempus illius, eciam Reginalis diete, post coronatum Regem, nulla lege, nullo ordine servato, nullo Comitatu Nobilium, sine quibus talia fieri non possunt, presentibus solis Lanczknetis, armatis, et quibusdam servitoribus Regine, Hungaris et civibus Posoniensibus ac Sproniensibus, Egregios illos electores circumstantibus, Ferdinandum Regem Hungarie pronunciat, illis eciam ipsis, qui aderant, et qui eligebant, Stulticiam palatini deridentibus et subsanantibus, Res in hunc modum se habet, et christianissimus Rex, hanc sciat esse meram rei veritatem.

Nunc Ferdinandus dicit sibi ius ad Regnum competere, ex illo duplici contractu, de quo superius locuti sumus, primo contractu Mathie Regis quem non inficimur per Regnicolas fuisse confirmatum, dein contractu Wladislai post mortem Mathie facti, cui Regnicole aperte contradixerunt.

Fundat preterea se in iure quod dicit, uxori sue Serenissime Domine Anne Regine filie Regis Wladislai competere, eam iure geniture Regnum Hungarie concernere.

Postremo in illa eleccione Posoniensi

Primum contractum dicit fuisse validissimum, ex eo quod fuerit Regnicolarum omnium unanimi consensu ratificatus, immo eciam per Pontificem Romanum illius temporis approbatus.

Ad hoc ut superflua omittantur Breviter Respondimus, contractum illum non extendi, ultra Maximilianum Friderici filium, sicut superius dictum est neque nomine filii vel filiorum, de quibus tantum fit ibi mencio, in hoc casu venire ne-

potes vel pronepotes, cum contractus sint stricti iuris, presertim in casu successionis ubi prebetur occasio captande mortis alterius, et in casu oppressionis libertatis Regni, quod semper habuit liberam electionem. Est iste contractus primus, ex eo eciam invalidus, Quod per Fridericum Imperatorem, Bellum Mathie Regi, defensione Reipublice christiane, ut superius est narratum occupato, contra federa et pacta in contractu illo expressa intullerit, et ita contractum ipsum violaverit.

In secundo contractu dicit fuisse factam expressam mencionem, heredum et filiorum, quos nos non negamus, sed dicimus contractum hunc nullius esse vigoris, cum non fuerit confirmatus per Regnum, Immo sit aperte contradictum, neque possit Rex cum paucis ad tantam rem, Regnum invitum obligare, sunt et plura que ad utrumque contractum invalidandum dici possent, que causa Brevitatis omittuntur.

Quod ad Jus uxoris ipsius pertinet, dicimus nunquuam in Regno Hungarie feminas successisse, nisi quandoque, ad preces et ob merita patrum, maritos earum fuisse electos in Reges, libera eleccione, quod expresse asserunt Historie nostre quod hoc sit verum ipsimet in contracto cum Wladislao Rege facto constituerunt, ut filie Regum, si que masculis non extantibus, essent superstites, per ipsos exheredentur, et dos eis solvatur.

Preterea uterque ille contractus ita factus est, ut si Matthias vel Wladislaus Reges, sine heredibus masculis decedant ..... nullus respectus habetur ad filias, et revera ista est Regni Hungarie consvetudo que eciam francie, Quod femine non succedant, nisi mariti earum eligantur, libera Regni defensione, et si quando contingit tales fuisse electos, ut patet in Sigismundo Imperatore, et Rege Alberto, tales voluntarii et gratuiti actus non generant obligacionem, neque debent trahi in exemplum.

Quod ad eleccionem per palatinum, vel verius patrie sue hostem attinet, satis constat non Palatinum, alioquin precio empti, et mercede conducti, aut trium aut quattuor personarum eleccione, sed unanimi tocius Regni, Immo tot Regnorum et provinciarum consensu Regem fieri, neque videtur ad hoc aliud respondendum.

Rex christianissimus ex his paucis intelliget aperte, Quid Juris competat Ferdinando ad Regnum Hungarie, et quid faciat iniuste ac nepharie, Ferdinandus ferre Arma contra Regem legitimum, consensu populorum omnium electum et coronatum, qui antequam Rex esset, tanta servicia exhibuerit Reipublice christiane, et contra Nacionem, de tota Republica christiana ac precipue de suis provinciis, optime meritam, que tantum sangvinis, pro Republica christiana effudit, et assidue effundit.

Az előbbi okirat eredetiben találtatik a Britt Muzeum könyvtárában Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. 1. kötetben 50—53 lapokon.

23.

De presenti Statu Serenissimi Principis domini Joannis Regis Hungarie etc. et de hys, qui sunt ei nunc obedientes et qui non.

Totum Regnum Hungarie, cum omnibus Regnis et Provinciis ei subjectis, videlicet omni illa parte dalmacie, et croacie, Quam predecessores sue Maiestatis posséderunt, Itèm cum Slavonia, Transilvania, Walachia maiore, Que alio nomine vocatur Moldavia, et Walachia minore, que vocatur Transalpina, sunt absolute sub Jurisdiccione, potestate et obediencia sue Majestatis, cum omnibus dominis Prelatis, Baronibus, Nobilibus, civitatibus, castris, oppidis, villis, populis in eijsdem Regnis, et provinciis constitutis, preterea cum fodinis salium, Auri, Argenti, Cuppri, ferri, calibis, et aliorum metallorum, et cum omnibus aliis proventibus Regalibus.

Exceptis, quod ad Prelatos, et Barones attinet

Stephano de Bathor alias Palatino, nunc vero per Regiam Maiestatem, et totum Regnum, in dieta generali publice proscripto, et hoste Patrie Judicato, cuius tamen duo fratres carnales, maior, et minor natu, sunt Regie maiestati obedientes, Excepto preterea Thoma de Zalaháza, electo Wesprimiensi, Alexio Thurzo de Bethlenffalva qui est de societate *fucaronum*, favore tamen aliquorum, et maxime Episcopi

cuiusdam, cuius consanguineam duxerat in uxorem, duobus vel tribus antea annis, inter barones computatus, et exceptis quibusdam Juvenibus, Servitoribus Reginae, Quorum nullus est ex genere Baronum, vel eorum, qui in eleccione Regis vocem habent, Quin eciam illi duo, Episcopus Wesprimiensis, et Thurzo, sunt verius seruitores Reginae, quam aliter, fuerunt enim deputati ad custodiam Regine, eo tempore, quo Rex Ludovicus fuit profectus ad Bellum, et isti soli interfuerunt eleccioni Ferdinandi.

Est preterea Joannes Comes Corbauie, qui licet dicatur accepisse Stipendium a Ferdinando, tamen neque eleccioni interesse voluit, neque aliquam ei adhuc tanquam Regi Hungarie obedienciam prestare voluit.

Alij qui circa principium Ferdinando adheserant, Franciscus videlicet Batthijanij, Stephanus Brodericus Sirmiensis, Cancellarius Regis Ludovici, Joannès Thahij, gubernator prioratus Auranee, Nolentes a patria, et toto Regno dissentire, videntes Regie Maiestati iam a toto Regno, preter illas tres personas supradictas obedienciam esse prestitam, sponte redierunt.

Paucis ante diebus, defecerunt ad Regem Ferdinandum, tres Juvenes, despotus videlicet Rascine, Nacione Rascianus, Ladislaus Hore, idest Walachus, Valentinus Turcus, ex levitate pocius Juvenili, et seduccione, quam Animo deliberato in quorum duos Regia Maiestas ita fuit liberalis, ut uni eorum Ladislao videlicet Hore, donaverit bona, in valore prope Centum millium ducatorum, et ultra hoc, tezaurum ducis Laurencij, omnium principum Hungarie etate nostra ditissimi, qui coronam et Regiam maiestatem concernebant, Alterum vero ob perditum Belgradum, a Rege Ludovico, et a toto Regno proscriptum, ita in eius adversitate protexerit, cum maximo Regis et omnium Ordinum odio, ut sue maiestatis opera, ac patrimonio primum caput salvaverit, deinde bona omnia, qae valebant at ij^{c} et amplius millia ducatorum, recuperaverit, Videat totus mundus, qualem Regie maiestati nunc graciam rependunt.

Est preterea quidam sediciosus latro, Quem vulgo hominem Nigrum appellant, Nacione Rascianus scismaticus, qui adunatis sibi sue nacionis et secte latronibus, multos his pre-

teritis diebus tumultus in Regno excitaverat, Quem Ferdinandus, ut auxilio eciam huiusmodi Latrorum, contra Regiam maiestatem adiuvaretur, muneribus corruptum, ad se attraxerat, et in suam amiciciam ac confederacionem receperat, sed nunc nutu et voluntate dei, qui nulla scelera permittit impunita, exercitus istius est per dominum Episcopum Waradiensem prefectum Regium profligatus, quasi ad internecionem, neque est iam amplius ab eo timendum, Immo spes est quod illi eciam tres stulti Juvenes, qui et ipsi habebant intelligenciam cum isto latrone, pro Ferdinando, audita hac clade, libenter redibunt, modo Regia maiestas velit eos ad graciam suam admittere.

Ex Comitatibus Regni in quos Regnum est divisum, et ex Nobilibus nullus deficit a Regia maiestate, neque sunt aliqui in partibus Ferdinandi, nisi aliqua pars famulorum illorum trium.

Sunt preterea due Civitates munite, Posonium videlicet, et Soppronium per Stephanum de Bathor, a regno proscriptum, in manus Ferdinandi tradite, excepto tamen Castro Posoniensi, Quod est in manibus Joannis Bornemysa.

Item sunt Castra aliquot, et ville Regine, ad statum et coronam Reginalem pertinentes, Quas iam dudum occupare potuisset, maiestas Regia, sed ita se hactenus in omnibus maiestas sua gessit, non sine aliquo eciam detrimento rerum suarum, ut paci et tranquilitati publice per eam consuleretur, et ne ad bella cristiana veniretur.

Alia omnia sunt ut supradictum est, in potestate, et obediencia, Regie Maiestatis.

Quod ad statum Regni attinet, quamvis Regnum cladem illam maximam, ac funestissimam acceperit, non solum Rege in eo prelio amisso, sed eciam fratre unico Regie Maiestatis, preterea amissa maiori parte Prelatorum ac Baronum, multis eciam pocioribus nobilibus et viris militaribus, tamen adhuc bona provisione adhibita, posset brevi in pristinum statum reduci, quamvis enim Turcus maximam Regni partem, ferro et igne vastaverit, tamen ut Cristianissimus Rex apercius res nostras intelligat, ultra quam due partes Regni Hungarie sunt intacte, partis eciam desolate, populi maior pars

est salva, et vix tercia perijt, Slavonia insuper ac Transilvania et utraque Walachia sunt intacte.

Ubi Cristianissimus Rex optat scire, quo genere auxilii magis nunc Regia maiestas indigeat, et per maiestatem Cristianissimi Regis iuvanda esset, pecuniis ne an militibus, Maiestas Regia dicit, quod si cristianissimus Rex in tantum esset nunc ab aliis curis expeditus, Quod posset vires suas contra communem christiani nominis hostem omnes convertere, nihil esset reipublice christiane, et maxime Regno Hungarie salutarius, quam si faceret illud, ad quod se maiestas sua Serenissimo quondam domino Ludovico Regi Hungarie medio Oratoris sui, Episcopi Sirmiensis sponte obtulit, ut vel maiestas sua omnes suas vires ad hoc converteret, si tamen maiestas sua nunc in tantum esset occupata, quod hoc in aliud tempus differri deberet, Maiestas sua cristianissima nunc velit iuvare Regiam Maiestatem contra eos hostes, quos nunc habet, maiori qua potest pecuniarum summa, que per viam *Odanij* et *Pasmanij* commodius et securius huc mitti poterit, et quia machine ac tormenta bellica, in clade preterita magna ex parte sunt amissá, dignetur Maiestas sua pro huiusmodi tormentorum en Ingeniorum emptione, mittere pecunias, et quia armaquoque prohibita sunt in Hungariam per Ferdinandum regem deferri, providere velit eciam de Armis, Quibus Regnicole multum indigent, omnibus fere Armis in dicta clade exuti.

Quod ad Serenissimum Regem Polonie attinet, sciat cristianissimus Rex, Regem ipsum esse totum, quantus quantus est, patrem, fratrem, et coniunctissimum Regie maiestati, et eciam Regno Hungarie, id quod Maiestas sua ex oratore suo, qui cum hinc ad Regem ipsum sit iturus, hoc reipsa experietur, apercius intelliget.

Bohemis aliud dici non potest, nisi eos Ferdinandum in Regem acceptasse, sed iam eos millies penituisse, qui requisiti diligentissime a Ferdinando noluerunt ei dare auxilia contra Hungariam, similiter neque Slesia sola Moravia dicitur dedisse, vel dare velle duo millia peditum, que tamen pro hoc brevi per Regiam maiestatem probe castigabitur.

Duces Bavarie sunt in hoc, ut cum Regia maiestate

confederacionem habeant, et nonnulli alii de principibus (imperii) (ez utolsó szó más kézzel és más tentával van odaírva).

Rex Ferdinandus ad oprimendam facilius Regiam maiestatem, non solum cum homine Nigro, quod supradictum est, amiciciam iniverat, sed intercepte sunt littere eius, manu ipsius subscripte, quas orator sue cristianissime maiestatis vidit, ad Mahmeth begh, prefectum Nandoralbe, sive Belgradi, misse, ex quo facile patet, eum non solum tales latrones sediciosos, qualis est iste homo Niger, sed eciam Thurcas in Regiam maiestatem concitare. Quodque sit cristiano principi dignum, maiestas sua cristianissima iudicet.

Post scripta hec et ad manus domini Oratoris data, unus ex illis tribus Juvenibus quos diximus paulo ante defecisse ad Ferdinandum, Valentinus videlicet Thurcus, ad obedienciam Regie maiestatis in totum redijt, alter vero Ladislaus videlicet More, promisit ad fidem, se arma nullo modo contra majestatem Regiam vel eius subditos sumpturum.

Az előbbi okirat eredeti kéziratban találtatik a Britt Muzeum könyvtárában, Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. kötetben 59—61. lapokon.

24.

Instructio data providis Dominis Hortunk van Clux militi, et magno Johanni Stokes licenciato in Legibus Ambassiatoribus Regis, ad Regem Hungarie destinatis.

Inprimis cum inter ceteras gloriosas reipublice curas et regalium sollicitudinum fructus uberes habeat precipuum sublimium et potentum principum sibi adnumerare presidia, atque cum talibus agere et amicitiam specialem inire federa per que principatus hincinde amoris indissolubilis nexu coniuncti insurgentibus ex adverso potencius resistere et ab omni oppressione, clade coadunatis viribus poterunt uberius se tueri. Dominus noster Rex hoc in profunde consideratione sue revolvens examine predictis Ambassiatoribus suis ad tractandi concordandi et firmandi nomine suo, ligas amicitias

10*

et confederaciones reales et perpetuas cum prefato Rege Hungarie seu procuratoribus aut comissariis suis in ea parte sufficientem potestatem habentibus, potestatem commisit et attribuit specialem prout inferius continetur.

Igitur in huiusmodi tractatu poterunt ijdem Ambassiatores Regis ligas, amicicias seu Confederaciones seu uniones reales firmas et perpetuas propter bonum publicum et quietem Regnorum et Regum, ac subditorum utriusque Regni perpetuo ac inviolabiliter observandas, inire pro ipsis et eorum heredibus Regibus Anglie successuris, Regnis subditis (az egyik példányban van subactis) et Vasallis utrorumque Regnorum ac aliorum Dominiorum et terrarum eisdem Regibus pertinentium quoquo modo.

Itaque una pars alteri succursum facere, et adiutorium impendere debeat toto posse contra omnes Homines qui partem alterius ledere seu statum infringere molirentur amicis et alligatis moderni Regis Anglie de quibus infra fit mentio dumtaxat exceptis.

Item Ambassiatores predicti poterunt concordare, quod omnes et singuli Vasalli et subditi Regnorum terrarum et dominiorum predictorum, etiam si Prelati, Duces, Comites, Barones, milites, Clerici, Scutiferi, Mercatores, seu alii cuiuscunque preeminencie status vel condicionis extiterint, poterunt salve et secure per videlicet una alterius Regnum, terras et dominia intrare, et cum ipsius subditis mutuo conversari et mercari, ibidemque morari, et deinde ad lares proprios reverti, vel quocunque placuerit se divertere, adeo libere et pacifice sicut in propria patria hoc liceret.

Item quod una pars in Regnis terris et dominiis alterius adeo amicabiliter receptetur et honeste tractetur in singulis partibus ad quas declinare contigerit sicuti gentis dictarum parcium paris status et condicionis tractari debeant aut solebant, solvendo Regi et aliis dominis partium earundem custumas et denaria in partibus illis solvi hactenus consveta.

Item si futuris temporibus una pars dictorum Regum heredum aut successorum suorum indigeat alterius supportacione auxilio vel succursu, et pro habendo huiusmodi auxilio partem alteram literis requisierit, tunc pars requisita huiusmodi auxilium seu succursum parti requirenti si et quatenus

propter occurrencia sibi Regno, terris, dominiis, et subditis suis pericula hoc facere poterit, cessante dolo, fraude vel ficcionibus quibuscunque facere teneatur.

Item ad hoc faciendum ut premittitur unaqueque pars alteri per litteras eius firmius obligetur requirentis tamen resonabilibus sumbtibus et expensis.

Item quod singuli Reges predicti infra annum a tempore predicte concordie et successores eorum Reges etiam infra annum a tempore coronationis sue continue computandum teneantur et quilibet pro tempore suo teneatur huiusmodi alligancias solenniter et pubice in personarum nobilium, et autenticarum presencia iurare, ipsaque renovare, ratificare et confirmare sub testimonio publico et sigillis maioribus eorundem utrinque quam cicius commode fieri poterit transmittendis.

Nomina autem amicorum et alligatorum domini nostri Regis de quibus supra fit mencio, sunt hec, videlicet serenissimus Princeps Johannes Rex Castelle et legionis nepos suus precarissimus, Serenissimus Princeps Johannes Rex Portugallie frater suus carissimus, Serenissimus Princeps Emericus Rex Dacie Swecie et Norwegie filius suus precarissimus, et Nobilis et potens princeps Ludovicus Comes Palatinus Reni, Dux Bavarie, filius suus predilectus. Nec non et nobilis et potens princeps Joannes dux Britannie filius suus sincere dilectus.

In cuius rei testimonium huic presenti instruccioni prefatus dominus noster Rex tam magnum quam privatum sigilla sua necnon signetum suum fecit apponi. Datum apud Westmonasterium Secundo die Marcii Anno regni eiusdem domini nostri Regis duodecimo. (1411).

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 2. 3. 4. sz.).

A fenebbi követi utasítás hártyán van írva két példányban; egészen megvan, a harmadiknak pedig egy része. Aláírva egyik sincsen, sem pecséttel ellátva.

25.

By Garter to the Kings highnes.

Most dread Souveregne Lord. please your Grace to understand that there be come to Canterbury 111 worshipfull Knigths of the King of Hungaris court called Vladislaus of Bodna, Fredericus of Waredma, and Laucelagus of Tresulvan which the last days sent unto me and I according to my duty went and welcomed them in this your realme and offered them my service. Certainely sire they seame to be right noble and honorable persons and becose they never passed the sea before this time being yet sicke theroff: They have desired me to present your Grace there lettre also lettres from the Queene of Hungarie to your grace and the Queenes, ower that to showe how faine they would doe things to your noble pleasure. And at your good leasure I shall open unto your highnes further of their minds and disposition, and here be first there letters, Lowely than king your highness of the great gifte that they have given me for your sake.

Sire After they had showed me the cause of there coming into these parts and the great cheare made unto them at Caleies with diwers other communications had b etwist us, they questioned me weather such a feast should be hold such a daye or not, and I said yes. Then said they Garter we knowe well that you be chiefe officer at armes of this realme and that every nobleman maye assuredly put his trust in you, and in as much as the Indulgence of St. James shall dure untill new years daye next coming, we trust nowe to serve our intents at the said feast, and yet after it fulfill our pilgrimages to the said St. James ere the pardon be expined. Wherfore we will askе you advise of such a case as we have in our minds and pray you that according to the Law of Armes and to your oath you will give us your good counsell and assistance. Which thing I might not denye them but promised it. There uppon they asked me that if they should

desire to doe any dedes of Armes at the said feast whither it should be any displeasure unto your Grace and to the Queene or any wrong to the nobles of your court or of your realme which inno wise they would intende. But if they could thinke that it should please they would gladly put them in devaine to their powers therin.

Wherunto I answered that it was unto me a great ioye to understand them of that noble and worshipfull courage. And as to your Grace it is of so Royal a disposition that gladly you love the furtherance of all chivalrie and that there Knightly intents I thought veryly should be to you full agreeable to understand, and also great pleasure to the Queene and the Ladyes. As for the nobles and chivalrie of the Court and of the realme there could not come to them more ioyfull tydinge. Then they askedme whither I would do their message and showe their intents plainely unto your Grace, and I said yea, for I thought me happye to that chandge unto the court.

But nevertheles I said because that the manner of exercise of the armes they had not expressed I required them to deliver me by instructions the order and articles of the said exercises and howe I should behave me signed with their handes which thing they gladly grannted. And here be myne instructions and their articles translated into English which were before in latine.

Instruccions given by Vladislaus of Bodna Fredericus of Waredma and Lancelangus of Tresulvan Knights to Garter King of Armes to show unto the right high right excellent and right mighty Prince Edward by the grace of God King of England and of France and L(ord) of Ireland And to the right high right excellent and right mighty Princesse the Queene his wife and also to all the noble Knights and Esquiers of the court and others in the realme of England that take pleasure in deedes of Armes.

First after most humble and condigne commendations the said Garter shall present his letters and showe the dispositions and the manner of the comming into the realme of the said Vladislaus Fredericus and Lancelagus and howe fayne and how glad they would be to please the Kings gra e and

the Queenes and to find any reasonable occasion to attaine acquaintance in Armes or exercise of the same which is the noble chivalrie of England.

Item he shall saye they seeme sithence (since) fortune has shapen them so good a season they would gladly put themin the devoire to honour such a feast in doing exercise of Armes.

Item he shall saye they consider the nobles that have been used in their Ancestors should not be followed in them it might redound to the great reproch and disworshipping and specially if they having abilitie of personages would not employe and enable themselves to nobles. The more honour their Ancestours have gotten unto their blood the more blance and the greater charge might be laid directly unto them for lacke of following such worshipfull and good examples.

Item he shall saye that seeing of howe great a distance they be borne from those parts they thinke if they might as three returne into their country evidently showe howe they had brotherly acquaintance in armes or exercise of the same with any of the noble chivalrye of this realme they shall be the more recomendable to the good grace of their souveraigne Ladyes And also it should be a speciall worship to them and all their blood and Joye to all their frendes.

Item he shall saye They remembring all these premisses with the holding of the said honorable Feast wherat by likkelyhood great part of the Knight hood of this noble realme wil be whose renowme floweth so wonderfully lowely beseech the Kings Grace to understand their reasonable desires.

Item over that with all humilitie he shall beseech in their names that their mindes and intents in this behalfe be benignely conceaved and accepted with favour of Grace. And in no wise that there be alleadged against them therin any presumption or malice but that their true meaning maye accordingly take good effect.

Item and if the King and the Queenes Grace be pleased with their intents and desires in this parte he shall lawely thannke their highnesses therfore and saye in the names of said Vladislaus Fredericus and Lancelagus that they will take

it for a right speciall pardon beseeching that he maye have licence in convenaible place to publish ad proclaime thein Articles.

Item that licence obtained and the proclamations made thane of such noble men as of their Knightly courrages will deale according to the said articles to him that will hold companie with the said Vladislaus the said Garter shall in the name of the said Vladislaus deliver a Justing coronett of gould which eveny daye he must veare openly till the daye of the meeting. And the said Garter shall in like wise deliver a spearhead of gould to the commer against the said Fredericus to be also worne till the daye of their meeting. And in like forme to deliver a sword of gould to him that shall list to come and hould companie with the said Lancellagus the said sword to be worne also daylye till thein meeting.

Item the said Garter so understand of the Kings highnes the dayes and place and there uppon with all diligence to returne and certifie it unto the said Vladislaus Fredericus and Lancellagus with all their circumstances.

And this signed the same

Vladislaus
Fredericus
Lancelagus.

Articles to be performed in the presence of the most victorious Prince Edward by the Grace of God King of England and of France and L. (lord) of Ireland and the most excellent Princesse the Queen his wife by Vladislaus of Bodna and Fredericus of Waredna and Lancelagus of Treswallan Knights in such III dayes as it shall best like the Kings grace.

First the said Vladislaus shall present himlefe such a daye and hower and where as shall please the Kings highnes to appoint horsed and armord as apperteyneth to Justice royall there to meet with any such Gentleman as shall liste to come and present him in the field for to recounter him 15 courses and tho show as well the manner of Justs in the realme of Naples and Justs of other parts the said Vladislaus offreth that the commer shall choose whither he will run 5 the first courses of the 15, and the said Vladislaus to stand

chardged and abide him within 11 speares lenght at the toyles end or els that the commer will stand and the said Vladislaus to run at him the 5. courses and he to *syne* him like wise 5. the next courses and when they both have run 5. courses and stand 5. courses then 5. the last courses ether of them to run [at other along the toyle in manner accustomed.

Item Any man shall nowe bring his spear garnished with grapers Vann plates and corronalles and two dayes a fore to bring them into the field to the Herauldes to be measured and sysed and the colours to be overseen and five the firsi courses and five the second courses of the speares to be equall, 5 the last courses to hear every man at his pleasure of greatnes being of one length.

Item there shall no man now be chardged ne (nor) served with any man on horsbacke nor on foote *hapen* to chandge higher then one sadle and the footman onely to set his thigh and after that to hand his spear in his hand he shall run with all or stand till it be broken unlesse that he loost it with crossing in which case it shall *moe* be delivred him againe and if he let it elsinany wise fall he shall not moe hand it againe without it be at the desire of some Lady or Gentlewoman present. And els the foult of the accomplishment of the 5 courses to be noted in him and if it happen them both to loose their speares without crassing the Herould shall moe deliver them againe so that they run two courses moe above the five courses foreseen alwayes that if any of both parties tarye ether for mending of his armes or other reasonable cause within the 15. courses he shall moe take his speare to one of his servants till he begin to run againe.

Item the second daye the said Fridericus of Waredna shall present himselfe at such an hower and place after the Kings pleasure asis above said horsed and Armed in manner of warre as best shall like him to run 20 courses along e Tilt rayled and boarded on both sides to *tepe* in the horses against any such gent as shall list come and hold him company horsed and armedas he shall seeme best.

Item the spears to be brought in likewise II dayes before and every man to hand them at his pleasure garnished

the heads to be at the ends of the brendth of a *groat* (a four penny pice) at the least.

Item there shall no man be serued neyther on hors becke nor on foot ont every man must fech his speare upon a scaffold which shall be ordeyned ther fort at the Tillts end and run through till it be broken and if he let fall or loost his spear he shall not moe have it againe till he had told his fellowe the fist tre of his Ladyes christian name and if he let his spear fall the second time he must then assoile (ansver, absolve, decide) his fellowe such a question as he shall aske him ere he maye have it againe or els cause some Lords doughter to desire the forbearing of the answering the question and if both luost their speares in one course they twaine shall be bound to kepe the Tilt that daye 8 dayes against all commens.

Item the III[ti] daye the said Lancelagus of Tresulvan shall present himselfe at the Kings pleasure as is above said hored and Armed as he shall seeme best to his advantage with a speare on his taigh and a sword by his side to re counter any such Gent as will hold him companye and to run together without tilt with their spears till both be broken or the one at the least and if any of them let fall or loost his speare he shall moe have it againe so that he give his fellowe a dyamond for to give his Ladye. And if both loost their spears in one course ether of them may have his spear againe so that each of them require other for his Ladies sake by an officer of Armes and then to run againe together and after that to strike 25. strokes with their swordes by both parties above the saddle all manner of wayes except the *foyne* and if ether the one or the other to loost his sworde at the said 25. strokes be accomplished he shall not have it againe till it he required by a gentle maid authorized in the name of the Ladyes and Gentlewomen of the court, and if he loost it the second time he shall not moe have it againe but by the Kings speciall commandement and if both loost their swordes at onee they shall moe have them againe by the ordinance of the Kings eldest doughter and els not.

Item if the said Lancelagus or his contrepart run against

his fellowes horse will fully he that so doeth shall be punished at the Ladyes will or *doings*.

Item the thikness of the points of the speares heades the breadth of the points of the swordes and the thikness of the edges to be sised by the Kings ordonance.

Item if it fortune in any of the said III dayes any man ether with speare or sword to hurt his fellowes horse he shall give him such a piece of his harnois as he will choose when they have done and if hi kill his fellowes horse the killer shall give him the same that he rode upon that daye.

Item if there be anything in these articles to be questioned uppon Garter King of Armes shall declare it and for the more assurence to be given unto the fullfilling of these said articles to their powers by the said Vladislaus Fredericus and Lencelagus they have sett here unto their signe manualy at Canterbury the 19th daye of June

Vladislaus
Fredericus
Lancelagus.

(Bibliotheca Harleyana. Nr. 69. fol. 14. s köv. l.).

A következő érdekes másolat feltalálható a Britt Muzeumban levő úgynevezett Harley könyvtár 69. száma alatt, a 14. és következő lapokon. Ezen kézirat, mely az irásmód és a papir vizjele után itélve hihetőleg a XVI. században iratott, egy vékony folio-kötetet képez s a lovagkorban szokásban volt viadalok és fegyvergyakorlatok szabályait s egyes nevezetesebb viadalok leïrását adja. A kézirat maga jóval utóbbkori mint az események, melyek alább leirvák s melyek IV. Edvárd idejében történtek, ki 1461-től 1483-ig uralkodott Angolország felett. IV. Edvárd idejében a lovagjátékok még divatban voltak Angliában, ámbár a középkor ezen jellemvonása akkor már hanyatlásnak indult és a nagy frank lovag, ki Don Quixotte mintaképeül szolgált Cervantesnek, jóval előbb kelt útra Európa szerte kalandot kere-

sendő, mint az alábbi okiratban nevezett s tengerbetegen Canterburyba érkezett hazánkfiai.

Ha vajjon az alábbi oklevelekben érintett kihívásnak volt-e és minő eredménye, mindeddig kikutatnom nem sikerült, és az alább következő okiratoknál egyebet e tárgyra vonatkozólag sem a Britt Muzeum kézirat-gyüjteményeiben, sem a lovagjátékokról s viadalokról közlött munkákban mindeddig nem találtam. Ez alkalommal tehát magyar olvasóimnak természetes kiváncsiságát az iránt, vajjon ezen magyarok és angolok közti viadal megtörtént légyen-e, s ha meg: vajjon vitéz hazánkfiai dicsőséget arattak-e vagy kudarczot vallottak, kielégíteni nincs hatalmamban.

Minthogy azonban a Harley-kézirat írója a kérdésben levő események után körülbelül egy századdal írta ezen okiratokat, kétségtelen hogy ezen leirásra vagy az eredetit vagy az övénél régibb másolatot használt, ennek feltalálása pedig, ha az még létezik, nem lehetetlen. Az alábbi irományok azonban magukban és jelen alakjokban is szint oly érdekesek mint korszakjellemzők, és meg vagyok győződve, részvéttel és érdekkel fognak olvastatni.

Minthogy azonban tudjuk, hogy a lovagi viadalokra szükséges királyi engedelem IV. Edvárd idejében csak ritkán s kivételes esetekben adatott meg, valószinü hogy kérdéses hazánkfiai alábbi kérelme szinte visszautasíttatott.

Az angol másolat híven minden változtatás nélkül van adva. A mi pedig a magyar fordítást illeti, azt, mennyire a nyelv szelleme engedi, szószerintivé tenni igyekeztem.

„A térdszalagrend fő fegyverfelügyelő
a király felségének“.

„Igen rettegett felséges úr! Kegyeskedjék Felséged tudtúl venni, hogy három jeles lovag a magyar király udvarából Canterburyba érkezett légyen, kiknek neveik Vladislaus de Bodna, Fredericus de Varedma és Lancelagus Tresulvan, kik a napokban hozzám küldöttek és én kötelességem szerint hozzájok mentem és őket Felséged ezen birodalmában üdvözölvén, nekik szolgálataimat ajánlottam.

Valóban Sire! ők valódi nemes és tisztességes személ-

lyeknek lenni látszanak, s minthogy ők ez idő előtt még soha nem mentek át a tengeren, még most is betegek tőle. Ők kivánták, hogy levelöket Felségednek átadjam, úgy szinte leveleket a Magyarok királynéjától Felségedhez és a királynéhoz s hogy ezenfölül nyilvánitsam, hogy ők mennyire óhajtanának Felséged nemes tetszését megnyerő tényeket vinni véghez. Felséged kényelme szerint többet fogok elmondani az ő szándékok és elhatározások iránt. Itt küldöm egyelőre leveleiket. Alázatosan köszönetet mondván Felségednek azon gazdag ajándékokért, melyeket ők Felséged kedveért nekem adtak.

Sire! Miután ők megmutatták volna nekem az ezen részekre való jövetelök okát, úgy mint a szíves fogadtatást; melyben Calaisban részesültek, különféle más közléseink is levén egyült, ők azt kérdezték tőlem, ha vajjon bizonyos ünnepély fog-e tartatni vagy sem egy bizonyos napon? És én mondám: igen. A mire ők igy szólottak, Garter,*) mi igen jól tudjuk, hogy Ön ezen országban a főfegyvertiszt és hogy minden nemesember tökéletesen bizhatik Önben és miután a sz. Jakab-féle bünbocsánat közelebbi újévig fog tartani, hiszszük, hogy a mondott ünnepély alkalmával végrehajthatjuk szándékunkat és utána mégis teljesithetjük zarándokságunkat a nevezett sz. Jakabhoz, mielőtt a bünbocsánat ideje lejárna. Miért is mi a szándéklott ügyben Önnek tanácsát kikérjük és kérjük Önt, hogy a harcztörvények és Önnek esküjéhez képest minket tanácsával és támaszával gyámolitson. A mit is én meg nem tagadhattam, hanem megigértem. Ezután tudakozódtak tőlem, hogy azon esetre, ha ők a mondott ünnepély alkalmával bármi részt venni akarnának a harczjátékban, vajjon ez nem volna-e tetszése ellen Felségednek és a királynénak, avagy nem fogna-e ez sértő lenni Felséged udvara és birodalma nemeseire nézve, a mi nekik épen nincs szándékukban. De ha gondolhatnák, hogy tetszésre találnak, örömmel ajánlják e részben minden tehetségeikhez képest szolgálataikat.

*) Garter, ez rövidítés a „Garter King of Armes"ból, a mi a térdszalagrend főfegyvernökét jelenti. A Garter vagyis térdszalagrend levén az első Angliában, az ezen rend fegyvernöke is főfegyvertisztnek tekintetett.

A mire én azt adtam válaszúl, hogy nekem nagy örömemre van látni, hogy ők ily nemes és tiszteletre méltó bátorsággal biró férfiak. És hogy a mi Felségedet illeti, az oly királyi jellemű, hogy örömmel látja a lovagiasság minden nemű előmozditását és hogy én tökéletesen hiszem, miszerint Felséged egész tetszéssel fogja venni lovagias szándékjokat és hogy ez szinte nagy örömet szerzend a királynénak és az udvari hölgyeknek. A mi pedig az udvari és ország nemességét és lovagjait illeti, ezekre nézve nem érkezhetnék örvendetesebb hír. Ennekutána kérdezték, ha vajjon magamra vállalnám-e izenetöket az udvarhoz megvinni s szándékjokat Felségeddel világosan tudatni, és én mondtam hogy igen, mert szerencsémnek tartottam ily megbizást nyerni az udvarhoz.

Miután azonban ők nem jelelték ki a fegyvergyakorlatok módját, mondtam nekik, hogy szeretném, ha nekem utasitásban adnák a mondott fegyvergyakorlatok rendjét és szabályait, úgy az én teendőmet is, aláirván azt saját kezeikkel, a mibe ők szivesen bele egyeztek. És ime itt van az én utasitásom és az ő vivás feltételeik angolra forditva, a mi előbb latinúl volt irva.

Utasitás.

Ladislaus de Bodna, Fredericus de Waredma és Lancelagus de Tresulvan, lovagok által a térdszalagrend főfegyvernökének adott utasitások, hogy ez azokat bemutassa a nagy fenségű, nagy kegyelmű és nagy hatalmú fejedelemnek Edvárd, isten kegyelméből Angol és Franczia országok királyának és Irrland urának, nem különben a nagyon fenséges, főméltóságú és igen hatalmas fejedelmi nőnek a királynénak, az ő nejének, úgy szinte minden udvarbeli és más az angol birodalomban létező nemes lovagoknak és nemesi apródoknak, kik a fegyverjátékokban gyönyörködnek.

Először: A legalázatosabb s legillendőbb ajánlás után mondott fegyvernök mutassa be leveleit és mutassa meg, hogy mimódon és mi szándékkal jöttek légyen ezen birodalomba a nevezett Ulászló, Fridrik és Lencze (?) és hogy mennyire óhajtják ők és mennyire örvendenének, ha a felséges király és királyné tetszését megnyerhetnék és találhat-

nának valami okszerü alkalmat, viadalban és bajnoki játékban megismerni, hogy milyen légyen az angol nemes lovagiasság.

Továbbá: Mondja meg, hogy miután a szerencse ily kedvező alkalmat nyújtott nekik, ők örömest felajánlják szolgálataikat, hogy az ily ünnepélyt fegyverjátékokkal tiszteljék.

Továbbá: Mondja meg, hogy ők azt hiszik, miszerint szemrehányás és becsületvesztésben részesülnének, ha azon nemes jellemet, melylyel őseik birtak, ők is nem követnék, jelesen ha egyéni képességgel birván, azt nem használnák, hogy magokat nemesítsék. Minél több tiszteletet szereztek őseik nemzetségöknek, annál nagyobb az ő felelősségök és annál nagyobb vád érhetné őket, ha elmulasztanák követni az ily jó és tiszteletreméltó példát.

Továbbá: Mondja meg, hogy ők látván, mily messze esik ezen országtól szülőfödjök, azt hiszik, hogy visszatérvén hazájokba, ha képesek lennének világosan megmutatni, miszerint ők testvéri ismeretséget tettek fegyverben és bajnoki játékban bárkivel is ezen ország nemes lovagjai közül, az őket inkább fogná ajánlani felséges asszonyaik kegyeibe és különös becsületjökre válnék nekik és nemzetségeiknek, úgy mint különös örömére barátjaiknak.

Továbbá: Mondja meg, hogy ők meggondolván mind a fenebb mondottakat és meggondolván, hogy az említett ünnepélyen valószinüleg jelen leend ezen nemes birodalom lovagjainak nagyobb része, kiknek hírök oly csodálatosan van elterjedve, alázattal kérik a király ő felségét, hogy igazságos kivánságukat megértse.

Továbbá: Minden alázattal esedezzem nevökben, hogy ebbeli szándékjok kegyesen vétessék és kedvezéssel fogadtassék és hogy valami módon e részben vakmerőséggel vagy rosz akarattal ne vádoltassanak, hogy igaz szándékjok e szerint jó fogadtatásban részesüljön.

Továbbá: És ha ezen szándékjok és kivánságuk a király és királyné ő felségeik tetszését megnyerendik, ő alázatos köszönetet mondjon ezért felségeiknek és jelentse ki a nevezett Ulászló, Fridrik és Bencze nevében, hogy ők ezt különös kegyelemnek tekintik, és esedezzék, hogy nekik en-

gedelem adassék a vívási feltételeknek illő helyen való kihirdetése- és kikiáltására.

Továbbá: Megnyervén ezen engedelmet és megtevén a kihirdetéseket, azon nemesek közül, kik lovagi bátorsággal elfogadják ezen feltételeket, annak ki nevezett Ulászló ellenfelének ajánlkozik, az említett fegyvernök adjon át a nevezett Ulászló nevében egy arany vívó koronát, melyet amaz köteles legyen nyilván viselni naponként, egész a találkozás napjáig. És az említett fegyvernök hasonlóképen adjon annak ki nevezett Fridrikkel fog vívni, egy arany lándzsahegyet, úgy hogy amaz azt a találkozás napjáig szinte viselje. És hasonlóképen annak, ki nevezett Lencze ellenétül ajánlkozik, adjon egy arany kardot, mely szinte a találkozás napjáig lesz naponként viselendő.

Továbbá: Az említett fegyvernök tudja meg a királyi felségtől a napokat és helyet és aztán minden késedelem nélkül térjen vissza tudatni azt s minden egyéb körülményeket a nevezett Ulászló, Fridrik és Benczével.

És ezt aláírták ugyan azon

Ulászló
Fridrik
Lencze.

Párbaj-feltételek:

Melyek Bodnay Ulászló, Waredmay (Várday ?) Fridrik és Tresulvani Lencze lovagok által a leggyőzedelmesebb herczeg Edvárd, isten kegyelméből Angol és Franczia országok királya és Irrland ura és a legkegyelmesebb fejedelemasszony, a királyné, az ő neje jelenlétében teljesítendők oly három napon, a mely a király ő felségének legjobban fog tetszeni.

Először: A nevezett Ulászló jelenjen meg lóháton és felfegyverkezve, úgy mint az királyi harczjátékhoz illik, oly napon, órában és helyen, mint azt a király tetszése szerint kijelelendi, ott találkozandó bármely oly úrral, ki vállalkozandik vele síkra szállani, kivel 15 futásban találkozandik s egyszersmind megmutatja a nápolyi és más országokban divatozó alvívás módját. A nevezett Ulászló a jelenkezőnek tetszésére hagyja a választást, futni a 15-szöri pályázás 5 elsőiben, a

nevezett Ulászló a korlát végétől 11 lándzsa-hosszaságra állván és várván be őt, avagy állani, míg a nevezett Ulászló az első 5 futást ellenében megtette, a jelenkező tevén a következő 5 futást, és midőn mindketten futottak ötször és állottak ötször, akkor az utolsó 5 versenyben bármelyik közülök fusson a másik ellen a szokott mód szerint a pálya hosszában.

Továbbá: Mindenkinek hozni kell magával lándzsákat horogszíjjal, karvéddel és *koronákkal* *) ellátva, melyek két nappal a vívás előtt lesznek a színhelyre hozandók a végre, hogy ott a harczbírák által megmérettessenek, egyenlíttessenek és színök meghatároztassék. Az első és második 5 futásra szolgáló lándzsák egyenlők leendvén, az 5 utolsó futásnál pedig mindenki tetszése szerinti nagyságú lándzsát használhatván, feltéve hogy egyenlő hosszúságúak legyenek.

Továbbá: Ezután egyikök se szolgáltassék se lovas, se gyalog ember által, kivéve hogy a lovas ember helyreigazítsa nyergét és gyalog szolga hozzá igazítsa czombjához a lándzsát és azt neki kezébe adja, melylyel azután fusson vagy várja be a támadást addig, míg az eltörik, kivéve ha összecsapás közben vesztette volna el lándzsáját, a mely esetben az ismét visszaadassék neki, de ha bármi más módon ejtené azt el, azt többé vissza ne kapja, hacsak valamely jelenlevő úrhölgy nem kivánja, különben ezen 5 futásban ő legyen a vesztő fél. Ha pedig mindketten el találnák ejteni lándzsáikat összecsapáson kivül, akkor a fegyvernök azt ismét átadja nekik, de úgy, hogy az 5 futáson fölül még kettőt legyenek kötelesek tenni; feltéve azonban mindenkor, hogy ha netán valamelyikök a 15 futás közben vagy fegyvere igazítása végett vagy más helyes okból félre menne, akkor átadhatja lándzsáját szolgái egyikének, míg ismét futni indúl.

Továbbá: A második napon a nevezett Waredmay Fridrik jelenjen meg a király tetszése szerint meghatározandó helyen és órában mint fenebb mondatott, lóháton és oly hadi fegyverzetben, a minőt legjobbnak itélend a ver-

*) Az angol szó coronalles virágfüzért is jelent, úgy mint más ilynemű díszítményt; szokásban volt tudniillik a harczjátékokban a lándzsákat díszkoronákkal és virágfüzérekkel díszesíteni.

senyzésre, egy pályán, mely korlátozva s párkányozva legyen a lovak számára s hol tegyen 20 futást bármely oly úr ellen, ki lóháton s tetszése szerinti fegyverben vitársának ajánlkozandik.

Továbbá: A lándzsák szinte két nappal előbb lesznek behozandók, a vivók mindegyike tetszése szerint kezelhetvén és díszíthetvén őket, de hegyeik végének legalább egy groat *) átmérőjének kell lenni.

Továbbá: A vivók egyike se szolgáltassék se lovas, se gyalog ember által, hanem mindenki maga vegye fel lándzsáját a pálya végén e czélra készített állványról és pályázzon vele, míg az eltörik és ha vagy elejti vagy elveszti lándzsáját, az ne adassék neki vissza addig, míg meg nem mondja barátjának hölgye keresztnevének első betűit. És ha másodszor is elejti lándzsáját, köteles legyen bajtársának oly kérdésre megfelelni, a milyent amaz neki tenni fog, mielőtt lándzsáját ismét visszaveheti; vagy ellenben eszközölje ki egy lordnak leányától, hogy ez a felelet elengedését kérje. És ha mindketten elvesztik lándzsáikat ugyanazon futásban, mindketten kötelesek lesznek e naptól számítandó 8-ad napig síkra szállani bármely jövevény ellen.

Továbbá: A harmadik napon nevezett Tresulvany Lencze megjelenend a király tetszése szerint, mint fentebb mondatott, lóháton és oly fegyverzetben, mint azt saját használára jobbnak tartandja, lándzsával czombján s karddal oldalán, viadalban találkozandó bármely oly úrral, a ki vitársának ajánlkozandik és pályázzanak korláton kivül addig, míg lándzsáik mindketteje vagy legalább az egyike eltörik és ha valamelyik elejti vagy elveszti lándzsáját, azt ismét visszaveheti, ha társának hölgye számára egy gyémántot ád által; és ha mindketten elvesztik lándzsáikat egy futásban, azt ismét visszavehetik, ha egyik a másiktól egy fegyvertiszt által hölgyeik nevében erre engedelmet kérnek és ezután ismét folytassák a pályázást. Azután pedig tegyenek 25 vágást kardjaikkal,

*) Groat angol pénz, értéke 4 pencze vagy 10 pkr. a mi pénzünk szerint, most four pence-nek hívják és körülbelül oly nagy mint egy osztrák ezüst garas, de IV. Edvárd idejében a groat sokkal nagyobb volt, közel akkora mint egy huszas.

a vágások minden nemét használhatván, kivéve a *szúrást* *); és ha akár az egyik akár a másik elveszti kardját, mielőtt a 25 vágás meg volna téve, azt ne vehesse ismét vissza, míg az egy, az udvari hölgyek által felhatalmazott kisasszony által nem kivántatik, és ha másodszor is elvesztené kardját, akkor azt csak a király különös parancsára vehesse ismét vissza. És ha mindketten egyszerre elvesztik kardjaikat, azokat a király legidőseb leányának parancsára ismét visszavehessék és nem másképép.

Továbbá: Ha a nevezett Lencze vagy bájtársa szándékosan ellenfelének lova ellen futna, az ki így tesz, a dámák akarata és rendelete szerint büntettessék.

Továbbá: A lándzsafej hegyének átmérője, a kardhegyek szélessége s kardél vastagsága királyi rendelet által szabályoztassék.

Továbbá: Hogyha az említett három napon a pályázók bármelyike vívótársának lovát akár lándzsával akár karddal megsértené, az lova szerszámából oly darabot adjon a sértett félnek, a minőt ez a vívás befejezése után választ, ha pedig valamelyik ellene lovát megüti, az adja neki által azon lovat, a melyet e napon nyargalt.

Továbbá: Ha vajjon a fenebbi feltételekben valami olyas foglaltatnék-e, a mi kérdés alá jöhet, azt a főfegyvernök határozza el. És hogy ezen feltételek tehetségük szerinti teljesítését s végrehajtását annál inkább biztositsák a nevezett Ulászló, Fridrik és Lencze azokat saját kezeikkel aláírták Canterburyban, jun. 19. napján.

Ulászló
Fridrik
Lencze.

*) Az angol szó *Foyne*, mely itt használtatik, kiment a szokásból és sem értelme sem eredete nincs meghatározva, de Meyrik és dr. Watts szerint valószínű, hogy szúrást jelent.

26.

Sanctissime ac beatissime pater et domine domine mihi clementissime post pedum oscula S. uestre beatorum et mei devotionisque mee humillimam commendationem.

Beatissime pater. Diebus hisce superioribus Sanctitati Vestrae mortem Serenissimi Domini Wladislai Regis mei significavi: nunc superest ut meam quoque miseriam et calamitatem significem. Nemini profecto tam intempestiva eius mors, quamvis omnibus acerba fuerit, plus moeroris luctusque ac miseriae attulit quam mihi. Nam cum sperarem uivente eo, illis quoque provinciis, quas iam ferme Triennium in summa paupertate miseria et anxietate, maximisque curis periculis et laboribus sustinui liberari posse, non solum liberatus non sum, sed et, nescio penuria ne hominum a meo infortunio eo vita defuncto iterum ad easdem ire cogor. Et cum mihi parva vel potius nulla spes in nostris sit, Serenissimus Ludovicus Rex iuvenis, proceres magis privata quam publica curantes, Ordines quoque inter se dissidentes de multis, ad quem fugiam, nisi ad Sanctitatem Vestram, quae omnium christianorum Statui tanquam pius et clementissimus pater providere debet, habeo profecto neminem. Quare ad eam studiosius et sollicitius quam antea venio, et ad pedes eius provolutus obtestor, precorque, et supplico, Ut illarum miserrimarum provintiarum, quae sunt Sanctitati Vestrae vicinae hoc maxime periculosissimo tempore, quo sunt ab omnibus destitutae misereatur, suppetiasque et auxilia tempestive mittat; et ita pro sua erga fidem religionemque christianam pietate opituletur, ne videantur in manus spurcissimorum christiani nominis hostium nostra potius negligentia quam eorum audacia pulcherrima fortissimaque christianitatis propugnacula devenisse. Quod profecto futurum est, si Sanctitas Vestra quamprimum non succurrerit. Mihi in hoc tempore nec pecunia nec copiis provisum est, ita sunt omnia morte Serenissimi Regis perturbata. Quare Sanctitati Vestrae iterum atque iterum humillime supplico, ut quemadmodum et per Nuntios et per Brevia, quae tanquam

oracula servo, ultro et saepissime sanctissime pollicita est, quantocius fieri poterit, subveniat miserrimis provintiis, opituletur afflictae christianitati, et ne pulcherrima eius propugnacula pereant, sua liberalitate et munificentia succurrat.

Ego ea (ut ingenue fateor) sine speciali Sanctitatis Vestrae auxilio ea defensare non possum; Quoniam iam et meas, et fratrum ac amicorum facultates consumpsi, et neminem alium video, qui subvenire velit. Haec pluribus scribere possem, nisi scirem ea Sanctitati Vestrae iam satis nota esse. Caeterum de futuro conventu et nonnullis aliis rebus, quae hic agentur, quamvis Sanctitas vestra et per alios certior fiet, tamen ex hoc venerabili domino Thome Nigri Vicario meo generali, qui devotionis, et voti persolvendi gratia ad limina apostolorum Petri et Pauli proficiscitur, abunde intelliget. Commendo me et devotionem meam Sanctitati Vestrae quam deus optimus maximus pro Christianae fidei dilatatione et augmento multos annos felicem ad vota conservet. Ex Vesprimio XXVI. Martii 1516. E. Sanctitatis Vestrae Devota creatura P. Episcopus Vesprimiensis.

Ezen levél azonkori másolata találtatik a Britt Muzeum Cotton-könyvtárában Vespasianus F. I., 107. lapon.

27.

King Ferdinand to King Henry VIII.

Ferdinandus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Rex, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Marchio Moraviae etc. Comes Tirolis etc. Serenissimo Principi Domino Henrico Regi Angliae et Franciae, Fidei Defensori, et Domino Hyberniae, fratri et avunculo nostro charissimo, salutem, et fraterni amoris omnisque foelicitatis continuum incrementum. Serenissime Princeps, frater et avuncule noster charissime, cum die 30. mensis Julij proxime elapsi ex civitate nostra Vienna cum reliqua exercitus nostri parte ad Regnum nostrum Hungariae discendissemus, et ad confinia Regni praedicti applicuissemus,

adfuere illico praelati proceres et nobiles eiusdem Regni, qui Nos velut Regem legittimum Hungariae Solenni more et reverenter exceperunt, a nobis in persona nostra solitum juramentum suscipientes. Alteras igitur, quas nobiscum adduxeramus, exercitus nostri copias alteris, quas jam pridem ad castrum Dewen et Posoniense simul et Tirnaviense jam a Nobis per deditionem acquisita praemiseramus, conjunximus; proximaque inde nostra fuit ad castrum et oppidum Jaurinense profectio, quorum utrumque se Nobis dedidit. Quibus acceptis nostra deinde ad castrum Comaromiense fuit transitio, quod cum repugnare conaretur, tametsi longe munitissimum et ultra Danubium situm oppugnationi incommodissimum fuerit, intra sex plus minus horarum spatium, vi tormentorum bellicorum ad eam deformitatem et ruinam pene redegimus, quam arx tam bene sita ac munita vix accipere posse credebatur. Hoc idem visa rei magnitudine et armorum potentia, se tandem in gratiam et simul indignationem nostram obtulit, sic etiam a Nobis acceptum. Perreximus insuper ad castrum Thata, quod itidem se potestati nostrae reddidit. Reliquum iter postea versus Strigoniense oppidum et castrum instituimus. Civitas jam antea Nobis per deditionem oblata, sed castrum se nullo modo reddere decreverat, quod Nos ejus diei parte pomeridiana, qua applicueramus, obsedimus, tormentisque levioribus et expeditioribus oppugnavimus, donec per noctem graviora et validiora admoverentur; quorum vi tandem idem intra medium vix diem pariter obedire coegimus. Castrum vero et oppidum Wisegradense se quoque Nobis reddidit. Deus item Optimus Maximus Nobis, licet inmeritis, favens, usque ad Regni nostri sedem Budam, quam et in potestatem quoque nostram accepimus, conducere dignatus est; cui ut semper laudem et gloriam in actionibus nostris dedimus, ita nunc quoque gratias Illi summas agimus et habemus; et hanc expeditionem nostram adjuverit, et foeliciter hactenus citra ullam sangvinis effusionem succedere voluerit. Nos ubi Comes ille Scepusiensis advenire et sibi appropinqvare vidit, saluti suae fuga consulere incepit, quam adhuc continuat, nobis inscijs ubinam locorum agat; certissimo tamen accepimus nuntio illi circiter bis mille et quingentos, ut summum, homines esse. Nos vero illum gentibus

nostris ubicunque poterimus insequemur, et dignis modis tractabimus. Quae omnia, si bene monentibus et svadentibus Nobis acquievisset, intermissa fuissent. Quod Serenitati Vestrae, vel ob id maxime, quum exploratissimam habeamus suam in Nos benevolentiam et affectionem fraternam, et quod rebus nostris nonnisi optime velit, ac earum faelicem successum ex animo cupiat, significare voluimus. Quae foelicissime valeat. Datum in castris nostris ad civitatem nostram Regiam Budensem infra Pest positis, 22. die mensis Augusti anno Domini 1527. Regnorum vero nostrorum anno primo.

bonus frater et nepos
Ferdinand m. p.

Jo. Lamell m. p.

Czímzet:

Serenissimo Principi, Domino Henrico, Regi Angliae et Franciae, Fidei Defensori, et Domino Hyberniae, Fratri et Auunculo nostro Charissimo.

(Statepapers, King Henry the VIII. Vol. VI. pag. 600. CLXIV).

28.[a]

Serenissimo Principi domino Henrico Regi Anglie Hibernieque domino, ac Katholice Fidei defensori etc. Fratri nostro charissimo. Joannes eadem gracia Rex Hungarie, dalmacie, croacie etc. necnon Marchio Moravie ac Lusacie et Utriusque Silesie dux etc. Salutem et prosperorum successuum continuum incrementum. Serenissime Princeps Frater nostor charissime. Misimus ad Maiestatem vestram hunc fidelem nostrum Reverendum dominum Joannem Statilium Electum Episcopum Ecclesie Transilvaniensis, Consiliarium et Oratorem nostrum. Per quem Maiestati vestre de nonnullis rebus

et Negocijs nomine nostro referendis nunciavimus. Quare Maiestatem vestram rogamus, ut ea, que prefatus orator noster Maiestati vestre nostro nomine dixerit ac retulerit, credere velit. Ea enim dicturus est, que de mente nostra dicenda accepit. Maiestatem Vestram bene ac feliciter valere optamus. Datum in Tharnow Sedecima die Mensis Maij. Anno Domini Millesimo Quingentesimo vigesimo octavo: Regnorum vero nostrorum Anno Secundo. Joannes Rex Hungarie manu ppa.

A levél külsején a következő czím olvasható:

Serenissimo Princ.
Regi Anglie Hiber
Fidei defensori etc. f.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. III. fol. 86.b. (Select).

28.b

Reverendissime in Christo Pater Amice noster charissime, salutem et felicitatem. Misimus ad Reverendissimam Paternitatem vestram hunc fidelem nostrum Reverendissimum dominum Joannem Statilium Electum Episcopum Ecclesie Albensis Transilvane, consiliarium et Oratorem nostrum, per quem Reverendissime Paternitati Vestre, de Nonnullis Rebus et Negociis Nomine nostro referendis nunciavimus. Quare Reverendissimam Paternitatem Vestram Rogamus, ut ea, que prefatus Orator noster Eidem Nomine nostro dixerit ac retulerit, credere velit. Ea enim dicturus est, Que de mente nostra dicenda accepit. Reverendissimam Paternitatem Vestram bene ac feliciter valere optamus. Datum in Tharnova Sedecima die Mensis Maij, Anno Domini Millesimo Quindgentesimo Vigesimo Octavo, Regnorum vero nostrorum Anno Secundo. Joannes Rex Hungarie manu ppa.

Czímzet:

Rsmo in Christo Patri Dno Thomae tt: Sanctae Ceciliae Sacrosanctae Romanae Eccliae presbitero Cardinali Eboracensi,
ac in Regno Angliae etc. S. Sedis Aplice Legato de Latere etc.
Amico nostro Charissimo.

Ezen levél eredetiben találtatik a Cottoniana Bibliotheca. Vespasianus. F. 1. kötetben, 77. lapon, egész kiterített ív hosszában van írva János király saját keze aláirásával és nagy pecsétjével ellátva. A pecsét, mely egész épségben megvan, veres ostyára ragasztatott fehér papírosra volt nyomva.

29.

Magnifice Domine amice observandissime. Essent mihi multa scribenda ad tuam Dominationem, quae negocium Serenissimi Hungariae Regis domini nostri concernunt, sed et cyfras illas mecum nunc non habeo, quibus omnia tuto scribi potuissent. Et nunc vix tutum est quidquam literis committere. Hec tamen te scire velim si quidem ad tuam Dominationem pervenient. Imprimis illius Maiestati omnia pro voto, nutuque succedere. Cuius Maiestas relicta nostra Polonia, ingressa est Regnum suum tercia Novembris istius, excepta ab octo millibus equitum Hungarorum apud Dominum Homonnaij. Nuncque sua Maiestas est Segedini, unacum Turcarum exercitu copioso ad servitium suae Maiestatis, ab Cesare Turcarum dato operaque fratris mei domini Palatini eousque deducto, qui quantus nunc sit nescio, poterit tamen esse intra quattuordecim dies sexaginta millium equitum, si res ita poscat, ita sunt per loca quecunque proxima dispositi ut facile advocari possint per Regiam Maiestatem, si in quam res poscat. Null atamen sunt adhuc indicia futuri proelii. Nam etsi Ferdinandus dicatur facere delectum militum Viennae, nihil tamen adhuc gentium habet, et tota Hungariae nobilitas communisque populus agminatim convolant ad Serenissimum Joannem Regem

partim Turcarum metu, partim etiam principis clementia, qui in suscipienda in gratiam nobilitate communique populo facilis est, in magnatibus recipiendis valde difficilis, neque id sine causa, quamquam et magnatum multi iam se in gratiam suae Maiestatis submiserunt. Andreas Batthori frater Naderspani Captus est nuper in levi quodam praelio, et detinetur in arce Suae Maiestatis Wyhel, quae uictoria iam sexta est post ingressum suae Maiestatis in Hungariam. Nuper etiam Simon quidam literatus cognomine Cassouiensium peditum tria millia, equites trecentos ad unum usque profligavit ut ne nuncius quidem cladis superfuerint, sic illos inter montes incluserat arte quadam ut nusquam exitus illis pateret, caesi ad unum omnes, machinae viginti captae, adductaeque ad Regiam Maiestatem, praeterea Caesar ipse Turcarum conscripsit iam novum alium exercitum quadringentorum millium hominum peditum et equitum, cum quo ipsemet aestate proxima Austriam est invasurus perrecturusque per Danubium adverso videlicet flumine, quousque poterit ad fontes fluvii, cuius maiorem jam partem parvo negotio se in suam ditionem subegisse gloriatur, idque futurum est sine dubio, nisi hoc vere proximo, priusquam se loco Caesar moveat, res inter Regiam Maiestatem Hungariae et Ferdinandum Regem aliqua concordia transigatur, quam tamen nullam acceptabit Rex Jo: inconsulto Turcarum Caesare, is est enim primus foederis articulus inter illum Caesarem et suam Maiestatem. Exercitus Germanicus sue Maiestatis Duce Nicolao Minkroijez qui iam dudum expectabatur nunc tandem Slesiam ingressus Sroydnyezam oppidum occupauit et sub nomine suae Maiestatis possidet, speramus et reliquas Silesiae Civitates in deditionem uenturas, qua de re iam et nuncij habentur et litere, Vratislavienses miserunt ad Ferdinandum ut fidem illorum ut ipsi vocant Evangelicam iureiurando suo Regio confirmaret, liberaretque eos ab illa obligatione qua in summa quadringentorum millium oppignorati sunt Coronae Hungariae, se fidem suam omnibus integram servare velle. — Cassovienses item miserunt ad Ferdinandum non pro auxiliis ullis sed ut illos intra duos menses pacificaret omnio, (omnino?) quod nisi faceret, se curaturos suum negocium ut possent, neque sinerent se suaque diripi. A Petro Pereny qui coronam ad Ferdinandum detulerat

sunt secreti nuncii rogantes veniam apud Regiam domini nostri Hungariae Maiestatem, is pollicetur se unacum corona rursus ad suam Maiestatem rediturum, quam se habere dicit, multaque sunt circa eam rem mijsteria quae literis committere non licet, pollicentur tamen bona omnia Regie Maiestati faciliorque futura omnia quam speramus. Ferdinandus indixit comitia Hungariae in Prespurg ad quae tamen nullus ex Hungaria venit, neque ex nobilibus neque ex magnatibus praeter Turzonem et Naderspanum. In summa nostris omnia divino beneficio felicissime succedunt. Gentium copia summa, utinam non desit quo illam alere possimus qua in re principia sunt vehementer fere difficilia — Nunc tamen sufficiunt omnia, et vestram interim operam nobis profuturam sperabamus que nunc multo quam unquam alias maior adhiberi debebit. Cum his bene valeat diu incolumis et faelix. Datae in Lubnicze 18. Novembris Anno Domini 1528.

Eidem vrae M^{ti} deditissimus

Joannes a Lasco Lubniczensis
Praepositus — ma. ppia.

Czímzet:

Magnifi^{co} Dno Antonio Rynkon consiliario
et Camblano Christianissimi Galliarum Regis
etc. — amico obseruand^{mo}.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 47—48. sz.).

Ezen eredeti levél külsején a pecsét helye még látszik, mely eredetileg veres viaszba volt nyomva, de letörött, csak veres nyomot hagyván hátra.

Ezen Lasco János későbben protestáns vallásra térvén, Angliába jött és itten vallásos és nevelési ügyekkel foglalatoskodott, mint ezt a Britt Muzeum kéziratgyűjteményében találtató több rendbeli levelei bizonyítják, de ezek Magyarországra nézve mi érdekkel sem bírván, azokat én le nem másoltam.

30.

Henry R.

Reverende in Christo Pater, alijque Oratores nostri quam plurimum dilecti, Salutem. Accepimus jam ante aliquot dies Breve quoddam Pontificis, Romae quarta Januarij ad Nos datum *), quo graviter quidem et copiose presentem quem a Turcica invasione metum concepit exaggerat, culpam vero omnem tantae calamitatis a Se ipso amoliri, et in alios rejicere, miro studio contendit. Ejus brevis exemplar ad vos nunc transmittimus, una cum literis ad Pontificem nostris, in quibus nil quicquam eorum scribimus, que ex nostro honore et pietate in Christianam religionem Pontifici respondenda decrevimus. Tantum rogamus ut vobis ea nostro nomine referentibus fidem indubiam velit habere. Visum est enim omnem animi nostri super hijs rebus sententiam vobis primum velle aperire et explicare, quo vos pro vestra prudentia singula expendentes, ita consilia actionesque vestras omnes attemperetis, orationemque apud Pontificem ad eum modum instituatis, ut velit tandem longe aliam quam hactenus nostrae dignitatis justissimeque nostrae causae rationem respectumque habere, ac nostris vicissim votis et aequissimis postulationibus tandem acquiescere. Quoniam autem, et dum hoc Pontificis Breve studiose perlegimus, varie admodum affecti sumus, suspicantes etiam num non nisi vanis rumoribus inniti, que de hoc Turcarum adventu tam multis amplificat Pontifex; primum et ante omnia illud faciendum duximus, ut per vos intelligat, quam aegre in animum inducamus, ut putemus vera esse que de ea re narrantur. Nam si Cesar ingentes illos thesauros, quos ex omnibus suis ditionibus, partim ex cruciatis et decimis Illi a Pontifice indultis, partim vero ex alijs excogitatis rationibus, corrogavit et accumulavit, preter eam ingentem auri vim, quam a Christianissimo Francorum Rege, fratre nostro carissimo et perpetuo confederato, redemptionis nomine, solutam habet et possidet, ad defendendum contra hostes Christi Hungariam Siciliam et Nea-

*) Non invenitur.

polim, unde Illi detrimentum maxime pendet, converteret, et in hac parte Sibi vires, non voluntatem, deesse palam toti orbi comprobaret; porro autem si Pontifex ipse precipuam in eo curam ponere vellet, ut fidem dictorum orbi faceret, atque ita Se se comparare in componendis illis causis, que nunc apud Illum pedent controverse, et precipue nostra, in iustitia et veritate in dirigendis etiam actionibus et consilijs suis ita se gerere, ut reliqui Christiani ab ipso Pontifice et Cesare cernere possent adventum Turce vere timeri: ita demum Nobis fidem facile faceret vera esse, que verbis et literis nunc profitentur, neque tractatibus opus esset, quid quisque contribueret, sed suam quisque causam ducens, que et est et esse debet communis omnium, singuli nostra sponte uberrime conferremus animis et voluntatibus; ita concurrentes, ut conjunctis ad eum modum et unitis viribus Dei benignitate a Turca parum timendum foret. Nunc vero quum Cesar ipse et Pontifex, de Turca securi, in alios usus sua servent alantque in Italia numerosum quidem exercitum, sed plane ociosum, nec alio ut videtur consilio quam ut sua tueantur, et Christianorum Principum potentiam infirment, et quidvis potius agant quam ut de reprimenda hac Turcarum audacia sese ulla alia parte quam literis et verbis sollicitos esse ostendant, et Cesar quidem nihil aliud quam totius orbis Christiani monarchiam, et fratris imperium, adhuc ambire videatur, omniaque consilia vires opesque suas per universam Germaniam Hispaniam et Allemaniam huc potissimum et solum referat, Pontifex vero in Italia nonnisi ampliandis prorogandis exornandisque dominijs ac patrimonijs suis incumbat, quam ridiculum hoc est alijs persuadere velle de Turcarum adventu, et alios eo periculo perterrefacere? Quin et illud satis mirari non possumus, quo consilio Pontifex in Brevi illo quod ad nos dedit duo potissimum reticuerit, que tamen totius huius periculi quasi prora et puppis, ut dicitur, esse videntur: alterum, quod contra omne jus fasque, et in Cesaris duntaxat gratiam, Johamem Hungarie Regem indefensum et inauditum a regia dignitate exuerit, et extra Ecclesie communionem, sua sententia, quam Bononie tulit, ejecerit: alterum, quod idem Grimanus ipsi Pontifici coram multis Cardinalibus palam etiam retulerit, nempe quod Turca pacta quedam pacis et bellorum abstinentie cum Cesare Fer-

dinando ac ceteris principibus lubens et volens iniret, et quemadmodum ex eo tempore per Oratores Regis Hungarie plenius intelleximus, idem Johannes Rex pollicetur, et fidem suam sanctissime obstringit, Se hanc pacem a Turca impetraturum, si quidem Cesar et Ferdinandus ad honestas aliquas et equas conditiones Secum devenire vellent, nec ferro amplius ac potentia rem cernerent, sed eam omnem causam aliorum judicijs expendendam et determinandam submitterent. Que cum vera sint, in quam partem Nos ista Pontificis et Cesaris facta interpretari et accipere convenit, quam quod Eos ipsos ista nihil permoveant, sed pro vanis mendacijs ac ludibrijs habeant, quibus alijs timorem incutere laborant? Neque enim par est credere, quin, si vera putarent, nollentque iniquissime contra tantum principem in leges publicas designarunt amplius dissimulare, et tam obvia expositaque remedia, quibus tantis malis nullo negocio occurrere liceat, statim arriperent et amplecterentur. Debetis autem dum apud Pontificem de hijs rebus agitis, omnes ingenij vestri nervos intendere, ut intelligat quanta Christiani sanguinis effusio, qui tumultus et bella, quante denique calamitates orbi Christiano ex hoc uno ipsius facto sint insecute, dum suis excommunicationibus et censuris, quas in Regem Hungarie, sive jure sive injuria, certe in Cesaris gratiam, tulit, tam potentem principem adegerit externa auxilia querere et implorare, unde nunc videt tam certum reipublice Christiane exitium imminere, ut vix ulla ratione reparari queat. Quam rem ita atrocibus verbis exagerabitis, ut factum imposterum detestetur et exhorreat, atque adeo huius facti exemplo edoctus, nolit deinceps, in definiendis magnorum principum controversijs, in ullius mortalis gratiam, aut tuende private glorie sue studio, transversum abduci ab eo, quod divine leges, sacri canones, quod sanctissimorum virorum authoritas, quod naturalis aequitas et ratio, sequendum esse jubeant; atque hic sane optimam occasionem vobis captare licebit adhortandi rogandique Pontificem, ut nolit amplius, que ab eo nostro nomine tandiu multumque efflagitastis, facere detrectare, nempe ut Excusatorem nostrum, et causas ab eo allegatas approbet, nec velit amplius contra Nos in causa nostra Rome procedere, sed ut eam remittat in partibus examinandam ac

terminandam pro veritate et justitia. Que cum sint per se justissima, obtineat hoc ab eo, si non Dei et ipsius justicie respectus, saltem horum temporum calamitas, cui, sopitis principum discordijs, et vera et non fucata amicitia cum Pontifice conjunctis quam facile mederi liceat, nemo non videt. Contra autem mutuis odijs inter se dissidentibus, et pro tuenda gloria et authoritate sua misere decertantibus, hec ipsa que videmus imminere pericula magis ac magis coalescant, necesse erit. Nos vero rem hanc omnem vestrè prudentie committimus in qua plurimum confidimus vos, quemadmodum hactenus semper, ita nihil quicquam hic esse pretermissuros, quod causam nostram juvare, ac vota nostra quacunque ratione apud Pontificem promovere posse arbitrabimini. Illud autem preterire nequaquam debetis, sed iterum atque iterum Pontifici inculcare, atque eius socordiam in eo incusare, quod non alia ingrediatur via, nec alia querat remedia, quibus Turcarum violentie occurratur, quam nostra Christianissimique fratris nostri subsidia implorando. Neque enim Nos ad ista sic cecutimus, quin de longe aspicientes probe tamen sciamus ipsum Pontificem et Cesarem omnis huius que a Turca timetur calamitatis esse authores, et solam aut certe precipuam causam prestitisse; Turcam vero non illud agere, ut Christianam religionem passim subvertat, sed ut Cesarem et Ferdinandum in Ordinem redigat, et nimiam illorum dominandi ambitionem ac libidinem quacunque ratione coherceat, ad idque tandem opportunitatem et tempus maxime propitium nactum esse Turcam, propterea quod putet inter ceteros Christianos Principes et Cesarem parum solide ac sincere amicitie intercedere, Pontificem vero potentissimorum Regum animos, nempe nostrum et charissimi fratris nostri Regis Christianissimi, jam dudum a Sese abalienasse, dum et sua et legum suarum authoritate in nostram injuriam misere abutitur, nec cessat non solum status quosdam Italie, sed etiam Regem Hungarie, et Nos precipue, in Cesaris gratiam injuriis lacessere, et cause nostre justitiam per fas et nefas opprimere; ut jam ad repellendos et reprimendos Turcarum conatus alia via longe expeditior et facilior sit, quam ea qua nunc insistit Pontifex. Nostro enim judicio potius deberet consilium, adhortationes, supplicationes, et omnem denique que ei a Deo

permissa est authoritatem, apud Cesarem interponere, ut sustineat tandem modum aliquem istis suis affectibus ponere, maxime autem nimie illi qua laborat dominandi libidini, et Se se intra legitimos mediocritatis et justitie terminos cohibere; deinde ut causas sui fratris et Regis Hungarie studeat modis omnibus sine bello et sanguine componere, et de suo jure interdum aliquid remittere potius quam ut universus mundus ad istum modum sua causa tumultuetur; postremo ut Cesar in causa nostra non amplius Se se immiscere velit, sed libere permittere Pontifici, ut juxta sacrorum canonum pariter et legum divinarum ac humanarum omnium normam, moribus et consuetudinibus regionum omnium approbatissimam, et naturali etiam aequitati maxime consonam, eam omnem nostram causam in partibus examinandam judicandam et decidendam remittere. Que si non impetret à Cesare Pontifex, aut certe si eo invito hec pro sua authoritate quod debet non prestiterit, frustra plane contendit Pontifex ut tantis periculis jacturisque Nos ipsos objiciamus pro tuendis duntaxat et fovendis privatis quibusdam, quas Cesar cum Turca habet, litium et discordiarum causis; contra autem, si obtinuerit, cogitet tum Pontifex, et expendat prudentia sua quantum hinc tranquillitatis ad universum orbem Christianum permanabit, quando istis ratione hac sublatis, que sole sunt odiorum et discordiarum inter principes cause, et quasi quedam seminaria, omnes animis et voluntatibus sincera amicitia unitis et viribus et opibus concurrent ad ea prestanda, que ex honore et officio vere Christianorum principum quacunque ratione facere debent. Quod si Pontifex responsum hoc nostrum quasi novum et inexpectatum consequeretur, nec animo satis equo accipere videbitur, vos autem re propius ac penitus inspecta deprehenderitis nihil hic ab eo confictum, sed extra omnem simulationem verum esse, quod Turca numerosissimam classem duosque maximos exercitus parat, ut proximo hoc vere non unius quidem aut alterius duntaxat principis terras atque dominia infestet et occupet, sed ad damna totius Christianitatis prorumpat, tunc et in eo casu tentatis prius omnibus que Pontificem inducere debeant, ut votis desiderijsque nostris adnuat, non minori studio et pari verborum apparatu Pontifici narrabitis, quanta nos animi promptitudine

et alacritate non opes solum et facultates omnes nostras, sed etiam sanguinem atque adeo vitam, pro tuenda contra Christi hostes Christi religione profundere gestimus, atque adeo hunc affectum in Nobis tam penitus insitum Nos habere, ut per nullos humanos affectus evelli unquam posse sustineamus, ut jam post hoc non alijs literis aut hortationibus apud nos uti necesse habeat Pontifex, quibus aliud plane nihil quam currentem ut dicitur equum incitare videbitur. Ad illud autem quod tam enixe rogat nos Pontifex, ut quodcunque opis in commune conferendum duxerimus, illud quam primum conferamus, vos nostro nomine respondebitis primum quidem Nos eam persuasionem semper induisse atque etiam nunc constantissime retinere; nihil videlicet magis salutare aut honorificum, nihil preclarius, nihil gloriosius principi Christiano posse obtingere, quam contra fidei tam juratos hostes fidem religionem ac Apostolice Sedis statum propugnando, personam et vitam etiam suam prodigere; deinde quod Nos longo rerum usu edocti probe intelligamus, quemadmodum ex subsidiis illis et pecuniarum contributionibus ac sumptibus, quos sine nostro milite ante hac non semel ingentes fecimus pro conservandis ac tuendis sedis illius ac amicorum nostrorum juribus, parum quidem aut certe nihil fructus, glorie vero quam minimum, vel ad Nos seorsum, vel in commune ad Christianam tranquillitatem, redijsse. Proinde dicetis Pontifici, quod visum decretumque jam dudum apud Nos est, assentientibus etiam ad id atque adeo instingantibus nobilissimis quibusque Regni nostri proceribus, quod quoties et quamprimum per Pontificem certo Nobis constare poterit Turcam jam in ipsa expeditione esse, ut non unum aliquem principem (quemadmodum ante diximus) sed omnino totam Christianitatem invadat et occupet. Nos statim in propria nostra Persona exercitum militum subditorum nostrorum, quem facile in hoc nostro Regno conscribemus, et in quorum fide ac viribus secundum Deum Nos maxime confidimus, in Galliam ac Provinciam, usque cuius maritimos portus Turcam quoque occupare velle est verosimile, ducemus, et ducemus tanto quidem numero, et tanto apparatu rerum omnium que ad belli usum necessaria putabuntur instructum, ut, Christo res nostras bene fortunante et dirigente, certo speremus Nos una

cum Christianissimo fratre nostro conatus omnes et molimina Turcarum facile pessumdaturos. De numero autem militum nostrorum par non est ut quisquam dubitet, quem Nos ita conscribemus, ut tuende Persone nostre, quam tantis periculis non est credibile Nos temere velle exponere, et reprimende ac resistende adversariorum potentie pro virili nostra, sufficere debeat. Atque hic etiam cum Pontifice nostro nomine agetis, et modis omnibus persvadebitis, ut si tantopere a Turca metuendum videat, postquam Cesaris exercitus jam sit in Italia, Ipse private saluti et glorie sue ante omnia imprimis consulat, que quantam ignominiam, et quam ineludibile opprobrium hinc sustineret, si quidem illius persona in manus Turcarum (quod aboninamur) aliquo casu incideret, vel ex superiori sua captivitate facile conjecturam facere poterit. Quamobrem nostro nomine hic apud illum modis omnibus contendetis, ut dispositis pro sua prudentia rebus et facultatibus quas habet in Italia, veniat Ipse in Persona sua in civitatem suam Avinionem, ubi Nos et Christianissimus noster frater Gallorum Rex conjunctis opibus et armis Personam Ipsius et dignitatem, nec non omnia dominia sua, ita tuebimur, eandem belli aleam cum Ipsa subituri, ut certum sit vel simul cum eo commori velle, vel ita vindicare et asserere nomen Christi contra Christi hostes, ut ipsi Pontifici ac Nobis eternam gloriam laudemque hinc reportaturi simus.

Porro mittimus hic ad vos exemplar literarum Regis Hungarie, quas ad Principes Germanie misit *), una cum copia eorum que in dicta Lubece habita tractantur, ut, postquam eas legeritis, Pontificis fraudes, si quibus in hac re utitur, melius coarguatis. Mittimus etiam exemplar literarum, quibus Christianissimus Rex, frater noster charissimus, respondet ad Oratorem istic suum **), una cum literis dicti Oratoris ad prefatum fratrem nostrum ***) antea missis; quas volumus diligenter etiam atque etiam perlegatis, ut in hijs omnibus, que Pontifici nostro nomine estis relaturi, in unam eandemque sententiam cum dicti Christianissimi fratris Oratore consentiatis. In illis autem prefati Oratoris literis

*) Non inveniuntur. **) Non inveniuntur.
***) Non inveniuntur.

plurimum unum preter alia admirati sumus, quod vos, magnifice Domine Gregori, in frequenti Pontificis Cardinalium et aliorum Oratorum consessu palam respondistis, vos habuisse expressum mandatum a Nobis et sufficientem commissionem ad tractandum et concludendum cum Pontifice super rebus omnibus concernentibus subsidia et auxilia nostra contra Turcam; id quod neque verum esse putamus, neque rebus nostris ulla ratione conducibile, presertim quum idem fratris nostri Orator se nullam talem authoritatem habuisse tunc antea in eodem consessu affirmaverat. Nostra enim non parum referre arbitramur, si in Oratoribus nostris ac fratris nostri charissimi non minor concordia in dictis ac factis palam perspiciatur, quam est inter Nos ipsos indissolubilis plane et maxime concors et consentiens animus atque voluntas.

Porro narrabitis Pontifici quod quum eo animo simus, ut nihil putemus inexpertum aut intentatum relinquendum, quod in publicae tranquillitatis commodum cedere possit, vel Christianam religionem a Christi hostibus illesam inoffensamque tueri: intelligentesque Serenissimos Reges Ferdinandum et Johannem controversiam, quam habent de jure Regni Hungarie, arbitrio et judicio Regis Polonie submisisse componendam et definiendam, literas nostras ad ipsum Regem Polonie dedimus, eum quam vehementissime rogantes, et quibuscunque potuimus rationibus Illi svadentes, ut hanc causam omnino decidendam alacriter suscipere velit, tantaque diligentia et equitate justitiaque terminare, ut ex illa discordia nullam Turca occasionem arripiat Christianitatem invadendi.

Ad hec dicetis Pontifici Oratorem Cesaris, qui hic apud Nos agit, Nobis significasse quod Cesar jam pridem fixum destinatumque in animo suo habeat, Se concordiam cum Principibus Germanie initurum, et eisdem concessurum ac consensurum in omnibus, que pertinebunt tum ad novationem ceremoniarum que sunt in Ecclesia receptissime, tum etiam ad redigendam summam illam Pontificis authoritatem et opes in eum ordinem et eam tenuitatem qui illorum arbitrio maxime convenire putabitur; que si vera sint, intelliget tandem Pontifex, ut multa paucis perstringamus, longe prestabilius sibi fuisse, si nostram unius amicitiam aliorum fucis anteposuisset.

Postremo illud etiam atque etiam vos admonendos duximus, ut tractatum illum Lubece, pariter et exemplaria literarum que nunc hijs inclusa ad vos mittimus, secreto apud vos retineatis, neque ex illis cuicquam ulli palam faciatis, nisi quatenus ad nostre cause commodum plurimum facere vestra prudentia judicabit. Et bene valete. Ex regia nostra Grenwici, die 9. Februarij 1531.

Czímzet:

Reverendo in Christo Patri Domino Hieronimo (Ghinucci)
Episcopo Wigorriensi, ac Domino Willielmo
Beret juris utriusque Doctori, et Magnifico
Domino Gregorio Equiti Casalio etc., nostris
in Romana curia Oratoribus quam plurimum
dilectis.

(Statepapers. King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 339. CCCXIV. Letter Henry VIII. to Ghinucci etc.).

31.

Illustrissimi Principes, Domini, Domini mihi Colendissimi servitiorum meorum commendationem. Ser^mus^ Princeps, et Dominus Joannes Hungariae Rex, Dominus meus clementissimus, postquam multa fecisset, et operatus esset, quo possethaberem (habere?) pacem, et quietem cum hoc adversario suo Serenissimo Ferdinando Rege, et nihil potuisset ab eo consequi, propterea me nunc tanquam oratorem suum ante alios Oratores suos praemiserat ad Caesaream Maiestatem et ad Illustrissimas Dom^nes^ Vestras, ac omnem sacri romani Imperii statum, et principes, quos credebat Maiestas mei Regis in hac publica Spirensi dieta futuros, quam Caesaris Maiestas indixerat, sed ipsa (ut sciunt Illustrissime Dom^nes^ Vestre incassum fuit indicta, quod valde miror, quibus sinistris fatis ita inconsulte de rebus, quae ad statum publicum imo ad salutem totius orbis terrarum pertineant deliberatur, Quare necesse fuit mihi presentes meas literas ad Illustrissi-

mas Dom^{nes} Vestras dare, tanquam ad christianos principes et bonos amicos Serenissimi Regis mei, maxime quum ipsemet non possim venire, in persona, ad salutandum Illustrissimas Dom^{nes} Vestras et cum illis tractandum ea, quae mihi Maiestas sua in mandatis enixe iniunxerat, et hoc qui Serenissimus Romanorum Rex Ferdinandus me non permittit cum aliis principibus quicquam agere, quam cum eo, vel fratre suo, alioquin non vult, ut salvus conductus suus valeat, Praeterea quum iam mensis agitur quod hic sum, et adhuc nihil sciam, in quo statu sunt negotia Serenissimi Regis mei, statui hinc discedere, sed prius haec, quae infra sequentur ad Illustrissimas Dom^{nes} Vestras scribere, quae etiam omnia publice coram omnibus principibus dicturus eram.

Missus sum, imo ante alios collegas meos praemissus a Serenissimo Rege meo Joanne ad Sacratissimam Caesaream Maiestatem et ad Vestras Reverendissimas Illustrissimas et Magnificas D^{nes}, volui igitur etiam ante aliorum adventum pauca in hoc Vestro (Clarissimi et incliti principes) frequentissimo, et amplissimo consessu, verba facere. Non credat autem quisquam me tale aliquid dicturum, quod aures cuiuscunque possit iure offendere, non enim veni ad contendendum vel insimulandum quemquam vel ad seminandum odium, sed ad quaerendum amorem, et concordiam, neque princeps meus quicquid de eo fortasse praedicatur, est alterius naturae, nisi qui nulli velit nocere, omnibus quaerat prodesse, etiam inimicis, qui licet, sive iure, sive iniuria (nam de hoc nunc non disputamus) multis casibus agitatus, infinitis calamitatibus affectus, nunquam tamen destitit ab ea hora, qua Regnum suscepit, usque in presentem diem quaerere pacem cum adversarijs. Testatur hoc prima Legatio illius Viennam missa. Testatur secunda tunc etiam ad conventum eius temporis huius Sacri romani Imperii, et eodem tempore ad Sacratissimam Caesaream Maiestatem usque in Hispanias missa quidem, sed ire prohibita, et per Serenissimum Ferdinandum Regem Kremsii retenta. Testantur Olmucensis, Petrocomensis, et postremo posuamensis conventus, quin etiam istas inducias primum trimestres, deinde annuas, hac sola de causa quaesivit, ut liberius posset de concordia tractare, idque medio potissimum Vestrarum Reverendissimarum Illustrissimarum Magnificarum

Dominationum, quarum amorem, et benevolentiam semper plurimi fecit, et semper sibi conciliare desideravit. Nunc igitur Vestrum est Excellentissimi et optimi principes apud Caesaream Maiestatem et Serenissimum Ferdinandum Regem totis viribus adniti, velint, saltem iam nunc post tot damna, et calamitates, desolationes, incendia, caedes, rapinas, tot millium christianorum in perpetuam et durissimam servitutem abductiones, misereri miserorum christianorum, et amplecti cum principe meo, id maximis et submississimis precibus ab eis efflagitante, aliquam honestam, utilem, et toti reipublicae Christianae salutarem concordiam, *nec quaerant (quod hucusque quaesitum esse videtis) cum eversione christianitatis ea quae principem meum nullo modo facere decet. Quis enim adhuc repertus est? si omnium gentium, et saeculorum historiae relegantur, qui diadema regale semel capiti impositum sine capite Deposuerit, nisi forte unus, vel alter, qui, vel tedio curarum publicarum, vel animi potius vilitate, relicto Regno, vitam privatam leguntur sponte fuisse secuti. Quod quidem facere longe difficilius est in Regno non vi, non fraude, non in cuiusquam iniuriam occupato, sed sponte oblato per eos, quorum erat Regem creare, in Regno legitimo herede et successore carente* *). Nam quae contra Regem, de nescio qua, Regni tempore praedecessoris sui affectati machinatione, quae item de eodem Rege suo in novissimo eius prelio desertione, vel de patriae hostibus proditu, vel etiam de amicitia turcica Regno Hungariae onerosa, audio esse sparsa, ea procul sunt (quod pace omnium dictum sit) ab omni veritate, et quaecunque vestris dominationibus libuerit, vel in publico, vel in privato, non pigebit me, eis exponere, meram rei veritatem.

Serenissimus Romanorum Rex scio (quae eius est probitas, ac singularis prudentia) nihil in hoc egit ab initio sine ratione, ita enim credo persvasum fuisse suae Sacrae Maie-

*) Ehhez szószerint hasonló kifejezés találtatik Lasco Jerómosnak egy a pápához írt levelében is, mely a „Mélanges historiques" (par Nicolas Comusat?) Troyes 1644-féle gyűjteményben közöltetett. Ezen kifejezésre hivatkozik Rákóczy Ferencz is Memoirjaiban, de ő azt mint Zápolya mondatát adja, ámbár kútfőül a fenebbi munkát idézi.

stati Regnum Hungariae iure uxorio, iure antiquorum contractuum, postremo iure electionis posoniae, suum esse, ad quae ego nunc nihil respondeo, non enim sum missus (ut supra dixi) ad contendendum, vel litigandum, sed ad concordandum. Sed fuit aliquando tempus, de quo sua Sacra Maiestas recordari optime potest, quando princeps meus fuit paratus submittere ius suum arbitrio principum christianorum et inter alia Serenissimo Carolo Imperatori fratri germano adversarii sui, quod vel solum satis iustificare potest (mea quidem sententia) apud aequos iudices causam principis mei, sed iam pridem de iure ad vim ventum est, et de verborum contentione ad gladios, et res in eas angustias redacta est, ut rebus christianis sic stantibus, Regnum Hungariae necesse sit, vel in manibus remanere Regis Joannis, vel in nullius principis christiani sed quid ego de Hungaria loquor? quum malum hoc longe ulterius, et latius serpat, vidistis puto optimi principes hostiles gladios, hostilem flammam, non parvam Germaniae huius vestrae nobilissimae partem pervagatam, cuius rei culpam principes dissidentes in alterutrum referunt, multi christianorum in ambos, sed cuiuscunque sit maior culpa hoc unum certo certius constat, et id omnes oculis videmus, nisi discordiis istis quam primum finis inponatur, peiora nos brevi, ac longe perniciosiora visuros, et verendum esse, ne flamma ista occupet, quicquid ubique germanici, vel etiam christiani nominis est. Novi ego et hostium et vestras christiani principes, vires, neque inficior magnam esse, et validam potentiam vestram, sed quando erit? ut vos concordibus animis contra hostem vestrum arma sumatis? quoties ista frustra sunt tentata? quam alta resident in animis vestris odiorum semina? creditis nos ignorare? quo animo sint inter se principatus christiani? quam multi sint quibus suspecta sit vel concordiae principum christianorum, vel aliquorum gloria, ac potentia. At parte ex altera (bone deus) quanta apud vestri nominis hostes (ut de potentia nihil loquar) obedientia, quam paratus nervus bellorum pecunia, quam numerosus, et exercitatus miles non solum bellis assiduis assuetus? sed etiam continuis victorij elatus? Itaque his omnibus consideratis, et aliis quae ego causa brevitatis consulto praetereo. Agite quaeso per Deum immortalem Jesum Christum, Magnanimi principes,

eradicate penitus ex cordibus vestris omnium odiorum semina; postponite omnes alias vestras curas et hoc solum curate, ut possitis sapientissimis, et optimis principibus persvadere ob salutem totius orbis christiani pacem, concordiam cum Serenissimo principe meo ineundam. Hoc vos non solum princeps meus Serenissimus summo studio hortatur, sed rogant supplices nationes; et provinciae coronae Hungariae subiectae, optime certe de tota republica Christiana ac etiam de hac vestra nobilissima natione Germanica merite, quae tanto tempore pro vobis, et quiete Vestra fortissime pugnarunt. Quarum si tantus sanguis toties pro salute Vestra effusus, si tot campi, nunc etiam fratrum eorum ossibus albentes, vos non commoveat? Quid aliud credatis? Austriam, Stiriam, Carnioliam, omnesque alias Turco vicinas provincias a nobis efflagitari? et supplicibus votis a deo optimo expetere, quae eandem esse vident conditionis suae, vel bonae, vel malae sortem, quamcunque esse audierint horum vestrorum comitiorum de istorum duorum principum pacificatione deliberationem. Quare iterum dico, animadvertite, Christianam Rempublicam capessite, memores illius pristinae Vestrae Germanicae virtutis, quae nobis discordiarum atque odiorum seminatores semper persequendo, et pacis ac quietis christianae religionis amatores, continuo defendendo, tot trophea, tot triumphos, denique immortalem gloriam, ac orbis imperium peperit. Dixi.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus F. I. 55—58. sz.).

Ezen okirat, mely azon kori másolatban van, alkalmasint János király követe által adatott be az angol kormánynak. És valószínűleg Lasco Jerómosnak a német birodalmi gyűléshez beadott beszédje.

32.

Magnifice domine et Amice nobis honorandissime.
Salutem et serviciorum nostrorum commendationem.

Non videatur mirum quod ad quedam in litteris Vestre D^{nis} ad alterum nostrum datis contenta, ambo respondemus, id propterea eciam factum est, quod cum ab inicio pari voluntate, et equalibus Studijs huic Maiestati Regie domino Nostro clementissimo serviverimus, Nunc eciam, nec in hijs que scribimus dissentimus, D^{tio} Vestra scribit pluribus verbis de negocio absolucionis ab excommunicacione contra Regem nostrum iniuste lata, de qua re nos multa locuti sumus, et tractavimus, cum Maiestate domini nostri, cui nullo modo videbatur quod debuisset pro talibus censuris tollendis instare, ut que fuissent late contra omne ius Mundi. Nullum enim est tale delictum in Mundo propter quod Rex debuerit ad Instanciam et assercionem inimicorum, non citatus, non auditus, non convictus, nullis terminis Juris legittime servatis, Excommunicari. Quod neque in privata quacunque persona debuisset fieri, multo minus in Rege, et in tali Rege, a cuius Regno nunc salus tocius christianitatis, sine dubio dependet. Et propter hoc, cum sentencia huiusmodi sit omnino nulla, prout a viris doctissimis, tunc adhuc cum hec in Iniuriam Regis promulgabantur, fuerat repertum, et decisum. Non videbatur Regi hanc rem magni faciendam. Asserenti pocius esse officium Sanctissimi domini nostri retractare sua sponte ea que in hunc modum fuissent acta. Inductus tandem est non sine maxima difficultate ad ea que Vestra D^{tio} et frater eius dominus Franciscus intelliget, ex hoc Nuncio secretario Regio domino Andrea Corsino Florentino, et ex Instruccione sue Maiestatis, Quam Vestra D^{tio} ab ipso accipiet, Jam Vestrarum D^{tionum} erit pro sua in Regem propensitate agere apud Sanctissimum dominum nostrum, ut censure iste omnino tollantur, Sanctissimus Dominus Noster preter Regis innocenciam et Justiciam deberet in hoc statum eciam presentem rerum suarum considerare, nunc eciam eo ventum est, ut Hungaria inficiatur dogmate Luterano, de quo et nuper scripseram ego Sirmien-

sis aliqua Sanctissimo domino nostro et in veritate miratus sum, quando ex literis Vestre dominacionis cognovi illa displicuisse. Credimus nos teneri, pro ea devocione, qua et sanctam Apostolicam Sedem et privatim suam Sanctitatem prosequimur, cerciorem facere suam Sanctitatem de hijs que in istis Regnis aguntur, ad rem sue Sanctitatis pertinent et scribere ei veritatem; nam adulari in seriis perniciosum est, et tenemur admonere suam Sanctitatem de hijs per que sola talibus morbis obviari potest, sed si sue Sanctitati, et Reverendissimis dominis Cardinalibus male sonant talia in auribus, facile est nos a talibus abstinere, et abstinebimus posthac, sed credimus nostram taciturnitatem plus obfuturam Sedi Apostolice. Nunc etiam non solum per oppida insigniora Hungarie, palam docetur, et predicatur Luteranismus, sed hic quoque Bude Rege conniuente, cui quando de hoc loquimur, respondere solet se esse excommunicatum, hoc tamen ab eo egre impetravimus ut hic Bude prohibitum sit Luteri dogma publice predicari usque ad reditum huius Nuncii et Secretarij. Nobis videretur quod Sanctissimus dominus Noster talia negligere non deberet, quia istud malum assidue lacius serpit, et deberet regem absolvere et omnibus modis ad se allicere, non desunt et ex Germania, et alijs provincijs christianis principes, et multi ex Regni Hungarie primatibus Regem sollicitantes. Nos pauci facimus omnia nobis possibilia, pro Rege in devocione Sancte Sedis Apostolice retinendo, sed nescimus si re in tantum adaucta, et Regis animo in tantum exacerbato, ad hoc erimus sufficientes, presertim non sublata ista tali ac tam atroci offensa. Et credat sua Sanctitas quod magne condiciones offeruntur Regi, dummodo Luteranismum non prohibeat in Regno et dicione sua. Dominatio Vestra consideret si Rex a Sede Apostolica, hoc pacto cum omnibus suis exagitatus tenetur multum de hoc curare, et non pocius cogitare de commodo suo, et Regni sui, presertim cum isti, quorum plena sunt omnia, magnis et evidentissimis ut isti dicunt racionibus probare contendunt, non agi de fide sed de illis de quibus (quando scripta nostra in tantum displicent) apercius non scribimus, sed utinam ex illis neglectis, non veniant maiora mala et dampna Sedi Apostolice quam hucusque venerunt. Consideret sua Sanctitas una cum Reverendissimis

dominis Cardinalibus in quantum hec res tam brevi tempore crevit. Quid in posterum futurum credit: Nisi cito bonis, Salutaribus et christianis remediis provideatur? Nos Vestre dominationi eciam atque eciam commendamus, Que felix valeat. — Bude 1. die Decembris 1533.

Vestre dominationis Cordialissimi Amici

Jo. Fran. de Frangepan m. p.
Steph. Brodaryt
Sirmiensis.

A levél külsején látszik a két pecsét helye és a következő felirás:

Magnifico domino Gregorio de Casalis, oratori serenissimi Regis Anglie, apud Pontificem Maximum domino et Amico Nobis honorandissimo.

Aut eo absente dno Francisco de Casalis.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 24—25. sz.).

33.

Illustrissime Magnifice Domine et amice honorandissime. Post mei Commendationem salutem et felicitatem. Misi ad Serenissimum Dominum Regem Anglie, communem Dominum nostrum, hunc Magnificum Dominum Petrum de Baba cubicularium regis mei. Rogo Illustrissimam Magnificam Dominationem Vestram, velit sibi apud istam Maiestatem esse bonus patronus et promotor. Quod rex meus omni offitio studebit rependere Illustrissime Dominationi Vestre, Quam felicissime valere opto. Parisiis XXVij. Junij. Anno Domini M. D. XXXIX. Illustrissime Mfice Dominationis Vestre Fautor et Amicus Jo. Statilius E. Transilvan. Serenissimi Dni Jo. Regis Hungarie orator.

Czímzet:

Illustrissimo et Magnifico Domino Thomae
Crumwello Consiliario
Secretario et custodi priuati
Sigilli regiae Maiestatis Angliae
Domino et amico honorandissimo.

(Bibliotheca Cottoniana. Titus B. VII. fol. 195).

Ezen eredeti levél egészen a püspök keze irásában van írva, a pecsét nincs meg, de helye látszik.

Crumwell vagy Cromwell Tamás jeles státusférfiú a XVI. században egy London melletti falusi kovácsnak fia volt, ki eleinte Wolsey bíbornok, később pedig a király szolgálatában állott, az ország legfőbb hivatalaiban szolgált és végre Essex grófflá neveztetett.

34.

Serenissima Reginalis Maiestas
Praemissa Servitiorum meorum diligentissima commendatione.

Cum Exploratum semper habuerim animum Domini Stephani piae memoriae, Regis Poloniae patrui mei desideratissimi erga Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram, quam ipse semper magni fecit, et pro debito suo, omni studio, ac diligentia coluit, ita ut nihil unquam quod ad testificandum animum, nihil quod ad promptitudinem suam declarandam erga Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram omittere voluerit, meum esse duxi, ut qui post mortem eius Nepos relictus sum, tam piis vestigiis illius inherendo, mea, familieque mee, promptissima fidelissimaque servitia, Serenissime Reginali Maiestati Vestre offerrem; certificando eandem, quod si quid unquam ego potuero, quo animum hunc meum candidum, quem erga Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram gero, declarem, id totum libentissime me facturum Serenissima Re-

ginalis Maiestas Vestra non dubitet. Caeterum quoniam Orator Serenissime Reginalis Maiestatis Vestre apud Imperatorem Turcarum, Oratorem fratris mei Illustrissimi Principis Transsijlvaniae cum saluberrimis consiliis, tum etiam omni Studio ac diligentia sua, adiuuat et promovet, quo facilius negocia familiae nostrae expediri queant; et eo ipso nomine est quod Serenissime Reginali Maiestati Vestre multum debeamus, et insuper meo, fratrisque mei Illustrissimi Principis Transsijlvaniae nomine obnixe rogo, ut Serenissima Reginalis Maiestas Vestra pro sua erga familiam nostram benignitate et clementia, in posterum etiam authoritatem suam hac in parte interponere velit, sic enim negocia nostra cum in dies faciliora tum etiam et in optimo statu constituta fore non dubitabimus, quod facile ac sponte facturam eamque benevolentiam erga manes Divi Stephani declaraturam Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram speramus, ac certo nobis pollicemur. Nostrum autem erit, ut pro tanta erga nos benevolencia ac benignitate non modo gratos, sed gratissimos etiam nos semper fore Serenissime Reginali Maiestati Vestre declaremus ac testificemur. Insuper Deum optimum maximum praecabimur, ut ille Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram quam diutissime servet incolumem. Interim autem si quid erit, quod ego in his partibus Poloniae ubi Senatorium ago, et in aliis ditionibus mihi subiectis, ubi subditi Serenissime Reginalis Maiestatis Vestre frequenter propter commertia sua exercenda commorantur, vel Serenissime Reginali Maiestati Vestre inservire, vel subditis illius gratificari possum, cum ex innata quadam mea erga gentem hanc affectione, tum quod integerrime Serenissimam Reginalem Maiestatem Vestram colere desidero, inveniet me semper paratissimum ac promptissimum; Et quoniam propter singularem illorum fidelitatem et incredibilem bonitatem, vix unquam in aula mea aliquo carere possum, inde proventum quod praeteritis diebus Rugerium, fidelissimum servitorem ac subditum Serenissime Reginalis Maiestatis Vestre in famulitium meum asciscere volui, qui assiduis semper praecibus ardentissimisque votis, cum pro incolumine Serenissime Reginalis Maiestatis Vestre tum pro felicissimo rerum illius successu Deum Optimum

Maximum exorare ac flagitare non negligit. Quod reliquum est me, meaque humillima Servitia Serenissime Reginali Maiestati Vestre diligentissime commendo. Datae ex arce mea Helspergen die 6_a Septembris Anno 1593. — Serenissimae Reginalis Maiestatis Vestrae Servitor Andreas Cardinalis Bathory m. p.

A levél külsején a következő czím olvasható és a pecsét is látható:

Serenissimae dominae Elissabethae Angliae Hyberniae etc. etc. etc.
Dominae Clementissimae.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 119—120. sz.).

Ezen levél eredetije egy félbe hajtott papírívre van írva és Báthori Andrásnak saját keze aláírásával és pecsétjével van ellátva; a pecsét még most is megvan, de a benyomás nem jól vehető ki rajta.

35.

Illustrissime domine Amice
nobis Observande.

Etsi nulla nobis cum D. V. Illustrissima intercedit noticia, quia tamen scimus eam tanta esse humanitate praeditam, ut ignotis etiam hominibus copiam sui facere in more positum habeat, non dubitavimus Secretario huic nostro Generoso Stephano Kakosio (vagy Rákosi) quem ad Serenissimam Angliae Reginam certis de causis misimus, id in mandatis dare, ut eam nomine nostro inuisat, salutem, faustaque ei omnia precetur. Quem ut ea audiat, et negotia omnia nostra, quae ab eo intellexerit commendata sibi habeat, ab ea summopere petimus. Daturi nos quoque sumus operam, ut pro eius in nos benevolentia, si praestari aliud ex tam longinquis terris non poterit, saltem optimi erga eam animi voluntate ei satisfaciamus. Cui nos commendantes, omnia laeta et fortunata a Deo precamur. Datum Alba Juliae de 11. Mensis Septembris, anno

domini 1593. Illustrissimae Dominatiois Vestrae amicus Sigismundus Báthory Transilvanorum Princeps.

A túlsó lapon lemásolt levél külsején a következő czímzet olvasható :

Joanni Pokering Sacratis-
Reginalis Maiestatis Cancel-
Consiliario etc.
Amico nobis observando.

(Bibliotheca Harleyana 7011. sz., Fol. VI.).

Ezen levél eredetijében Báthorynak saját kezével van aláírva és hivatalos pecsétjével ellátva.

36.

Sacra ac Serenissima Reginalis
Maiestas Domina Clementissima!

Existimo hactenus ad aures Sacrae Reginalis Maiestatis Vestrae pervenisse, quanta omnium bonorum strages, per summam Tyrannidem a Vaivodą Transsilvaniae Sigismundo Bathory facta sit; omnes in dicta causa sine ulla processu iuris, in composta nocte inaudito supplicii genere necati, sed precipue fratrem suum charissimum Balthasarum Bathori (cui fide ac literis obstrictus erat) tutorem ac propugnaculum vitae suae, decus militiae, suffocari iussit. Alter frater natu maior vitae consulens, huc ad me confugit. Sed haec cur quove modo acta sint, Aures Sacrae Reginalis Maiestatis Vestrae onerare nolo. Habemus ab asseclis ac assentatoribus eius totius Tragediae rationem, quam Sacrae Reginali Maiestati Vestrae mitto, facile ex iis Sacra Reginalis Maiestas Vestra coniiciet, quo consilio omnia patrata sint. Caeterum confisus benevolentia Sacrae Reginalis Maiestatis Vestrae Singulari erga me familiamque meam, variis in rebus luculenter ostensa, nunc iterum ad Sacram Reginalem Maiestatem Vestram confugio, Orans, velit clementer aliquem Elbingae Anglum no-

nominare, cui confidenter omnia aperire possim, per eumque vulnera nostra, ac necessitates, Sacrae Reginali Maiestati Vestrae humiliter aperire; Nec enim tutum mihi est in hac calamitate, per litteras apud Sacram Reginalem Maiestatem Vestram agere, confido Sacram Reginalem Maiestatem Vestram hoc mihi pro clementia sua innata, et erga oppressos benignitate, non denegaturam. His me familiamque meam in gratiam Sacrae Reginalis Maiestatis Vestrae commendo. Datae Mechouiae die 19. Januarii Anno Domini 1595. Serenissimae Reginalis Maiestatis Vestrae Servitor humillimus Andreas Cardinalis Bathory m. p.

Ezen levél külső lapja hiányzik, úgy hogy csak az egyik fél ív van meg és ez könyvbe levén ragasztva, az aláírásnak végső része nem látható, úgy mint az utánzat mutatja. A pecsét a másik most hiányzó lapról van levágva és az aláírás mellé odaragasztva és idegen kézzel, (alkalmasint valamely könyvtárnokéval), az eredeti czím hiányozván, a következő másolat van a levél egyik szélére írva:

Serenissime Reginali Matti-
Elizab. Dei Gracia Regine
Ang. Hibernieque etc. Domine
clementissime.

(Bibliotheca Cottoniana Vespasianus. F. I. 21. sz.).

37.

Alla splendidiss^{ma} gloriosiss^{ma} et Fulgidiss^{ma} Elizabetha Regina sopra tutti gli grandi, che seguitano Jezu, sapientiss^{ma} moderatrice de tutti gli affari della generation Nazarena, Ser^{ma} et gratissima nebbia di pioggia, fonte et splendor di honesta, dulcissima Sig^{ra} et Herede di beatitudine, et gloria dell Inclyto regno d'Anglia, al favor della qual tutti recorono, desideriamo il prospero fine, d'ogni sua real attione, et offriamo la benevolenza, et gratia degna della nra amicitia con ogni fellicita.

Desideriamo sia auisata, che hauendo l'Altiss^{mo} Sig^{r} Dio commandato nell' Alcorano, Combatete per la fede Divina et hauendo io voluto dare essecutione, a quel eccelso, et Divino, comandam^{to} mi deliberai far la guerra per l'amor di Dio, con la robba et propria persona, et con li miei familiari vittoriosi gverrieri, et in questo fortunato, et auenturato anno, mi sono con fellicita, grandeza, et prosperita levato della regal sedia, et Imperial mia residenza del custodito Constantinopoli, per far l'Impresa della fortezza di Agria, de Re di Vienna, tenuta per fama fortiss^{ma} et Inespugnabile, alla quale pervenuto che io fui, col mio innumerabil vittorioso essercito, quella di lontano apareva una fortiss^{ma} et inespugnabil fortezza, come in monte de Demauent, et equale alli duoi monti de Elburs, et Eluent, et dopo fattose gli piu vicino, si monstrava insuperabil fortezza, come il monte Caucaso le cui fondamenta parevano che superassero di gradezza il buoe, et il pesce, che sostenta il mondo, et che le muraglie, et torri di quella aguaglia serro d'Altezza i pianeti del cielo, sopra i quali se vi havesse voluto volare il sublime *uccello* del monte Caucaso, et passarui sopra l'auenturata fenice, dal spavento di quel estrema eminenza, gli sarebbono cadute le pene, et le alli; le palle poi della sua mirabil Artellaria, et archibuggieria, cadeuano aguisa di densa pioggia, in grossa tempesta, il fumo delle quali ascendeuano aguisa delle nuuoli al cielo, doue che non solam^{te} era difficile l'accostare, et avicinare l'essercito, ma anco con tutto, che fosse Impossibile alli uccelli il salirui, nientedimeno i miei generosi Visiri, potenti Beglerbegi, et famosi sangiachi, et il mio come le stelle innumerabil essercito, — che siano sempre con honore conforme alla molto loro generosita, et valore, — non guardando ne stimando nulla le loro artegliarie, et archibuggiarie, senza alcuna soprasedenza arditam^{te} cinsero la predetta fortezza, et per manifestar et far cognoscer alli Nazareni tanto maggiorm^{te} la potentia Musulmana, piantorono li bastioni dirimpetto alli luoghi fortiss^{mi} nei quali essi maledetti dannati molto si confondauano, battendola con l'artellaria, et menandola da ogni canto, che si poteva dir giustam^{te} esser disceso questo capitolo dell' Alcorano, in proposito di questa fortezza, che dice, „habiamo fatto piouer sopra quelli le pietre, et li

habbiamo abbissati, et sommersi nelli abbissi," in somma in questo modo circa vinti giorni continuam^{te} dall'Alba sinoa notte fu combatuto, et fatto strage delli ostinati inimici, et con tutto che per le gran pioggie fatte in quei giorni fossero necessitati li soldati, et veri Musulmani stare nel fango, et fusse anco molto difficile l'aquisto di detta fortezza, non dimeno conoscendo il mio innumerabile essercito dover da simil fattiche, et patimenti aquistar merito, et misericordia nel altro mondo, racomandando il tutto all' omnipotente Iddio, diedero la bataglia alquante fiatte di giorno, et notte come ferocissimi Leoni, et prima presero uno dei sette forti molto Importante grande come Gallata o Scutareti et dopo alli XI. della Luna di Seffer in giorno di Venere, nel principio della Pasqua de fideli si prese et aquisto con la mia Imperial potentia, anco tre altri fortissimi forti, et mando a fil di spada da cinque mille infideli che dentro sj trouauono, et il restante d'essi essendosi retirati et fortificati nei forti di dentro, i quali alli 19. della sudetta Luna, il giorno del benedetto Sabbato pervenuti all' orecchie del core, quella altra voce di annonciation Divina, che é nell' Alcorano, che dice, noi te habbiamo certamen^{te} aperta la via (delli evidenti) a questi, et Dio ti fauorisce, con il eccelsa fauore, immediate *fu* per gratia del immenso Sig^{r} presa compitamen^{te} la detta fortezza, la quale insieme con tutti li suoi borghi, Castelli, Ville et sudditi circonvicini se sono inclusi, et posti nel mio Imperial Dominio, ma hauendo gli Infideli presentito dell' altissimi miei comandamenti sparti alli confini, come la mia Imperial resolutione, era gia di condurmi a questa vittoriosa Impresa in cossi aspro tempo, li esserciti del Re di Vienna, Spagna, Papa di Roma, Duca di Fiorenza, et Transiluania, et in somma li soldati di sei, o sette Re al numero de $\overset{m}{\overline{300}}$ incirca si messero insieme secondo li lor modi, et venero ad unirsi nelle parti d'Agria doue tutti in ordine, pronti, et ben armati, con cento pezzi di bellissima artilleria, di valor di dieci milla cechini l'una, colubrene, Bassilischi, et molti altri pezzi grossi, haueuano fatto questo vano pensiero di venir ad assaltar di notte alla sprouista, l'Imperial mio padeglione, mentre i Mussulmani guerieri stesero intenti all' espugnatione della detta

fortezza d'Agria, ma lodato l'altissimo Dio, che cio non le reusci et in questo hauendo la mia Imperial Mag^ta^ inteso dalle spie, et lingue prese, che detti maledetti haveva la nova d'esser stata prese una simil inespugnabil fortezza, come Agria in cossi pocchi giorni, si crucciorono et sentirono estremo dolore, vedendosi privi, et senza speranza di quella et percio venuti innanzi, si haueuano con grandissimo essercito accampati circa due giornati vicino a Agria, con animo risolutissimo di venire sopra mio Imperial padiglione, subito che con fellicita me fossi levato di quella, et poi andarsene sopra Agria et recuperarla, immediate ci accese et infiamo talmente il foco del zelo del honore, che e rinchiuso nel mio Imperial petto, che me levai da Agria col mio vittorioso essercito et a drittura inviatomi sopra le inimiche trenchere, alli 3. della Luna de Rabil euel, in di di venere mi accampai al dirimpetto di quelle, onde da ambe le parti furoro poste m ordinanza le squadre, et dato principio alla battaglia, et essendo tra li esserciti un Palude a guisa del luoco, che é tra il Paradiso et l'Inferno, et volendolo passare, fu cercato da ogni canto, et dopo usata dilligentia, trovato un sol passo ben molto difficile, alquanto lontano da le loro trincere, al quale avicinatasi la mia vittoriosa milicia, le fu dall inimico campo sbarate le artellarie, et archibuggiaria contra, di che la loro maledetta fantaria in superbitasi, passato che hebbe il detto passo, et venuta dalla banda di qua del mio vittorioso campo, li miei guerieri Mussulmani mandoroni a fil di Spada circa doi o tre mille infideli, che da questa banda erano passati, et presero lo loro insegne, et bandiere, ma ritrouandosi quel giorno dal canto sinistro i santi invisibili, non fu atteso con molto studio alla battaglia, ma il seguente giorno ritrovandosi essi santi verso le parti d'oriente, et essendo certissimo di douere quelli per ordine dell' Altiss^mo^ Dio esser favorevoli al essercito Mussulmano, immediate la maggior parte del mio essercito Imperiale passando il sudetto palude scorse sopra le trincere delli Infideli spiegando le vittoriose insegne come le alli dell' aventurata fenice, et gctando dalla bocca dei draghi il fuoco, et sbarando l'artellaria, entrarono li miei valorosi guerieri nella battaglia dando Impetuosam^te^ l'assalto, alla destra, et sinistra banda delli inimici, tagliorono le teste

de molti arditi, et valorosi infideli, demostrando molto virillissime prodezze, et generosissimi fatti et anco nel' istessa battaglia alcuni dé miei generosi Visiri, et esperti Sangiachi demostrorono molto maggior valore, et prodezza di quello sì sperava talche con l'aiuto dell' eccelso Dio fu dato una o due volte la rotta alle squadre nemiche, le quali accio non fugissero per esser vicine alla montagna, fu usata questa astutia, che dato che hebbero lì nemici infideli l'assalto alli Beglerbei miei schiari, la mia vittoriosa militia retirandosi gli die de luoco, et cossi con questa astutia si fece passare il passo et venir dalla banda di qua detti maledetti, et perche mentre detti Beglerbei stauano in ordinanza con li guerieri et vittoriose insegne vierno (vicino) alle tende, non diedero con Impetto l'assalto a detti scelerati; quelli al hora giudicando, che i Mussulmani hauessero hauuto timore, et fossero vinti da loro, insuperbitisi, in un tratto la fant*a*ria, (fant*e*rià?) et dall'altra la cavallaria assali con grand Impeto l'Imperial mie tende et padiglioni, onde subito da tutti i canti l'essercito Mussulmano con le spade spargetrici di sangue, facendosi innanzi andorno adosso detti infideli, li quali per favor di Dio furono in un momento tagliati a pezzi, et empite le campagne de corpi morti, et a molti d'essi nel palude istessò furono tagliate le teste, si che havendo in questo modo permutato la loro constanza in brutissima confusione, et cambiato la loro generosita in vilissima fuga, il piu nobile tra i seg[ri] grandi Feti Gira Sultan il Tartaro, la cui grandezza sia per sempre con il suo velocissimo essercito tartaro, et insieme con il mio come le stelle innumerabile essercito, cacciando detti infideli sino nelle loro tende, le quali volendo ivi fortificarsi et vedendo non potersi salvare, furono al fin sforzati ad abbandonar le loro tende, et padiglioni, robbe, bagaglie, artellarie, et ogni sorte d'arme, et fugire con la sola vita alle montagne, dove anco non potero salvarsela, che sopragionti dall' essercito Tartaro gli furono separate le teste dalli busti, et de loro Capitani solo a pena ne fugirono doi o tre che furono di quelli, che sotto havevano cavalli freschi, et buoni, li centopezzi della bellissima artellaria, et le loro armi, sono state poste tra le miei Imperiali, et per tre giorni continui, la detta fiumara, per la grande Stragge et occissione

fatta, corse purissimo sangue, et innanzi del tramontar del sole, in meza hora, hanno i buoni, et giusti veduto con l'occhio del intelletto da cento et vinti mille infideli mandati a fil dispada, onde che l'hauer in cosi poco tempo, fatta tanta stragge de persone, non fu per opera humana, ma ben divina, et come dice questo altro capitolo del Alcorano, voi non le havete occisi, ma Iddio li ha occisi, la meta di questa maravigliosa battaglia, per esser due volte maggiore delle fatte battaglie nelle campagne Calderane, o Mihach, (Mohács) siano rese infinite gratie al sommo Iddio, et per esser conveniente, et necessario, il far sapere a tutti li Mussulmani la nuova di questa perfetta, et fellice Impresa, sia scritto, et mandati nobili commandam[ti] alli ministri del mio custodito Imperio, et sia fatta gioia, et allegrezza, et essendo anco necessario il far a V. S[ta] per la nuova di questa Impresa, si come si convienne alla ottima amicitia amorevolezza, et sincerita, che havete con la nra fellice porta, a Vra Ser[ta] anco sia scritta, et mandata la nra Imperial lra, et bisogna che al gionger d'essa, in conformita della perfetta amicitia, sincerita, et lealta, che conserva con la nra fellice porta, mandi da parte di Vra Ser[ta] lre et huomini alli ministri delli paesi di Vra Ser[ta] facendo sbarrare dalle Vre fortezze l'artellaria, far festa et allegrezza. Al diletto Ambass[r] di Vra Ser[ta] residente alla fellice porta il glorioso tra la nation dell Messia Edvardo Barton, essendo li stato Imposto douer venire insieme col nro sudetto Imperial campo, senza hauer potuto havere da Vra Ser[ta] licentia é venuto in compagnia delle mie Imperial staffe, et ha benissimo satisfatto l'officio suo nella guerra, del qual da lui prestato servicio siamo restati satisfatti, et percio si spera, che da Vra Ser[ta] sera gradito, et accetato il servicio da lui prestato nel nro Imperial campo, il qual Ambass[r] di Vra Ser[ta] hauendo ei fatto sapere anco hauer Vra Ser[ta] mandata grossissima armata, contra il vro nemico Re di Spagna, et esser restata Vra Ser[ta] per fauor di Dio vettoriosa, habbiamo sentito grandiss[mo] contento et allegrezza, et cossi a Vra Ser[ta] sia notto.

Dall custodio Constantinopoli alli ultimi di Regiep l'anno 2005. cioe circa l'ultimi di Februaro 1596.

(Bibliotheca Cottoniana. Nero B. XI. 225. sz.).

Ezen levelet írta Erzsébet királynéhoz III. Mahomet török császár. — Az olasz, úgy látszik, eredeti fordítás, mely Konstantinápolyból úgy küldetett, de sem aláirás, sem pecsét nincs rajta. Ezen levél angol fordításban közöltetett az „Original letters by Sir H. Ellis" III. Series IV. Volum. Letter 443, pag. 138—147.

A kéziratban a papír szélén a következő megjegyzés van írva angol nyelven: „The Turkes dreame that the world is founded uppon an oxe, the oxe standing uppon a fish, and the fish uppon the sea". —

38.

Generose Domine Amice et frater charissime.

Ah pudet me ruinam et cladem patriae nostrae afflictissimae digitis meis atque calamo exarare, non enim iam illa vetusta et calamitosa Ungaria stat, nec solum fumigat, sed ardet et flagrat, et iam iam exterminium minitatur nisi DEUS omnipotens furorem hostium reprimat. Hoc anno enim Vacium Turcarum opulentissimum Emporium ac portorium ad Ripas Danubii duobus miliaribus a Buda situm per Serenissimum Archiducem Maximilianum captum et munitum annona et milite repletum, Postea per eundem ducem Hatvan fortalicium hostium munitissimum obsessum, et per plures dies tormentis muralibus quassatum, deinde per insultus ac irruptiones non sine cruenta victoria captum, hostibus ac defensoribus ad internecionem deletis, sic nobis fortuna favebat, ut longe maiora nobis promitteremus, habebat enim Serenissimus Dux exercitum opulentissimum ac pulcherrimum, ut nihil sibi etiam contra Imperatorem Turcarum deesse videretur, nec in ipso principe quidquam desiderari videbatur, sed brevi gaudium nostrum in luctum est conversum, nam supervenit Machometes Imperator Turcarum cum numerosissimo Exercitu, volens opitulari, ad Hatwan suis, sed cum iam de illis actum fuisset, sine mora Agriam, celeberrimum ac totiusque christianitatis propugnaculum obsedit, et per 24 dies graviter afflixit et oppugnavit, tandem per cuniculos sulphureo pulvere subjecto Moenia ac propugnacula pluribus in locis

solo aequavit, insultusque ac irruptiones continuos tres dies noctesque interdum ulterius fecit, neque enim id ei diffi cile in tam numerosissimo exercitu erat, ultra enim trecenta millia militum secum traxisse dicitur. Postea fatigatis et diminutis propter glandium tormentariorum nostris blandiciis et veteri astu agressus incolumitatem omnibus promittens, obsidesque interponens, deditionem Pauli Niari Aulici quondam Cesareae Maiestatis, et *Truliscij* militis inexperti caepit; Neque tamen fidem hostis servavit, sed aliquos in captivitatem rapuit, plures sine discrimine delevit, quorum in universum cum matronis, virginibus, Nobilium pueris, et promiscua plebe, ad sex millia erant, concidit ibi flos iuventutis militiae ac disciplinae Ungaricae, ut cetera taceam, quod tormenta muralia, machinae bellicae ingentis structurae ac aedificia. Potuerunt sane opitulari, si modo princeps paulo maturius copias coniunxisset, sed tarditas atque mora nos in has calamitates atque difficultates attraxit. Jam amissa Agria quarta die post Transilvanus et Serenissimus Archidux auxiliares ac socias copias ad oppidum Vamos coniunxerunt, et sequenti luce instructa acie recta contra Imperatorem Turcarum, qui ad Agriam muniendae ac instaurandae ruinae erat *dixexerunt* (discesserunt?), terciisque castris ad oppidum Kerestes ab Agria duobus miliaribus ab hostibus exustum pervenerunt, ibique duos Weziros Bassas ad ripam fluviali ponte deiecto invenerunt, traiectum omnino prohibentes, tormenta nobis cum Janiczaris copiosissimis plurima nobis opponentes, virtute tamen peditatus nostri (quorum cura tunc mihi erat comissa) inde non sine damno nostrorum amoti et profligati, et versus Agriam fere per integrum miliare prosecuti *et cesi 48 falconti;* Inter hos duo muralia tormenta capta, sic nobis arridebat fortuna, ut si illius diei victoria usi fuissemus, totus exercitus Turcarum Imperatoris deletus et pulsus fuisset, aegre enim ad Agriam, haec a captivis accepimus, retenti sunt, tantus ipsos hostes invaserat terror, sed iam occidente sole nox ipsa *pugnam* diremit, et tuba receptui canere iussum castra nulla nostra posita, sed prout dispositae et instructae erant copiae; sic lassi ac fessi in armis et stationibus propriis futuram lucem expectavimus, pugnaturi iterum si modo hostis copiam pugnandi fecisset, obviamque nobis venisset, non enim satis

tutum erat abundante milite ac machinis tormentariis ad quadringentos, et capta arce in edito loco habita, ac fluviolo vix ubique vadoso hostem in castris suis agredi et lacessere. Fixa et metata sunt ergo castra nostra fere eodem loco ad pagum Kerestes et Abran exustum, penes eundem fluvium et paludem, quam in ipsa planicie natura fluvioli effecerat. Sequenti die apparuit hostis intra milliare campo aperto considens, preludiaque *belli ciens* Mixtus cum Tartariis velitationibus ac tormentis, falconetis levioribus quos tamen facile per flumen reiecimus, imo contempsimus. Tertia die universus Turcarum exercitus instructa acie per totam diem ex opposito stetit, pugnaturi nisi fluviolus, lutosus et aegre vadabilis prohibuisset. Tormentis maioribus invicem iaculati nos per flumen allicere volentes, quod non fecimus, et per peditatum nostrum a sinistro cornu aegre tentatum, et cum damno reiectum nox iterum pugnam diremit, et hostis itidem in proximo cum ingenti more suo clamore castra posuit. Quarta die uterque exercitus ad pugnam paratus et avidus in campo apertissimo, summaque planicie copias suas disposuit, ac explicavit. Primam aciem nostrorum ducebat cum suis copiis et tormentis bellicis ac peditatu suo a latere sibi utroque existente; Princeps Transilvaniae claudebat latera, agmina Germanorum cataphractorum suorum; Sequebatur subsidiis

...

Serenissimus Archidux Maximilianus cum 4: Germanorum cataphractorum medias adherente exercitu Ungarico ex superiori Ungaria idest Cassovia cum equitatu copiosissimo, qui vires et robur totius exercitus erant, et ad custodiam Principis D. Simeon Forgach, Stephanus Bathorius, Stephanus Homonaj, et alii fortissimi milites, destinati, Dominus Prepostulari et Rakóczy propter morbum postero die qui pugnam secutus est, castris excesserat, latera claudebant peditatus cum tormentis maioribus ac falconetis *acie diu* ingens numerus Cataphractorum Germanorum, extremum agmen claudebat exercitus, Cis et Transdanubianus simili modo, et bono ordine dispositus et in ordinem redactus fuerat. Pro custodia castrorum ad duo millia equitum et peditum relicti. Urgebat enim et lacessebat nostrorum ex altera parte Castrorum hostis, in suas insidias ad trajiciendum flumen et paludem, neque prohibentibus

nobis, imo hoc volentibus traiicere coepit. Missisque Tartaris qui versus Tibiscum ab oriente in parte nostra quamvis longe erante castris prelia comittere ceperunt, quo viso non expectato ut omnes hostes traiiciant, Princeps Transilvaniae strenue illos invasit, et ad primum impetum facile illos profligavit, et per flumen lutosum, ac paludinosum, ingente strage edita trajecit: Hoc secuti cum gaudio per hostium cadavera incunctanter flumen traiecimus, tormentaque multa hostium obtinuimus, ibique exercitum nostrum omissa priori ordinatione in unum fere coniunximus, non tulit hostis ardorem et clamorem nostrorum JESU sine intermissione invocantium, turmatim surgere coepit, et castra deseruit, paucis turmis in

...

statione penes camellos quorum ad 50 numerus erat, relictis, phalanx autem Macedonica, qui Janczari dicuntur, cohors praetoriana facili negotio pulsa, et abjectis sclopis fugata, ex quibus magnam edidimus usque ad tentoria et castra hostium stragem. Ubi et mihi pugnare contigerat. Jam in mediis Castris et Tentoriis Imperatoris Turcorum pugnabatur eo modo ut etiam pedites Germani cum duobus vexillis eorum pervenissent, sed proh dolor, praeda alliciti; Interim stabat in ordine equitatus noster Transilvanus qui fortiter in prima acie pugnabat, hostemque lente iam fugientem urgebat. Interim Janiczari ex summa desperatione, cum Castra Turcica in summa planicie essent, nec ulla in fuga illis spes esset, delapso iam maiori ex parte Equitatu Turcico recollegerunt peditatumque nostrum magis praedantem, quam pugnantem, reiecerunt ex Castrisque a Tentoriis propulerunt, quo viso sinistrum cornu nostrum nemine urgente flectere et sensim ad suos sese recipere coepit. Hoc viso Exercitus Transilvanicus totus reversus, nam Tartarus ad sinistrum latus omnes vires suas admovere coepit. Turbatis ordinibus et paucis Turcis instantibus (fugerant enim iam turmatim excepto peditatu pene omnes) nostri retrocedere ad flumen cum fuga coeperunt, peditatumque et qui cum illis eramus ad castra hostium reliquerunt, tantusque terror panicus illos invaserat, nondum urgente hoste, ut in medio victoriae cursu sese recolligere minime potuerint, flumenque paludinosum turpiter confuso ordine trajecerint per ea loca,

quae paulo ante orantes et gratulantes transiveramus turpiter, retro ad castra, amisso maiori ex parte peditatu, exiguo hoste urgente reversi fugimus, inclinante iam ad vesperam sole. Fugit simili modo, et hostis simili terrore panico, Castrenses autem nostri viso nostrorum recessu, Castra nostra cum omnibus fere victualibus et *cuiribus* deseruerunt et fugerunt, non enim erant vallo munita, sic noctu hostis ad sua castra reversus, nos ad nostra iam deserta et lacerata, et paulo post ad unum omnes, a Principibus initio facto, castra, tormenta, et alia impedimenta bellica tentoria turpiter deseruimus. Similiter et hostis castra sua et impedimenta sua ac tormenta omnia deseruerat, steteruntque utrinque castra hostilia et nostra biduo sic indirepta. Postea hostis quandoquidem Agria sua duobus tantum milliaribus distabat sese ex fuga recollegit, castraque nostra et omnia obtinuit, et victor evasit. Jam exinde quid futurum sit, DEUS novit. Amisimus certe patriam pulcherrimam Agriam, et vereor ne cum ea totum Regnum, Revera, habuimus pulcherrimum et nunquam antea ei similem talem exercitum. In ipsis Principibus nihil deerat, victoria iam in manibus erat, nescio quo singulari DEI iudicio propter peccata nostra fatemur in has turpissimas pervenimus calamitates, militum praestantissimorum copia et robur, tormentorum maiorum et minorum abundantia, annonae fertilitas. Principum unanimitas, militum alacritas, bene ordinata acies, legitime dispositae copiae, in summa ut nihil desiderari visum fuerit. Nunc quoque integer fere est Equitatus, nisi dispersus fuisset. Peditatus fere quarta parte amissa. Princeps Transilvaniae ex priori ardore animi, iterum ad Saros-Patak bellum parat, copiasque suas colligit, urgetque nostros ut idem faciant. Serenissimus Archidux Cassoviae similiter suos colligit, paratus ad extremum omnia nobiscum pati, et certe hactenus nihil nobis defuit, nisi benedictio DEI. DEUS omnipotens misereatur nobis, qui hactenus corpora nostra pro Muro Patriae opposuimus. Vos autem qui otiosi et segnes calamitates nostras perspicitis brevi eandem calamitatem, quam nos expectaturi, nisi DEUS OMnipotens misereatur nobis et vobis, neque enim ex ruina nostra meliorem vicinitatem Turcarum quam nostrarum sperare debetis,

si nos per noctem saltem in castris mansissemus, victores evasissemus, nam et hostis simili modo fugerat, sed sceleratorum lixarum et calonum qui ex castris nostris aufugerant causa, ne fame in tanta propinquitate hostis consumeremur, coacti discedere turpiter sumus. Hostis in eodem loco ubi pugna commissa est, castra habet. *Comen. 28.* Datum ex Bartusfalua Sda Nouembris. Anno Millesimo et Nonagesimo Sexto. *(1596. 2. Novemb.).*

Georgius Bornemissa laesa
et aegra manu.

(Bibliotheca Cottoniana. Vespasianus. F. I. 43. sz.).

Ezen levél eredetije két ív papír hosszában van írva, az egész levél Bornemisza saját kezével, de alkalmasint borítékba volt téve, mely elveszett és így a czímzet nem levén meg, nem tudatik, kihez íratott légyen, úgy mint az sem, hogy mimódon került légyen a Cotton-könyvtárba. A levél minden kétségen kivűl eredeti.

39.

Beatissime in Christo Pater, Domine Reverendissime. Post officiosissimam commendationem filialis observantiae continuum incrementum. Memorandum in omnem posteritatem divinae erga nos, et erga rem Christianam publicam beneficentiae exemplum his diebus editum Sanctitati Vestrae letissimo animi affectu nunciamus; Quod firmissimum Hungariae propugnaculum Jaurinum, quod maximas Turcis ad nostras ditiones oppugnandum opportunitates praebebat nobis insigni stratagemate vigesimo nono Martij feliciter restitutum; quod hoc modo accidit. Cum iam diu Baroni Adolpho Schwarzenbergio Germano quem bello primum Belgico, deinde nostro Hungarico exercitatum, inprimis ad eiusmodi tentanda idoneum censuimus, id secreto iniunxissemus, ut ex praesidiis nostris limitaneis aliqua militum, quos solito maiori numero ex reliquijs exercitus nostri ibidem eo consilio hiemare voluimus, manu repente collecta propugnaculum illud per occasio-

nem inopinato tentaret, Ille quidem iussa haud segniter suscepit, sed cum flumina passim nivibus hiemalibus, quas hic annus maximas vidit, repentiore vento solutis in immensum excrescerent, pluviaeque passim nivibus mixtae, vias invias redderent, accidit ut res tardius succederet, quaeque arcanis molitionibus agebantur, palam fierent. Ille vero nihilominus desiderii nostri memor, ad magnum facinus magnum animum attulit; caeptisque DEUS adfuit. Die siquidem vigesima nona Martij coactis subito in unum, quae stratagemati patrando destinatae erant, copijs praeter eas Hungarorum et Germanorum, quas Nicolaus Palffius in Hungaria publicis muniis et expeditionibus bellicis inprimis clarus Baro, ex districtu sibi concredito et ex praesidio Strigoniensi adducebat, quinque signis Belgarum totidemque Gallorum peditum, et Septem Vexillationibus equitum in finibus Belgicis conductorum nocte intempesta quam potuit prope muros silentio subiit, ibidemque iuxta moeniorum portam Albam Regalem versus quae opportunior videbatur, pedites ducenti circiter collocati, machinae bellicae, a Gallis nuper inventum genus (Petardum vocant) pulvere nitrato sulphureoque onustum accendunt, sibique ac reliquis qui in propinquo consistebant, aditum in Civitatem intimam aliquamdiu strenue cum excubiatoribus conflictando patefaciunt, eo animatiores redditi, quod mille solum Turcas ibidem in praesidio agere nostris ante persvasum esset. Quorum primum strepitum cum facile percepissent Turcae, in arcem interiorem, ubi pulvis tormentarius, ubi alia excitandis ignibus missilibus idonea in promptu servabantur, confugiunt, indeque non levem nostris cladem inferunt: quorum praefecti plerique saucii, sese fortiter gesserunt. Cum itaque per horas quatuor acerrime utrinque certatum esset, Turcis mille sexcentis, et ipsomet eorum Bassa, caesis, et Civitas et Arx integra cum omni instrumento bellico nostram in potestatem redacta fuit. Pro quo beneficio maximo, maximas et immortales immortali DEO gratias debemus, qui victoriam hanc, maioribus deinceps victorijs cumulet. Haec ut primo ad nos nuncio allata fuerunt Sanctitati Vestrae, et si fama forte nostras praevenerit, tamen significanda duximus, quae gaudium hoc nobiscum gaudeat: ac reipublicae bono in quam plurimos annos vivat. Datum in Arce nostra Regia

Pragae, die quarta mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo Quingentesimo nonagesimo octavo. Regnorum nostrorum, Romani vigesimo tertio. Hungarici vigesimo sexto, et bohemici itidem vigesimo tertio. Eiusdem Sanctitatis Vestrae obsequens filius Rudolphus m. p.

A levél külsején a következő felirat olvasható:

Beatissimo in Christo Patri Domino Clementi
Octavo divina providentia Sanctae Romanae
ac vniuersalis Ecclesiae summo Pontifici, Dno
Reverendissimo.

(Additional Manuscripts. Nr. 6873. Fol. 3.).

Ezen levél eredetiben találtatik a Britt Muzeum kéziratgyűjteményének azon osztályában, mely „Additional Manuscripts" nevet visel, a fenebbi szám alatt. Fehér hártyára van írva és a császári pecséttel ellátva, mely egész épségben megvan.

Ezen levél és Rudolf császárnak itt következő három, úgy mint II. Ferdinándnak egy levele, eredetiben találtatnak az Additional Manuscripts 6873. száma alatt. Ezen szám képezi első kötetét az úgynevezett „Binda-Papers" vagyis Binda-féle papírosok gyűjteményének, melyek összesen öt kötetbe foglalvák és azért neveztetnek Binda-papírosoknak, mert chevalier Bindától vétettek meg a Britt Muzeum számára febr. 27. 1816-ban. Ezen irományok nagyobb része eredeti levelezések s más okiratokból áll és a híres Aldobrandini-család levéltárából származnak. VIII. Kelemen pápa ezen családból származott, melynek utolsó nőivadéka Aldobrandini Octavia 1681-ben halt meg. A család nagy jószágait a Borghese és Pamfili családok örökölvén.

40.

Beatissime in Christo Pater, Domine Reverendissime. Post officiosissimam commendationem filialis observantiae continuum incrementum. Jam diu est quod Transilvaniae Princeps et per literas et per internuncios adeoque ipse coram, quod Sanctitas Vestra non ignorat, desiderium nobis suum exposuerit, ut cum naturae in se defectum sentiret, divortium sibi cum coniuge sua nostro ac matris permissu facere et Ecclesiastico sese vitae generi dedere liceret, certis

nobis condicionibus oblatis, quibus ditionem nobis suam cedere paratus esset. At uero nos tanti negotij momenta merito ponderantes a duobus ut minimum annis omnia experti, ut ab eiusmodi consiliis Principem diverteremus, cum in ijs ille, quae sibi proposita habebat firmiter perstaret, adeoque aliena a rationibus nostris consilia sese meditari, nisi expectationi suae satisfieret, haud obscure significaret, tandem, necessitate quadam, ne nobis, ne Reipublicae Christianae deesse videremur, in certam cum ipso stipulationem descendimus. Juxta quam etsi Legatos nostros, qui, quae ad cessionem acceptandam necessaria essent, exequarentur, misissemus, quibuscunque tamen persvasionibus eosdem prius uti voluimus, Principem ut permoverent, ne ditionem hoc tempore, quod summo cum periculo conjunctum fore videbatur, desereret, sed si in provincia manere in longum tempus nollet, aliquam saltem moram, donec commodius omnia ac tutius perfici possent, patienter ferret. Accidit autem ut simul atque nostri Legati advenirent, Princeps nullo dato svasionibus loco, quae iam diu sibi praemeditata habebat, illico exequeretur. Ditionis enim Ordines, quos aliquot ante diebus convocarat, ne longiorem moram interponi necesse foret, expectatione Legatorum nostrorum suspensos tenebat. Intellecto itaque Legationis nostrae praescripto, quo amplam nostris potestatem feceramus, rem omnem ordinibus aperuit, eosque ad praestandum nobis in Legatorum nostrorum manus fidelitatis Juramentum, idemque cuiusque Sigillo confirmandum permovit, quod ab illis certatim magna congratulatione et applausu eo alacrius praestitum, quod Princeps Stephanum Josicam Cancellarium, qui secretis artibus Provinciae dominatum affectabat, ad se vocatum, nihilque minus opinantem, vinculis mancipari, eiusque facultates repente fisco addicj iussisset, summa enim is invidia laborabat, eundemque e medio sublatum plerique optabant, quod insolenter homo nouus, et impotenter potentioribus, sese praeponere ac potestatem sibi omnem usurpare videretur. Mox animum Princeps ad ea applicans, quae ad suum e provincia discessum pertinent, omnia Legatis nostris consignata et concredita voluit, ut una cum Consiliarijs ueteribus illi, donec a nobis Serenissimus frater noster Maximilianus, de quo actum erat, eo Gubernator accedat, rem

administrarent, Arcesque et reliqua provinciaé munimenta, nostram in potestatem reciperent. Cum itaque non ea solum, quae juxta pacta conventa inter Ipsum et Legatos nostros praestanda erant, ultro citroque praestita mutuaeque confirmationis literae traditae, sed et Comitiorum, quae de belli contra Turcas continuandi subsidijs habita erant constitutiones sancitae essent, tandem praemissis quaé secum asportaré statuerant, decimo Aprilis dié sub meridié in publicum prodiit, ubi assidentibus ipsi à dextra Legatis nostris Lingva patria Hungarica prolixam ad Provinciaé Ordines Orationem, ut a nostris accepimus, habuit: gratias inprimis sesé magnas ijs agere, quod sé puerum nondum talem honorem promeritum suum in Principem elegissent, nollé dé antecessorum, suorum factis diceré, cur clientelam illi Turcicam amplexi, ab Hungaria, quaé Transilvaniaé caput semper fuisset, defecerint, ac varias Hungariaé Regibus iniurias intulerint, sesé perpetuó desiderijs hoc suis studijsque propositum habuissé, ut partes potius Christianorum, quam Turcarum sequeretur, eamque ob causam ad nos hoc cônsilio confugissé, né si antecessorum suorum ucstigia insisteré, ac barbaraé gentis, quaé Christi nomen ac numen spernat, amicitiam coleré perrexisset, inter duos potentissimos ac maximos Principes constitutus, alterutri, qui uinceret, predaé una cum ditioné exponeretur. Proinde cum iam nobis illi iureiurando obstricti sint, ab ijs petere, ut quam debeant, et obedientiam et fidem sinceré constanterque praestent, in sé si quid desideratum fuisset, id sibi humaniter ignoscant, quemadmodum ijs ipse uicissim omnibus ignoscat; hactenus eorum sé Principem fuisse, deinceps eos pro amicis et benevolis habiturum. Haec autem et his similia cum dixisset, lachrymas qui plurimis excussit, ipsé teneré non potuit, ac tandem in cubiculum ingressus, pauca cum Legatis nostris locutus per Aulaé posticum, omnibus in dubia expectatione relictis, egressus, curru tantum uno ad locum quendam uicinum Kisfalw nominatum, ubi dies aliquot ponere decreuerat, solum duobus suorum comitatus, sesé contulit, ut ad iter sesé in Silesiam Oppoliam et Ratiborium uersus, vtrumque illum Ducatum, ex pacto quoad vixerit, nostro beneficio possessurus, conferat. De Serenissima Principé Principis Coniugé patruelé nostra, quaé honorifico comitatu Albam

Juliam reducebatur, mansura né sit in provincia, ut maior gubernatori, donec Serenissimus frater noster Maximilianus aduenerit, auctoritas accedat, nihil adhuc certi statutum erat. Walachié Wayvoda Michael, a quo Cancellarij technaé, quarum ille conscius erat, ut improbataé, sic detectaé fuerunt, cum quodam ex Legatis nostris ad fines provinciaé collocuturus fidum erga nos animum gerit, cuius Legati in Principis aula degere soliti nobis fidelitatem illius nominé unà cum Transilvaniaé Ordinibus iurarunt. Est verò memorabilé in ijs, quaé nuper in Transilvania ita contigerunt, quod eâdem, qua Principis Cessio publicé peracta fuit, hora etiam de Jaurino recuperato illuc fama aduenerit, in quibus singularem Praepotentis DEI beneficentiam erga nos et erga rem totam publicam Christianam agnoscimus. Summa iam cura Studioque in id incumbimus, ut non tantum Principi in ijs, quaé ipsi promissa sunt, satisfiat, sed ut ditioni etiam quam primum dé rebus ad eius protectionem necessariis prospiciatur. Ad quod cum magna pecuniarum summa requiratur, quaé nobis eò difficilior sit, quo maiores in diuersos alibi exercitus sumptus faciendi sunt, iterum atque iterum à Sanctitate Vestra petimus, ut eò se sé in auxilijs nobis decernendis, quae diversis modis iam dudum petimus, liberaliorem promptioremque praebeat. Quod sane ad confirmandam Reipublicae Christianaé securitatem opportunissimum futurum. Quoniam etiam a Sanctitate Vestra Principi spes facta fuit, foré, ut ubi nobiscum omnia transacta essent, non tantum facultas ipsi divortij faciendi concederetur, sed dignitas etiam Cardinalitia conferretur, à Sanctitate Vestra maiorem in modum contendimus, ut pileum ipsi purpureum, quod Sanctitati Vestrae ac Sedi Apostolicaé inprimis honorificum futurum pro tantis in rempublicam Christianam meritis primo quoque temporé mitteré dignetur. Id nobis optatissimum, qui quibuscunque occasionibus gratum erga Sanctitatem Vestram animum perpetuo praebituri simus. Datum in Arce nostra Regia Pragaé, die uigesima secunda mensis Aprilis. Anno Domini Millesimo. Quingentesimo, nonagesimo octavo. Regnorum nostrorum Romani, uigesimo tertio, Hungarici uigesimo sexto et Bohemici itidem vigesimo tertio. — Eiusdem Sanctitatis Vestrae obsequens filius Rudolphus. m. p.

Czímzet:

Beatissimo in christo Patri, Domino Clementi Octavo divina providentia S. R. ac Universalis Écclesiaé summo Pontifici. Domino Reverendissimo.

(Additional-Manuscripts. Nr. 6873. Fol. 4.).

Ezen levél nagy hártya-íven van írva, a fenebb utánírt aláírást és a császári pecsétet viseli, mely egész épségben megvan.

41.

Rudolphus Secundus, divina faventé clementia électus Romanorum Imperator, Semper Augustus etc.

Magnificé fidelis dilecté. Quaé inter nos et Illustrissimum Principem Sigismundum Bathorij de Sómlio transacta fuere, jam pleraqué utrimque effectum sortita sunt, ut Transilvaniam Nos, ille Ducatus sibi promissos Oppoliam et Ratiborium possideat, Restat autem quod ipsi Principi non minimum censetur, et a nobis diu postulatur, vt Sanctitas sua ipsum inter purpuratos Sacrae Romanae Ecclesiae Patres asciscat. Quo cum necessé videatur vt praecedant, quae divortium requirit Sanctitas sua quid fieri possit, ac debeat rectius ipsa statuet, Scripsimus hac dé ré iam anté saepius istuc, Principé vehementer roganté. Vt vero denuo ferventius scribamus, non tantum nos solicitudo, qua ipsi in omnibus satisfactum cupimus, sed et periculorum quaé ex mora nasci et emergeré possint, quaeque iam se sé ostenderé incipiunt, metus facit. Instabis igitur et vrgebis, quantum poteris, Vt Sanctitas sua negotium illud cordi habeat, ac Principis expectationi, quam primum fieri possit, satisfaciat. Vt autem ipsé videat, quam hanc rem diligenter curemus, responsum nobis statim mitti velimus, quod tuaé curaé ac fidei committimus. — Datum in Arcé nostra Regia Pragaé, die Sexta mensis Julij Anno Domini Millesimo, Quingentesimo nonagesimo octavo. Regnorum nostrorum Romani vigesimo tertio, Hun-

garici vigesimo sexto, et Bohemici itidem vigesimo tertio. Rudolphus m. p. Ad Mandatum Sacraé Caesareae Maiestatis proprium Jo. Bornitius m. p.

Czímzet:

Magnifico fideli nobis dilecto, Rajmundo Comiti á Turré Ducatus Corniolaé haereditario Curiae Prefecto et Comitatus Góritiaé Marschalco haereditario nostro Consiliario et ad Sanc: Dnum Summum Pontificem Oratori.

(Additional-Manuscripts. Nro. 6873. Fol. 5.)

Az eredeti levél egy kettéhajtott, közönséges fehér papír-ívre van írva. A császári pecsét jó állapotban látható külsején.

42.

Beatissime in Christo Pater, Dominé Reverendissimé. Post officiosissimam commendationem filialis observantiaé continuum incrementum. Legimus Sanctitatis Vestrae responsum, quod nobis per Oratorem nostrum Doctorem Perrenium misit, audiuimus eum Sanctitatis Vestraé mentem nobis prolixius explicantem. Vndé cum singularem, et quo nos ipsa prosequitur amorem, et quo nostra suscipit ardorem, colligamus, gratias Sanctitati Vestrae quantas possimus maximas agimus, id summaé vicissim curaé habentes, ut quaecunque a Sanctitate Vestra nobis in auxilium conferuntur, eorum fructum vniversa res Christiana publica sentiat. Quod eas, quaé soluta Canisiaé obsidioné ex suis reliquaé forent, copias in hiemalem quám meditabamur expeditionem nobis subsidio reliqueré parata fuerit, etsi id effectum minimé sortitum sit, grato tamen animo interpretamur. Quem illa Obsidio exitum habuerit, neque opus neque opportunum esse existimamus vt Sanctitati Vestraé pluribus in memoriam revocemus, Vt acerbum illud vulnus refricemus. Si consilium ac desiderium nostrum coniungendi in aliam expeditionem vtriusque exercitus, ante-

hac locum habuisset, res forté felicius cessisset, quod divinaé modo providentiaé permittendum. De tractatione militum illorum minus humana quod Sanctitas Vestra miseranter queritur, nulla in eo nostra vel nostrorum culpa, quod nequaquam à nostro illi nutu vel imperio penderent, vix nostros illi fines attingerent. Postquam autem spes illa subsidiorum evanuit, iamque tempus maturaré ac redintegrare vires iubet, ne potentia nos Otomanica, quae se, ut audimus impigre parata imparatos obruat, speramus Sanctitatem Vestram ita se liberalem, et ad nos in hac communi totius Reipublicaé Christianaé necessitaté iuuandos, feruentem praebituram, vt vsuram huius hiberni temporis sarciat, vtque nos et populos nobis subiectos reliquosque Reges ac Principes in impium et immanem hostem suo exémplo vehementius excitet, atque inflammet. Jam nunc id occasio postulat, cum Ditionum nostrarum Conuentus àgimus, cum Imperij Ordines per Circulorum congregationes conuocamus, cum quaé ad solemnia Cómitia indicenda requiruntur, apud Imperij Septemuiros urgemus. Ad Serenissimum Hispaniarum Regem, quod ad extraordinariam Legationem, per magnam locorum intercapedinem nequaquam tempus sufficit, literas per peculiarem Cursorem mittimus, vbi Orator noster ordinarius, vir gravis et cordatus opem nostro nominé, adhibito Augustaé Dominaé Matris nostraé Imperatricis fauoré ac studio postulet. Ad Regem Galliarum Ministrum primarium in Imperio celebrem expedimus. Caput autem est, ut a Cápite, id est a Sanctitate Vestra initium sumatur, quemadmodum ipsa praeierit, ita secutúros alios existimandum est. Quanta belli sustinendi necessitas sit, haud necesse ducimus, ut Sanctitati Vestrae conquisitis ad persuadendum ex cineribus Hungariaé argumentis ob oculos ponamus. Praesidet ipsa, vtque diu feliciterque praesideat in specula ista sublimi Apostolica optamus, vnde procellas ac tempestates, quibus nostra Regna percellantur, facile prospectet. Accensum ipsa sponté sua Zelum habet, Vt iniuriam Sanctitati Vestraé facturi videamur, si magis accendi nostra adhortationé possé existimemus. Decernat ac statuat iam nunc Sanctitas Vestra quibus auxiliorum generibus succurrere nobis velit, vt quid nobis et quomodo statuendum sit, tempestivé sciamus. Experta est Sanctitas Vestra quotiescunque militares copias

misit, quae in itinere, quae in ipsa Hungaria difficultates, quam grauia se sé incommoda et in traiectu et in commeatu obtulerint: ex quam multis quam pauci in Italiam redierint. Compendiosissimum et expeditionibus nostris opportunissimum sit, si certam nobis pecuniarum summam in certum militum, qui iam ante exercitati coelum Hungaricum ferant, numerum per proprios Sanctitatis Vestrae Mandatarios decernat erogandam. Absit autem vt Sanctitati Vestraé praescriberé modum vellé videamur. Videt ipsa pro prudentia pro solicitudine et affectioné sua paterna quid expediat potissimum, cuius voluntati consilia nostra ac desideria reverenter subjicimus, qui singulari cura quod Sanctitas Vestra pro muneré suo Apostolico se sé optaré ostendit in id incumbimus, vt in ditiònìbus nostris Religio magis ac magis florescat, vbi quantum sub nostro praestitum sit regimine facile agnoscetur, si praesens rerum status cum praeterito superiorum temporum conferatur. In alijs porro quaé Sanctitas Vestra nobis per Consiliarium nostrum Perrenium commendauit, itá conatus nostros Sanctitati Vestrae probaturi sumus, vt quam ipsius desiderio in omnibus, qua fieri queat satisfaceré cupiamus intelligat. Atque haec quidem et alia nostra Reuerendissimo Cardinali Parauicino, ac Serenissimi Regis Catholici, Consobrini ac nepotis nostri charissimi Oratori, Duci Sessaé, vt Sanctitati Vestrae prò nobis illi donec Oratorem nostrum ordinarium remittamus exponant, commendauimus. Quibus vt Sanctitas Vestra plenam tanquam nobis ipsis fidem habeat, utque solitum suum, et in rem Christianam Zelum, et in nos affectum ostendat, obnixe petimus, Nosque Sanctitati Vestrae reverenter et obsequenter ad quaecunque grati animi studia promptos paratosque offerimus. Datum in Arcé nostra Regia Pragaé, die quinta mensis Martij, Annò Domini Millesimo Sexcentesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani vigesimo septimo, Hungarici trigesimo, et Bohemici itidem vigesimo septimo. — Eiusdém Sanctitatis Vestraé obsequens filius Rudolphus m. p.

Czímzet:

Beatissimo in Christo Patri, Domino Clementi Octavo, Divina providentia Sanctaé Romanaé, ac Vniuersalis Ecclesiaé Summo Pontifici
Domino Reverendissimo.

(Additional-Manuscripts. Nr. 6873. Fol. 7.).

Az eredeti levél egy nagy hártya-ívre van írva és a fenebbi aláirással s jó állapotban levő császári pecséttel ellátva.

43.

Ferdinandus Secundus Divina fauente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae, etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, et Wirtembergae, Comes Tirolis etc. Reverendissimo in Christo Patri, Domino Scipioni, Sacrae Romanae Ecclesiae Tituli Sancti Chrisogoni Presbitero Cardinali Burghesio, Nationis Germanicae apud Sedem Apostolicam Protectori, Amico nostro Charissimo Salutem et benevolentiae nostrae affectum.

Reuerendissime in Christo Pater Amice charissime. Gratum nobis est quicquid a Paternitate Vestra Reverendissima ad contestandam promptam suam in obsequia nostra uoluntatem, cuius securissimi sumus, proficiscitur, eoque libentius litteras quae pia solennitatis Paschalis uota continebant, et manum eiusdem subsignatam inspeximus. Porro prout in omnibus quae isthic apud Sanctitatem Suam facilitanda occurrunt, negotijs fidam atque utilem semper Paternitatis Reverendissimae operam experti sumus, illa nunc quoque beneuolenter eandem requirimus, ut ad obtinenda subsidia pecuniaria, longe maiori nobis usui futura, quam uel copiae licet celerrimé conscribendaé, tardius tamen adventurae esse queant, rationibus efficacissimis, quas ab Oratore nostro Prin

cipe Albani fusius intelliget, et auctoritate qua pollet, adhibita Beatitudinis Suae mentem generosam, et ad iuuandum cum effecto magnopere caeteroquin propensam inclinet. Cuius beneficij fructus in vniversum Sacrum Romanum Imperium, memoria uero in eiusdem solliciti Protectoris, quem singulari benevolentia nostra Caesarea complectimur, decus immortale redundabit. Datum in Civitate nostra Viennae die nona Mensis Maij, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo vigesimo primo, Regnorum Nostrorum Romani secundo, Hungarici tertio, Bohemici uero quarto. Ferdinandus m. p. SL. de Wlm m. p. Hermannus Questenberg m. p.

Czímzet:

Reuerenmo in Christo Patri, Dno Scipioni S. R. E. titul S. Chrisogoni Presbytero Cardinali Burghesio Nationis Germanicae apud Sedem Apostolicam Protectori, Amico nostro Charissimo.

(Additional Manuscripts Nr. 6873. Fol. 8.).

Az eredeti levél egy kettéhajtott közönséges fehér papír ívre van írva és Ferdinánd császárnak fenebb utánzott aláírásával és a császári pecséttel van ellátva.

Scipio bíbornoknak, kihez e levél van intézve, tulajdonképeni neve Scipio Caffarelli, ő V. Pál pápának unokaöcse volt, ki őt bíbornokká tette és neki megengedte, hogy a Borghese nevet, a pápa családi nevét, viselje. Pál pápa ezen rokonát gazdagította meg leginkább, neki adván a szerencsétlen Cenci-család elkobzott jószágait. Ez volt azon Borghese bíbornok, ki a híres Fra Paulo Sarpi, a tridenti zsinat halhatatlan írójának orgyilkosságával vádoltatott, de Fra-Paulo, ámbár három törszúrást kapott, meg nem halt, s így az orgyilkos nyomozása is megszüntetett.

44.

A Translate of the Speech, made in Latin to his High$_s$ the L. Protector, by Constantin Schaum, the P. of Trans. his Enuoye May 4. 1655.

The Splendor of the Glory of Your Souveraigne Highn: wch on every side doth fill the World, and from the Lowest part of the Earth doth reach to the Heavens hath also broken through the bars of our Orient, et poured forth itselfe upon the utmost points of the Europaean Quarters as far as the Iron Gates or Portculleses, where, with y (the) security of of the purer christianity, the Faith is shut up together. In so spacious a Boundary of the World illustrated by the brightnes of Your Sov: Highn: some are gazing some fearing all with the same Spirit of Veneration, giving Worship. For it seemeth to all men that a more excellent and fairer gift cannot by God himselfe bee given then a Prince of Holines, and who is likest unto God. Wch Merits doe even by the Enemies Witnesses Crown' Your Sov: High: so that none can doubt, but must confesse, that not by any hidden pover of a Fate, but that God himselfe had found out et made choice of such a Majesty.

Wch being laid to heart by the most High. P. of Transylvania, my most gracious Lord, who is none of the meanest ranke amongst the Princes of the World, noth withstanding so many impediments, et interjacent distances of places, was willing to present himselfe for to compasse this Altar of Glory, that heo might view nearer at hand, what hee hath heard of afar of, et withal to tender his devoted services, with a wish of a desirable Friendship.

Wherupon his Highn: by mee as his Interpreter doth Congratulate his Sover: Highn: with all manner of Prosperity, where withall his Serenity is from Heaven surrounded, in all sincerity, et as with a spontaneous, so with an unfeigned Cordiality. For there can never bee found a more sincere Kind of Congratulation, then that wch doth aemulat those acclamations or shoutings, wch have no necessity of di-

sguising. May Your Sover: Highn: bee blessed withall happines, et an estate of a continual encreasing Exaltation: More esp. with a long Life, prosperous Yeares, a faithful People, Peace from within, Victories abroad, et in all atchievements, not with y Felicity of Augustus, such as the Ancients were wont to wish to their Emperours; but with a Celestial et such as may make happy the State of Christendome. Moreover wheras by a constant fame his Highn: hath beene acquainted with y signal successes of his Sov: Highns: great Actions, his Highn cannot but expresse his ioint resentment of ioy together at them et those, wch moy bee greater hereafter, with all Congratulating respects et applause. Wch doth oblige his Highn: to a more stricter observance of His Sov: Highn: as having so truly et often understood, that all these designes are directed not to a privat Interest, but for the Publique Good. And as his Highn: hath been hetherto of this assured so hee beseecheth the Goodness of G. that those weighty Intentions may bee blessed with a most happy progresse, that may end in y increase of the Christian Churches. Wch wishes et desires his Highn: by these present Letters of his, wch I am ready with all due submission to exhibit, will also make Known.

A levél külsejére másféle kézirásban a következő jegyzet van írva:

„A Translate of the Speech made in Latin to his Highnes the Ld Protector by Constantin Schaum the P. of Trans: his Envoie May the 4th 55.

Ezen okirat találtatik a Britt Muzeum könyvtárában, jelesen a Sloane-féle kéziratgyüjteményben 4156. sz. kötetben, 151. lapon.

Schaum Konstantin, az erdélyi fejedelem követe beszédjének, melyet latin nyelven mondott Lord Protector *) ő nagyságának, angol fordítása **).

Nagyságod fejedelmi dicsőségének fénye, mely a világot minden részeiben elárasztja és a föld legalsóbb részeiből az egekbe száll, keleti határainkon is át tört és Európa vég határaig terjedt, egész a vaskapuig érve, hol a tiszta kereszténységgel együtt az igaz hit is el van rekesztve. A világ ily nagy részében, mely fejedelmi Nagyságod dicsőségétől ragyog, vannak sokan, kik azt bámúlva, vannak, kik félve nézik, mindnyájan egy lélekkel becsülvén és tisztelvén. Mert mindenki azt hiszi, hogy jelesebb és szebb adományt maga az isten sem adhat, mint egy szent fejedelmet, a ki leghasonlóbb az istenhez. Ezen érdemek még ellenségei tanúsága szerint is díszesítik fejedelmi Nagyságodat, úgy hogy senki sem kételkedhetik, hanem kénytelen elismerni, hogy nem a végzet valamely rejtett hatalma, hanem maga az istén fedezte légyen fel és szemelte ki az ilyen Felséget.

Mit is szívére vevén az igen nagyságos erdélyi fejedelem az én legkegyelmesebb uram, ki a világ fejedelmei között nem a legalsóbb rangot tartja, daczára minden akadályoknak és a helyek közötti távolságnak, elhatározta a dicsőség ezen oltára előtt megjelenni, hogy azt átkarolván, közelebbről láthassa mind azt, a mit oly távolról hallott és felajánlja hü szolgálatait, óhajtott barátságát megnyerni kivánván.

És ennek folytán Ő Nagysága általam, mint tolmácsa által, üdvezli fejedelmi Nagyságát és önkénytes s így nem színlett szívességgel kíván neki minden szerencsét, melylyel az ég Fenségét környezi. Mert semmi üdvözlet nem lehet őszintébb, mint az, mely azon szózat s felkiáltásokkal versenyzik, melyeknek titkolásra szükségük nincsen. Legyen fejedelmi Nagyságod áldva minden szerencsével és magasztosságban folyton növekedő állapottal, különösen pedig hosszú élettel,

*) Cromwell Angolországban lord protectornak, védúrnak neveztetett.

**) A latín beszédet nem sikerült megtalálnom.

sikerdús évekkel, hű néppel, békével otthon és győzedelemmel a külföldön. Szóval minden vállalataiban nem Augustus szerencséjével, milyent a régiek szoktak volt kivánni császárjaiknak, hanem egy égi és oly szerencsével találkozzék, mely a kereszténységet boldoggá tegye. Továbbá Ő Nagysága a folyton szárnyaló hir szerint értesülve levén Ő fejedelmi Nagysága minden nagy tetteinek jó sikeréről, kell hogy kijelentse osztatlan örömét mindazokra nézve, melyeket már végrehajtott, mind pedig azokra, melyeket ezután végrehajtand és melyek még tán az előbbieket is meghaladandják nagyságukban, és ezt tapsolva s minden tisztelettel teszi. De a mi még szorosabb tiszteletre kötelezi Ő Nagyságát fejedelmi Nagyságod iránt, az, hogy oly gyakran és hiven értesült, miszerint mind ezen vállalatai nem saját, hanem a közjó érdekére vannak irányozva, és minthogy Ő Nagysága erről mind eddig biztosittatott, azért ő kéri az isten jóságát, hogy ezen jó szándék a legszerencsésebb előmenetellel áldassék, a mely a keresztény egyházak gyarapodásában végződjék. Ebbeli óhajtásait és kivánatait Ő Nagysága az általam ezennel illő alázattal benyújtott levelekben is ismételvén.

45.

Positiones

Serenissimo et Celsissimo Domino Domino Protectori Magnae Britanniae humillime oblatae.

1. Celsissimae Suae Serenitati, Angliae, Scociae et Hiberniae Domino Protectori, Celsissimus Transilvaniae Princeps, Amicitiam suam sinceram, omniaque ea studia, quae ad Eam comparandam et conservandam facere possunt, significat et defert. Quae si Suae Celsissimae Serenitati grata futura est, vicissim nihil gratius et acceptius erit Suae Celsitudini Transilvaniae Principi, quam mutuae Cointelligentiae et Correspondentiae erigere utrinque monumentum, si dignum et utile Suae Celsissimae Serenitati videbitur.

2. Percrebuit ad aures Suae Celsitudinis Transylvaniae

Principis Fama non uulgaris, Confoederationem inter Populum Angliae, Regnum Sveciae et Foederati Belgii unitas Provincias, extincto cum illis bello, stabilitam esse, pro bono publico, pro Gloria Dei, pro libertate oppressarum Gentium et conscientiarum. Ideo an talia Foedera quae Orbi christiano in hac nunc horribili passim persecutione, maximopere optanda essent, jam rata sint: aut an propositum sit, aut verisimilitudo talia foedera, aliquando ineundi, Sua Celsitudo Transilvaniae Princeps cognoscere expetit, et benevolam informationem desiderat.

3. Cum Sua Celsitudo Transylvaniae Princeps eo locorum positus sit, utpote non solum ad viciniam in Polonia strepentium armorum: verum cum tanta etiam Orbis concussio ubique sentiatur, ut merito longius prospiciendum sit, omnino maxime necessarium putat, intelligere Celsissimae suae Serenitatis ulterius intentum, quo se nempe Conatus ardui propositi, quod Celsissima Sua Serenitas in animo volvere dicitur, reflectat, praesertim tam insigni et omnibus stupendo omnium rerum ad militiam spectantium apparatu, tam mari quam Terra comparato. Quocirca Sua Celsitudo Transylvaniae Princeps enixe expetit, ut Celsissima Sua Serenitas non dedignetur Suam Celsitudinem certam reddere de hac Sua intentione et animi proposito, quocunque etiam spectet in hac rerum et Orbis commotione, quantum per rationem Status fieri licet, et quousque arcana Reipublicae communicare fas est, cum hac certa et infallibili Assecuratione, qua Suam Celsissimam Serenitatem assecurandam jubet Transylvaniae Princeps, non defuturum Suae Celsitudini Transylvaniae Principi erga gloriam Dei et bonum publicum promovendum, quantum per Circumstantiam Status Suae Celsitudinis Transylvaniae Principis licebit, Zelum quoque ad communem juvandam causam, dummodo liquido intelligere possit Celsissimae Suae Serenitatis reflexionem.

Quae si Sua Celsitudo Transylvaniae Princeps obtinebit, nimirum ut in his omnibus tempestive informetur, rem gratissimam et desideratissimam obtinebit pro voto. Quam pari studio Sua Celsitudo relatura erit. Quorum informatio non faciet solum ad fundamentum futurae cointelligentiae quam Sua Celsitudo procul omni dubio majore solennitate

quam nunc fit stabiliendam curabit: verum ad tempestivam etiam Circumspectionem, qua sibi Sua Celsitudo Transylvaniae Princeps prospiciet, tam de interna securitate Regni, et Principatus Sui, quam de mediis melius ordinandis, quae in futurum servire poterunt causae publicae. — Haec me cum debita Submissione et Celsissimo Magnae Britanniac Domino Protectori nomine Celsissimi Transylvaniae Principis proposuisse testor $\frac{14}{24}$ Maij 1655 — Constantin Schaum a Celsissimo Transilvaniae Principe ablegatus m. p.

Ezen okirat találtatik a Britt Muzeum könyvtárában és jelesen a Sloane-féle kéziratgyüjteményben 4156. számú kötetben, 174. lapon.

46.

A Journal of the siege and takeing of Buda by the Imperiall army, under the conduct of the Duke of Lorraine, and his Electoral Hignesse the Duke of Bavaria. By Mr. Jacob Richards one of his Ma^{tis} Engineers, who was appointed by the Right ho^{ble} the Lord Dartmouth Master Generall of his Ma^{tis} ordnance etc. to serve in the said Army In order to his improvement for his Ma^{tis} future service.

June 15. Feild Marchal Count Staremberg with the Imperiall Foot and a Party of horse (Ammounting together to 13000 Men) came to Wehel on the Danube, where the Duke of Lorraine was encamp'd with the horse. We continu'd in this place all night in sight of Buda, the Herse with a small Body of Foot ever Keeping one dayes march before the Foot and Baggag.

16th The Horse and Foot decamp'd and March'd by Favour of the Hills within reach of the canon of Buda, Count Staremberg halted here, but the Duke of Lorrain march'd over the Hills to the Valley of St. Paul where there is a way that leads to Alba-Regalis. Here his Highness left a Party of Horse to hinder the Turkes intelligence from abroad. —

17. 18th The Bavarians with abaut 16 or 17000 Horse

were incamp'd on the East side of the Danube. At their arrivall 400 Turkes who were in Pest made a Sally but immediately retir'd with the losse of Eight men and fled into Buda. In their retreat they broke the Bridge leaving Pest to us undammag'd.

19. 20th Nothing Remarkable occur'd, the Turkes fireing only a few Randome Shott at some Baggage that pass'd over the Hills, but without Effect. The 20th arriv'd severall Boates downe the River with Ammunition. The Bavarians have not finish'd their Bridge of Boats over the Danube, which they have pass'd and march'd over the Hills where the Duke of Lorraine was. It is concluded, that the Duke of Lorraine's attaque should be at the North end of the Towne, and the Duke of Bavaria's at the South, and accordingly the Army is divided, the Duke of Lorraine haveing 3000 Horse and 9000 Foot, 16 peices of Cannon, 12 Mortars, with 15000 Bombs, Carcasses etc.

21th Early this morning the Imperiallists began their approaches at abaut 500 Yards distance from the Wall of Lower Buda makeing use of their old trenches. They began at the first Bath of old Buda and continued parallell with the Towne to the topp of the Hill, where they returne with a small Espaulment etc. as in the plan. (epaulement, Breastvork) All this day and Night they continued their workes. In some places the earth is so bad, that they are forced to make the Parapett of their trenches with Fassines and Basketts filled with earth. The Enemy fir'd at us continually, but without dammag. This morning abaut 8 of the clock our Foragers return'd without Forage and brought news that a Body of Turkes appear'd on the Hill, that lead to Alba Regalis, and that they could not Forage without a good Body of Horse to cover them, upon which Generall Palfie was commanded out with a Body of 12000 Horse, and march'd towards Alba Regalis to face the Turkes. Abaut Ten of the clock a Pole who was taken at the seige of Vienna made his Escape with the Bassa's horse, two Cimitars, and his commanding staffe. Hee repots that our arrival before Buda was very surprizeing. That the Garrison is not halfe soe strong as when the Christians laid seige to it in the Year

1646 when it consisted of 15000 men, and now not above 7000, Vizt 3000 Janizaries 1000 Horse 1000 Jewes, and abaut 2000 inhabitants. That the Turkes had intelligence the Christians design'd to beseige Alba Regalis and Erla, which was true, it not being concluded to Attempt Buda till the Tenth of June when at a generall councell of warr at Comorra it was resolv'd.

22. The Approaches were continu'd with successe and a Battery Rais'd against the N° Port. The Turkes Killed Eight horsemen that were placed behinda Hill to sustaine the Pyoneers in case of Sally.

23. Att breake of day the Battery was finished, and the Canon mounted which were ply'd against the Wall of the Lower Towne just against the N_o Port. Abaut 7 in the morning a Janizarie made his Escape out of the Towne, and surrender'd himself upon a Dreame the last night that the Chrictians would became Masters of the place and putt all to the sword as they had done the last yeare at New Heusel, and that if he should fly to the christians he might find Mercy. Hee said the Garrison was not above 6000 strong. The Battery affore said consisting of six peices of canon was soe well ply'd as to make a Breach in the wall of the lower Towne abaut 15 Paces broad, the Wall being abaut 5 foot thick — This day Two Turkes appeared on the side of Pest, and attempted to swim over to Buda which they could not performe, but return'd towards Erla (the suppos'd Place they came from). Severall of the Garrison Defil'd out of the N Port in expectation of giveing the Assoult this Night. A partie likewise came to defend the Breach, upon which a Detachment of Grenadiers were sent to molest them. We continue our Approaches all this night without Impediment from the Enemy.

24. We had Intelligence that severall Turkish Women embark'd from Buda with a Designe to passe downe the Danube towards Belgrade, upon which 400 Hussars were sent after them in Two Boates, who Boarded and tooke them; They were of the Bassa's family who had sent them with his treasure towards Belgrade, The Booty ammounted to 100000, besides what the Women and Children will sell

for. This day a party of Granadiers were commanded to discover the Breach, if it were accessible, who Reported it was, upon which orders were given for the Storme in the manner following Vizt: 50 Granadiers and a Captaine to Beate the Enemy from an Espaulment they had made to Flanke the Breach; After them a Lieutenant and 50 Musquettiers to sustaine the Granadirers, Then followed an Engineer with 100 Pyoneers to make tho lodgment on the other side of the Breach. After which followed a Captaine and 100 Musquetteers, to Sustain the Pyoneers, and last of all a Major and 300 men as a Reere Guard, and to Face the Enemy in case of a Sally. This was Executed abaut Ten of the Clock at Night, but with that confusion that had the Turkes kept their Post, they midht have cut them all off, But they Retir'd into the Towne and Killed only Two and wounded 30 of our Men. We found nothing at all of Pillage but 40 or 50 poore horses, The Engineer made his worke in forme of a Horse shooe, the Two sides of which where Flank'd from the Towne. We Expected the Turkes would hawe Sally'd upon us but they were soe far from that, as by their proceeding they thought themselves scarse safe in Buda. Makeing a great Fire over against the No Port, that they might see if Wee Attempted any thing by Petard. They were dilligent at Night by shooting from their Batteryes and Walls but with little or noe Effect. —

25. Wee continued Masters of the Breach, and made our Logdment Capable of 100 man. This day wee made a Blind of Canon Basketts to communicate with the Approaches that were brought on from the Bathes.

26. Wee cutt a Line of Communication behind the Blinds, and made an Espaulment from the out side of the Wall of the old Towne which Flank'd all that side that Leads to the Valley of SS. Paul to hinder the Enemy from Attempting anything on that side. Abaut 4 in the afternoone a Body of abaut 200 Turkes Defil'd out of the Towne, and Attempted to disturbe our Pyoneers, Upon which Count Auxburgh (a very gallant Gentleman) with abaut 100 Musquettiers Attaqu'd them, who immediately Retir'd with the Losse of 20 Men. On our side there were Three Kill'd and 4 Wounded.

This Night orders were given out for Carrying on a Line of Communication with the Tower of the old Wall lookeing into St. Paulis Valley, and the Lodgment before the Breach. It was order'd likewise that a Battery should be rais'd, parallell to the Tower, Capable of 12 peices of Canon. Abaut 10 of the Clock Canon Basketts and Faggots were brought to the Tower in order to the Raising a Battery. The Turkes Attempted nothing more this Night, but fireing both Canon and small shott on our Workmen without any Effect. This day MyLord Montjoy was hurt in the Eye by a Canon shott from the Towne which Graz'd amongst the Stones.

27. Wee prosecuted our Battery. Abaut 3 o Clock in the Afternoone a Body of 200 Turkish Horse Sally'd out into St. Paul's Valley and Gallop'd towards the Hills to intercept some Baggage that was goeing to the Bavarian Campe, but a Party of abaut 50 Horse belonging to Count Taaff's Regiment who had the Avant guard, and being very well posted by Favour of a little Hill (under the covert of which the Turkes came briskly on) This Party Kept their Post, and waited their comeing, and as the Turkes came within Pistoll shott of the Topp of the Hill, Advanc'd and gave them a whole Discharge of their Carbines, Kill'd and wounded abaut 50 Turkes, who neverthelesse Pressd on, but a Party of 100 Musquettiers hastening from our Traverse by the Old Wall into the Valley, they Retir'd and at the same time abaut 400 Janizaries came out of the East Port, and posted themselves under the Canon to make good their Retreat, and Kill'd and woundet abaut 16 of our Men.

28. This day the Line of Communication between the Lodgment, and Angle of the Wall lookeing into St Paul's Valley was finish'd and an other Line Prolongd from the Angle and Side of the Old Wall, soe as to Flanke and discover any Sallyes that may be made out of the West Port, or Port of St. Paul's Valley. Nothing more occurr'd Saveing that the Turkes shoot Quantityes of Pebblestones on our Pyoneers which wounded some.

29. The above said Line was finish'd and Orders were given to place 4 mortar peices against Night. Abaut 2 of the clock in the Afternoone a Party of Bavarians attempted the

takeing some sheepe that were feeding in the Vally Upon which the voluntiers Observing advanc'd against them, and Engag'd soe farr that the Duke of Lorraine in Person with his owne Guards went to seccour and bring them off. The Bavarians lost a Lieutenant-Collonell, Two Lientenants: and an Ensigne with abaut 20 or 30 of our Troopers. This Action of the Voluntiers has by the Generalls been greatly Censur'd, and positive Orders given that noe Voluntiers sould offer to Picqueer. This Night our 4 Mortars began to Play which sett fire to a Church but it was soone put out. The Turkes continue to Shoot stones at us.

30. Fowre Graecians who were Slaves in the Towne haveing the Keeping of a Flock of Sheep, were at pasture with them in St Pauls Valley, and being neare the Bavarians fled to them, the whole Flock which consisted of 800 sheep following them. These people could Informe us of nothing but that the Turkes were very hard at worke in makeing retrenchments. They likewise say there was a mutiny of the Janizaryes against the Bassa. The Janizaries in the last dayes skirmish Carried in Two christians, for which they demanded 50 Ducats each as their due, but the Bassa gave them but Ten Grosses per head which is 18_d Sterling. Wee continued working in our Trenches, and are now halfe way between the old Wall and that of Buda.

July 1th Our Battery was finished and wee began to Fire upon the Angle of the Round Tower which lookes towards St Paul's Valley. At the same time the 4 Mortars Play'd and with soe good successe, as to dismount the Guns on that Tower, and our Canon dismantled the Wall for abaut 6 Paces. Abaut 10 of the Clock in the morning a Turkish Boy made his Escape, Hee said that provisions began to be very scarce, and that our Bombs had Kill'd many of the Turkes, and had dismounted the Canon on the great Tower. Wee observ'd the Enemy at Worke att the East Port, to which Place they had advanc'd a spurr, and brought Gabions as it they design'd to make a Battery there, expecting wee would Attaque them on that side.

2. Our Battery consisting of Twelwe 24 Pounders was ply'd diligently upon St Paul's Corner-Tower, and the Tower

next the North Port, makeing considerable Breaches in both of them thó not accessible, yet soe as to take the Defence wholly from them. Severrall carcasses have been shott to sett fire on the Towne, but as yet wee have not Learnt with what successe. Last Night two Boates came up the Danube and gott into the Towne; They are suppos'd to be Engeneers and Gun^es That were in Erla, which wee haue reason to Beleive, forasmuch as this day wee Received more Bombs than ordinary from them, and very nigh our Battery, one of which fell into our Trenches and Kill'd Two of our men. This Evening the Duke of Lorraine went over to Pest side, and gave orders for makeing 2 Redoubts on the Shoare, and left a flying Campe consisting of 600 Hussars to hinder the Enemy from Seccour by Boate. —

3. Wee carrid on our Trenches, and tooke in a Turkis Mosque, from whence wee Returred with an Angle and Parallell Line with Buda till wee came to the Right hand way goeing to North Port, at which 3 Lines mett by favour of a Wall and deepe Road under which our Men were Cover'd.— Wee mounted 4 mortars more just by the former, which Ply'd continually into the Towne. Our Canon have now made a considerable Breache. This day a Janiczarie deserted who informed us that their Garrison was weake, — Consisting of not above 2500 Janizaries, 1000 Spahis, 1000 Jewes, and abaut 3000 Inhabitants men, women, and Children; That proviciones were very scarce, That our Bombs and Carcasses had Ruin'd many of their Buildings. One of which Killed 12 Janizaries as they were releiving the Guard. We have Advice that the Brandenburghs are within 4 howres March of us. —

4th Orders were give to advance a Line from the Place where the 3 Lines Mett soe as tho Flanke the Outermost of them, and Joyne the Wall of the Old Towne Lookeing into St. Paul's Valley, which was accordingly done and a Place of Armes made of a Building capable to hold abaut 2 or 300 Men. Behind and Parallell the Line which went from this Building, and home to the Wall, was made a Cover'd Place for a Battery of 4 Mortars. The Turkes Fir'd more this Night than ordinary. Wee are now within 50 Paces of the Breach, which

with the light of the Moore Encourag'd the Enemy not to spare either Muskett Ball or Stone, thó with noe Great effect, wee not Looseing above 3 or 4 men, and 5 or 6 wounded. Abaut 3 in the Morning wee were under Ground well Cower'd from the Enemye's Fire, and capable of Maintaining our Workes, if they should attempt to molest us. Wee now discouver'd that the Turkes were makcing a Kind of a Faussebray just before the Breach, where of the Generalls being acquainted did not however think it worth the while to disturbe them. Abaut 8 of the Clock the finishing of the Banquetts and Enlargeing the Trenches was left to the officers and soldgers who were posted there according to their Method. Abaut 3. in the Afternoon the Brandenburgers arriv'd on Pest side, whether the Duke of Lorraine went to see them. They received his Highness with 3 Salutes of Ordnance, small Armes and severall Bombs and Carcasses. His Highnesse immediately alloted them their Quarters and in what Place they should carry on their Attaque, Vizt: on our Left which was accordingly done, they posting themselves by the Favour of the Ground, where they were well cover'd from the Towne. Abaut 8 at night a Serjeant and 10 Grenadiers were sent to the Breach to diѣcover what the Turkes were doeing, who they found Mineing towards us, upon which orders were given to advance a couutremine from the second Traverse and inside of the Old Wall lookeing into St: Paul's Valley tovards the Turke's Mine, to Vent it, otherwise to advance under the foot of the Wall, and then nake the best use of Ours.

5th Abaut 8 of the clock in the Morning our Miners were abaut 20 foot under Ground. The Battery of 4 Mortars is fixed, and begins to Play, by flinging great Quantityes of Stone into the Towne. The Brandenburgs have advanced 2 Parallell Lines Communicating with ours on the Left; They lost a Captaine 2 Lieutenents and 10 men, besides their Generalls son, who was siting in Their Trenches, and discover'd by two Janicaries to be a man of note, who approaching by the advantage of some Ruines Shott him dead. We continue Plying our Artillery, which abaut 9 at Night sett fire to the North West part of the Towne, which continued very

great till towards Morning. It is believed we Burns at this time near halfe the Towne.

6. et 7. The Brandenburgers have Joyn'd us with these two last dayes Trenches wee are now within 30 Paces of tho foot of the Wall. The First Mine is Quitted and 2 more began in the last Approaches. Wee have added two more Mortars to the Battery in the Lower Towne. For these 2 dayes past nothing extraordinary had happen'd excepta Bomb of the Turkes which fell into our Battery of Twelve 24 Pounders, which sett fire to a Barell of Powder, Kill'd two Gunners and 4 Matrosses, which was repaid them by setting their Towne in Fire in several Places, and Killing with our Bombs and Carcasses abaut 500 of the enemy (as a Deserter reports). The Turkes haveing dismounted the Bavarian's Battery which has been silent these 24 howres.

8th Wee found that the Battery of the Swabish hill did not the execution was proposed, The Canon not carrying home, upon which it was order'd, that 5 Guns of the Spanish Fire-Masters Invention should be placed on the same Hill, and the othere taken avay, which accordingly was done. They Play'd into the Breach, and between the two Wall incommoding the Turkes very much,'The Towne being open to the Hill. It rain'd very hard all this Night. —

9th Abaut 4 in the morning the Turkes spreng one of their Mines which choak'd ours, in which were Seaven Miners, after which they Sally'd out in great numbers; Abaut 400 fell in between the Imperiallists and Brandenburgers, the latter of which Retir'd before wee had the Alarum, soe that wee came by the worst out; Wee lost in this action above 150 men, a Lt Collonell, and severall other officers. The Turkes retired without doeing harme to our Workes, with the losse of Ten men whose heads were sett on the top of the Breach. It was expected they would have made an other Sally, for which everybody was prepar'd and Matters soe order'd that they should have been cutt of in their Retreat. This Night the Spanish Mortars were fixed on the left and somewhat behind our Battery, Lookeing into St. Paul's Valley. Our Bridge is broken downe by a storme.

10th Newes was brought that 600 Turkes were seen off of Erla, and were within 4 Hungarian miles of us, upon which the Duke of Lorraine Order'd Generall Cominercy with a Party of 3500 Horse to march that way to face the Enemy and cover our Foragers. Likewise 1000 foot and 500 horse were posted on Pest side to Cover and secure our Bridge, at the head where of they are now Encamp'd. Ours and the Brandenburg Trenches are advanc'd home and Joyn'd towards the left, in which the Brandenburgers have Placd a Battery of six 24 Pounders, Likewise towards the Left have Rais'd one of Three 24 Pounders, both which Play Crosse wayes on the Palisadaes.

11th The Turkes and Tartars towards Erla retir'd upon our Advanceing. The Spanish Fire-Master has Shott severall Bombs out of his Mortars which trew them extraordinary high. Wee observe that the Bombs flung out of his Mortars very rarely brake, which is Imputed to the depth their Shell sinkes into the Earth which stifles the Fuse. Wee are now compleat: our Trenches and advanceing our two Mines. That under the middle Tower is 8 foot under the Wall, and will be ready to be charged in 24 howers. The Brandenburgers have now compleated their Battery of 22 small Guns for the Shooting of red hott Iron Bulletts. It is behind, and somewhat to the left of our Platforme of 24 Pounders. It has Play'd all this day, but wee dont yet perceive any effect thereof. They have likewise erected a Battery of Howitts on the left of their other Battery, but more under the Wall of the Lower Towne; These Howitts are mounted on Carriages somewhat Resembling those of Canon, the Body has the forme of a Mortar, but a much longer Chamber, and Chace, and is more fortify'd by the *Trunnions* than at the Breech and Muzzle. They Shoot out of them a Bomb fill'd with combustible composition, which I beleive may be of good Effect.

12th Early this morning the Enemy sprang an other Mine, which likewise choak'd ours, Blew up part of the Middle Tower, and has shaken it very much. Wee have now begun one towards the Mosque just on the left of the same Tower, and an other on the Right towards St: Paul's Valley. I am of opione they doe not sinke their Sapp deepe enough,

and that the Turkes in countermineing have a great advantage by being alwayes undermost, which they certainely have been, otherwise they would have weakned their owne Wall and made Passage for us.

13th This morning two Engineers and 2 officers were sent to discover the Breach, which they reported to be Accessible, upon which his Highness the Duke of Lorraine Resolv'd that a Lodgment should be made thereon, and every think was order'd accordingly. The Canon and Mortars play very smartly all day to breake the Pallisadves on the Topp of tho Breach; the Time appointed was 8 at Night, and the Assoult to be an this manner, Vizt: a Capitain and 50 Grenadiers were to mount the Tower on the Right, and a Capitain and 50 Grenadiers to mount the Middle Tower on the left, After that each Party was to be follow'd with a Captain and 50 Musquettiers; Then Two Engeneers a sub Engeneer and an Undertaker accompany'd by 100 Pyoneers each to goe to the Right and left on the Breach, and these to make two lodgments: Then were Two Leutenant Collonells and 500 Men to sustaine these, and as many more ready and under Armes to sustaine them. The Signe was to be the Quick discharge of Artillery, which being given, the Granadiers mounted, but the Turkes haveing some Intelligence, of our Purpose, receiv'd us with great Fire of Musketts and Granadoes, and an infinite Quantity of Stones. The English voluntiers accompany'd by the Spanyards and a few French were in this Action; Those that went to the left were after a small dispute beaten of by the springing of a Fugade. The Engineers and Pyoneers instead of goeing to the Right and Left, fixed in the Middle of the Breach belween the Fires of the two Towers. They had neither sandsacks, Gabions, nor Caska, nor above 40 Faggots to make their lodgment, and in this confusion continued there in Number abaut 3 or 400 for the space of 3/4 of an howre, without being able to gaine the Pallisadoes; The Turkes seem'd once to give way but finding wee did not advance Return'd upon us more vigorously, and spar'd neither Musquett Ball, Granadoes, Lances, Arrowes, nor Stones These flew like Haill, and Kill'd us more men than any thing else. Att last wee Retir'd, which the

Turkes Seeing, Sally'd out at the Port were the Brandenburgers were Entrench'd, who received them soe well that they Retyr'd with the losse of 18 Men, whose heads were putt uppon their Uppermost line. What men wee lost is not yet knowne; among the English there was Captn Rupert, Mr Wiseman, Mr Moore, and Captn Dalbott Kill'd. Coll Forbes, Captn St: George, Capt$_{n}$ Belassize, and MyLord Savile Wounded by Muskettshott, besides severall others hurt by Stones.

14th After our Dead were Corryed off, a List was given in to his Higness the Duke of Lorraine of the Killed and Wounded, Vizt: 1000 Soldiers, besides officers. 50 Voluntiers, most of which are Noble-Men: The rest of the day was Employ'd in burying the dead. The Turkes continued the colors flying on the Topp of the Breach.

15th Orders were given for enlargeing the Trenches next the Breach they found in the Assault to Streight; and the cause of a great deale of confusion. This day letters were intercepted from Hamet Bassa to the Bassa of Buda, Bidding him be of Courage, for that he would certainely come to his Releife. Abaut 4 in the Afternoone wee heard the Turkes at worke, just on the Right of our Left Gallery goeing from the Mosque, wit Intention to Obstruct them if upon a Levell with us, and continued the other also. The Brandenburgers have play'd soe hard on the Left of the Round Tower that it is quite demolish'd.

16th Wee peirced the Wall of the Lower Towne lookeing into St Paul's Valley, and Carri'd on a 3. Angle salliant and Rais'd a Battery of Spanish Guns on that Side which regards the Round Tower, which have been well play'd, and with soe good successe as to have Ruin'd its Defence lookeing into the Valley, which Annoy'd our Men in the Line of Contravallation and Communication, which wee are carrying on in the said Valley to Joyne the Bavarians on the other end of the Towne, who have now Lodged themselves on tho Topp of the Breach by the Advantage of Two Mines which they sprang. In which action they lost but Twelve Men.

17th Early this Morning an other Battery of Mortars was Rais'd in the Lower Towne. The Captn of the Battery is a little man who formerly lost both his Hands by the chargeing of a Canon which was not well Spung'd. He is esteem'd a knowing Man in Shooting of Bombs, and other Artificiall Bodyes. Amongst others his Throwing 14 or 15 Hand Granadoes at once out of a Mortar. This day a Turke fled to us and Reports that they Lost above 500 Men in the last Assoult; Likevise that their Vaults could not Resist the Force of the Spanish Bombs. One of which fatting through an Arch Kill'd and Wounded 80 Men, Women and children. Our greatest talk now is of a speedy Battle with the Turkes who advance towards us apace. Wee have abaut 6000 Horse on Pest Side Encamp'd there for the security our Bridge, and to hinder succours to the Towne by Boates. This Night the Bavarians sprung a Mine, and made themselwes Masters of the Fausse-bray the Enemy had made at the Fott of the Rondelle. —

18th Early this Morning the Bavarians posted themselves at the foot of the Breach with the losse of a Lieutenant Collonell and 30 or 40 Men. Newes came to the Duke of Lorraine that an Army of Turkes appear'd on this Side the Danube, Upon which our Guards were doubled, but it prov'd false. The Horse next day were order'd to march that way, The Enemy was expected upon Advice that the Grand Vezier was marching towards us with an Army of 40000 Men. This day Mr Kerr a Scotch Gentleman was Kill'd in the Trenches.

20. 21. Wee added more Canon to our Batteryes, and Play'd them incessantly on the Two Flankes of the Round Tower, which incommoded us soe much in our last attaque.

22. Abaut Breake of day the Turkes Sallyd on the Bavarian side soe vigorously as to beate them quite of their Lines, Kill'd a Saxon Collonell, the Collonell of the Artillery and above 150 Men, Nayl'd up a Battery of Canon and 2 Mortars, and soe Retir'd Overturning their Gabions, and all without any considerable Losse. Abaut an hawre after the Enemyes principall Magazine blew up which stood near the Castle lookeing toward Pest. The Danube is here abaut 500

paces over beyond which flew stones of very great size. By this accident a great part of the Wall was Demolish'd. The Duke of Lorraine with severall other Generalls went over to Pest side, to observe the Dammage which seem'd soe great, that severall were of opinion wee should immediately storme the Towne in that Place, But many Difficultyes arize, Vizt, That at that Distance wee could not discerne whether the Breach were accessible or not, and that our men would be greatly exposed to the Canon there. This Night a deserter came out of the Towne and Reported they had lost by the Blowing up of the Magazine above 1500 Men.

23. This day the Duke of Lorraine sent a letter to the Governor of Buda, which was delivr'd at the head of a Pike, as soore as it was read the Turkes hung out a White flag on the Topp of the Breach, which caused a Rumour in the Army that they would capitulate; There was a cessation of Armes on both sides for the space of Two howrs, dureing which time severall of our Men discours'd with the Turkes in the Breach, This time being expir'd 4 Men were desir'd to advance towards the Gate that Leads to Alba Regalis, at which 4 Horsemen came out, one of them delivering the Veziers answer wrapp'd up in Sattin; At Parting one of the Turkes presented the interpreter with an embroyder'd Handkarchiefe. The Letter his highness sent, imported, that he thought them not in a state much longer to resist that he was ready to give a Generall Assoult, in which if they succeeded they would be all putt to the Sword, man, Woman and Child as at New Heusel, and that in Charity, to save the effusion of soe much Blood, hee gave them that notice, that they migt timely deliberate for their safety. This Letter the Turkes answer'd in 3. Lines, Vizt: That they thought his Highnesse would Justify them that they had hitherto done like Brave Men, That they were Resolv'd to continue in soe doing, That God punish'd the Vaine Glorious. —

24th This day was design'd for a Generall Assoult, but the Councell being devided, and the Bavarians not ready, it was deferr'd. To day arrived abaut 2000 Heyducks and Hussars, who Encamp'd at the head of count Taaffs Quarters on the Danube side.

25th Early in the Morning the Rondell which the Bavarians have batter'd at the Foot, fell, and the way into the Towne or rather Castle made very passable. In the Afternoone the Turkes sprung a Mine at the foot of the Rondell lookeing into St: Paul's Valley, and Sally'd out with abaut 50 Men on that side, upon which our Men that were nearest Quitted their Line and Push'd them very bravely back. In the mean time they made an other Sally on the left, in a much greater number falling upon the Brandenburgers and Cutt severall of them in peices, who immediately Rallying Repuls'd them very smartly with equall loose. A Party likewise Attaqu'd the Heyduks that were nigh the River, Encampd under the Wall at the Old Towne. Sometimes the Turkes Push'd the Heyduks with Cryes of Alla, Alla. Them the Heyduks Rallying Push'd the Turkes with Cryes of Hida, Hida, and would be sometimes so mixed as one could Scase distingvish them; Thus the skirmish continued for 2 hours with the losse of abaut 100 men on each side. Lieutenant Coll. Arty was shott in the Legg. —

26th Newes came that the Enemy Approch'd and had sent 15.000 Men to Observe us and attempt putting Releife into the Towne. Our Mines not succeding, it was Resolv'd to Burne the Palissadoes of the Breach by Artificiall Fire, in order to an Assoult the next day. The Wind was favorable on the Bavarian's side, and Burnt the Palissadoes to their Ground, but on the Lorraine side the Fire would not fix, but did rather Incommode our selves, both Fire and smoake comeing on our Lines. —

27th Te Duke of Lorraine being Resolv'd to give a Generall Assoult, Order'd the Canon to Play very smartly on the Palissadoes, which had very good Effect. Abaut 4 in the Afternoone the Signall was given from the Swabes Hill by Canon. The Imperiallists went on first, attaquing the Middle of the Courtine, and the Great Tower on the Right, where they were twice beaten of before they could reach the Palissadoes on the Topp of the Breach. At the Same Time the Brandenburgers and Heyducks Attaqu'd the Tower on the left, with a slow but very firme pace, Marching in Battalion, mounted the Breach, and fixed themselves on the Topp of the

Palissadoes, and maintained them, which the Imperiallists seeing, Mounted the therd time to the Palissadoes, which many of them pass'd, and haveing Lodg'd themselves on the Tower on the Right, mann'd it with their owre Men, were they were noe soorer Enter'd, but a Fugade overturn'd the whole surface of the Roundell, Men and all, which did not soe discourage us, but a second Battalion tooke the Post, who were treated in the same manner with the First, by a lower Degree of Fugades or Jorneaux: A Third follow'd when a large Mine sprung which beate them off againe, however this Post was Repossess'd by the Imperiallists who, maintaind it with great Bravery, the Duke of Lorraine all this while at the foot of the breach Encourageing his soldgers. The Bavarians likewise lodgeing themselves in a Rondell, Enter'd into a Court of the Castle,, were was a Battery of 9 Guns and 4 Mortars. It was a Saxon Captaine who first Enter'd by a small Embrazure, and finding the Place very open and overlook'd by the Castle, Nayl'd up the Canon and Mortars, and soe Retir'd to the Lodgment on the Breach —

28th Our Lodgment on the Topp of the Breach was now better Secur'd and a parapett of Sand Sacks made for the better Covering of our men, likewise the Ruines of the Breach made more easy for the comeing and goeing to the Topp of the Lodgment, and the Fire putt out of the Palissadoes of our Lodgment, which the Turkes had made upon the Quitting of it, which gave us noe small trouble. This day the Miners were Fixed to the 2. Wall.

29th Wee sprung three Mines with noe great successe yet they help'd to fill the Ditch which was between our Lodgment and the 2d Wall. The Turkes Planted Two peices of Canon in a high Steeple which overlook'd all our workes, and Kill'd many of our Men, upon which Three Guns were Painted upon them, which were play'd soe well that they were soone dismounted, and the Tower almost Beaten downe. This day likewise a Scaffold was Erected on the Topp of the Breach for a Platforme of Guns. Two Mines more are begun.

30th Provisions of Caske and Sandsacks are Order'd to be made and throwne into the Ditch. In the Evening the Duke of Lorraine with the concurrence of the Duke of Ba-

varia sent a Second Summons to the Towne by the Count de Lomberg, to whom the Turkes Reply'd that an Answer should be sent the next day it being too late then. Notice was given us by some Boores of Hungaria, that the Grand Vizir was to Passe the Bridge of Esseck the 28th Instant, and that 6000 Men were March'd before, who they Left 18 Hungarian Miles off. Thre Canon are Mounted on our New Lodgment and begin to Fire.

31th In the Morning abaut 9 of the Clock the Turkes Return'd an Answer to the Generall's Letter, Letting him Know, that the Towne was in the hands of God, and that they could not give it up, but if they would Receive an other Place in Liew of it they would Treat thereupon, but the Generall's Reply was, that his Imperial Majesty had Commanded him forthwith to Surrender or never more to Expect Offers of Capitulation. After this the Duke of Lorraine Order'd two Mines to be Sprung which were ready under the 2. Wall; That towards the Right destroy'd the Wall very much but made little orno Breach throug, but Endammag'd our New Battery on the Topp of the Breach. In the Evening the Enemy sent two Messengers to the Duke of Bavaria where upon his Highnesse sent two Hostages and there was a Cessation of Fire for abaut Two hours. The Bassa then Propos'd to deliver up the Towne if we would conclude a Peace on its surrendery, which he said he had Power to doe, Urgeing the Advantage it would be to the Emperour; This was Answer'd by the Duke of Bavaria, that he would doe them wat serwice he could, but had noe Commission to Conclude a Peace, Upon this the Turkes Return'd and we Renew'd our Fire, This day Count Starenberg was shott in the hand and Neck as he was lookeing through the Sandsacks on the Topp of the Breach.

August 1th Two Canon more were added to the Battery on the Lodgment and our Mortars were brought nearer to the Foot of the said Lodgment; More Casks and Sand-Sacks were ready for filling the Ditch. Our Horses which were sent to Alba-Regalis and the Bridge of Esseck are Return'd bringing Newes of the Turkes Approach.

2. Wee prosecuted the filling of the Ditch, and Orders were given to the Engeneers for traceing out our Lines of

Circumvallation, which being once done is Compleated by the Regiments, were officers take care to Encourage and Forward the Worke, the Engineer Reviewing the Works sometimes, that noe Mistake be Committed. All the Talke now is of the Enemyes Advanceing. —

3. Early this Morning things were in a readynesse for a Generall Assoult, which began on the Bavarians side, who after a small time Retir'd, finding the Turkes too well Bariccado'd and Prepar'd for them, who were noe wayes fitted for the Enterprize, Soe they made their Retreat to their Lodgment with the Losse of abaut 50 Men. At the same time a Mine was Sprung on the Lorraine side, which did nothing but Shake the Second Wall, and trow a few stones into St: Paul's Valley. The ill successe of this Mine had alter'd the Duke of Lorraine's Pourpose of makeing the Assoult this day, but upon the Arrival of a Messenger from the Duke of Bavaria, who had brought Word that they had begun and could not goe bak, his Highness the Duke of Lorraine Order'd a Party of Dragoons to Quitt their Horses, and Passe the Ditch, which they very bravely perform'd accompanyd with some foot, in all to the Number of 300 Men. The Descent and Ascent was very Difficult, soe that the Turkes had time to Receive them very Smartly. The Duke of Lorraine perceiving that this attempt would not Succeed, without a Necessity of Still Releiving them with Fresh Men, and being Loth to Expose soe many in soe open and soe large a Ditch, to Stones, Granadoes, Arrowes, Bulletts, and Fire-Trunkes, and the same time receiving Advice that the Bavarians were Retir'd, his Highnesse Order'd likewise a Retreat, but not halfe our Men came back. Wee lost in this action Two Lieutenant Collonells, and Two Majors. Generall Megrett was wounded in the Foot by an Arrow, and MyLord Montjoy in the Face with a Muskettshott.

4th Wee Advanced our Londgment to the Tower on the Right, lookeing into St: Paul's Valley, and continued our Line of Circumvallation.

5th Wee had Newes the Grand Vizir had not pass'd the Bridge of Esseck, and that it was thougt he would hardly Leave that Post, being very Apprehensive, that Generall

Scultz who Commanded in Croatia might fall upon it and Burne it as Generall Leslie had done formerly. Wee are likewise inform'd that 6000 Turkes are Marching towards us to Endeavour the Putting Succour in to the Towne. In the Evening the Bavarian discouver'd a Gallery of the Turkes which they Possess'd.

6th This Morning a Party of Hussars brought in 5 Turkish prisoners who told us that the Serasquier was at Alba Regalis with abaut 20000 Men, and that by this time the Grand Vizir must have Pass'd the Bridge of Esseck with a much greater Force. This Newes made us worke very hard to compleat our Lines, that the whole Army might be Encamp'd within them. —

7th Wee continued Workeing on Our Lines, and to Presse our Miners in their worke under the Second Wall to Blow away the Palissadoes which to us seeme stronger and stronger every day. The Newes of Yes terday is Confirmed. —

8th Early this Morning some Turkes and Tartars appear'd on the Hill, haveing surpriz'd and cutt of our Advanc'd Guard of 100 Hussars, upon which we sounded to Horse to receive them. They continued there abaut Two hours Skirmishing with some of our Hungarians and soe Retir'd, and wee Return'd to our Campe. This day our Bridge above the Towne was Removed, being thought too farr from our Campe, and an other was made below the Towne were the Bavarians were Encamped. —

9th Early this Morning wee heard a great Noyse towards our Trenches much, Ressembling Shootting, which at first wee thought to be some Sally of the Turkes, it continued for a time which made the Duke of Lorraine hasten thither, were his Highnesse was told that the Turkes had thrown a Bomb amongst a parcell of Hand-Granadoes in Number abaut 4000 which made that Noyse, Kill'd two Men and Slightly wounded Count Archinto who them Commanded in the Trenches. Towards Noone the Turkes appear'd upon the Hills where they were the day before. —

10th Little of Moment Occurr'd. —

11th Our Miners Reported to his Highness that their 3 Mines under the 2. Wall were ready, upon which he Order'd

that all things should be prepard by the next Morning for a Generall Assoult.

12th Every thing was in good order by Breake of day, and the Mines sprung, which like the rest had noe other Effect than the Killing our owne Men, with which the Duke of Lorraine was greatly displeased saying alaud, It was well Feild Battailes depended not on Miners, and soe Order'd the Soldgers that were commanded to the Trenches to Retire to their Campe. His Highness designing to fall on the Turkes Campe the next Morning, the whole Army was Order'd to March at 8 of the Clock at Night to get over the Valley, and gaine the Browes of the Hills (which Lye betwixt us and the Enemy,) on which the Turkes were encamp'd and to fall on them at Breake of day, but as wee were ready to Advance, Newes was brought that the Grand Vizir was arriv'd, and at the same time wee perceiv'd their Campe to Advance, and Fires Kindled on the Descent of those Hills wee design'd to gaine, soe that wee were all Order'd back to our Tents. —

13ht This Morning at 8 of the Clock the Turkes Army began to March downe the said Hills as if they intended to Attaque our Lines. The Duke of Lorraine Observ'd a Partie to March towards our Right as if they design'd to gaine some Hills which commanded a great part of our Lines, and at that Time the Right Wing of our Army; The Duke of Lorraine apprehensive of this, Commanded the Army to March out of the Lines, and made the Right Wing strech to the very topp of the said Hills, makeing an even Front with the rest, and soe wee continued in this Order, the Enemy still advenceing but very Slowly.. The Left Wing Commanded by the Duke of Bavaria stood in their Lines which Joyn'd the Danube the whole line was wel furnish'd with Canon and Bombs under-Ground abaut 50 Paces from it. This Line is very compleat Reacheing from the Danube side in a very streight Line crosse the Plaine to some steepe Hills that at this time are Cover'd with the Brandenburg and other Auxiliaryes, Our Right Wing Consist'd: of Old Imperiall Regiments which reach'd to the Topp of said Mountaines, The Generall Forme was one Squadron and Two Battalions, which Order was Observ'd likewise in their Incamping, as may be seen in the plan

Buda. The Battalions tooke up a Great de all of Ground to make a great Shew, tho' very weake in Number at this Time.

14. Abaut 5 in the Morning wee perceiv'd the Enemy Marching down againe into the Plaine, with 3. or 4. great Detachments on their Left Wing, which separated and March'd along the Valley to gett bechind the Hills which were on our Right thinking to gaine them, and soe to fall on Our Right Wing in Flanke and Reere, in order to the Putting succour into the Towne, but the Duke of Lorraine Perceiving their Designe, order'd seaven Regiments of Horse and some Hungarians under the command of Generall Dunewalt, Taffe and Palfie to march up the Hills and Possesse the Topp of them Faceing the Enemy; Wee were noe sooner up, but imediately the Turkes appear'd on our Left who still made towards us, there being a deepe Valley between; Presently appear'd others on Our Right were the Valley ended; Their Body not being come up they Kept skirmishing for the space of on hour with some Hungarians, when of a suddaine the Hills were Cover'd with the Enemy, who immediately gave us a Discharge of Eight peices of Canon and with terrible Cryes fell most furiously on the Hungarians, who immediately gave way, where upon Count Taff etc. advanced, Mr Fitz-James, and the Englis Voluntiers being in the First Ranke. This Charge was perfor: med with that Gallantry that the Enemy could not endure it, but immediately fled as fast as they came on; Wee Pursued them abaut a League, the way being soe very bad for the Foot, that most of the Janizaries were cutt off the rest of the fled into the Plaines through Bushes and Deep Hollowes which lead into the Valley, were they had a great Reserve, which made us halt till the rest of the Party were come up, who had made a great circuit in pursuing those who fled into the Plaines that lay between our Campe, From hence Wee observed the rest of the Turkes Army Scatter'd like Flocks of Sheepe. Assoone as the Seaven Regiments had beaten the Turkes on the Gills, his Highnesse advanc'd his Right Wing from the Heights towards the Plaine, the Brandenburgers and Auxiliaries quitting their Lines and Marching in good order towards the Enemy before the Bavarians (who were the Left Wing) had gott halfe over

the Plaine. The Turkes Right Wing Retires to the Topp of their Hills, which were very difficult of Accesse, and there left a Party, and sends the rest to the Left wing, which now is very hard pressed by Generall Taffe et Dunewalt. Which with the Duke of Lorraines motion on the same side gave the Turkes some Apprehencons the not stiming from the Foot of their Hills Wee continued in our afore said Order, *Galling* them asmuch as possibly wee could with our Feild peices, at which time a Party of Turkes Attaqued very briskly the Left of our Right Wing where a Partie of Hungarians were Posted who soone gave way, and had not Gen: Taffe with Two or Three Squadrons of Draggoons come up to sustaine them (the enemy haveing already forced our Line) tis beleiv'd they would have Endanger'd the Putting succour in to the Towne, shortly after a Party was seen to Detach from their Left towards the Right Flanke of our Right Wing, which Generall Taffe by a great presence of mind perceiving, immediately commanded abaut Fowre Squadrons of Light horse to putt themselves at the Foot of those Hills, which the Turkes seem'd to presse for, and by that meanes to have gott into the Towne. This Order of Count Taffs was performed with soe much Expedition that not above 20 or 30 Turkes gain'd the Hill, which were cutt to Peices. Our Generall now seem'd under some uncertainly weather to Attaque the Enemy on the Hills, and push for an intire Victory, or returne to our Lines and Prosecute the Seige, But the Turkes seeming to Retire, and considering how difficult the Ascent was, and how uneasy to horse (already soe much harass'd) how week his Wing was and how Liable to be forced by an Enemy that charged with so much Fury, who had a Towne in their View, and would be Content to sacrifice their whole Army to its Preservation; It was there fore thought most adviseable to Returne into our Lines and Presse on the Seige. The Turkes lost in this Morning's action abaut 3000 of their best Janizaries, being all pick'd Men to Attempt our Line and get into the Towne by that unexpected and difficult Passage. Wee tooke above 500 Prisoners, 58 standards and 8 peices of Canon. The Bassa that Commanded them was Killed and the Aga of the Janizaries wounded. Mr Fitz-James

was in all this action with Count Taffe, behaveing himselfe with remarkable Gallantry. It pleas'd God that neither he nor any of the English Voluntiers had any hurt.

15th This Morning the Grand Vizier Remov'd his Campe, and Marched back towards Alba Regalis, he strangled the Bassa who brought him the newes of their Defeat, and told him that they Chang'd us like Lions, but were Received by Devills, upon which the Grand Vizier Spitt in his Face and Commanded him to be dispatchd.

16th Early this Morning the Turkish standards were Placed on the Topp of our Breach, at the Putting up of which the Enemy shott very warmly upon them and Killd severall of our Men. This night his Highnesse Order'd a Burning Composition of Father Gabriell's to be fixed to the Pallisadoes, which burned severall of them, but before morning the Turkes by unspeakeable dilligence and Industry had plac'd new ones.

17th An attemt was made to take an other Lodgment neares the Turke's Retrenchments, but wee were beaten off with Losse. —

18th — 19th Wee wrought at a new Battery in the Line of Contravallation, to take away the Defence and dismount the Canon of the Two round Towers that looke into St: Paul's Valley which Incommoded us much in Passing. and Repassing from the Danube Side. —

20th At Breake of day and just as our advanc'd Guard Return'd 3 or 4000 Tartars and Janizaries on Horseback appear'd neare our Lines in St. Paul's Valley, upon which the Trumpett Sounded to Horse, but before our Men could Mount, abaut 150 forc'd through and got into the Towne. Our Ordinary Guards which were abaut 500 Entertain'd them for some time tilt others came to their Assistence, when they were repuls'd with the Losse of 200 upon the Place, besides the takeing of severall Prisoners, who told us that 2000 of these were Janizaries to whom the Grand Vizir had promis'd 20 Aspers a day dureing Life to all who Entred the Towne. —

21th Orders were given for Pallisadoing the Breach of the Lower Towne, and all other Passages Leadeing that way, and a Garrison of 500 Men were putt into the Round Tower by the Water Side. This day likewise our Battery of Eight 24

Pounders began to Play on the Round Tower lookeing into St. Paul's Valley, against which te Turkes rais'd an other of 7 heavey Canon upon the Courtine betwixt the said Two Towers which much incommoded us. —

22th The Bavarians Lodg'd themselves on the topp of the Castle which they hane Ruin'd with their Canon. That part of the Line of Contravallation was doubled, and a large Redaubt built at the foot of the Swabes Hill all which was well Pallisaded; Likewise 2 Squadrons of Draggoons Vizt Mercie and Serancte were Posted on the other Side of the Hill, soe as to give Check to the Enemy in case of a second Attempt that way. This Night wee had great Storms of Wind and Raine which Torid the Bavarians from their last Lodgment which lay very high and expos'd to the Weather. —

23th The Bavarians reposses'd themselves of their former Lodgment. The Duke of Lorraine Order'd a large Sapp to be made into the Ditch which lay between our Lodgment and the Two Walls, by that meanes intending to fill it up with Sand-Sacks and Barrells of Earth. This Night Wee had Notice that the Enemy was to fall upon us, upon which wee Kept our Horses all Sadled and our Men alert, but nothing happen'd. —

24th Abaut 10 in the Morning the Enemy shew'd themselves upon the Hills where they us'd to appeare beyond the great Plaine, and wee saw their Campe some Space behind them. Our Army was drawne out to their old Post, but they not advanceing nor appearing in greater Numbers, We Return'd to Our Campe. This day wee Batter'd the Towne without Intermission.

25th A Deserter came from the Turkes that said they would Attaque us the next day. That Evening the Beseig'd Dislodg'd the Bavarians from their last Post, which they Regain'd that Night with the losse of 18 Men.

26th Wee expected the Troopes from Transilvania with great impatience. A Battery of 8 Guns was plac'd to Flanke the Breach on the Lorraine Side.

27th A Boome was made crosse the River with Peices of Timber to prevent Swimming into the Towne, Wee had notice that Generall Shaftenberg lett Zonock *(Szolnok)* but

that day (haveing stay'd there 5 dayes) which was noe small Trouble to us, And the more because a Deserter assur'd us that the Vizier had Setled the Attacquing us that very Night; That 3000 Janizeries had 20 Crownes a peice to come behind us and Throw themselves into the Towne, while with the Army hee Attaqu'd us that Night. All our Men Kept their Post and the Generall sent 200 Waggons to meet Generall Shaftenberg's Foot, to bring them forward with the more Expedicon. —

28th Wee yet See noe Enemy nor any Succour though expected both.

29th At day breake a party of abaut 2000 Janizaries on Horseback advanc'd along the Danube Side by the host Bath, to throw themselves into the Towne by the way of the Lower Towne, to which purpose they brought with them some Engines like Ladders made with Boards which they appley'd to the Wall, and abaut Six Turkes past, who were Cutt off by those on the Inside, Abaut 400 Rid along the Wall of the lower Towne till they came to St. Paul's Valley Receiving the Fire of our Lines which was there doubled upon them, and a little further they met some Squadrons of Horse who Cutt them all off except 4 or 5 who got into the Towne, They wero soe Confounded with our Lines and Redoubt, and by seeing Enemys on all sides, that they Knew not whe ther to turne, Some Run into the Generall Quarters and thought to Save themselves in the Tents, the rest of the Party seeing this ill Successe Retreated. Wee tooke some Prisoners and 18 Standards. Generall Mercy was in this Action dangerously Cutt in the head and shoulders which was our greatest Losse. Abaut an hour after this Action the Duke of Lorraine had newes that the Enemy descended into the Plaine, and that a strong Party appear'd behind the Hills where wee beat them the 14th While thcy were giveing this Account to hisHighnesse wee discover'd 25 Squadrons of *Sherfenbergs* Men ready to passe the Bridge, upon which a Messenger was dispatch'd to hasten their March while wee prepar'd to meet the Grand Vizier, But whether the Accession of those new Troopes discourag'd them, or that they design'd only to Amuse us they Return'd to their Post on the Hills, and wee lay that

Night with lesse Apprehension then wee had for several dayes before. Most of the Turkes that were Kill'd this day had abaut them a Paper from the Grand Vizier to the Bassa to give a certaine Summe of Money to eveny one that should get into the Towne.

30th The rest of Count Sherfenberg's Troopes arrived, being Three Regiments of Foot and Two of Horse, besides some Hungarians. They encamp'd with their Body on Our Right upon the Hills which Overlooke the Lower Towne. A great Councell of Warr was now held, where it was debated, whe ther wee should advance towards the Enemy, Leaving a sufficient number to Defend our Trenches, or Attend them in our Lines and continue the Seige; The latter was at length Resolv'd, and our Guards in the Trenchs were Strengthned out of the New Men.

31. Wee continued our Preparacons for the Generall Assoult, and wrought at a Gallery in the Ditch that was to Guide to the Breach. That Night the Campe was Alarum'd with the Enemyes Advanceing, and all were on Horseback, but it prov'd but a Rumor. —

Septemb. 1th All things continued quiett in the Campe while due Provision was makeing for the Assoult the next day, which was to be on both the Attacques.

2. The Duke of Lorraine before day Breake Order'd the Frenches should be fill'd with such Men as he had appointed for the Assoult, that the Enemy might not by their Motions discover Our Designe, They lay very quiet till the Canon had broke many of the Palisadoes, and the Signal for the Assoult was given, which was by Three discharges of 6 peices of Canon from the Swabes Hill; It begun abaut three in the Afternoone, under the Direction of the Duke of Croy and Theneck the Brandenbugh Generall, the Soldger goeing on with great Courage and in good Order soone Reach'd the Palisadoes, and tooke a Post on the Flanke of the Enemy which Rak'd the Inside of them and chased the Turkes from thence, where finding noe Retrenchments as was expected, Pursued their advantage makeing great Sloughter as they went. Such as Excaped fledd to the Castle, where they put out a White Flagg. This is the Account on

our successe on this side; But the Bavarians who some what later began their Attacque, mett with different Fortune, for they were Repuls'd with Losse; Nor was it indeed possible to have Enter'd that way, however the Duke of Lorraine would not permitt the Duke of Croy to Treat with those who fled into the Castle, leaving them to his Electorall Highnesses Disposall (it being his Attaque) who gave them Quarter. They were in number abaut 200, amongst which was a Bassa who was Sub] Governor, His Name was Abdi Bassa. The Vizier or Principall Governor dyed gallantly upon the Breach. On the Lorraine Side the Aga of the Janizaries fought bravely There was taken of all sorts betwixt 4 and 5000, and Kill'd abaut 3000. The Slourghter was lesse than expected, For tho' both Women and Children were Kill'd in the Heat, Yet there was more Quarter than usual from the Severity of the Germans, especially in Places taken by storme. —

'Tis Remarkable, that this glorious Successe of the Christian Armes was attended with a singular Circumstance of Divine Providence, Namely, That while Our Army March'd with doubtfull Successe to the Assoult of the most Important Frontiere Post of the Ottoman Empire the Grand Vizier should with a Greater Body of Men Stand a Tame Spectator of the Issue of this Accion, and then Retire, which they did with great Precipitation. —

Jacob Richards. —

(Bibliotheca Harleyana. 4989. sz.).

A munkában említett tervrajz ide van mellékelve, mely az eredeti után rajzolva, a m. akad. kézirattárában őriztatik. A munka maga kéziratban van, igen csinosan van írva, és 27½ lapot tölt be.

Buda ostroma és bevételének naplója, mely a császári seregek által lothringeni herczeg és a bajor választóherczeg ő fensége vezérlete alatt hajtatott végre. Írta Richards Jakab, ő felsége egyik mérnöke, a ki lord Dartmouth ő excellentiája, ő felsége tüzérkarának főparancsnoka stb. rendelete folytán szolgált az említett seregben, hogy magát ő felsége további szolgálatára kiképezze.

Junius 15. Gróf Staremberg tábornagy a császári gyalogsággal és egy csapat lovassággal, (mely együtt 13000-re ment) a Duna mellett fekvő Wehelbe (?) érkezett, a hol a lothringeni herczeg táborzott a lovassággal. Mi az egész éjjel e helyben maradtunk Buda láttában. A lovasság és egy csapat gyalogság mindenkor egy napi járással elötte levén a gyalogságnak és a poggyásznak.

16. A lovasság és a gyalogság elhagyván a tábort, a hegy védelme alatt Budától ágyú lövésnyi távolságra előnyomúlt, gróf Staremberg itt alapodott meg, de a lothringeni herczeg a hegyen át Sz. Pál völgyébe vonúlt, melyen át egy út vezet Fehérvár felé. Itt ő fensége egy csapat lovasságot hagyott hátra, hogy az a törökök külső közlekedését akadályozza.

17. és 18. A bajorok vagy 16-17000-nyi lovassággal a Duna keleti részén táboroztak, kiknek megérkeztekor vagy 400 török, kik Pesten voltak, kirohanást tettek, de 8 ember veszteséggel azonnal visszavonúltak és Budára menekültek. Visszavonulásukban letörvén a hidat, Pestet kármentesen hagyták nekünk.

19. és 20. Semmi nevezetes dolog nem történt, csak hogy a Törökök nehány lövést tettek vaktába némi poggyász szekerekre, melyek a hegyen átvonúltak, de minden siker nélkül. 20-án a vizen le több hajó érkezett lőanyaggal. A bajorok elvégezték hajóhidjokat a Dunán, a melyen átkelvén a hegyen átmentek, oda hol a lothringeni herczeg volt. Itt elhatároztatott, hogy a lothringeni herczeg a város éjszaki részén, a bajor herczeg pedig a déli részen támadjanak, a sereg e szerint osztatván fel a lothringeni herczegnek lévén 3000 lovassága, 9000 gyalogsága, 12 mozsara, 15000 bombával.

21. Ma korán reggel a császáriak megkezdették ostromárkok készitését vagy 1500 lábnyi távolságban alsó Buda falától, felhasználván e végre régi sánczaikat. Megkezdvén az ó-budai első fürdőnél, folytonos párvonalban maradtak a várossal egész a hegytetőig, a honnan egy csekély varacsal, mint a tervben látható, visszatértek, egész nap és egész éjen át folytatván munkájokat. Némely helyen a föld oly rossz, hogy kénytelenek voltak a felhányást (parapett) fasinákkal és földdel töltött kosarakkal csinálni. Az ellenség folyvást lőtt, de semmi kárt nem okozott nekünk. Ugyan ez nap reggel 8 óra felé portyázó csapataink visszatértek, élelem nélkül, jelentvén, hogy a Fehérvár felé vezető hegyen egy török csapat jelent meg és hogy egy erős lovas csapat fedezése nélkül nem portyászhatnak, minek következtében Pálfy tábornok 12000-re menő lovas sereggel kiparancsoltatott és elindult Fehérvár felé, a törökökkel szembe szállandó. Vagy 10 óra felé egy lengyel, a ki Bécs alatt fogságba esett volt, a bassa lovával, kormánybotjával és két karddal, a várból kiszökött, hirül hozván, hogy megjelenésünk Buda alatt igen meglepte legyen a törököket, hogy a várőrség nincsen fél annyi erejü mint volt 1646-ben, midőn a vár a keresztények által ostromoltatott, akkor 15000 emberből állván, most pedig nem számolván többet 7000-nél, tudnillik 3000 janicsárt, 1000 lovast, 1000 zsidót és vagy 2000-nyi lakost. Hogy a törökök azon hirt vették volt, miszerint a keresztyének Fehérvárat és Egert akarják ostrom alá venni. És ez igaz is volt, csak jun. 10. határoztatván el egy Komáromban tartott hadi tanácsban, Buda ostromának megkisértése.

22. Az ostromárkolás sikerrel folytattatott és az éjszaki kapu ellenében egy üteg állittatott fel. A törökök megölték 8 lovast, kik egy domb mögött voltak az utászoknak kirohanás elleni védelmére felállitva.

23. Hajnalban az üteg fel volt állitva és az ágyúk felszerelve, melyek az alsó város falát épen az éjszaki kapu arányában lődözték. 7 óra tájban reggel egy janicsár szökött ki a várból, és magát megadta, ezt egy álma következtében tette, a múlt éjjel azt álmodván, hogy a keresztyének ezúttal beveendik a várat és az egész őrséget le fogják ölni, mint ezt a múlt évben Újváratt tették, és hogy ő kegyelmet

nyerhet, ha a keresztyénekhez menekül. Ő azt mondja, hogy a várőrség nem megyen többre 6000-nél. — A fellebb említett 6 ágyúból álló üteg oly jól működött, hogy az alsó város falába 15 láb széles rést lőtt, a fal vagy 5 lábnyi vastag levén. Ma 2 török jelent meg a pesti részen és kísérletet tettek átúszni Budára, a mit végre nem hajthatván, visszatértek Eger felé, (a honnan valószinűleg jöttek volt); a várőrség egy része kijött az éjszaki kapun, ez éjjel támadást várván, a rés védelmére hasonlóképen egy csapat érkezett, minek folytán egy osztály gránátos zaklatásokra rendeltetett. Ez egész éjjel mi folytatók ostrom-árkolatainkat minden akadályozás nélkül az ellenség részéről.

24. Hirt vettünk, hogy számos töröknő hajóra ült Budán azon szándokkal, hogy a Dunán le Belgrád felé evezzenek, minek folytán 400 huszár 2 hajón utánok küldetett, kik megszállták a hajót és a nőket elfogták. Ezen nők a bassa családjához tartoztak, ki őket kincseivel együtt Belgrád felé küldötte. A zsákmány 100,000-et *) tett, oda nem számítva a nők és gyermekek árát. Ma egy osztály gránátos parancsot kapott kikémelni a rést, ha vajjon az hozzá férhető-e? kik azt jelentették, hogy igen, a minek következtében az ostrom elrendeltetett, a következő módon, ugyanis: 50 gránátos, egy százados vezérlete alatt verje el az ellenség őreit a mellvédektől, melyeket az ellenség a rés fedezésére hányt fel. Ezek után támogatásukra menjen 50 vadász egy hadnagy vezérlete alatt, ezeket kövesse egy mérnök 100 utászszal, kik a rés túlsó felén megcsinálják a védő erősitéseket (lodgment). Ezeket pedig kövesse 100 vadász egy százados vezérlete alatt az utászok támogatására. Végtére egy őrnagy 300 emberrel képezze az utócsapatot, kik kirohanás esetében szembe szálljanak az ellenséggel. Ezen rendelet végrehajtatott vagy 10 órakor estve, de oly zavarral, hogy ha a törökök megállották volna helyeiket, mindnyájokat elvághatták volna, de ők visszavonúltak a városba és csak 2 emberünket ölték meg és 80-at megsebesitettek. Mi ottan 40 vagy 50 rossz lovat kivéve semmi prédát nem találtunk. A mérnök egy lópatkó formában vetette fel az erősitést, úgy

*) Hogy mi tett 100,000-et, az író nem jelenti ki.

hogy ennek kül szárnya a város részéről védve volt. Mi azt vártuk, hogy a törökök kirohanást fognak ellenünk intézni, de ők oly távol voltak ettől, hogy, mint eljárásokból látszott, alig hitték magokat biztosságban Budán. Az éjszaki váracsnál nagy tüzet gyújtottak, hogy láthassák, ha vajjon mi teszünk-e valami kísérletet *Petard* felől. Ők az éjen át szorgalmatosan lőttek ütegeikből és a falakról, de semmi vagy kevés sikerrel.

25. Az elfoglalt résnek birtokában maradtunk és ott az erősitest elkészitettük, a melybe 100 ember bele fért. E napon mi kosarakból egy védfalat csináltunk, mely a közeledő árkolatokkal, melyeket a fürdő felől előre húztunk, köttetett össze.

26. A védfal megett egy közlekedő vonalt vágtunk, és az ó város falán kivül egy váracsot (Epaulement) csináltunk, a mely a Sz. Pál völgye felé vezető egész oldalt fedezte, hogy ezáltal az ellenséget hátráltassuk ez oldalon valamit megkisérteni, 4 óra tájban délután vagy 200 főből álló török csapat kijött a városból és megkisérté utászainkat háborítani, kiket gróf Augsburg (egy igen bátor férfiu) vagy 100 vadászszal megtámadott, a mire ezek azonnal visszavonúltak, vagy 21 ember veszteséggel. A mi veszteségünk 3 halott és 4 sebesültből állott. Ez éjjel rendelet adatott ki egy, a Sz. Pál völgyébe néző régi fal tornya és a rés előtt készitett váracs közötti közlekedő vonal készitésére. Egy a toronynyal párvonalban emelendő 12 ágyús üteg készitése szinte elrendeltetvén. Vagy 10 óra tájban kosarak és veszszőnyalábok vitettek a toronyhoz az üteg készitésére. A törökök ez éjjel többé mitsem kisértettek meg, kivéve, hogy ágyú és puskákból lődöztek munkásainkra, de minden siker nélkül. Ma lord Montjoy a egy városból kilőtt ágyúgolyó által, mely a kövekről visszapattant, szemén sebet kapott.

27. Az ütegkészitést folytattuk. Délutáni 3 óra tájban 100 vagy 200 főből álló török lovas csapat kirohant a városból Sz. Pál völgyébe és a hegyek felé vágtatott, a bajorok táborába menő poggyászt elfogni szándékozván, de gróf Taff ezredéhez, mely az előcsapatot képezte, tartozó vagy 50 főből álló lovas csapat, mely egy domb mögött volt felállítva, a melynek fedezete alatt a törökök gyorsan elő-

haladtak, megtartván helyét, bevárta a törököket, és midőn ezek egy pisztolylövés távolságra jöttek, a csapat előrohant; és karabinjaikkal közéjök lőtt, vagy 50 törököt megölt és sebesitett, kik azonban ennek daczára is előnyomúltak. De egy vagy 100 főből álló vadász csapat egy haránt megől, mely a régi fal mellől a völgybe vezet, ellenök sietvén, visszavonúltak, ugyanakkor vagy 400 janicsár jött ki a keleti kapún, és visszavonúlásokat biztositandók, az ágyúk alatt vettek állást és megöltek és sebesitettek vagy 16 emberünket.

28. Ez nap a mi sánczolatunk (Lodgment) és a Sz. Pál völgyébe néző fal sarka közötti közlekedési vonal elkészűlt, egy másik vonal pedig a fal sarkától és oldaltól akkép hoszszabbittatott meg, hogy minden a nyugoti kapuból vagy a Sz. Pál-völgyi kapuból jöhető kirohanást szemmel tartson, és oldalba vegyen. Egyéb semmi sem történt, kivéve hogy a törökök nagy mennyiségű kavicsot lőttek utászainkra, és néhányan közölök megsebesittettek.

29. A fenebb emlitett vonal elkészült és parancs adatott, hogy 4 bommavető mozsár állittassék fel még éjtszaka előtt. Délutáni 2 óra tájban egy bajor csapat megkisértett elfogni néhány juhot, melyek a völgyben legeltek, a mire a törökök kirohantak, az önkénytes csapat ezt észre vevén elő ment, és a törökökkel annyira összekelt, hogy a lothringeni herczeg saját őrjeivel személyesen ment segitségökre és visszahozta őket. A bajorok 1 alezredest, 2 hadnagyot, 1 zászlótartót és 20 vagy 30 embert vesztettek. Az önkénytesek ezen tette igen rosszaltatott a tábornokok által, és egyenes parancs adatott, hogy senki önkénytes csatázásba ne bocsátkozzék. Ez éjjel a mi 4 mozsarunk működni kezdett, és tűzbe boritott egy templomot, de mely csakhamar eloltatott. A törökök folytatják ellenünk a kövek lődözését.

30. Négy görög fogoly, kik a juhok őrzésével voltak megbizva, és a Sz. Pál völgyében legeltek, közel találván magokat a bajorokhoz, hozzájok átszaladtak, az egész vagy 800 darabból álló falka juh követvén őket. Ezen emberek semmi tudósitást sem tudtak nekünk adni, csak azt mondották, hogy a törökök erősen dolgoznak a sánczokon. Azt is mondják, hogy a janicsárok közt lázadás volt a bassa ellen. A jani-

csárok tudnillik a múlt napi csatázás alkalmával 2 keresztyént fogtak el, és ezek mindenikeért 50 aranyat követeltek, a bassa pedig csak 10 garast adott nekik fejenként, a mi 18-d sterlinget tesz. Mi folyvást dolgozunk árkolatainkon, és most közép uton vagyunk az ó fal és Buda fala között.

Julius 1. Ütegünk elkészült, és tüzelni kezdettünk a Sz. Pál völgye felé néző kerek torony sarka ellen. Ugyanezen időben a 4 mozsár is használatba vétetvén, oly sikerrel működött, hogy ama toronynak ágyúit leszerelte, ágyúink pedig lerombolták a falat vagy 6 lépés hosszában. Reggeli 10 óra tájban egy török gyermek kiszökött, és mondá, hogy az élelem igen kezd gyérülni és hogy bommáink sok törököt megöltek, és leszerelték a nagy torony ágyúit. Észrevettük, hogy az ellenség munkában van a keleti kapunál, a melyhez egy előnyúló külgátat csináltak és sánczkosarakat hordtak össze, mintha üteget szándékoznának ott késziteni, azt várván, hogy mi ez oldalról fogjuk őket megtámadni.

2. Tizenkét 24 fontosból álló ütegünk szorgalmasan működött Sz. Pál sarok- és az éjszaki kapu legközelebbi tornyai ellen, mindkettőjökben tekintélyes rést csinálván, melyek ámbár hozzáférhetők nem voltak, a tornyokat mégis védelmöktől egészen megfosztották. Több lobgolyó is lövetett be, a czélból, hogy a város lángba boríttassék, de mindeddig nem tudjuk, mi sikerrel. A múlt éjjel 2 hajó vonatott fel a Dunán és bejutott a városba; ezek úgy hiszszük mérnököket és tüzéreket szállitottak be, kik Egerből voltak, ezt okunk van hinni azért, mert ma több bommát kaptunk tőlök mint rendesen, melyek egyike, igen közel ütegünkhöz bele esett sánczainkba és megölt 2 emberünket. Ma este a lothringeni herczeg átment Pestre és parancsot adott, hogy a Dunapartján 2 váracs csináltassék, egy 600 huszárból álló mozgó csapatot szinte ott hagyván, mely az ellenségnek hajó által nyerendő segitségét megakadályozza.

3. Folytattuk viárkainkat és egy török mecsetet befoglaltunk, melytől egy szögletet csinálva, Budával párvonalban visszatértünk egész addig, míg az éjszaki kapu felé vezető út jobbjára jöttünk, a melynél a három vonal találkozik, egy fal és egy mély út fedezvén embereinket. 4 mozsarat szereltünk fel ismét, épen az előbbeniek mellett, melyek

folytonosan tüzeltek a városra. Ágyúink most már nevezetes rést lőttek. Ma egy janicsár szökött meg, ki arról értesített bennünket, hogy a várőrség gyenge, nem állván több mint 2500 janicsárból, 1000 spáhiból, 1000 zsidóból és vagy 3000 férfi, nő és gyermek lakosból, hogy az élelmi szerek igen szűken vannak, hogy bombáink és lobgolyóink sok épületeiket megrongálták, egyike pedig megölt 12 janicsárt, midőn azok őrt váltottak. Hirt vettünk, hogy a brandenburgiak 4 órányi távolságban vannak tőlünk.

4. Elrendeltetett, hogy azon pontról, a hol a három vonal összevág, egy új vonal készíttessék, úgy hogy amazok legszélsőbbikét oldalba vegye, és az ó város, Sz. Pál völgyébe néző falával egyesüljön, a mi ez szerint végrehajtatott, és egy épület, mely képes 200 vagy 300 embert befogadni, gerendavárrá (Blockhaus) alakíttatott. Mögötte és párvonalban azon viárokkal, mely ezen épülettől a fal felé vezetett, egy fedezett hely készíttetett, 4 mozsárból álló üteg számára. A törökök ez éjjel többet lőttek mint rendesen. Mi most csak 50 lépésnyi távolságban vagyunk a réstől, a mely körülmény és a holdvilága késztette az ellenséget, hogy se kő *), sem puskagolyót ne kíméljen, de kevés sikerrel, nekünk nem levén több mint 3 vagy 4 halottunk és 5 vagy 6 sebesültünk. Reggeli 3 óra tájban mi az ellenség, tüzétől már jól fedve, képesek voltunk megtartani állásunkat, ha valami kisérletet mernének ellenünk. Most észrevettük, hogy a törökök egy alsó falgátat csinálnak épen a rés előtt, a miről is a tábornokok értesíttettek, de nem tartották érdemesnek őket ebben megzavarni. 8 óra tájban meghagyatott a tiszteknek és katonáknak, hogy szokott módjok szerint végezzék el a mellvéd-felhányásokat és megtágítsák a viárkokat. Délutáni 3 óra tájban a brandenburgiak a pesti részen megérkeztek, a hova látogatásokra ment a lothringeni herczeg, kik 3 ágyú, puska, több bomma és szurokperecz lövésekkel fogadták ő fenségét. Ő fensége azonnal rendelt számukra helyet, és kijelelte a pontot, a honnan támadásuk lesz intézendő, tudnillik a mi bal oldalunkon, a mi ehhez képest megis történt, ők a város ellen jól védett helyen foglalván állást. Este 8 óra

*) Ez időben az ágyúkból még kőgolyókkal lőttek.

tájban egy altiszt és 10 gránátos küldetett ki a rés felé, hogy megtekintsék, mit csinálnak ott a törökök, kik azt találták, hogy ezek tűzaknát vájnak ellenünk; ennek folytán elrendeltetett, hogy egy ellenakna készíttessék, a második háránttól kezdve, a Sz. Pál völgyébe néző régi falon belül, a török akna irányában, hogy azt átfúrják, vagy ellenben haladjanak elő egész a fal alá, a mi aknánkkal is fordítsák azt a legjobb használatra.

5. Reggeli 8 óra tájban aknászaink vagy 20 lábnyira voltak a föld alatt. A 4 mozsárüteg elkészült s kezd működni nagy mennyiségű követ hányván a városba. A brandenburgiak 2 párvonallal haladtak előre, melyek balfelől a mieinkhez csatolvák, és elvesztettek 1 századost, 2 hadnagyot és 10 közembert, ezenfelül tábornokuk fiát, ki viárkaikban ült és észrevétetvén 2 janicsár által, ezek őt valami nevezetesebb embernek tartván, némi romok által fedezve megközelítették és agyon lőtték. A mi tüzérségünk folyvást működik és esti 9 óra tájban a város éjszak-nyugoti részét felgyújtotta, a tűz egész reggelig nagy volt. Azt hiszik sokan, hogy ez alkalommal majdnem a fél várost égettük le.

6. és 7. Az utóbbi 2 napi működés után, a brandenburgiak viárkaikat a mieinkhez csatolták, most vagy 30 lépésnyi távolságra vagyunk a fal tövétől. A tűzakna elhagyatott és más kettő kezdetett a legszélső ostromárkoktól. Az alsó városbeli ütegünket 2 mozsárral szaporítottuk. Az utolsó 2 napon semmi nevezetes esemény nem adta magát elő, kivéve hogy egy török bomma beleesett a tizenkét 24 fontos ágyúütegbe, fellobbantott egy hordó puskaport és megölt 2 tüzért és 4 hajóslegényt, de ezt visszafizettük nekik, tűzbe borítván városukat több helyen és (mint egy szökevény beszéllé) bommáink és lobgolyóink megölvén vagy 500-at az ellenség embereiből. A törökök leszerelvén a bajorok ütegét, az az utolsó 24 órában nem működött.

8. Látván hogy a svábhegyi üteg nem működik a várt sikerrel, és észrevétetvén, hogy az ágyúk nem lőnek be a városba, elrendeltetett, hogy 5 ágyú, a spanyol főtüzér találmánya, állíttassék e hegyre és amazok vétessenek el, a mi végre is hajtatott. Ezek a résbe és a 2 fal közé lőttek, igen

boszantván a törököket, a város a hegy felé nyitva lévén. Ezen egész éjjel nagyon esett az eső.

9. Négy óra felé reggel a törökök fellobbantották tüzaknájokat, mely a miénket elrekesztette, a melyben 7 aknász volt, a fellobbanás után nagy számmal kirohantak; vagy 400 a császáriak és a brandenburgiak közé törvén, ez utóbbiak hátráltak, mielőtt mi a riadót hallottuk volna, és így mi jártunk legrosszabbúl, elvesztvén ezen viadalban több mint 150 embert, 1 alezredest és több más tisztet. A törökök visszavonúltak, a nélkül hogy munkálatinkon kárt tettek volna, 10 ember veszteséggel, kiknek fejei a rés teteire felszúrattak. Azt várván, hogy egy új kirohanást fognak tenni, mindenki készen állt fogadásukra, és minden úgy volt elrendezve, hogy visszavonulásuk elvágassék. Ez éjjel a spanyol mozsarak felállíttattak valamivel hátrább a Sz. Pál völgyébe néző ütegünk baljában. Hidunk egy szélvész által letöretett.

10. Hírt vettünk, hogy 600 török elhagyta Egert és 4 magyar mérföldnyire van tőlünk, minek folytán a lothringeni herczeg Comincrcy tábornoknak meghagyta, hogy 3500 lovassal az ellenség felé indúljon és portyázó csapatainkat fedezze. Pest oldalára szinte 1000 gyalog és 500 lovas állíttatott a híd fedezésére, kik most a hídfőnél táboroznak. A mieink és brandenburgiak viárkai a czélhoz értek és bal felől csatlakoztak, a brandenburgiak egy hat 24 fontosból és bal felől egy három 24 fontosból álló agyúüteget állítottak viárkaikba, melyek most kereszttüzet tartanak fen a karózatra.

11. A törökök és tatárok Eger felé visszavonúltak a mi előnyomulásunk folytán. A spanyol főtüzér több bommát vetett mozsáraiból, melyek rendkivül magasra lőttek. Azt vettük észre, hogy az ő mozsaraiból vetett bommák ritkán pattannak szét, a mi annak tulajdoníttatik, hogy igen mélyen vájván magokat a földbe, ez eloltja kanóczukat. Futóárkaink és 2 tüzaknánk vájása most készen van, a középtorony alatti akna 8 láb mélységre van a fal alatt és 24 óra alatt készen lesz a töltésre. A brandenburgiak elkészítették a 22 kisebb ágyúból álló ütegöket, mely tüzes vasgolyók lövésére van szánva; ez valamivel balra áll a mi 24 fontos ágyúteleptünk mögött, ma már egész nap működött, de még semmi sikerét

nem látjuk. Ugyanezek szinte egy taraczk-üteget is állítottak, saját ütegök baljában, de közelebb az alsó város falához. Ezen taraczkok az ágyúkhoz némileg hasonló szekerekre vannak téve és mozsáralakúak, de üregök sokkal hoszszabb, és erősebbek az ágyúcsap körül, mint agya és szájlyuka körül; gyúanyaggal töltött bommát lőnek belőlök, a minek én úgy hiszem jó sikere lehet.

12. Ma korán reggel egy új tüzaknál vetett fel az ellenség, a mely szinte elrekesztette a mienket, felvetette egy részét a közép toronynak és azt nagyon megrendítette. Mi most megkezdettünk egyet a mosea felé épen bal oldalán ugyanazon toronynak és egy másikat jobbról Sz. Pál völgye felé. Én azt hiszem, hogy a mi gátaink nem elég mélyek, és hogy a törökök ellenaknái nagy előnynyel bírnak, a mennyiben mindig alól vannak, és az bizonyos hogy alól voltak, különben saját falukat gyengítették és számunkra útat nyitottak volna.

13. Ma reggel 2 mérnök és 2 tiszt küldettek ki, hogy a rést megszemléljék, kik azt jelentvén, hogy az hozzáférhető, ő fensége a lothringeni herczeg elhatározta, hogy az tartható állapotba tétessék, a mihez képest minden elrendeltetett. Az ágyúk és mozsarak egész nap igen élénken tüzeltek, hogy a rés tetején levő tinnyéket letörjék; a roham este 8 órára határoztatott, a következő módon, ugyanis 1 százados 50 gránátossal szállja meg a jobb oldali tornyot, 1 százados és 50 gránátos pedig a bal oldaloni középtornyot, minden csapatot kövessen egy-egy százados 50 lövészszel, ezután 2 mérnök, 1 almérnök és 1 utásztiszt 100 utásztól követve, ezek a rés jobb és bal oldalára menjenek, és 2 védsánczot csináljanak. Ezeket támogatandó, követte 2 alezredes 500 emberrel és ugyan annyi állott készen fegyverben emezek támogatására. Jelül az ágyúk egymásutánni sebes elsütése tüzetvén ki, a mi midőn megtörtént, a gránátosok felrohantak, de a törökök értesülve levén szándékunkról, éles puska- és gránáttüzzel és véghetetlen mennyiségü kővel fogadtak bennünket. Ezen viadalban részt vettek az angol önkénytesek is, kisérve a spanyoloktól és néhány francziától: azok kik balra mentek, rövid vita után egy aknalob következtében viszszaverettek. A mérnökök és árkászok a helyett, hogy jobbra

és balra oszlottak volna, a rés közepén megállottak, nem levén sem sánczzsákjaik, kosáraik, vagy hordóik, és alig több mint 40 vesszőkévéjök a védsáncz csinálására, és ezen zavarban ott maradtak 3 vagy 400-an háromnegyed óra hosszáig, a nélkül hogy a tinnyézetet elérhették volna. Egy ízben a törökök, úgy látszik hátráltak, de látván hogy mi nem megyünk előre, visszatértek és még erélyesebben reánk rohantak, nem kímélve sem puskagolyót, gránátot, dárdát, nyilat és követ, melyek jégesőként húllottak, és több emberünket megöltek, mint bármi más. Végre hátráltunk, a mit a törökök látván, azon kapunál, a hol a brandenburgiak voltak elsánczolva, kirohantak, de ezek oly jól fogadták őket, hogy csak hammar 18 ember veszteséggel visszavonúltak, ezek fejei a brandenburgiak legmagasabb sánczaikra tűzettek ki. Hogy mi mennyi embert vesztettünk, még nincs tudva: az angolok közől megölettek Rupert kapitány, Wiseman és Moore urak és Talbott kapitány. Forbes ezredes, St. George, Belassize kapitányok és lord Savile puskagolyó által sebesültek, több mások kövek által sérülvén meg.

14. Miután halottainkat elhordattuk, a halottak és sebesültek lajstroma beadatott a lothringeni herczeg ő fenségének, úgymint 1000 közember, a tiszteken kivül, 50 önkénytes, kik többnyire mind nemesemberek. A nap többi része a halottak temetésével töltetett. A török zászló a rés tetején lobogott.

15. Parancs adatott, hogy a rés közelében az ostromárkok megtágíttassanak, a tapasztalás mutatván, hogy azok igen szűkek voltak a rohamnál, és sok zavart okoztak. Ma, Hamet basának, a budai basához küldött levelei elfogattak, melyekben őt bátorságra bíztatja és biztosítja, hogy el fog jőni felmentésére. Délutáni 4 óra tájban hallottuk a törököket aknászni épen a mi moseaból menő bal aknatornáczunk jobbján, minek folytán mi jobbról egy új aknát kezdettünk meg azon szándokkal, hogy nekik útjokat álljuk, ha velünk egy mélységben lennének, a másikat is folytatván. A brandenburgiak oly élénken tüzeltek a gömbölyű torony bal oldalára, hogy az egészen le van rombolva.

16. A Sz. Pál völgyébe néző alsóbb torony falát kilyukasztottuk, és egy harmadik bástyaszöget csináltunk, úgy

szinte egy spanyol ágyúkból álló üteget emeltünk azon részen, mely a gombölyü toronyra néz, mely oly jól és oly jó sikerrel müködött, hogy a völgybe néző védbástyát lerontotta, a mely sokat boszantotta volt embereinket, kik az ellengátláson s közlekedési vonalunkban dolgoznak; melyeket mi az említett völgyben csinálunk, hogy a város túlsó részén a bajorokkal egyesüljünk, kik most a rés tetején elsánczolva állanak, melyhez 2 aknalob kedvező hatása által jutottak, a mely merénynél csak 12 embert vesztettek.

17. E napon korán reggel ismét egy mozsár ágyútelep emeltetett az alsó városban. Ezen üteg századosa egy kis ember, ki ezelőtt egy ágyú töltése alkalmával, mely nem jól volt kitörülve, mindkét kezét elvesztette, és ki bomma és más mütöltés lövésnél értelmes embernek tartatik, többi között arról ismeretes, hogy 14 vagy 15 kézgránátot tud egyszerre egy mozsárból kilőni. Ma egy török szökött hozzánk, ki azt mondja, hogy az utolsó rohamnál a törökök több mint 500 embert vesztettek; azt is mondja, hogy bástyaboltjaik nem állják ki a spanyol bommák erejét, melyek egyike áttörvén egy bolthajtáson, megölt és megsebesített 80 férfit, nőt s gyermeket. A törökökkeli közel csata most közbeszéd tárgya köztünk, kik sebesen közelítenek felénk. Lovas táborunk Pest részén, vagy 6000 főből áll, kik a hid biztosítására és az ellenséghez hajón szállítható segítség megakadályozására vannak ott felállítva. Ez éjjel a bajorok egy tüzaknát lobbantottak fel, és elfoglalták azon alsó falgát melyet az ellenség a körmü tövében csinált volt.

18. A bajorok ma korán reggel előnyomúltak a rés tövéhez, egy alezredes és 30 vagy 40 ember veszteséggel. A lothringeni herczeg hírt kapott, hogy a törökök a Duna ezen (jobb) oldalán közelgetnek, minek folytán az őrök megkettőztettek, de a hír hamisnak bizonyúlt. Más nap a lovasság parancsot kapott azon úton előhaladni, melyen az ellenség váratott, hír szerint a nagy vezér 40,00 emberből álló sereggel indulóban van ellenünk. Ezen napon Kerr egy skott úr elesett a sánczokban.

20. és 21. Ütegeinket több ágyúval szaporítottuk, és folytonosan tüzeltünk belülök a gömbölyü torony két oldala ellen, a mely annyira gátolt bennünket az utolsó roham alkalmával.

22. Virradóra a törökök a bajorok oldalán oly erélylyel kirohantak, hogy egészen kiverték őket sánczaikból, egy szász ezredest, a tüzérezredest s több mint 150 embert megöltek, beszegeztek egy ágyúüteget és két mozsarat, és felforgatván sánczkosaraikat, minden nevezetes veszteség nélkül bevonúltak. Vagy egy órával ezután az ellenség főlőportára, mely a Pest felé néző vár közelében állott, felrobbant. A Duna itt vagy 500 lépés széles, és túl rajta igen nagy kövek hullottak. Ezen esemény lerontotta nagy részét a falnak. A lothringeni herczeg több tábornok kiséretében átment Pestre megszemlélendő az okozott kárt, mely olyan nagynak mutatkozott, hogy sokan azon véleményen voltak, miszerint mi azonnal megrohanjuk e helyen a várost, de erre nézve több nehézség adja magát elő, úgymint, ily távolságban nem vagyunk képesek kivenni, ha vajjon a rés hozzáférhető-e vagy sem, és embereink e részen igen ki lennének az ellenség ágyúinak téve. Ez éjjel egy szökevény jött hozzánk a városból, ez jelenti, hogy a lőportár fellobbanása által az ellenség több mint 1500 embert vesztett.

23. Ma a lothringeni herczeg egy levelet küldött be a budai parancsnokhoz, mely egy lándzsa végén nyujtatott át; mihelyt ezen levél megolvastatott, a törökök azonnal egy fehér lobogót tüztek ki a rés felett, minek folytán a hadseregben azon hír futamodott, hogy megadják magokat; mindkét részről 2 óra hosszáig tartó fegyverszünet volt, ez alatt többen embereink közül társalkodtak a törökökkel a résben. Ez idő lefolyván, a törökök azt kivánták, hogy 4 ember jöjön előre a fehérvári kapu felé, melyből 4 lovas jött ki, kiknek egyike átnyújtotta a vezér válaszát, bársonyba burkolva. Elváláskor egy török a tolmácsnak egy hímzett zsebkendőt ajándékozott. A levélben, melyet ő fensége beküldött, az állott, miszerint ő nem hiszi, hogy ők soká legyenek képesek ellentállani, hogy ő készen van a közrohamra, a melyben, ha győz, ők valamennyien leöletnek férfi, nő és gyermek, mint Érsekújvárott történt, és hogy kegyeletből, ne hogy ily sok vér ontassék, ő jókor tudósítja őket, hogy idejők legyen saját mentségükről gondoskodni. E levélre a törökök 3 sorban válaszoltak, mondván, hogy ők hiszik, miszerint ő fensége igazolni fogja őket, hogy eddig férfiasan

viselték magokat, hogy ők elvannak határozva, továbbá is így cselekedni, hogy az isten bünteti a hiu kérkedőket.

24. A mai nap általános rohamra volt kitüzve, de a hadi tanács meg levén oszolva, és a bajorok nem levén készen, az elhalasztatott. Ma vagy 2000 hajdú (azaz gyalog) és huszár érkezett, kik gróf Taff osztálya felett a Duna felől ütöttek tábort.

25. Azon körfok, melyet a bajorok tövében összelődöztek, ma korán reggel lerogyott, és járható útat nyitott a városba vagyis várba. Délután a törökök egy aknát lobbantottak fel, a Sz. Pál völgyére néző körfok tövében, és vagy 50 emberrel kirohantak ez oldalon, a minek folytán a mi embereink elhagyván sánczaikat, őket bátran visszanyomták. Ez idő alatt ők balfelől egy másik kirohanást tettek sokkal nagyobb számban, rárohanván a brandenburgiakra, kik közül többeket darabokra vágtak, de ezek azonnal összeszedvén magokat, erélyesen visszaverték őket egyenlő veszteséggel. Egy másik csapat pedig a hajdúkat támadta meg, kik közel a folyóhoz az ó-város falai alatt táboroztak, és majd a törökök üzték a hajdúkat alla alla felkiáltások között, majd pedig emezek összeszedvén magokat üzték a törököket hida hida felkiáltásokkal, és néha annyira összevegyültek, hogy alig lehetett őket egymástól megkülönböztetni; a csatázás így folyt vagy 2 óra hosszáig körülbelül 100 ember veszteséggel mindenik részről, Arty alezredes egy puskalövést kapott lábába.

26. Hírt vettünk az ellenség közeledéséről és arról, hogy ez 15000 embert előre küldött, hogy ezek bennünket szemmel tartsanak, és kisértsék meg ha lehet, a várba segítséget beküldeni. Aknáink nem sikerülvén, elhatároztatott, hogy a rés tetején levő czölöpzet műtűzzel égetessék le, azon szándékkal, hogy más nap rohamot intézzünk ellene. A szél kedvezvén a bajoroknak, ezek tövig leégették a tinnyéket, de a lothringeni részen a tüz nem fogott, és inkáb magunkat bosszantott, a mennyiben a tüz és füst felénk fuvatott.

27. A lothringeni herczeg közrohamra határozván magát, élénk tüzelést rendelt a tinnyék ellen, melynek igen jó hatása volt. Vagy 4 órakor délután jel adatott a svábhegyi ágyúkból. A császáriak elől menvén, a közép falat és nagy

tornyot rohanták meg jobbról, a hol két izben visszaverettek, mielőtt a rés tetején levő tinnyézetet elérhették volna; a brandenburgiak és a hajdúk ugyanazon időben megrohanták balfelől a tornyot, lassú de szilárd lépéssel menvén előre, és zászlóaljakban megmászván a rést, a tinnyézet tetején megtelepedtek; mit látván a császáriak harmadszor is felmentek a tinnyézetre, melyen sokan közülök át is mentek, és megerősitvén magokat a torony jobbján, a tinnyézetre őrséget állitottak, de alig állapodtak meg, midőn egy tüzakna felrepitette a körmü egész fölezetét az emberekkel együtt, de ez el nem ijesztett bennünket, egy másik zászlóalj szállotta meg a helyet, kik ugyanazon sorsban részesültek mint az előbbiek, egy alsóbb tüzakna fellobbanása által. Ezeket egy harmadik zászlóalj követte, és az is visszaveretett egy nagy tüzakna felrepitése által, mindazonáltal ezen pont ismét viszszafoglaltatott, és kitünő vitézséggel megtartatott a császáriak által. A lothringeni herczeg ez egész idő alatt a rés tövében állván bátoritotta katonáit. A bajorok szinte megszállván egy körfokát, bementek egy várudvarba, a hol egy 9 ágyúból és 4 mozsárból álló ágyútelep volt. Egy szász százados volt, a ki első bement egy szük nyilásnál, de azt találván, hogy a hely igen ki van téve a vár oldalról, beszegezte az ágyúkat s mozsarakat és visszavonúlt a rés- sánczolatba.

28. A rés tetején levő sánczolatunk most jobban volt biztositva, egy geréb készitetvén fövényzsákokból embereink fedezésére, a rés leómlott fala is járhatóbbá tétetett, hogy a jövet és menet könnyebbé váljék, a tüz is, melyet a törökök a tinnyézet elhagyásakor élesztettek, eloltatott, a mely bennünket nem kevéssé bosszantott. Az aknászok a második fal alatt dolgoztak.

29. Mi három aknát lobbantottunk fel, de kevés sikerrel, csak hogy segitették betölteni az árkot, mely sánczolatunk és a második fal között volt. A törökök egy magas toronyba 2 ágyút állitottak, a mely minden müveink felett állván, sok emberünket megölték, miért is 3 ágyú nekik szegeztetett, melyek oly jól irányoztattak, hogy csakhamar leszerelték az ágyúkat, és csak nem lerombolták a tornyot is. Ma készitetett el egy állvány is a rés tetején egy ágyútelep számára, és 2 új akna kezdetett meg.

30. Az árok betöltésére fövényzsák és hordókészület rendeltetett meg. Ma este a lothringeni herczeg a bajor herczeg hozzájárulásával, ismét egy feladásra szólítást küldött be a városba, gróf Lomberg által, kinek a törökök azt mondották, hogy másnap fog válasz küldetni, ma már késő levén. A magyar parasztoktól hallottuk, hogy a nagyvezér folyó hó 28-ánvolt az északi hidon átkelendő, és hogy 6000 embere előre ment, kiket ők 18 magyar mérföldnyire hagytak hátra. Három ágyú szereltetett fel új sánczolatunkon, melyek már tüzelni is kezdenek.

31. Kilencz óra tájban reggel a törökök megküldötték a választ a tábornok levelére, tudatván vele, hogy a város az isten kezében van, és hogy ők azt fel nem adhatják, de havalamely más hely adatnék nekik helyette, készek eziránt alkudozásba bocsátkozni; de erre a tábornok azt felelte, hogy ő császári felsége parancsa az, hogy azonnal adják fel a várost, vagy soha többé ne várjanak alkudozási feltétel ajánlatokat. Ennekutána a lothringeni herczeg 2 akna fellobbanását elrendelte, melyek a második fal alatt készen voltak; ezek közül a jobbfelüli igen megrongálta a falat, de csak kevés vagy semmi rést csinált rajta, hanem a mi új ütegünket a rés tetején megkárosította. Este az ellenség 2 követet küldött a bajor herczeghez, minek következtében ő fensége 2 kezest küldött be, és a tüzelés vagy 2 óra hosszáig megszüntetett. A basa megajánlotta a város feladását azon feltétel alatt, hogy mi békét kössünk, a minek megkötésére ő felhatalmazással bír, előterjesztvén a hasznot, mely ez által a császárra fogna háromolni. Erre a bajor herczeg válaszúl adá, hogy ő megtesz nekik minden szolgálatot a mit tehet, de ő nincsen megbízva békét kötni; ezután a törökök visszatértek, és mi megújítottuk a tüzelést. Ma gróf Starenberg kezébe és nyakába lövést kapott, a mint a fövényzsákokon átnézett a rés tetején.

Augusztus 1. A sánczolati üteg 2 ágyúval szaporíttatott, és mozsaraink közelebb hozattak a mondott sánczolat tövéhez; több fövényzsák és hordó elkészült az árok betöltésére. Azon lovas csapataink, melyek Fehérvár és az északi híd felé küldettek, visszatértek, hírt hozván a törökök közeledéséről.

2. Mi az árok betöltését folytattuk, és a mérnököknek parancs adatott, hogy a körülsánczolás vonalait kijeleljék, a mi meglevén, az ezredek fogják a sánczokat elkészíteni, a tisztek lelkesítvén az embereket és felügyelvén a munkára, a mérnökök pedig megszemlélvén azt néha-néha, nehogy valami hiba történjék. Az előnyomúló ellenség most a közbeszéd tárgya.

3. Ma korán reggel minden készen volt a közrohamra, mely a bajorokrészén kezdetett, kik rövid idő múlva visszavonúltak, azt találván, hogy a törökök jól el vannak sorompolva, és elkészülve fogadásukra, kik amúgy is sehogy sem voltak valók ezen vállalatra, és vagy 50 ember veszteséggel visszavonúltak sánczolatukba. Ugyanazon időben egy akna lóbbantatott fel a lothringeni részen, a mi azonban csak megrendítette a második falat, és néhány követ sodrott Sz. Pál völgyébe. Ezen akna rosz sikere megváltoztatta a lothringeni herczeg szándékát a rohamra nézve, ki ezt most el akarta halasztani, de a bajor herczegtől üzenet érkezvén, hogy ők már megkezdették és nem hátrálhatnának, ő fensége parancsot adott egy vasas csapatnak, hogy odahagyván lovaikat, menjenek át az árkon, a mit ők bátran véghez vittek, egy csapat gyalogság kiséretében, összesen vagy 300-an. A lejárás és felmenet igen nehéz volt, a mi a törököknek időt engedett őket keményen fogadni. A lothringeni herczeg látván, hogy ezen merény nem sikerülhet a nélkül, hogy új emberekkeli támogatásra lenne szükség, és restelvén oly sok embert ily nyílt és tág árokban, a kövek, gránátok, nyilak, golyók és tüzcsőtéknek kitenni, és egyszersmind hírül vevén, hogy a bajorok visszavonúltak, ő fensége visszavonúlást parancsolt, de embereinknek fele sem tért vissza. Mi vesztettünk ezen viadalban 2 alezredest és 2 őrnagyot, Megret tábornokj egy nyílsebet kapott lábába, mylord Mondjoy pedig egy puskalövést képébe.

4. Mi sánczolatunkat a Sz. Pál völgyébe néző toronyhoz mozdítottuk elő, és folytattuk körülsánczolataink vonalát.

5. Hírül vettük, hogy a nagyvezér nem ment át az északi hídon, és az volt az általános vélemény, hogy ő alig is fogja elhagyni ezen pontot, attól tartván, hogy netán Schultz tábornok a horvátországi parancsnok azt megtá-

madja és elégesse, a mint ennekelőtte Leslie tábornok tette volt. Tudósitást vettünk továbbá, hogy 6000 török útban van ellenünk, azon szándékkal, hogy megkisértsék segitséget vetni a városba. Este a bajorok felfedeztek egy török aknatornáczot, a melyet el is foglaltak.

6. Ma reggel egy huszárcsapat 5 török foglyot hozott be, kik azt mondták, hogy a Seraskier vagy 20,000 emberrel Fehérvárott áll, és hogy mostanig a nagyvezér már bizonyosan átjött az észéki hidon, ennél sokkal nagyobb erővel. Ezen hir folytán nagy szorgalommal dolgoztunk elsánczolásainkon, úgy hogy az egész sereg rajtok belül táborozhasson.

7. Folytattuk sánczainkon a munkát, és sürgettük aknászainkat a második fal alatti vájásaikban, hogy felrepithessük a czölöpzetet, mely naponként erősebbnek látszott. A tegnap vett hir ma megerősitetett.

8. Ma korán reggel néhány török és tatár megjelent a hegyeken, meglepvén és elvágván vagy 100 huszárból álló előörsünket, a mire mi riadót fuvattunk elfogadásukra. Ők vagy 2 óra hosszáig ott maradtak, csatázván a magyarokkal, azután visszavonúltak, és mi visszatértünk táborunkba. Ma a város felett levő hidunkat szétszedettük, a táborunktóli távolsága miatt, egy másikat épitettünk a városon alúl, a bajorok tábora mellett.

9. E nap korán reggel sánczainkban nagy lövésekhez hasonló pattanást hallottunk. Egyelőre azt hittük, hogy a törökök kirohantak; és miután egy ideig tartott a pattanás, a lothringeni herczeg a hely szinére sietett, a hol ő fensége megtudta, hogy egy török bomma esett egy vagy 4000 darabból álló kézgránát rakásba, melyek elsülvén okozták a pattogást, megöltek 2 embert és csekély sebet ejtettek gróf Archinton, a ki akkoron napi parancsnok volt a sánczokban. Dél felé a törökök ismét megjelentek azon hegyen, hol az előtt való nap voltak.

10. Kevés figyelemreméltó dolog történt.

11. Aknászaink jelentvén ő fenségének, hogy a második fal alatti 3 tüzaknájok készen van, ő parancsot adott, hogy más nap reggelre minden készen legyen a közrohamra.

12. Virradóra minden jó rendben volt, és a tüzaknák fellobbantattak, melyeknek mint az előbbieknek nem volt

egyéb hatása, mint hogy saját embereinket ölték meg, a mi a lothringeni herczegnek igen nem tetszett, ki fenhangon mondá, hogy az szerencse, hogy a nyilt csaták nem aknászoktól függnek, és a katonákat, kik a sánczokba voltak, táborukba visszaparancsolta. Ő fensége más nap reggel a török tábort szándékozván megtámadni, az egész hadsereg elindittatott 8 órakor este, úgy hogy a völgyön átkelvén, elérje azon hegytetőt, (mely köztünk és az ellenség között volt) melyen a törökök táboroztak, s őket virradóra megtámadja; de midőn már készen állottunk az elindúlásra, azon hirt vettük, hogy a nagyvezér megérkezett, egyszersmind észrevettük, hogy táboruk előnyomúl, és hogy tüzeket raknak azon hegyoldalon, melyet mi elfoglalni czéloztunk, minek folytán mi visszarendeltettünk sátorainbba.

13. Reggeli 8 órakor a török sereg a mondott hegyről le kezdett jőni, mintha táborunk megtámadását czélozná. A lothringeni herczeg észrevevén, hogy egy török csapat a mi jobbunkra tart, mintha azon hegyet czélozná elérni, mely sánczaink nagy részét, és akkori állásunkban seregünk jobb szárnyát uralgá; tartván ettől a lothringeni herczeg, a sereget a sánczokból kirendelte, és jobb szárnyát a mondott hegynek egész tetejére kinyújtotta, úgy hogy ez a többi sereggel egyenes arczvonalt képezett, és mi ezen állásban maradtunk, míg az ellenség folyvást, de igen lassan nyomúlt elő. A bal szárny a bajor herczeg vezérlete alatt sánczaiban állott, melyek a Dunáig terjedtek, az egész vonal jól el levén látva ágyúkkal és mozsarakkal, melyek föld alatt voltak vagy 50 lépésnyire a vonaltól. Ezen sánczvonal tökéletes, a Dunától a sík téren keresztül egyenes vonalban terjedvén egy meredek hegyre, mely ez időben a brandenburgiak és más segédcsapatok által volt elfoglalva. Jobb szárnyunk, mely az említett hegytetőig terjedt, régi császári ezredekből áll, kik általánosan úgy voltak elrendezve, hogy 1 lovasszázad és 2 zászlóalj váltották fel egymást, a mely rend a táborozásnál is megtartatott, a mint Budának ide mellékelt tervéből látható. A zászlóaljak ámbár ez időben szám szerint igen gyengék voltak, mégis hogy sokat mutassanak, nagy helyet foglaltak el.

14. Reggeli 5 óra tájban észrevettük, hogy az ellenség

ismét lenyomúl a síkra, balszárnyán levén 3 vagy 4 erős osztály, mely elválva tőle a völgy hosszában indúlt, úgy hogy azon hegyek mögé jöhessenek, melyek a mi jobbunkon voltak, azon szándékkal, hogy azokat elfoglalván, a mi jobb szárnyunkat oldalban és hátúlról támadhassák meg, és segítséget vethessenek a városba; de a lothringeni herczeg észrevevén szándékukat, 7 ezred lovasságot és néhány magyar csapatot Dunewalt, Taffe és Pálfy tábornokok vezérlete alatt, rendelt fel a hegytetőre, szembe az ellenséggel; alig értünk mi fel a hegytetőre, azonnal a törökök bal oldalunkon mutatkoztak, még mindig felénk nyomúlván, egy mély völgy levén köztünk; kis idő múlva jobb oldalunkon, a hol a völgy végződik, új ellenséges csapatok jelentek meg; az ő derék hadok azonban még nem érkezvén meg, vagy 1 óra hosszát magyarokkali csatározásban töltöttek, midőn rögtön a hegyek fedve voltak az ellenséggel, kik azonnal 8 ágyútöltéssel köszöntöttek meg bennünket, és rettenetes lármával igen dühösen rohantak a magyarokra, kik azonnal engedtek, a mire gróf Taff stb. előnyomúlt, Fitz-James úr és az angol önkénytesek az első rendben foglalván helyet. Ezen támadás oly vitézül volt intézve, hogy az ellenség azt ki nem állhatta, hanem azonnal oly sebesen a mint jött volt, elszaladt; mi vagy egy mértföldnyire *) üldöztük; az út oly rosz volt a gyalogságra nézve, hogy a janicsárok nagyobb része elvágatott, a többiek bokrokon és mély árkokon keresztül azon lapály felé szaladtak, mely a völgybe vezet, a hol erős tartalékseregük volt; minek folytán mi megállottunk, bevárván osztályunknak azon részét, mely nagy kerületet csinált azok üldözésében, kik a mi táborunk közt fekvő síkra futottak. Innen mi azután szemmel tartottuk a török sereg többi részét, kik mint juhok voltak szétszórva. Midőn az említett 7 ezred megverte a törököket a hegyen, ő fensége azonnal előmozdította jobb szárnyát, a hegyről a sík felé. A brandenburgiak és a segédcsapatok elhagyván sánczvonalaikat, jó

---

*) Az eredeti azt mondja, hogy egy liga távolságra üldözték, de ez nem valószínű, hogy a szerző egy franczia ligát értett volna, a mi vagy $^{3}/_{5}$ részét tenné a magyar mérföldnek; sokkal valószínűbb, hogy ő német vagy magyar mérföldet akart mondani.

rendben az ellenség ellen indúltak, mielőtt a bajorok, (kik a bal szárnyat képezték) a lapály feléig haladtak volna. A török jobb szárny most az ő halomtetőire vonúlt vissza, mely igen nehezen volt hozzáférhető; és ott hagyván egy osztályt, a többit a bal szárnyra küldötték, mely most keményen nyomatott Taffe és Dunewalt által, kiknek állása a lothringeni herczeg mozdulatával nyugtalanította a törököket, ezek nem mozdulván hegyeikről, mi az érintett rendben maradtunk, boszantván őket a mennyire lehetett síkágyúinkkal; ugyanakkor egy török csapat igen élénken támadta meg jobb szárnyunk bal oldalát, ahol egy magyar csapat állott, kik csakhamar engedtek; és ha Taffe tábornok 2 vagy 3 század dragonyossal segítségükre nem jő (az ellenség már is áttörvén vonalunkon), valószínű hogy az ellenségnek sikerült volna segélyt juttatni a városba. Kevéssel ezután egy csapat elvált az ellenség bal oldalától, és a mi jobb szárnyunk jobb oldalának tartott; gróf Taffe ezt észrevevén, nagy lélekjelenléttel azonnal parancsot adott vagy 4 század könnyű lovasságnak, hogy azon hegy tövét elfoglalják, a melyet a törökök elfoglalni szándékoztak, hogy innen a városba juthassanak. Gróf Taffe ezen parancsa oly készséggel hajtatott végre, hogy alig sikerült több mint 20 vagy 30 töröknek a hegyre érni, a kik darabokra vágattak. Tábornokunk most kétkedni látszott az eljárásról, melyet kövessen, ha vajjon megtámadja-e az ellenséget a hegyen, és így tökéletes győzedelmet nyerjen, vagy visszavezetve a sereget sánczvonalainkba, folytassa az ostromot. De a törökök hátrálni látszatván, és tekintetbe vévén, hogy mily nehéz és mily fárasztó a már amúgy is sokat szenvedett lovasságnak, a felmenet, és mily gyenge, mily könnyen áttörhető volt szárnya, az oly dühhel támadó ellenség által, kinek fő czélja volt az előtte levő várost megmenteni, és ki meg fogott volna elégedni, ha az egész hadsereg árán is képes lett volna azt megtartani, tanácsosabbnak tartotta visszatérni sánczainkba, és folytatni az ostromot. A ma reggeli ütközetben a törökök vesztettek vagy 3000 a legjobb janicsárjaikból, mind válogatott emberek levén, kiknek feladása volt áttörni vonalunkon, és bejutni a városba, ama váratlan és nehéz úton. Mi több mint 500 foglyot csináltunk, 58 zászlót és 8 ágyút elvettünk. A

basa, ki vezérlette őket, megöletett, és a janicsár aga megsebesittetett. Fitz-James úr ezen egész ütközetben gróf Taffe mellett volt, igen vitézül viselvén magát. Az istennek úgy tetszett, hogy sem neki, sem semmi más angol önkénytesnek baja nem történt.

15. Ma reggel a nagyvezér felszedte sátorát,és Fehérvár felé hátrált, megfojtatván azon basát, ki megveretésük hirét hozta neki, mondván, hogy ők mint oroszlányok támadtak, de ördögök által fogadtattak, a mire a nagyvezér szemébe köpött, és kivégeztetni rendelte.

16. A tegnap elfoglalt török lobogók, ma korán reggel a mi résünk tetejére tüzettek ki, melyek kitüzése alkalmával az ellenség hevesen tüzelt ellenök, és több emberünket megölte. Ez éjjel ő fensége parancsot adott, hogy Gábor atya égővegyitéke alkalmaztassék a czölöpök elégetésére, mely többeket el is égetett, de a törökök kimondhatatlan szorgalommal még reggel előtt újakat tettek helyükbe.

17. Kisérletet tettünk egy új, a török sánczokhoz közelebb álló müvet elfoglalni, de veszteséggel visszaverettünk.

18. és 19. Egy új ágyúütegen dolgoztunk az elsánczolati vonalunkban, hogy vele a Sz. Pál völgyébe néző 2 gömbölyü torony védelmét leronthassuk, és ágyúit leszerelhessük, melyek nagy alkalmatlanságunkra voltak a Duna átkelésénél.

20. Virradóra épen midőn előőrseink visszatértek, egy 3000 vagy 4000 tatár és janicsárból álló lovascsapat jelent meg Sz. Pál völgyében közel sánczvonalunkhoz, a mire azonnal riadó fuvatott, de mielőtt a mieink lóra ülhettek volna, vagy 150-en az ellenséges csapatból útat törtek magoknak a városba; a mi rendes vagy 500 főre menő őreink feltartották a többit, mig mások jöttek segitségükre, a midőn 200 ember veszteséggel visszaverettek, ide nem számitva több foglyokat; ezektől hallottuk, hogy azon csapatban 2000 janicsár volt, kiknek a nagyvezér élethosszáig naponként 20 aspernt igért fejenként, ha a városba juthatnának.

21. Parancs adatott, hogy az alsó városbeli rés és minden más erre vezető út eltinnyéztessék, és 500 felül álló őrség helyeztetett a vizi oldalon levő gömbölyü toronyba. A nyolcz 24-fontosból álló ütegünk szinte ma kezdett a Sz. Pál

völgyébe néző gömbölyű torony ellen működni, melynek ellenében, a 2 torony közti bástyán a törökök 7 nehéz ágyúból álló üteget emeltek, mely nekünk sok alkatmatlanságot okozott.

22. A bajorok elsánczolt állást foglaltak a vármű tetején, melyet ágyúikkal lerombolták. Az elsánczolati vonal ezen része megkettőztetett, és egy nagy várfok építetett a svábhegy tövében, mind jól el levén tinnyézve; úgy szinte 2 század a Mercie és Serancte vasasokból a hegy másik oldalára állíttatott, úgy hogy feltartsák az ellenséget egy második kísérlet alkalmával ez oldalról. Ez éjjel nagy szél és esőzivatar volt, mely kényszerítette a bajorokat új elsánczolt állásukat elhagyni, mely nagyon magasan állott, és nagyon ki volt téve a zivatarnak.

23. A bajorok visszafoglalták előbbi állásukat. A lothringeni herczeg egy nagy alútat rendelt csinálni az árokba, mely a mi sánczolásunk és a két fal között fekszik, e módon akarván azt fövényzsákokkal és földhordókkal betölteni. Ez éjjel hírt vettünk, hogy az ellenség meg akar támadni bennünket, minek következtében lovaink mind felnyergelve, s embereink készen állottak, de semmi nem történt.

24. A nagy lapályon túl azon hegyeken, melyeken az ellenség megjelenni szokott, ma is 10 óra tájban ellenséges csapatok mutatkoztak, táboruk némi távolságban mögöttük látható lévén. Seregünk régi állását foglalta el, de az ellenség sem elő nem nyomúlván, sem nagyobb számban nem mutatkozván, mi visszatértünk táborunkba. Ma szünet nélkül lövöldöztük a várost.

25. Egy szökevény érkezett hozzánk a törököktől, ki azt mondotta, hogy ők másnap fognak bennünket megtámadni. Ma este az ostromlottak elverték a bajorokat utolsó sánczállásukból, melyet ezek az éjjel visszavettek 18 ember veszteséggel.

26. Nyugtalanúl vártuk az erdélyi csapatok megérkezését. Egy 8 ágyúból álló üteg emeltetett a rés oldalán a lothringeniek részén.

27. Nehogy úszva be lehessen a városba jöni, egy gát csináltatott faszálakból, a folyón keresztül. Hírt vettünk,

hogy Shaftenberg tábornok csak ma indúlt el Szolnokból, (a hol 5 napig mulatott) nekünk nem kis bosszuságunkra, annál inkább, mert egy szökevénytől tudtuk, hogy a nagyvezér a jövő éjszakára tüzte ki a támadást, ki azt is mondja, hogy 300 janicsár fejenként 20 koronás tallért kap, ha ez éjjel addig, mig ő hadseregével megtámadand bennünket, ők hátunk mögött a városba juthatnának. Embercink mind állásaikban maradtak, mig a tábornok 200 szekeret küldött Shaftenberg tábornok gyalogságát annál hamarább elhozandókat.

28. Sem ellenséget, sem segédcsapatainkat nem láttuk, ámbár mindkettőt vártuk.

29. Virradóra a Duna mentében a forró fürdő mellett vagy 3000 janicsárból álló lovascsapat nyomúlt elő azon szándékkal, hogy az alsó városon át a városba bemenjenek, e czélra deszkalajtorjákat is hoztak magokkal, melyeket a falhoz támasztottak, és vagy 6 török átment rajtok, kik a benlevők által levágattak; vagy 400-an az alsó város fala hosszában nyargaltak, míg Sz. Pál völgyébe értek, a hol az e helyen kettőzött vonalunk tüzelt reájok, kissé távolabb néhány lovasszázaddal találkoztak, kik mind levágták őket, kivéve 4 vagy 5, kik a városba jutottak; sánczvonalaink és várfokaink által, és az által, hogy mindenfelől ellenséggel találkoztak, annyira meg voltak zavarodva, hogy nem tudták merre fordúljanak; néhányan a főhadiszállás felé mentek, menekülést a sátorokban keresvén, a csapat többi része látván a rosz sikert, visszavonúlt. Mi néhány foglyot és 18 lobogót vettük el tőlük. Mercy tábornok veszélyes vágást kapott fején ezen csatázásban, és ez volt legnagyobb veszteségünk Vagy egy óra múlva ezen viadal után a lothringeni herczeg tudósítást kapott, hogy az ellenség le jött a síkra, és hogy egy erős hadosztály jelent meg azon hegy mögött, a hol e nap 14. megverettek. Míg ő fensége ezen tudósítást vette, mi Scherfenberg seregéhez tartozó 25 század lovasságot pillantottunk meg, kik készen állottak a hidon átkelni; azonnal egy futár küldetett feléjök, hogy jöttöket siettessék, mig mi a nagyvezér fogadására készültünk. De vagy ezen új haderő hozzájárúlása elbátortalanította őket, vagy tán csak mulattatni akartak volt bennünket, visszatértek a hegyekeni

állásunkba, és mi ez éjjel kevesebb aggodalommal aludtunk, mint több éjen át ezelőtt. Azon törökök legtöbbjei, kik ma elestek, egy a nagyvezértől a basához szóló levéllel voltak ellátva, a czélra, hogy ez mindeniknek, ki a városba bejutand, bizonyos pénzösszeget adjon.

30. Gróf Sherfenberg hadtestének hátralevő része megérkezett, mely 3 ezred gyalogságból, 2 ezred lovasságból és ezenfelül egy magyar csapatból állott. Ezek a mi jobbunkon szállottak táborba azon hegyeken, melyek az alsó város felé emelkednek. Most nagy haditanács tartatott, melyben azon kérdés vitattatott, ha vajjon mi előnyomuljunk-e az ellenség ellen, elegendő erőt hagyván hátra sánczaink védelmezésére, vagy pedig hogy várjuk be az ellenséget sánczainkba, folytatván az ostromot; végre ez utóbbi vélemény fogadtatott el, és a sánczokbani őreink az újon érkeztekből megerősíttettek.

31. Folytattuk előkészületeinket a közrohamra, és egy alagúton dolgoztunk az árokban, mely a rés felé volt vezetendő. Ez éjjel táborunk felriasztatott azon hírrel, hogy az ellenség közeledik, és mindenki lóháton volt, de a hír nem valósúlt.

September 1. Minden csendesen maradt az egész táborban, csak az előkészületek folytak a más napra határozott közrohamra, a mely mindkét támadó pont ellen volt intézendő.

2. A lothringeni herczeg azon embereket, kik a rohamra voltak rendelve, virradó előtt a sánczokba parancsolta, nehogy az ellenség mozdulataikból észrevegye czélunkat. Ezek igen csendesen feküdtek, mig ágyúink sok tinnyét eltörték, a midőn a svábhegyen 6 ágyúnak háromszori elsütésével jel adatott a rohamra. A roham herczeg Croy és a brandenburgi tábornok Theneck vezérlete alatt délutáni 3 óra tájban kezdődött; katonáink bátran és jó rendben menvén előre, csakhamar felértek a tinnyézetre, és az ellenség oldalában foglalván állást, kiürítették a tinnyézet belsejét, és elűzték onnan a törököket, nem akadván ott új sánczra, mint várták, felhasználták előnyöket és nagy pusztítással előre haladtak. Azok, kik menekülhettek, a várba futottak, a hol kitűzték a fehér lobogót. Így ment véghez ez oldaloni

sikeres eljárásunk. A bajorok, kik valamivel későbben támadtak, más sorsban részesültek, ők veszteséggel visszaverettek; de az ő oldalukról a bemenetel nem is volt lehetséges. A lothringeni herczeg nem engedte meg Croy herczegnek, hogy azokkal, kik a várba menekültek, alkudozzék, hanem sorsukat a választóherczeg ő fenségére bízta, ez az ő támadó pontja levén, ki megkegyelmezett nekik. Ezek szám szerint vagy 200-an voltak, Abdi basa, az alkormányzó is köztök levén. A vezér vagyis főkormányzó vitézül elesett a résen. A lothringeni oldalon a janicsárok agája harczolt vitézül, összesen mindennemű 4000 vagy 5000 fogoly tétetett, és vagy 3000 leöletett. A mészárlás kisebb volt mint váratott; mert ámbár a csata hevében asszonyok, és gyermekek is megölettek, mégis több kegyelem adatott, mint a németek kegyetlenségétől rendesen várhatni, kivált oly helyeken, melyek rohammal vétettek be.

Megjegyzésre méltó, hogy a keresztyén hadnak ezen dicső sikerét az isteni gondviselés azon különös körülménynyel párosította, hogy mig a mi seregünk kétes sikerrel rohanta meg az ottoman birodalom ezen legfontosabb határszéli pontját, a nagyvezér erősebb haddal csendes nézője volt ezen csatának, és utána nagy sietséggel visszavonúlt.

Richards Jakab.

XLVII—LII.

Az itt következő levelek eredetije találtatik a Britt Muzeum könyvtárában, jelesen a kézirati gyűjtemény azon osztályában, mely „Additional-Manuscripts" nevet visel. Ezen osztályban 20,403 és 20,404 számok alatt van egy-egy csomó okirat, még kötetlen és rendezetlen állapotban; ezen irományok egy részét képezik az úgynevezett „Gualterio Papers" gyűjteménynek, mely Gualterio bibornok hátrahagyott irományaiból áll. Ezen irományok közt találtatik II. Rákóczi Ferencznek itt következő 6 levele is.

Ezen levelek bizodalmas baráti levelek levén, nem csak felvilágositást nyújtanak Rákóczinak Francziaországbani tartózkodási helyéről és foglalatosságairól, de kedélyét és lelkiállapotát is tükrözik, és megismertetik az olvasóval az azonkori politikai viszonyokróli nézeteit. A levelek mind Rákóczinak saját kezével vannak irva; a IV. szám alatti 4-ed, a többi pedig mind 8-ad rét finom fehér, az I. és V. aranyszélű papirra vannak irva, és összesen 36 lapot töltenek be. A levelek alkalmasint boritékba voltak téve, és ezért sem czim sem pecsét rajtok nincsen, a boritékok nem találtatván. Semmi kétség azonban, hogy e levelek Gualterio bibornokhoz voltak irva, kinek irományai között találtatnak, a mint ezt tartalmukból is lehet következtetni.

Az aláirások az itt következő másolatokban mind híven vannak az eredeti szerint utáncsinálva, úgy mint az első levél utolsó lapjának hasonmása is.

Gualterio Fülöp Antal bíbornok, a kihez ezen levelek vannak írva, született Olaszországban 1660-ban, és 1700-ban mint pápai követ küldetett Párisba, hol a franczia nemzet iránti rokonszemve ismeretes levén, mindenütt jó fogadásban részesült. A politikai világban és diplomatikai körökben állásánál fogva gyakran megfordúlván, sok ismeretséget és összeköttetést csinált, de különösen a tudományos férfiakkal társalgott és azok barátságát kereste; szoros baráti viszonyban állott Mabillon, Malebranche, l'Hopital s több más, a tudományban kitünő férfiakkal. A párisi könyvtárakat szorgalmatosan látogatta, és igen sok válogatott könyvet, régi emlékpénzt, és más ritkaságokat gyüjtött.

1706-ban XI. Kelemen pápa által Rómába visszahivatott, ki őt a követségbeni jó eljárása jutalmáúl imolai püspökké és bíbornokká nevezte. Alig érkezett meg megyéjébe, midőn azon fájdalmas hírt vette, hogy a hajó, mely irodalmi és régiségi gyüjteménye kincstárát hozta, elsüllyedt, ezen hajón volt a többi között 15 ládába foglalva históriai okiratok gyüjteménye, melyeket Gualterio 20 éven át fáradhatlan munkássággal gyüjtött, és melyek egy világ történetére, melyet ő írni szándékozott, voltak anyagúl szolgálandók. Ezek szinte a habok martalékáúl estek. De Boze azt mondja, hogy a munka terve után ítélve, ezen történet valóban egy világ könyvtárát fogott volna képezni. Ezen felette érzékeny veszteség azonban nem vette el a bíbornok kedvét könyvek és érdempénzek gyüjtésétől, de 1708-ban ismét új szerencsétlenség érte. A császári seregek tudnillik, hogy a francziák iránti rokonszenvét megbüntessék, ravennai palotáját kirabolták.

A bíbornok még ezen fenyítés után sem hagyott fel könyvek s érdempénzek gyüjtésével, és a francziák iránti rokonszenvét épen nem titkolta, sőt 1710-ben ezen a francziákra nézve igen szerencsétlen évben, a franczia királyi czímert tüzette ki palotája homlokzatára, jeléül annak, hogy ott minden franczia menedékhelyet talál. XIV. Lajos a sz. remi apátsággal és tetemes évpénzzel jutalmazta meg a bíbornok nemes magaviseletét.

1713-ban a béke megkötése után Gualterio bíbornok

Francziaországba útazott, hogy a király kegyeit személyesen megköszönje, ki őt Versaillesban kitünő szivességgel fogadta és kegyeivel halmozta. Dangeau marquis naplójában a bíbornok Versaillesba érkeztéről ekkép emlékezik: „*Versailles 1713.* Vasárnap, junius 18. Gualterio bíbornok tegnap este érkezett meg. Ma reggel felkeléskor tisztelkedett a királynál; felkelés után a király őt egy pillanatra titokszobájába vitte, és sok barátsággal halmozta. A király őt úgy tekinté, mint valóságos francziát, a bíbornok hasonlítván magát francziához. A királynak alig van kedvesebb s jótékonyságára érdemesebb alattvalója. Oct. hónapban szándékozik Olaszországba visszatérni.“ stb.

Rákóczi szinte ez évben, de valamivel előbb érkezett Párisba. Dangeau naplójában már máj. 25., midőn az utrechti békekötés ünnepeltetett Párisban, Rákócziról ezt mondja: „Páris kormányzója a turennei herczeg felséges vacsorát adott a városházánál, a tüzjátékok után.... A bajor választóherczeg és gróf Sáros szinte meghivattak ez ünnepélyre. A választófejedelem azonban egy más házból nézte a tüzjátékot, hol azután asszonyi társaságban vacsorált is, gróf Sáros pedig a rang-szertartás végett nem akarván részt venni a vacsorában, szinte más helyről nézte a tüzjátékokat“.

Gualterio bíbornok valószínüleg ez időben ismerkedett meg, és kötötte Rákóczival azon barátságot, melyet ez első levelében keletkező barátságnak (amitié naissante) nevez, Rákóczi szinte igen sokat tartózkodván XIV. Lajos udvaránál.

Gualterio bíbornok minden franczia sympathiái mellett is, a császári ház több tagjaival is volt levelezésben, és irományai között számos eredeti levél találtatik Leopold, József és Károly császároktól, s ezek nejeitől, de ezek mind név-, születés vagy ünnepnapi gratulátiókra való köszönő válaszok lévén, históriai érdekkel nem bírnak.

A bíbornok 1724. évben halt meg Rómában, és minden veszteségei mellett is 32,000 kötetből álló könyvtárat és egy gazdag emlékpénz és vésett kő s más régiségi s ritkasági gyűjteményt hagyott hátra.

Francziaországbani követsége alkalmával Gualterio megismerkedett és összeköttetésbe lépett a trónkövetelő Stuart Jakabbal, II. Jakab angol király számüzött fiával, és ennek párthiveivel, és visszatérvén Rómába, ő volt az angol nemzet protektora a sz. széknél, és ez okból vette meg, és adta a Britt Muzeumnak, az angol kormány a bibornok örököseitől minden hátrahagyott irományait, melyek az angol történetre, jelesen a trónvesztett Stuart család működéseire vonatkozólag, sok érdekes adatot foglalnak, és a Britt Muzeumban „Gualterio Papers“ név alatt találtatnak.

47.

I.

a Claigni *) ce le 19 de Jan^{ver} 1714.

Vous ne m'auriez pas preventie Monsieur a me doner des marques de vostre Souvenir Comme vous me faites l'honneur de faire par la vostre de 16 X^{bre}, si vos amis d'ici ne m'aurojent souvens assurées qu'il n'esperojent de continuer avec vous un Commerce des lettres reglée avansque vous ne terminier vostre vojage, je vous ay suivi dans la gazette de Hollande jusque a Todi, et je n'attandois que d'apprendre vostre depart de la pour Romme, pour vous feliciter sur le heureux fein de vostre long et painible vojage, — puisque d'aillieurs j espere que ma diligence et regularite a continuer a cultiver un amitie naissant pour la randre aussi solide que sincere vous persvaderons par la svitte de mieux en mieu de l'estime et de la Consideration que j ay pour vous monsieur, et combien je me trouve honoré des assurences de vostre amitie, Je souhaite tres ardement que vous participiez Selon vostre

---

*) Claigni vagy Clagni franczia királyi lak Versailles közelében, melyhez majdnem hasonló fekvéssel bírt; ezen palotát XIV. Lajos építtette madame Montespan számára. Ez volt első műve Monsardnak a híres építésznek, mit a király számára csinált. La Martiniere azt mondja róla, hogy „a Claigni palota tán a legszabatosabb szépségü ház Európában. Lehet mondani, hogy az építész ezen épület tervezésében és alakításában, önmagát felülhaladta“ — Clagni 1678-ban készült el, később a Maine herczeg tulajdona volt Most többé nem létezik, a forradalom több más hasonló épületekkel együtt lerontotta.

propre desir de bonheurs que vous me Souhaité pour l'année que nous avons commencé, *) et j ay mil remerciemens a vous faire pour ce que vous avez fait pour le Pere Kéri, je desisterois a vous parler d'avantage sur son chapitre si je ne me sentois pas en quelque manier cause des malheurs dont il est menace, car il est certain que ce n'est que L'attachement qu'il a eu pour ma personne qui lui a attiré les persecutions de ses superieurs autrichiens, et par consequence ennemis de la Nation Hongrois, Ce n'estens que les assurences que Me La Prcesse Rakoczi lui a donné de procurer sa demission de Rome qui l'on fait resoudre de quiter son Couvent pour me joindre, en sorte que je ne lui auserois plus conseillier, ni permestre mesme de retourner dans son Couvent Sans l'exposer a la vengence de ceux qu il a offensé — mon estat est trop incertain pour pretendre que l'on puisse beaucoup fonder sur les promesses de la reconnoissence que j aurais pour tout son Ordre Sacré si on le voulois doner un permission generale de rester toujour auprez de moy, Mais s-il avois quelque votive al' obtenir peutestre on ne se repentiroit pas un jour, Vous scavez aurest Mr. que je ne svis pas asez dereglé pour souffrir qu'il abusâst a Jamais de cette permission, et que sa conduitte al'avenir pûst estre deshonorable a Son Ordre, en quoy je veut bien estre gvarant, ajez donc la bonté je vous en prie de me mender se je pourais esperer d'obtenir cet demande, pour la continuation du quel je n'auserois plus vous prier si vostre amitie n' inspirois pas cet Confience a celui qui est avec tout la Consideration, estime et amitie tout a vous. Le Comte de Saaros m. p. **).

(Additional-Manuscripts. 20403—20404. sz.).

---

*) Az úgy látszik különös gyengéje volt az érdemes bíbornoknak, hogy minden kitünő embernek név-, születés vagy ünnepnapi gratulátiókat írt; irományai között számtalan levél van mindenféle fejedelmek s másoktól, melyek mind az ily üdvözletekre való köszönő válaszok.

**) Rákóczi Francziaországba érkeztekor látván, hogy fejedelmi rangja csak zavarba fogná hozni az utrechti békekötés után,

48.

II.

a Claigni ce le 18 de May 1714.

Les marques de vostre Souvenir et de vostre amitie que vous me donnez par la vostre du 10 du mois passé me sont trop sensibles Monsieur, pour ne les pas remercier avec unne reconnoissence et affection tres sincere et tres particulier, c' est l'effect de mon mauvais destein que je n'en peut pas profiter des offres genereux et de l'envie que vous me marquez d'en avoir de prendre a Coeur mes interets, d'autant

a franczia udvart, és alkalmasint kényszerítené őt az udvar köréből távol maradni, jobbnak látta azt jelenleg félretéve, a Sárosi gróf czímet venni fel. Saint Simon eziránt így ír: „Anno 1713. Rákóczi Rouenbe érkezett. Ő erdélyi fejedelem volt, és ilyennek elismerte őt az ország, a török porta és az elégedetlen magyarok is, kik őt királyoknak akarták választani, a midőn a hochstetti ütközetnek csodálatos eredménye a dolgoknak egészen más fordúlatot adott. Francziaország szinte elismerte volt fejedelmi rangját és díjazta őtet. Des-Allurs soká tartózkodott nála mint a király ügynöke, és végre nyilvánosan is fellépett követi minőségben, a honnan a konstantinápolyi követségre ment. Rákóczi, kinek Fancziaországon kivül más menedéke nem volt, felfogta, hogy fejedelmi czímc Francziaországot zavarba fogná hozni, és ki fogná őt mindenből zárni; miért is jobbnak látta ott álnév (incognito) alatt jelenni meg, és félretéve minden követelést, felvette a gróf Sáros nevet. A luxembourgi herczeg, ki akkoron Rouenbe volt, őt szertartás nélkül, de a legkitünőbb udvariassággal fogadta, szállással ellátta, költségmenten tartotta, és Rákóczi néhány nap múlva Párisba menvén, ottani házát használatúl neki felajánlotta". (Memoires complets et authentiques du Duc de Saint Simon. Tome X. pag. 408. Edit. Paris chez A. Sautelet et Comp. 1829—30). Alkalmasint ezen körülmény adott alkalmat azon véleményre, hogy Rákóczi Párisban a luxembourgi palotában lakott, mint ezt némelyek állitják. A luxembourgi palota, mely Palais d'Orleans-nak is neveztetik, királyi palota Párisban, mely 1612-ben építtetett Medicis Mária királyné, IV. Henrik özvegye által, azon helyen, melyen egykoron a Hôtel Luxenbourg állott, melynek nevét meg is tartotta. Ez soha nem volt azon luxembourgi herczeg tulajdona, a kiről itten szó van, és ki következésképen nem ezt, hanem saját párisi lakházát engedte volt át ideiglenesen Rákóczinak.

plus que la Conclusion de la Paix de Rastadt m'a mis dans unne Situtation aussi facheuses, que les autres P[ces] dont les interets ont etez entierement oublié; je cherche a Soumettre ma volonté a celle de la Providence, dont les vois nous estant impenetrable ni je n'espere, ni je ne desespere en rien, ce seroit trop de me vanter si je disois cependent que je jouisse de la mesme tranquilité sans interruption, puisqu' elle est quasi incompatible aves les foiblesse de nostre nature, je peut cependent vous assurer Monsieur que je jouis (a két utolsó betü az eredetiben is ki van törülve) plus de repôs que je ne Svis troublé des inquietudes, je m'empeche autant que je peut de vouloir penetrer dans l'avenir que j envisage le moins que je peut, quoy que ce n'est que dans ces evenemens douteuses que je pouvois trouver quelques rajons de l'esperence flateuse, mais les Conjonctures Europeens me paroissoient trop embrouillies pour y pouvoir penetrer par un esprit aussi foible que le mien, je Comprend toute fois bien, que je ne svis pas seul agitée par des pensées et inquietudes pareilles, dont toutte vostre Patrie dois estre remplis, en Sorte que l'equalite de nostre estat me fournis la Consolation ordinair de malheureux, d'avoir des Compagnons. La Chasse *) et la lecture m'amuse, la premier me fais voir qu'il nia pas une creature aussi innocent qui ne Souffre des persecutions, et la

*) Dangeau naplójában jun. 28. 1713. évben és így Rákóczinak a franczia udvarnáli megjelenése első idejében, a midőn ez még be nem tanulta volt a XIV. Lajos udvaránál divatozó sok nemű szertartásokat, szabályokat és szokásokat, ezt írja: „Tegnap a király kutyáival tartott vadászat alkalmával herczeg Rákóczi, a ki itten mindig Sárosi grófnak czímeztetik, szinte jelen volt, és azon öltözetben jelent meg, a melyet a király kisérete visel; figyelmeztetett, hogy ezen ruhát csak úgy lehet viselni, ha arra a királytól engedelem kéretik, minek folytán ő megkért engem, hogy őt eziránt a királynál menteném. A király, midőn én e tárgyban kocsihágcsóján szólottam neki, azt felelé, hogy erre nem kell engedelem, de ha kellene is, ő helyeselni fogná azt a mit gróf Sáros tett, és hogy őt szívesen látja ez öltözetben. A vadászati első szünet alkalmával gróf Sáros megközelítette a király kocsiját, magát menteni akarván, és még nem tudván, hogy én már szólottam volt eziránt a királynak; a király azt mondotta neki „ön nekem örömet tesz uram, egy olyan ember mint ön becsületére válik kiséretemnek".

Seconde m' enseigne que les malheurs sont aussi passageres que les bonheurs, et qu'il n'a jamais eu un prosperité qui n'a eu son revers, ni l'adversité qui n'ay[t] trouve sa ressource. Excusez moy je vous prie Si je vous entretien d'un matier qui vous connoissez a fond[e], je scai parfaittement que jé ne vous dis rien de novaux, mais au moins je tache de vous donner touttes les marques de ma Sincerite, et Confience, puisque je vous communique mes pensées, Les nouvelles du pais, et de cette Cour vous sons connües, et les raisonemens sur l'un et sur l'autre sons d'une nature trop delicat pour les confier a la plume, je vous dirais cependent avec ma franchise ordinair qu'il me Semble que l'on ne fais pas asez d'attention sur l'aggrandissement de la puissence de la M[on] d'autriche, dont peutestre L'Italie Sentira bientost les effects, Ma lettre seroit trop long se je me voulais etendre sur L'antidote je ne fairais donc pas une plus ample raisonement mais je ne scaurais finir sans vous assurer M- que persone n'est plus sensible a vostre amitie ni ne vous estime et considere avec plus de sincerite que Le Comte de Saaros m. p.

49.

III.

a Marli *) ce le 15 de Juilliet 1714.

J'espere que vous estes asez persvadé de mon amitie et j'en svis trop convaincu de la vostre, pour continuer de part et d'autre les remerciemens que je vous devrois sans cela de vostre Souvenir, et des loüanges que vous donez a mes sentimens, ne m'en tenez Compte je vous en prie des-

*) Marly St. Germain és Versailles között fekszik, XIV. Lajos idejében igen szép és nagy királyi lakkal bírt, terjedelmes parkja gyönyörü szökőkútakkal és vízesésekkel volt díszesítve. La Martiniere (Le grand Dictionaire Géographique et critique par M. Bruzen Le Martiniere, Tom, V. part. 2. pag. 147. edit. Le Haye, Amster-

ormais que de celles qui sirons toujour remplis de sincerité estime, et de la consideration qui servirons de liens de l'amitie que j aurais toujour pour vous, c'est donc une fois pour toujour que je vous les protesté, et je vous prie d'en fair de mesme, en vertüe de cette confience je m'addresserait a vous

---

dam et Rotterdam 1735) azt mondja róla, hogy „ez az egész országban a legszebb fekvésű és egyike a legkellemetesebb palotáknak. És ez szinte azon hely, melyet XIV. Lajos király különösen szeretett, és hova gyakran vonúlt, a kellemes nyugalom édenét élvezendő".

A marlyi palotát szinte a híres Mansard építette XIV. Lajos számára. Saint Simon ezen királyi lak építéséről szólván, azt mondja, hogy nagyra nőtt fák hozattak át Compiegneből, melyeknek három negyede kiveszett és újra ültettetett, terjedelmes erdők rögtön nagy tavakká változtattak, melyek viszont virúló berkekké varázsoltattak át, és mindez egy kis villa díszesítésére, hogy benne Lajos király 3 vagy 4 éjszakát tölthessen évenként.

Ma semmi sem marad fen, a mi ezen pazar fényre emlékeztetne; a palota a forradalom alatt eladatott, s a vevők nyerekedésből azt lerontották, és az anyagot eladták.

XIV. Lajosnál szokásban volt kedvesebb udvarnokainak és vendégeinek szállást adni különféle palotáiban, a mi a királyi kegy különös jelének tartatott, kivált ha valaki a kisebb királyi lakokban, úgymint Marlyban vagy Claigniben kapott szállást. Rákóczi is kapott ilyen szállást minden helyen, a hol a király tartózkodott, de nem mint fejedelmi vendég, hanem mint a többi udvarnokok. Rákóczinak a franczia udvarnáli viszonyát legjobban megérthetni St. Simon herczeg következő jegyzeteiből, ki Rákóczinak Párisba érkeztéről írván, így szól: „Rákóczi itt senkit nem ismert, és igen bölcsen cselekedett, hogy magát egészen a Dangeauék vezetésére bízta, kik őt igen jól vezették. Minden követeléstől ment magaviselete megnyert számára mindenkit; mert lemondván minden rangbeli követeléseiről, mindenki könnyen és fesztelenül érezte magát vele; és ezt különösen méltányolták nála egy olyországban, hol a rangvita oly nagy szerepet játszott, hogy ily módon százszorta több tiszteletben és kitüntetésben részesült".

„Dangeau, ki nagy és igen jó asztal t tartott házánál, és ki a legkitünőbb, legválogatottabb társaságban élt, Rákóczit fokonként, de késedelem nélkül bevezette a nagy világba, melybe ő csakhamar beleszokott, és nem sokára részt vett minden mulatságban és mindenben az udvar legjobbjaival kivétel nélkül. Dangeau marquisné egészen megnyerte számára madame Maintenont, ez pedig a Maine herczeget. Az ez időben divatban volt vadászat és egy kis

dans les occasions, et je me flatte que vous fairez de mesme a mon egar. Vous me flatez aggreablement de l'esperence de la continuation des negotiations de Bade, mais je lüe et relüe trop souvent le traitte de Rastadt et je connois tro les maximes de la Cour de vienne pour estre moralement assuré, qu'il

---

figyelem annyira megnyerték neki a toulousei grófot (Maine herczeg és Toulousei gróf XIV. Lajosnak madame Montespan-tóli természetes fiai voltak, és a királynak különös kegyeiben állottak, ki őket egy a parlamenttől is megerősített rendelet által a törvényes királyi herczegekkel egy rangba és jogegyenlőségbe állította), hogy annak fokonként különös barátjává lett. Ezen 2 testvér mintegy tanácsosai voltak a király irányábani magaviseletére nézve; általuk szorgalmazta minden magánkivánatait, és részesült azon bizodalmas kitüntetésben, személyes megkülönböztetésben és tekintélyben, mely a magas rangtól elmaradhatatlan. Ezek segítségével csakhamar részt vett minden vadászatban, mulatságban, Marlyba utazásokban, de mindig mint a többi udvaronczok, saját kérelmére; alig távozván az udvartól, gyakran látta a királyt, de feszesség nélkül nyilvános órákban, és ritkán a nélkül, hogy a király maga ne kivánt volna vele szólni, vagy ha kihallgatást kivánt, a miben egyébiránt igen szerény volt, akkor négy szem közt a király dolgozó szobájában szólott vele".

„Rákóczi igen magas termettel bírt, de túlzás nélkül, testes volt, de nem kövér, izmos és jól arányzott növésü, igen nemes, majdnem parancsoló tekintete volt a nélkül, hogy valami dúrvaság lett volna rajta; képe eléggé kellemetes, arcza valóságos tatárarcz volt. Okos, szerény és ovatos ember volt, nem sok szellemmel bírt, de mindent jól és értelmesen tett; igen udvarias volt, de egyéni válogatással, modora mindenkivel igen könnyü volt, és a mi ritka, egyszersmind méltóságteli, a nélkül hogy legkisebb hiúság is lett volna modorában. Nem sokat beszélt, de részt vett a társalgásban, és igen jól tudta előadni a mit látott, a nélkül hogy valaha önmagáról beszélt volna. Igen becsületes, igazságos, őszinte és rendkivül bátor férfiú, igen istenfélő volt, a nélkül hogy azt mutatta vagy rejtette volna; igen egyszerü ember volt. Titkon sokat adott a szegényeknek és sok időt töltött imádsággal; háza rövid idő múlva igen népes volt, melyben az erkölcsiséget, a kiadásokban, pontosságot és szoros gazdálkodást szigorúan követelte, és mindezt nyájassággal tette. Ő igen jó, szeretetre méltó és kellemetes ember volt, de miután az ember őt közelebbről ismerte, csodálkozott rajta, hogy miként lehetett ő valaha egy nagy párt vezére és miként csaphatott annyi lármát a világban. Versaillesba érkezvén Dangeaunál szállott, a hol volt báró Breteuil, a követek bevezetője is, ki őt a királyhoz vezette, de ki visszavonúlt a nélkül, hogy a király szo-

ne me serons pas plus favorables que les autres, je ne fais pas cette prediction pour mes interets seul, mais pour toutes ceux qui esperojent quelque chose de cet congré; le grande secret que l'on dit que l'on tien de la matier de Conferences est un marque evidente que l'on n'entre en matier quenrelisant le traitte de Rastadt qui se confirme de part et d'autre en touttes ses articles, aprés avoir acheví cet ouvrage on

bájába be ment volna, a hol volt Torcy, (XIV. Lajos külügy-ministere) Rákóczit harmad magával hagyván a királynál. Ezután a bourboni herczegnőnek is bemutattatott, a nélkül hogy hozzá vezettetett volna, és Torcynál ebédelt, ki őt fényesen megvendégelte. Egy királyi herczegnek sem mutattatott be forma szerint, hanem velök csak bizodalmas lábon alkalmilag találkozott. Gyakran látta a herczegnőt (Marie herczegnőt) és a Conty herczegnőt. A király 600,000 frankot utalványozott neki a Hôtel-de-Ville (a párisi városház) jövedelmeire, és azonkivűl 60,000 frankot fizetett neki évenként, a spanyol király pedig 30,000-et, a mi körülbelül 100,000 frank jövedelmet adott neki. (Évi fizetése 1714-ben 30,000 frankkal megszaporíttatott, de a 600,000 frank $^{2}/_{5}$-öd részét elvesztette). Párisi házát csak cselédjei számára tartotta, ő maga mindig az udvarnál volt, a nélkül hogy ott asztalt tartott volna. Fontainebleauban a király mindig egy szép szállást bútoroztatott számára. Az arany gyapjas rendet viselte, melyet a spanyol király küldött volt neki, midőn még az elégedetlenek élén állott". (Memoires du Duc de Saint Simon. Tom. X.).

Hogy XIV. Lajos, ki ez időben a császári házat megsérteni nem akarta, nehogy a neki és országának annyira szükséges béke végmegköttetését hátrálja, Rákóczit nem mint egykori szövetségesét és általa elismert erdélyi fejedelmet, hanem csak mint magán vendéget fogadta, és inkább egyik udvaronczának tekintette; és hogy mennyire ovatos volt, nehogy az másképp tünjék fel, Dangeau napló jának következő helye is mutatja: „Szombat, jul. 1. 1713. Versaillesban. Gróf Sáros, kinek a rambouilleti palotában szállása volt, re mélte, hogy az első marlybai kirándulás alkalmával a király nek ott is adand szállást; de tartván attól, nehogy a királyt ezirántí kérése által tán zavarba hozza, ki nem szokott Marlyban idegeneket fogadni, tanácsot kért a Maine herczeg és a toulousei gróftól, kik magokra vállalták kitudni eziránt a király szándékát, és szólottak is vele e tárgyban, mielőtt Rambouilletből elútazott volna; a király azt mondotta nekik, hogy ő szívesen ad neki Marlyban szállást, de hogy ezt neki egy nappal előbb kell tőle kérnie, úgy mint ezt a többi udvaronczok tenni szokták". (Memoires de Marquis de Dangeau).

remettera le rest a la benignité et a la justice de L'Empr et on se separera en remettant les interessées Sur l'esperence de l'avenir ou l'on ne vois q'un grand obscurité. Cet conjoncture sera donc aggreable pour ceux qui aimojent et cherissojent leurs chaines pourveut que leurs epaules sojent asez fortes pour pouvoir les porter longtemps avec le mesme aggreement qu'il recoivent, Consulter donc les interets de la Maison d'Autricche pour scavoir au just le destein de Mantou Mirandole et de la Toscanne Si la decadence de cette maison arrive, l'envie de succeder et de l'aquerir est aussi ancienne dans cette maison que son origine pour croire qu'elle retiendra toutte ce qu'elle poura, je me parois hardis a moy mesme de decider aussi inpertinement que je fais de tout celci, mais plus je considere les circomstences, plus je me confirme dans mon opinion Sauff le reglement de la Providence dont les Conseilles nous sont inconnues, et dont la sagesse dois consoler les affligées et les opprimées; dans un envisagement donc d'un avenir aussi triste que les circumstances presentes nous representojent, que pouvons nous fair de mieu que de tacher passer la vie avec la plus grande tranquilité que nous pouvons, et certainement si l'indolence de vos Princes provien de cet motive il est plus loüable que si elle estoit causé de la crainte et un certain nonchalance qui rende quelque fois les Princes douteux et irresolüe de prendre leurs parties. C'est ce qui me fait connoitre que ce n'est que le fein ou plus tost le but que nous envisagons, qui doit justifier nos actions parce que nostre resignation a la volonté de Dieu sans doutte tiendra lieu de vertue si apres avoir rempli les devoirs de nos vocations et ajant fait ce que nous devons sans y pouvoir reussir nous nous Soumettons avec pacience a cette estre suppreme persvadé que c'est la voy qui nous veut fair Svivre puisqu' il nous a empeché de prendre celles ou nous avions sujet de croir que nostre devoir nous appellois mais aussi je svis persvadé que si la ditte resignation appàrente ne provienne que du motive de nostre age ou nous ne cherchòns que le repôs, et l'envie d'eviter le travail, cette mesme resignation dis je devien un indolence tres vicieuse — dont on sera responsable un jour, Mais c'est a un chacun de regler sa conscience, je m'etonne moy mesme pourquoy je vous en-

tretienne d'un matiere qui vous est parfaittement connüe je scai le temps ou vous l'avez So utenu, et enfein je connois la dessus la Conformité de vos sentimens, je ne vous aj donc parlé de cette matiere que parceque elle fait mon etude, et que je ne crois pas que les nouvelles ordinaires de la cour et de la chasse seroient convenables a vostre Soliditée vous connoissez les amusemens de l'un et de l'autre, ils servojent a passer la journé aggreablement sans y laisser de souvenir aprez qu'elle est passé, on est a Marli comme on estoit pendent que vous etiez et on sera de mesme a fontainbleau *). Unne matiere asez ample d'entretien serais de vous escrir mes

*) Saint Simon memoiresjainak fenebb közlött kivonataiból láttuk, hogy Rákóczi számára mindig volt kész szállás Fontainebleauban; az szinte ott volt, hogy ő 1717-ben, épen mielőtt a szultán meghívására Törökországba ment volna, Péter czárral, ki ekkoron Francziaországban mulatott, alkalmasint Törökországba menése szándokáról tanácskozott, mire vonatkozólag Saint Simonban ezt olvassuk: „Minden európai hatalmasságok igyekeztek megtudni az indokokat, melyek a czárt párisi útazására bírták. A császári követ gróf Königsegg különösen, több figyelmet fordított ez ügyre, mint bármely más hatalmasság követe. Virek, (II. Fridrik porosz király követe) a ki közelebbről visszahivatott Berlinbe, az ő kérelmére ment a czár kíséretében Fontainebleauba; Kniphausen, a ki helyetteséül küldetett, szinte oda ment; ezek ott látták Rákóczit tanácskozni a czárral, és Rákóczi nem is titkolta Kniphausen előtt, hogy a törökök őt magokhoz hívják, és hogy neki szándéka el is menni". (Memoires du Duc de Saint Simon Tom. XV. pag. 128).

Egyébiránt ez nem volt az egyetlen alkalom, midőn Rákóczi Péter czárral találkozott; ő gyakran és bizodalmas lábon látta a czárt, a mit részint tán azon körülménynek is köszönhetett, hogy Péter czárnak Párisban léte alatt Marechal Tessé rendeltetett a Regens által melléje kisérőjéül, kit a czár igen megszeretett, Tessé pedig Rákóczival szoros baráti viszonyban állott, és a mint az alábbi VI. számú levélből is látszik, a grosboisi Camaldulok zárdájában szomszédja volt; valószínű hogy Tessé közbenjárása által jött Rákóczi gyakrabbi érintkezésbe Péter czárral. Dangeau naplójában is többi közt találjuk: „Hétfőn, máj. 17. 1717. Ma a czár még a szokottnál is korábban ebédelt, rendesen legfeljebb 11 órakor ebédel, és kirándúlt Meudonba (királyi lak Páris és Versailles között, most Jeromos herczeg nyári laka) a hova hátas lovak rendeltettek számára, hogy lóháton szemlélhesse meg a felső és alsó kerteket. Herczeg Rákóczi is vele volt, mivel a czár magához kérte volt őt ebédre". (Memoires du Dangeau).

pensées, ce n'est pas la Confience en vous qui m'empeche, ni la crainte de le rendre publiques, dans leurs veritables Sens, mais puisque la matiere la plus sacré peut estre alteré par les mauvais interpretes, et glossateurs, ce serois les exposer aux uns et aux autres le trajet estant trop longue d'ici jusque a Rome, Sojez Seulement assuré qu'il serons toujours Conformes a l'amitie que je vous dois personne n'estant avec plus d'estime Consideration, et Sincerité a vous que je Suis.

E levél aláírás nélkül van, de ugyanazon kézírásban és formában mint az előbbi kettő.

50.

IV.

a Groosbois *) 8. d'aoûst 1716.

Quoy que nostre commerce de lettres ajent estes interrompu depuis quasi deux ans, j ay trop de confience dans les assurences de vostre amitie Monsieur qu'il vous a plu de me les reiterer Souvent, pour croire que cet longue Silence eusse produit un oublie entier, depuis la mort du Roy m'estant retiré de commerce du monde je me svis donné l'honeur de

*) Grosbois néma barátok (Camaldulok) zárdája volt Páris mellett, mely 1642-ben alapíttatott és a keresztelő sz. Jánosról czímeztetett. Rákóczi 1715. év vége felé vonúlt vissza ezen zárdába; valószínű hogy XIV. Lajos halála, ki ugyanez évi septemb. 1. halt meg, befolyással volt Rákóczinak ezen végképeni visszavonúlás iránti határozatára. XIV. Lajos tudniillik Rákóczit kitünő szívességgel fogadta, és ez mint fentebb láttuk, folytonosan az udvarnál élt, hol különösen a Maine herczeg és toulousei gróffal szoros baráti viszonyban állott, a király halála után pedig, midőn természetes gyermekeinek jogai kétségbe vonattak és a nevezett két herczegnek szerencse-csillaga leszállt, Rákóczi sem érezhette magát legjobban a Regens udvaránál, mely a különféle pártok cselszövényeinek szinpada volt, a Regens egyébiránt is mindinkább szilárdította a császári házzal való barátságát, a mi Rákóczynak kevés kilátást nyújtott a jövőre.

vous escrire, et de plaindre nostre douleur mutuel causé par cet trist evenement, mais j' attribüe a vos occupations allors fort augmentées, le manquement de la reponse *), Quoy que la Gasette de Hollande pendent tout l'hyver me faisois vojager, et vaguer les meeres je n'ay jamais joui d'un vie plus douce et plus tranquile que depuis que je tache de fair ma Cour au Roy des Rois, dans cette Solitude dont les Charmes ont fait evanuir la vaine curiosité de scavoir ce qui se passe dans le monde. le premier Sujet donc de ma lettre est de vous fair souvenir de moy Monsieur, et le seconde de vous

---

Saint Simon naplójában említvén, hogy a török porta kedvező ajánlatokat tett Rákóczinak, ha ez Törökországba jőne, így írja le Rákóczinak visszavonúlását: „Az életmód, melyet ő kivált a király halála óta követ, nem igen van összhangzásban ezen ajánlatokkal. Ő csakhamar azután (a király halála után) egészen visszavonúlt egy házba a grosboisi camálduloknál, melyet már előbb bérlelt volt ki és a hova járt is néha-néha. Ott kevés szolgát tartott, majdnem semmi látogatást nem fogadott, igen egyszerűen és bűnbánóként élt, egy vagy kétszer hetenként kenyér és vízen, éjjel nappal szorgalmatosan megjelent minden imádságnál. Párisba alig jött, és ott Dangeau-on, Tessé marsalon és egy-két barátin kivül senkit sem látogatott; a toulousei gróffal eljárt két vagy háromszor egy évben Fontainebleauba vadászni, a királyt és a regenst csupán kötelességből látogatta meg időről időre; egyébiránt sok jót tett és mindig jól volt értesülve mindenről, a mi Erdély és Magyarországban, vagy a szomszéd tartományokban történt, e mellett visszavonúlásában őszinte, ájtatos s bűnbánó volt, gyönyörködve magányos életében, nem únván magát és nem keresvén más mulatságot vagy szórakozást. Ő folytonosan élvezte mindazt, a mi az elhúnyt királytól kapott volt, mint feljebb láttuk". (Memoires du Saint Simon Tom. XV.).

*) Rákóczinak itt érintett levele nem találtatik a bíbornok irományai között, és mivel mint mondja, ezen levelére választ nem kapott, valószínű hogy e levél elveszett, mert a bíbornok sokkal szorgalmatosabb levelező volt, semhogy válász nélkül hagyta volna ezen levelet. Egyébiránt azon körülmény, hogy Rákóczi mindig ovatosan ír politikai ügyekről, és a III. és VI. számú leveleket, melyekben kissé szabadabban szólott, aláírás nélkül hagyta, az V. számúban pedig egyenesen azt mondja, „ha jelbetüim volnának, többet írnék önnek", mindez világosan mutatja, hogy ez időben a postán való levelezés nem tartatott bíztosnak, és így nem lehet csodálni, ha az itt érintett levél elveszett volna.

prier de me conserver vostre amitie dont j en fais toujour le Câas que je dois par la Consideration et estime tres particulier que j ai pour vous, J'aurois inci fini ma presente, si celle que j ay recui il y a quelques jours du Pere Francois Kéry mon aumonic ne m'eust oblige de la continuer, vous eust la bonté il y a deux ans d'obtenir de son Superieur General des Cordelliers la permission de rester dans mon Service pour ce temps, Si j'envisagois Simplement mes interets, je vous en prierois d'en obtenir la continuation, mais ce Religieux Souhaitan de se retirer dans un Couvant de son Ordre, l'envie que j'aurois de retenir dans mon service dois ceder a son desir, mais comme les persecutions des allemens ne permettojent pas qu'il puissent retourner dans sa Province. Je vous prie Monsieur, de vouloir bien emplojer vostre credit aupres Son General, de lui fair assigner unne maison en Italie ou en Frence pour l'execution de son dessein, c'est un oeuvre de charité que vous fairez envers lui, et un marque d'amitie que vous m'en donnerez, car comm il m'a bien servi depuis plus de 18 ans, et il a beaucoup souffert pour moy, outre qu'il est d'unne naissence illustre, et mesme allié de ma maison, je m'interesse fort pour lui procurer unne surêté entiere des poursvittes des allemens en sorte que si on ne le pourois lui permettre de se retirer en Frence je Souhaiterois fort que ce fûst plustost a Rome qu'aillieur pour qu'il pût jouir de vostre protection Monsieur, a la quelle je le recommende avec empressement, et je continue de vous prier de me Continuer vostre pretieuse amitié et Souvenir, estant avec des sentimens qui vous sont dües Monsieur vostre tres humble et obeissant ser. Le Comte de Charoch m. p. *)

---

*) A Rákóczi felvett Sárosi gróf nevének aláírásában található különbség talán azáltal magyarázható, hogy Sáros a franczia kimondás szerint kellemetlenül hangzott a magyar fülnek, és azért Rákóczi eleinte kettős *a*-val, mint az első két levélben van, írta a Sáros nevet, de alkalmasint még ekkor is elferdítve ejtetvén ki a francziák által, annak írását egészen a franczia kimondáshoz alkalmazta, és mint az ezen és a következő levélben van, elől és hátúl *ch*-val írta.

51.

V.

Dans la Solitude de Groosbois 10. d'8ber 1716.

Sans aucunne exageration je vous asseur Mr que je ne scaurois vous exprimer ave quelle joye j ay recue la vostre de 12 de 7bre vous me donnes sujet a reprendre avec vous un commerce auquel l'estime et la Consideration tres grande que j ay pour vos eminentes qualitées, m'y port naturelement et pour abreger permettez que je vous dise franchement que vous estes trop aimable pour que je ne vous aime pas autant que je fais, je m'emancipe de ce que l'on vous dois par ces termes, mais ce n'est que pour vous mieu convaincre qu'en tout celci c'est le coeur qui parle, Oublions donc de part et d'autre la longeur du silence passé et en svitte des sentimens que vous avez la bonté de me marquer, et que je me donne la liberté de vous les expliquer de mon costé, reprenons cet langage des amis; car quoy que je ne me svis jamais mieu trouvé que depuis que je me svis separé du commerce du mond, et que je tache de remplir les devoirs d'un Cretienne, ce ne serois pas le remplir si je voulois me detacher de celles qui sont particulieres a l'estat dont la Providence m'a chargé, je me svis donc regardé en choisisant cet gendre de vie comme un Grl le quel apres avoir terminé sa Campagne revien a la Cour, attentif a servir son maitre sans lui rien demander, contant de ce qu'il peut jouir de sa presence, et attendent avec pacience sa destiné prest a Svivre ses Ordres de qu'il les connoitra, Cet Sisteme inci posé vous voirez que les raisonemens sur les affaires publiques et surtout sur celles qui peuvent avoir du rapport aux miens ne sont nullement contrair a l'esprit de ma retraitte, car c'est par leurs connoissence et examen qui je dois approfondir les ordres de mon maitre, vue que je me sente indigne de pretendre qu'il me les apprende par des revelations surnaturelles.

Ceux qui publiois de moy des mensonges avec un effronterie ordinair aux gazettiers, disois plus tost ce qu'il

prier de me conserver vo ... je faissois, les autr
Câas que je dois par la ... ans l'esprit de Pces
lier que j ai pour vou ... moy qui a c
que j ay recui il y a ... te puissen
mon aumonic ne n ... n fein c
bonté il y a deu ... ez
Cordelliers la ...
temps, Si j'e ...
prierois d' ... ure
haitan d ... accable
que j'a ... up de Cabinet n
sir, n ... ay svivi depuis la paix de
ent ... etonner sufficement que les interes
p ... re les duppes ne les remarquent pas. Le de-
... nt de cette piece sera en deux Campagnes d'ici si l'on
... ve de mojen d'etourdir les Turcs, car alons on detachera le partie d'un armée victorieuse dont on en aura pas besoin, et inci on executera les vastes projets que l'on a en vue. Ce que je dis peut paroitre chimeric a ceux qui ne connoissent point interieurement le genie des Ottomans mais je vous assure qu'en lui mesme il est tres faisable surtout si l'on fais un peu de reflexion sur les fautes que les Turcs ont fait tout cet Campagne ici. car il ressemblent fort au mostre qu'il avois 100m braas mais qu'il n'en avois pas un teste, Mais mon Dieu que ta sagesse se joue de vaines projets des hommes! a qui dois je attribuer l'entreprise ridicule du siege de Temesvar apres un victoir aussi ecclatant que les Imperiaux pretendent d'avoir remporté, si non a ta main inconnue, qui les conduises non par de mojens miraculeuses et surnaturelles mais par des voys simples pour les mieu cacher aux sages de monde et reveler a ceux qui l'adorent dans la simplicité de leurs coeurs et ne se formant des idées presomptueuses ne sont attentif qu'a Svivre vostre volonté.

---

*) Itt a török császárt érti, ki ez évben nagy hadat küldött Magyarországba, a mely Pétervár alatt Eugen herczeg által megverettetett; az ütközet után a császári sereg Temesvárt szállotta meg, és be is vette.

Can mesme

il fais encore un

ier l'italie po

nt la gver

t detou

emr

a de

y aillieu,

r plus amplemen

ne seroit pas inutil que v

d'en avoir j abbrege donc m

continuer vos bontées pour le P.

tes ces lettres un envie tres serieus de

S'il sera jamais asez heureux de restre a

vous pourra mieu faire le detaille de ma vie

le plus grande partie, je voudrois que vous conn

ets gens de la Cour, car cer-

né, il avois recue les sacre-

etien et ediffiant, Car il y a

vois mis dans ces dispo-

mis hors du denger, et

n'ai tardé un seul mo-

vant l'air enpesté de

petitte maison te-

pains pour y pas-

mieu qu'il nous

e *); Les jour-

entiere por admirer d'autant plus les ressors de la Prov
et la misericorde de Dieu envers les pecheurs, que peu
fair en y reflechissant qu'a dire avec St: Augustein tarde te amavi o! bonitas tam antiqua et tam nova, que cet exclamation finisse donc ma lettre car le repentir me durera toutte ma vie. Avec les sentimens d'un amitie ramplis de la veneration due a vostre ranguc, et tendresse que vous meritez personelement personne ne vous honorant plus que Le Comte de Charoch m. p.

lt szerzője
mmençant
ka, mely
i éle-
letet
dig
z-

52.

VI.

a Groosbois 30 de Janvier 1717.

Je svis trop sensible aux marques de vostre souvenir Monsieur pour ne vous pas remercier de celles que vous me donnes par la vostre de 5 du mois passée, je lui en donnerois plus souvent du mien, si je ne croignois de le detourner des occupations et affaires plus serieuses que celles qui pouvois venir de la part d'un Solitair comme moy, qui ne prende plus de part aux affaires publiques, qu'autant qu'il fault pour Satisfair aux devoirs de son estat, auxquelles il est indispensablement obligée; ainsi je ne sort que tres rarement de ce lieu, et je vive dans un ignorence crasse des nouvelles que l'on apelle journalliers. La maladie dengeureus, de nostre ami Commun Dangeau *) m'avois fais fair le vojage de Paris ces jours passé, ou je fut deux jours partagant les inquietudes avec Mme Dangeau et toutte sa famille ou pour

*) Courcilloni Dangeau Fülöp marquis, XIV. Lajosnak ezen híres udvaroncza született 1638-ban. Fiatal korában Flandriában és a pirenei békekötés után a spanyol király szolgálatában katonáskodott, a honnan visszatérvén Francziaországba, kellemes modora megnyerte neki Mária Anna és Mária Theresia királynők kegyeit, kik őt kártyatársukká fogadták, a hol ügyessége és jó szerencséje által annyi pénzt nyert, hogy a gazdálkodó Colbert restelvén a sok fizetést, panaszkodott eziránt a király előtt, egyszersmind gyanúsítván Dangeau játékát; a király egy ízben alkalmat találván a játszó háta mögé állani, a nélkül hogy általa észrevétetnék, meggyőződött a Dangeau játszói becsületességéről és ügyességéről, később azonban mégis elvette őt a királynők játszóasztalától, de csak azért, hogy a magáéhoz csatolja. Dangeau-t játszógeniussa és szerencséje itt sem hagyván el, nevezetes vagyont nyert játéka által, jeles tulajdonai által pedig idővel ő volt XIV. Lajos egyik legkedvesebb s legjelesebb udvarnoka. Fontenelle azt mondja róla: „Il avait une figure fort aimable et beaucoup d'esprit naturel, qui allait mêsme jusqu'à faire agreablement des vers. — — — — Il à eu toutes les grâces et toutes dignités auquelles, pour ainsi dire il avait droit". Az udvarnál különféle hivatalo-

mieu dire avec touttes les honets gens de la Cour, car certainement tout y fût fort allarmé, il avois recue les sacremens dans un disposition tres Cretien et ediffiant, Car il y a deja quelque mois que la grace l'avois mis dans ces dispositions, mais un heureuse Crise l'a mis hors du denger, et elle nous Consola tous, apres quoy je n'ai tardé un seul moment a regagner ma chere Solitude, fuyant l'air enpesté de Paris. Le M[al] de Tesse ajant loué unne petitte maison tenante ala mienne vien quasi touttes les Semains pour y passer trois jours et nous amplojons le temps le mieu qu'il nous est possible pour avancer dans la vie Cretienne *); Les jour-

---

kat viselt, és a franczia akademiának tagja volt. Ő volt szerzője a Memoires ou Journal de la Cour de Louis XIV. commençant en 1684 et finissant en 1720, czímű munkának. Ezen munka, mely Voltairenak minden ócsárlása mellett is XIV. Lajos udvari életére nézve a leggazdagabb történeti forrás, igen sok részletet s adatot foglal magában Rákóczy-ra vonatkozólag is, de eddig csak igen rövid kivonata van kinyomva 3 kötetben; az eredeti kézirat Párisban a Richelieu vagy mai neve szerint császári könyvtárban van, és 500 folio kötetet tesz.

Rákóczi neje által sógorságban volt Dangeau-val; vele való viszonyát így írja le Saint Simon: „Rákóczi 1694-ben nőül vette Charlotta Amáliát, Hesse-Reinfellz-Wanfriedi Landgrave, Linange Alexandrina Julia grófnő leányát. Ezen Landgrave testvéröcscse volt Hesse-Reinfellzi Vilmosnak, ki Dangeau asszonyság nővérét birta feleségül. Rákóczi tehát Dangeau asszonyság sógorának veje volt, ámbár minden vérrokonság nélkül, de mi Dangeaunéra nézve ugyanazon befolyással volt, mint ha rokonság lett volna. Dangeauné madame Maintenon-nak kedvencze volt és a király kegyeit is élvezte, minden mulatságában és magán köreiben is részt vett. Dangeau, ki egész életében a legmagasabb körökben és az udvar legválogatottabb társaságában élt, nagysága mámorában tetszett magának azon magas állásban, melyet elfoglalt. Neje közel rokonainak magas rangja s állása különösen hízelgett neki. Mindketten nagyra voltak Rákóczival, a ki Párisban kivűlök senkit sem ismert“. (Memoires du St. Simon Tom. X.). „Madame Maintenon peinte par elle meme“ irónője Dangeau asszonyságról azt mondja: „Elle était belle comme un ange, faite comme une nymphe, et d'un esprit aussi doux que sage“ stb.

*) Tessé René Fourlai-i gróf, született 1650-ben és Louvois marquis kedvencze levén, csakhamar előhaladt a katonai pályán, míg marsallá lett; mint ilyen a diplomatikai pályán is alkalmaz-

nées partagé equalement passent plus vist que je ne souhaiterois, et insensiblement nous approchent a cet moment dont

---

tatott, és mint franczia követ Madridban XV. Lajos és az Infanta között házassági szerződést kötött, de később XV. Lajos a számüzött lengyel király leányát vevén nőül, Tessé visszahívatott Madridból és a grosboisi camaldulokhoz vonúlt vissza, hova már előbb is szokott volt járni és hol Rákóczi-val szoros barátságban élt, mindketten a zárda telkén üvegházakat és más szépítéseket csináltak. A házakról, melyekben laktak ők és mások már előbb, azt mondja a Camaldulok évkönyvének írója: .Hae domus in Capitulo generali anni 1683 declaratae fuere partem non facere clausurae eremitarum, vetitum tamen eisdem secularibus, ne introducerent aliquando mulieres, multoque minus ad habitandum permitterent commorari". Marsal Tessé-t így jellemzi Saint Simon „C'était un homme d'un caractère liant, poli, flatteur voulant plaire a tout le monde, mais fier, adroit, ingrat à merveille, fourbe et artificieux de même". Tessé a grosboisi zárdában halt meg 1725-ben.

Rákóczi mint tudva van 1717-ik év vége felé Törökországba menvén, ott a Marmora tenger partján Rodostóban halt meg 1735-ben. Végrendelete szerint szíve Francziaországba vitetett, és a grosboisi camalduloknál temettetett el. A levélben, melyet írt szívével átküldendőt, a következő aláírás volt: „Cinis et pulvis appellatus olim Franciscus Princeps". Két évvel halála után a grosboisi zárdafőnök emlékkövet emelt neki a következő felírással: „In huius coenobii caemeterio jacet cor Serenissimi Francisci Dei Gratia Sacri Romani imperii et Transilvaniae principis Rákóczy partium Hungariae domini, Siculorum Comitis etc. qui miro divinae providentiae ordine per varia vitae discrimina ductus, in Domino requievit Rodostii ad Propontidem anno salutis mundi 1735, die 8-a Aprilis, aetatis suae 59. Pro grati animi monumento ipsi, dum viveret nolenti serenissimo, repugnantique prae modestia principi, post mortem R. P. Macarius Pene Camaldulensium Major eremique huius prior hunc posuit lapidem anno Dni Millesimo Septingentesimo trigesimo septimo". (Annales Camaldulenses libro 80. Tom. 8-o pag. 652. Edit. Venetiis 1755—73.). A grosboisi camaldulok zárdájának ide mellékelt rajza szinte ezen munkában találtató fametczet után van rajzolva.

Rákóczinak kéziratban maradt két munkája, úgymint „Confessiones meae" melyek sz. Ágoston modorában vanak írva és melyekre Rákóczi memoiresjaiban is hivatkozik; és „Meditationes in Sacram scripturam" végrendeletéhez képest szinte a grosboisi zárdába küldettek, a honnan azok a zárda és szerzet eltörlése után a nemzeti könyvtárba vétettek, és most valószínűleg a Richelieu könyvtárban Párisban volnának feltalálhatók.

je tache d'apprendre de nepas craindre l'arrivé, qu'autant qu'il fault et il est mesme necessair en vue de la severite du juge devant le quel il nous faira paroittre. Le Repos et le Silence du lieu me tien Ces reflexions si presentes que je n'aj pas pu me dispenser de les escrir, mais je revien a ce que vous me mendez M. de nouvelles qui se debitent chez vous, la Casette m'apprende que le Cte de Lamberg est arrivé a Romme pour soliciter du secours d'argent pour la continuation de la guerre, en Svitte de reflexions donc que je vous aj marqué dans ma precedente, je m'imagine que vos frajeurs cesserons a mesme que vous satisfairez au desirs de l'Empr qui fais regarder la force de Turcs plus au moins grandes selons ses vues secretes, car a considerer les choses sans prevention il n'est pas naturel de croir que les Turcs degarnissent l'hongrie, en se mettant en defense seulement en ce pais la, pour former de vües eloignies sur l'Italie; vue que touttes leurs forces n'a pas etez suffisent l'année passé pour gvarantir leurs frontiers. Il estoit de la politique de la Cour de Vienne de rependre les bruits touchant la paix, et offers des Turcs, mais je svis persvadés que quand mesme ceuci l'offrirois ce que ceux la ont debitent de demender, la paix ne se concluerois pas. Car a Juger par la gverre passé avant la paix de Carlovitz, les Imperiaux ont formé leur vüe sur Nissa, et tout le pais qui est au desa jusqne a la mere adriatique; puisqu autre fois ils avois deja fortifié cette place, et par la il se rendent maitre d'un pais riche et Capable de leurs fournir de quoy augmenter leurs trouppes de 40^{m} hms il s'assurent par la de la dit mer, des matelots, de bois proppre de construir de batimens, en sorte, qu'etablissant par la svitte leurs communications avec le Royaume de Naple, Il parlerons au Venetiens comm'au present il parlent aux Genois, et aux Papes Comme Frederic en avois parlé autre fois, ainci je conclu que tout ce que Le St Pere fait au present pour l'Empr Contre le Turcs ne serve qu'a former la chaine d'Italie dont il ne sera plus question allors lorsque elle sera ainci environé, On reprendra la Sicile par le piemont et cet degré formé on songera de ravoir L'Espagne, en m'estandans plus amplement sur les mojens, et particularitées je pourrois

fair voir que ces projets serois plus practicables que leurs etendu ne nous fais paroitre. Je vous avoue donc sincerement Monsieur que si la grace de dieu ne m'aurois entierement rendu tranquil sur tout ce que l'avenir me fais envisager, par unne resignation entiere a sa volonté, J'en serois infiniment plus sensible aux differens que la Cour de Romme me parois avoir avec celle ci, avec la quelle il seroit a souhaiter qu'il fust plus unie que jamais, car 40^{m} Imperiaux en Italie nuirons un jour plus a l'authorité de S_t siege que 100^{m} docteurs en Sorbonne. On n'a qu'a reflechir sur les attentats d L'Empr Joseph pour voir ce qu'il est plus prejudiciable a l'infallibitité, Les ergotteries et pialleries de dits docteurs dans les ecols *), ou declarations d'un Ambas^{ar} comme il estois M. de Prié puisqu en tout de ce qu'on dispute il ne s'agit pas des dogmes de nostre St Religion a ce qu'on dit, Mais je ne vous dirois pas d'avantage sur cette matier non plus, quoy qu'elle soit houjourdvi le sujet de touttes les Conversations et de la Curiosité de ceux qui practiquent le mond, Je svis parmis des solitaires qui je n'entende parler que lorsqu il chantent les louanges de dieu, je me joigne a eux autant que jepeut et telement j'evite autant qu'il m'est possible la Curiosité de disputer sur de matiers qu'il me semble qu'il fault croir, non pas Scavoir.

Parmis le restes de nouvelles du monde la dispute des P^{res} de Sang m'est asez sensible par rapport a l'amitie que j'ay pour les uns et les autres, vous scavez que j estois, et je svis encore en grand commerce avec eux et pour le peu que je les vois, leurs differens ne laisse pas de me fair de la paine.

La nouvelle de la signature du traitte defensive entre la Frence, L'Engleterre et la Hollende est trop recente pour ne la pas repeter ici, outre que je la trouve trop favorable a cet etat, mais quoy qu' (az itt következő szó

---

*) Ez a Jansenisták és Jesuiták közötti vallási vitatkozásokra vonatkozik, melyek ez időben egész elkeseredettséggel folytak Párisban.

az eredetiben a papir elporhadása miatt nem olvasható, de az értelem szerint más alig lehet mint „elle") elle touche encore l'Italie par rapport au traitté d'Uttrecht, je ne la crois pas asez gvarantie de tout ce qu'il lui reste a craindre Mais puisque cette analise prolongerois encore infiniment ma lettre, et peut estre vous la renderoit ennujeuse, je me renferme dans l'esprit de ma solitude, et je remet toutte a cet aimable et adorable providence qui Compte tout, jusque a nos Cheveux et Sans l'ordre de quel rien ne scaurois arriver, je lui en rende honeur et gloir, et je finis Monsieur en vous assurent de sentimens d amitie, de la Consideration et de la veneration qui vous sont dues par tantes de differentes tittres que je n'oublierois jamais dans nostre commerce familier puisque je svis entierement vostre.

Ezen levelezés aláirás nélkül van mint a harmadik.

53.

Beatissime Pater, post humillimam commendationem ac devotissima pedum oscula beatorum. Nimis ferreum cor, ac saxeum pectus Christiano illi Principi iudutum esse arbitramur, quem praesentium temporum miseria et tam saeva undique communibus Christianorum omnium cervicibus imminens calamitas non commoueat ad pietatem, et cuius cogitatus, consilia, actionesque omnes non debeat ad mutuam Principum coneiliationem necessarie quam citissime convertere et cogere. Nos equidem, Beatissime Pater, dum Vestrae Sanctitatis Breve 22 die Septembris *) ad nos datum accurate legeremus, nec potuimus lachrymis parcere, nec interiorem dolorem, quem publice quietis gratia et inopinato quodam Vestrae Beatudinis infortunio concepimus, cohibere. Regno etenim Hungariae ad tot secula tutissimo Christianitatis propugnaculo a Turca illatam cladem, tantique Regis intellectam stragem et jacturam eo graviori luctu collachri-

*) Ez nem találtatik.

mamur, quod ex Christianorum dissidijs potius quam ulla ipsius immanissimi ac truculentissimi hostis virtute potentiam tam immoderate augeri praesentibus oculis intuemur, quum nihilo atrocius Turca Christianitati, quam Christiani eidem insultent, quod si adeo Turcarum conatibus essemus regno ac viribus propinqui, ut iniquissimam illorum impietatem soli possemus arcere, non expectaremus utique ad opus tam necessarium ullius litteris, ne dum Sanctissimis Vestrae Beatitudinis adhortationibus incitari. Hoc unum ergo superest remedium, ut Christiani Principes, sepositis odijs, abjectisque simulatibus, suas vires adversus communem presentemque hostem mature convertant, nullam namque diuturniorem moram aut consultationem ipsis oculis objectum malum amplius admittit. In hanc vero animorum conciliationem ubi caeteri Principes (Deo duce) convenerint, in quam ardentissimis omnibus officiis una cum Vestra Beatitudine illos trahere conabimur, nemini Nos pietate aut auxilijs cedemus, ac in tam sancta expeditione suscipienda, postquam de totius rei ordine et summa conventum erit, si se expedire visum fuerit, personam ipsam nostram, nedum facultates omnes quas a Deo acceptas illius causae debemus, tam sancto mynisterio offerimus et pollicemur, nec flagrantiori voto quicquam expectamus, quam ut vel ipso sanguine et personae nostrae sacrificio publicam Omnipotentis Dei causam Sacrosanctamque fidem et religionem quandoque juvare queamus. Ad istud quoque malum privata ingens Sanctitati Vestrae ab his ipsis (quos minime decuit) iniquisse illata contumelia accessit, quae ob rei indignitatem tantum ipsis praecordijs maerorem Nobis concitavit, ut impium istum casum quem Cesar ipse detestari debeat sumopere indoleamus. Utcumque in tanto rerum turbine, ac in ista successuum confusione hoc arbitramur esse praecipuum Vestrae Beatitudinis officium, ut iniquissimorum hominum iniquioribus conatibus non succumbat, aut ullo pacto frangatur, nec sibi a Deo creditum temonem abjiciat, tantum namque scelus a foeda agrestium colluvie tam repente ausum extimandum est, non minus repente, Deo judice, dissipatum iri. Vestram itaque Beatitudinem obsecramus, ut et animos ex inextimabili isto pavore perclusos repetat, et suam clementiam, fortitudinem, constantiam, ac pru-

dentiam judicet ex istis adversitatibus in authores aliquando casuris clariorem effici. Supervacaneum porro arbitramur indignitatem istam pluribus condolere, veriti ne gravem injuriam Vestrae Sanctitatis cordi nunc inhaerentem nostro luctu gravius exacerbemus. Sed ita hac in re, quae Christianorum Principum animos in se debuit concitasse, Nos geremus, ut Vestrae Beatitudini simus non solum summae futuri consolationi, sed etiam filialem nostrum animum et erga Apostolicam Sedem observantiam, illiusque dignitatis conservandae studium quam uberrime testaturi. Caetera ex Magnifico Domino Gregorio Equite Casalio, nostro apud se Oratore, Vestra Sanctitas distinctius intelliget: cui certissimam fidem habere dignabitur. Et felicissime ac diutissime valeat. Ex regia nostra apud Westmonasterium, die 23. Octobris, 1526. —

Excellentissime Vestre Sanctitatis

devotissimus atque obsequentissimus Filius,
Dei Gratia, Rex Angliae et Franciae, Fidei
Defensor, ac Dominus Hiberniae

Henricus m. p.

Czímzet:

Sanctissimo Clementissimoque Domino
nostro Papae.

(State papers. King Henry VIII. Vol. VI. pag. 549).

Ezen levél eredetiben a vaticani levéltárban találtatik, a melyből az sok más, Angolország ügyeire vonatkozó, irományokkal együtt a kormány közbenjárása útján lemásoltatott, a jelen pedig ezen másolat után van írva, mely az országos levéltárban találtatik.

54.

Pleas it your Grace. The 26th day of April I wrote unto yowe my last letter to the same, advertising yow of the receyte of 2 letters oone from the Kynges Highnes and an other frome your Grace; and also how the Kyng of Beeme wolde nott suffre me to pas into the royalme of Hungrie, and whois being in the contre of Silesia, which joyneth uppon the frontiers of Pole, I desyred His Grace to gyve me lefe to se the Kyng of Poles Courte, wherto He was right wel content. And at my commyng thider, I declared unto His Highnes the commissione that I had to the Kyng of Hungrie that ded is, and also the commission that I had to the Waywda, and howe that I was stoppid by the Kyng of Beeme. Moreover I shewid Hym howe the Kynges Highnes and your Grace geve me commawndement that, if I came nyghe his confines, howe I shulde visite Hym, and shewe Hym what love the Kinges Highnes and your Grace do beere unto Hym, for that yowe bothe knew Hym for so vertuose a Prince, and that He so well defendid that parties of Christendome frome the malice and extreme persecution of Turkes, Tartars, and Moscovites; and ferdermore for that He wolde in no wise that any ungraciose sec of Luter shulde entre into his contrees, and what goode policie He usid therfor, for the which the Kinges Highnes and your Grace did not a litle rejoyce. I assure your Grace He was very glad that it pleasid the Kyng and yow to send to visite Hym saying that nother sithen He was King nother in the tyme of his predecessor was never no Englisshe Embassadoure in that parties. Wherfore He in his moste hartiest and loving maner tankith the Kinges Highnes and youre Grace, and that it pleasid yowe so to extime Hym, for the goode defending of theis parties and preservacion of his contrees frome the ungraciose secte of Lutere, saying that of ther war any thing in his royalme, wheryn He myght do the Kinges Highnes other your Grace pleasure, He wolde be as glad to do it as any man lyving. And as for my parte, what He myght do me pleasure in, for

your sakes He wolde be glad. I assure your Grace that I was not in all my journay so well entreatid, as I was with Hym and his nobles. Hawe be it, me towght afore I was as well entreatid as cowde be, but this chere was so goode and with so goode hartes, that I cannott write to moche therof. And also presentes war geven to me, not allone by the King Hym selfe, but also by his nobles. Over all this tyll I came into the King of Beemes contrey, I lay every nyght yn the Kinges castelles, or some of his noble mennys, all waies well providid for. My dutie is to reporte as I finde cawse. Hiderto I have ben well entreatid in all contrees, that I have passid thorow. I pray God that whan it shall please the King and yowe that I shall retorne, that I may fynde the reste of my journay as pleasaunte as I have fownde it hiderto; for I entende nott by Goddes grace to retorne the same way that I came forthe, to the entent that I may se other contrees that I have not seene afore, by cawse of ferder speding abrode the Kinges moste vertuose intencion and purpose, as I ensure youre Grace I have done hiderto, as far as is possible to be in theis parties of Christendome, and left no royalme onvisited, save Denmarke oonly, which liethe somewhat fer of.

Pleas your Grace, at my retorne into the King of Beemes Courte, att Pressell in Silesia, I spake with Duke George of Saxon, and salutid hym bothe in the Kinges name and yours, which was right glad therof, in so moche that he desired me yn any wise to retorne by his lande, offering that what he myght do to the pleasure of the Kinges Highnes other your Grace, it shulde be hym the moste pleasure that myght be.

As towching newes, I have none of any certainte but that the King of Beeme departithe frome hens the 21th day of this moneth towarde Prage, there to tary but 7 or 8 daies att the ferdest, and fro thens to departe to Vienne where He entendith to putt Hym in a redynes to invade the royalme of Hungarie. And the likelyhode is grete, as I before tyme in my laste letters have written unto your Grace, for the Beems have promysed Hym 6000 fotemenn and 1000 horsmenn, the Moraviens 3000 footemenn and 500 horsmenn, and the

Slesiens 2000 footemenn and oone thowsond horsmenn, the space of half an yere; beside that Austriche, Carinthia, Tyrolles, and Steyrmarke have promysed Him; which I here say is a right goode nombre. I ensure Your Grace that Waywda hathe litle power to resiste Hym, withoute that the Turkes wyll gyve hym aide, withe whome, as manymenn thinke, he hathe practise.

The King of Pole faverith Hym very moche, and wolde that ther ware a goode peas betwene them. But as towching any aide, I cannot perceyve that He wyll geve Hym except it be by coloure, for He hathe enemyes ynowgh all redy.

The King of Poles first wife was the Waywdas suster, by whome He hath a dowghter abawght the eage of 13 yeeres, whome His Grace wolde in any wise I shuld se, I assure youre Grace she is a faire lady, and as the commune reporte is right vertuose.

Where as I have written afore to youre Grace that the Turke was ded, suche fame was not in Hungarie, and that contrees, oonly, but also in Pole: how be it, there cann no man as yet know the certaintie.

Please yowr Graee moreover to understond, that here is an Embassadour frome the Waywda of Muldavia, whiche contrey lieth betwene Pole and Turkye. And, as he hym self tolde me by an interpreter, his Lorde offerith the King of Beeme all service and pleasure to the uttermoste of his power.

As towching the Diete, that shulde have begonn at the feste of Sainte George in Ragensbruch, it taketh litle effecte, for the Princes of Almayne wyll not come thider, excepte the King of Beeme be there present. And bycawse that He, otherwayes empesshid for the royalme of Hungarie, commyth not, they sende but oonly there Oratours thider. Other mater I knowe none to write unto yowr Grace at this tyme, beseching the blessid Trinite to preserve your Grace with long and moste prosperous dignitie. Written at Pressel in Slesia the 20[h] day of May 1527.

By youre moste humble and bowndenn servaunte
John Wallop.

Czímzet:

To my Lord (Cardinal)'s goode grace.

(State papers. King Henry the VIII. Vol. VI. pag. 581).

Ez eredeti holograph-levél.

Wallop János Wolsey bíbornokhoz.

Tetszésére kegyelmednek. April 26. napján írtam volt önhöz szóló utolsó levelemet, melyben önt két levél vétele iránt értesítettem, ezek egyike király ő felségétől, a másik pedig kegyelmedtől volt; úgy mint arról is, miképen a csehországi király nem engedte meg Magyarországba mennem. Míg Silesiában voltam, mely határos Lengyelországgal, kértem ő felségét, hogy engedné meg nekem a lengyel király udvarát meglátogatnom, a mibe ő szívesen beleegyezett. Oda érkezvén én kinyilatkoztattam ő felségének, mi volt legyen megbízásom az elhúnyt magyar királyhoz, úgy mint a vajdához megbízásomat is, megmondván neki, miképen akadályoztattam meg a cseh király által az odameneteltől. Megmutattam neki továbbá, miképen a király ő felsége és kegyelmed meghagyták volt nekem, hogy ha az ő határaihoz közel jőnék, őt meglátogassam és értesítsem, hogy a király ő felsége és kegyelmed mennyi szeretettel viseltetnek iránta, mert mindketten tudják, hogy ő igen erényes fejedelem, és hogy mily jól védelmezi a keresztyénség ezen részét a törökök, tatárok és muszkák gonoszsága és véghetetlen üldözései ellen, úgy mint azt is, hogy ő semmiképen nem engedi, miszerint Luther valamelyik kegytelen felekezete országába bejőjön, és hogy e végre mily jó politikát követ, a minek a király ő felsége és kegyelmed nem kissé örvendenek. Biztosítom kegyelmedet, hogy ő nagyon örvendett, hogy a királynak s kegyelmednek tetszett engem látogatására küldeni, mondván, hogy sem az ő királysága, sem eldőde idejében e részeken nem volt angol követ. Miért is ő a legszívesebb s legszeretőbb módon köszönetet mond a

király ő felségének és kegyelmednek, kik annyira megtisztelték őt határainak védelmezése és országának Luther kegytelen felekezete ellen megőrzéséért, mondván hogy ha az ő országában találtatik valami a mivel ő a király ő felségének vagy kegyelmednek örömet tehetne, ő azt oly örömmel tenné, mint akárki a világon. A mi pedig engemet illet, ha nekem valamiben örömet tehet, önök kedvéért azt szívesen teendi. Biztosítom kegyelmedet, hogy egész útamban nem részesültem oly jó fogadásban, mint minőben ő, és az ő nemessége részesítettek. Ámbár ugyan én előbb is oly jól fogadtattam a mint lehetett, de ezen fogadás oly jó és oly szívből eredő volt, hogy nem írhatok róla eleget. Ajándékokat is kaptam, nem csupán a királytól, hanem az ő nemességétől is. Ezenfelül, mindaddig míg a cseh király országába érkeztem, minden éjjel vagy a király, vagy valamelyik nemes ember kastélyába szállottam, mindennel a legjobban levén ellátva. Nekem kötelességem mindenről hív jelentést tenni. Mostanig minden országban, a melyen átútaztam, jól fogadtak; és csak arra kérem az istent, hogy a midőn majd a király és az ön tetszése visszatérésemet fogja rendelni, akkor útam oly kellemes legyen mint eddig volt; mert isten kegyelmével más úton szándékozom visszatérni, mint a melyen jöttem, azon czéllal, hogy más országokat láthassak, melyeket még nem láttam, hogy annál messzebre terjeszthessem a király legerényesebb szándékát és czélját, a mint azt, biztosítom kegyelmedet, mostanig is tettem annyira a mennyire az a keresztyénség ezen részeiben tehető, nem hagyván egy országot is látogatás nélkül, kivéve csupán Dánországot, mely kissé messze fekszik.

Tetszésére kegyelmednek. A cseh király udvarához visszatértemkor Boroszlóban Silésiában szóltam György szász herczeggel, és őt a király és az ön nevében üdvözlöttem, ki annak igen örült, annyira hogy azt kivánta, miszerint minden esetre az ő országán keresztül térjek vissza, a végből, hogy ő mindent megtehessen, a mi a király ő felségének vagy kegyelmednek tetszésére lehetne.

Semmi bizonyos újságot nem tudok, kivéve hogy a cseh király folyó hó 21. útazott el innen Prága felé, a hol legfelyebb csak 7 vagy 8 napig mulatván, onnan Bécsbe úta-

zand, hol mindent el akar késziteni a Magyarországba beütésre. És mint utolsó levelemben már irtam volt, ez igen valószinü, mert a csehek 6000 gyalog és 1000 lovas embert igértek neki egy fél évre, a morvák 3000 gyalogot és 500 lovast, a silésiaiak pedig 2000 gyalogot és 1000 lovast, és ez azonfelül a mit Austria, Carinthia, Tirolis és Steyerország igértek volt neki, a mi mint én hallom jókora szám. Biztosithatom kegyelmedet, hogy a vajda ereje kicsiny, hogy ellenállhasson neki a nélkül, hogy a török adna neki segitséget, a kivel, mint sokan hiszik, ő egyetértésben van.

A lengyel király igen kedvez neki, és azt akarná, hogy jó béke lenne közöttök. De a mi segitséget illet, nem látom hogy ő adna neki, kivéve talán alattomban, mert neki már úgy is elég ellensége van.

A lengyel király első felesége a vajda testvére volt, kitől egy körülbelül 13 éves leánya van, kit ő felsége minden esetre látnom kivánt. Bizonyossá teszem kegyelmedet, hogy az csinos hölgy és a közhir szerint igen erkölcsös.

A mit előbb irtam volt kegyelmednek, hogy a török császár meghalt, e hir nem csak Magyarországban és ezen tartományokban volt, hanem Lengyelországban is. Hogy miben van a dolog, azt még senki sem tudja bizonyosan.

Tessék kegyelmednek továbbá tudtúl venni, hogy a moldvai vajdának egy követe van itt; ezen ország Lengyel- és Törökország közt fekszik. És mint ő maga mondotta nekem tolmács által, az ő ura minden tehetségéhez képest szolgálatait ajánlja a cseh királynak.

A mi pedig a birodalmi gyülést illeti, melynek Sz. György napján kellett volna megnyittatni Regensburgban, annak csak kevés sikere van, mert a német fejedelmek nem akarnak oda menni, hacsak a cseh király ott nem lesz, és minthogy ő Magyarország ügyei által megakadályozva levén nem jöhet, ők is csak követeiket küldik oda. Egyebet nem tudok irni jelenleg kegyelmednek, kérvén a sz. háromságot, hogy kegyelmednek hosszú és sikerdús méltóságot adjon. Irtam Boroszlóban Silésiában máj. 20. napján 1527.

Legalázatosabb köteles szolgája
Wallop János.

55.

Mont *) VIII. Henrik királyhoz.

A levél első része Magyarországra nem vonatkozván, annak elhagyásával így folytattatik:

Rex Ferdinandus modo in Bohemia est, sed ad mediam Quadragesimam venturus est in Austriam ad Viennam; nam ibi indixit Dietam omnium suarum ditionum et terrarum. Quo etiam Ludovicus Gritti adventurus dicitur, ut certas controversias componat de Silesia et Moravia, quas ditiones jam Ferdinandus possidet, inter Joannem et Ferdinandum.

Ego simul cum his litteris mitto ad Majestatem Vestram exemplar litterarum Imperatoris Turcarum **) ad Regem Ferdinandum scriptarum, quarum copiam mihi fecit Orator Regis Joannis, qui in aula Ducum Bavarie residet.

In Austria magna charistia est, et magnus tumultus ex moneta, nam Ferdinandus olim excudit monetam argenteam, quam modo et damnavit et prohibuit; vetuit quoque eam externis mercatoribus vendi: sed in sua camera cum magna jactura permutari mandat; et fama est plus mille hominibus quotidie ad Cameram Regiam morari, ut vicissim aliam monetam recipiant pro sua quam dederit, sed nihil assequi: adeoque multi timent ne insurrectio fiat in Austria.

Joannes Rex Hungariae quotidie auget suas vires, et fines suos prolatat, et coegit suos Episcopos Budam, caput Hungarie, iterum edificare. Mitto quoque ad Majestatem Vestram exemplar litterarum ***) Joannis, scriptarum ad Status Lige Suevicae pro juniori Duce Virtembergensi. Rex Gallie agit cum moderno Episcopo Treverorum, qui unus est ex Electoribus, ne ratam habeat electionem Ferdinandi in Regem Romanorum; et quotannis ei promittit tria millia coronatorum que modo Augustae ei solvere paratus est, si consentire proposito Regis Christianissimi velit. Responsum ab

---

*) Mont VIII. Henrik követe volt több ízben és törvénytudor.

) Ezen levél nem találtatik. *) Lásd a következő számot.

eo nondum habetur, sed brevi speratur. stb. stb. (A levél többi része Magyarországra nem vonatkozik). Ex Munchen, 16ª Februarij anno 34. (1534).

Serenissimae Majestatis Vestrae
Humillimus Servitor

Christophorus Mont.

Czímzet:

Ad Majestatem Regiam.

State papers. King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 537).

Az eredeti az országos levéltárban találtatik, egészen Mont saját kezével van írva, azonban a nedvesség által megkárosodván, némely helyen alig olvasható.

56.

Joannes, Dei Gratia, Rex Hungarie, Dalmatie, Croatie, Marchio Moravie, ac Lusatie, et utriusque Silesie Dux, Reverendissimis, Illustrissimis, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, et Prudentibus Dominis, Capitaneo et Consiliarijs Suevice Confederationis nunc Auguste congregatis, amicis nostris charissimis, salutem, et mutue amicitie atque omnis boni successus assiduum incrementum. Reverendissimi, Illustrissimi, Spectabiles, Magnifici, ac Generosi, et Prudentes Domini, amici nostri charissimi. Satis constare scimus Vestris Reverendissimis et Illustrissimis, Spectabilibus et Magnificis Dominis negotium Ducatus Virtenbergensis, ita ut non sit opus Nos multis verbis apud vestras Dominationes de hoc agere. Nos qui ex corde miseremur casus eorum preser-tim, quos non sua culpa in aliquas calamitates incidisse, intellecto quo pacto illustris Dominus Christophorus, Dux junior Virtenbergensis, primum preter omne suum commeritum fuerit eo Ducatu exutus, et quomodo postea non fuerint ei servata promissa, coactusque fuerit ex ea curia, in qua tam indigne tractabatur, sese subducere, et ad opem et miseri-

cordiam Vestrarum Illustrissimarum, Spectabilium, et Magnificarum Dominationum suplex confugere, fatemur ingenue, vehementissime commoti sumus hac eius indigna calamitate; et, si quid patrocinij et opis ei impertiri possemus, id libentissime faceremus. Quemadmodum credimus Nos, et unumquemque maxime Christianum Principem, ad hoc jure humanitatis teneri; indignum enim existimamus, quod ipse ob delictum paternum penas presertim adeo graves luere, et dominio et principatu suo avito extorris vitam acerbam et minus honoratam ducere deberet, voce etiam divina per Prophetam attestante filium non debere portare iniquitatem patris: quam ob rem rogamus Vestras Illustrissimas, Spectabiles, et Magnificas Dominationes ut ultra eius adolescentis causae equitatem velint nostri etiam contemplatione habere ipsum commendatum, et ita in suo hoc amplissimo conventu de ejus causa decernere, ut Nos id quoque possimus vestris Dominationibus Reverendissimis, Illustrissimis, Spectabilibus, et Magnificis omni genere mutui officij rependere, et velint eum in paternum et avitum principatum reponi, vel si id nullo modo fieri nunc possit, saltem ei assignare et restitui curare illa bona, que fuerant ei pro eius sustentatione assignata, quod et nullo jure mundi negari posse existimamus. Quem tali benefitio vestrarum Dominationum adfectum atque exornatum, non dubitamus se juxta voluntatem, desyderium et satisfactionem earumdem in omnibus gesturum. De Nobis autem vestre Reverendissimi, Illustrissimi, Spectabiles, et Magnifici Domini id sibi persuadere velint, ut quicquid Nos in earum honorem commodum et utilitatem facere possumus, vel in posterum poterimus, id volumus semper ad omne illarum arbitrium promtum ac paratum. Quas felicissime valere optamus, et ab ijsdem super his per hunc Nuncium nostrum responsum expectamus. Date Bude 25. Novembris anno 1533. Regnorum vero nostrorum anno octavo.

Joannes Rex Hungarie,
manu propria.

(State papers. King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 538),

Ezen levél azonkori másolatban van az 56. szám alatti levélhez csatolva.

57.

Magnifice Domine, mi plurimum observande, Salutem. Ex literis Domini Protonotarij, fratris mei, quas superioribus diebus scripsit ad Dominum Petrum Vannes, Dominatio vestra motus Hungariae cognoscere potest. Deinde eadem vera esse confirmatum est, et Venetiarum Princeps Ludovico filio exequias in aede Divi Marci dedisse dicitur. Tumultus illi maximi momenti sunt; et, judicio quidem illorum qui res Hungaricas norunt, Rex Joannes meliori quam antea conditione futurus est, sublatis Hieronymo Laschy et Ludovico Gritti, qui valde odio erant Hungaris, dolebant enim illos causam esse, quod Turca illorum regiones devastaret. Quumque multi populi eadem caede sint Coinquinati, cogentur omnes convenire, et Regi Joanni parere, et Ferdinandus fugere, cum quo creditur Ludovicus Grittus consentiens fuisse. Turcarum vero tyrannus animadvertens Regem Joannem ab Hungaris magni estimari, et Eum esse qui festucas sibi ex oculis eximat, amicitiam Illius optabit, quum presertim, ut dicitur, Rex ad eum miserit, qui factum excuset. Et hoc quod dico eo etiam facilius eveniet, quod Princeps Turcarum nunc occupatus est in expeditione contra Regem Persarum. Dominus Protonotarius, his rebus perceptis, per diversa itinera scripsit, et hominem quoque data opera in Hungariam misit ad cognoscendum rei veritatem, et finem tumultus, et quo animo et Turcae et Hungari factum ferant, et ad viarum securitatem explorandam. Optimum quidem factu foret si Rex Christianis simus literas ad Regem Joannem daret, quae fidem facerent verbis Domini Protonotarij, quo principi illi adesse et favere melius posset, ne forte per hos tumultus regnum illud in manus Ferdinandi deveniat. Ipse Dominus Protonotarius multis ante diebus discessisset, sed Cardinalis Lothoringius, qui Venetias est iturus, et in ipsius domo hospitaturus, ipsum rogavit se vellet expectare. Is autem Cardinalis, quanvis longe prius se discessurum dixe-

rit, non tamen prius quam hodie discessit. Optime valeat Dominatio vestra. Romae die 9. Novembris 1534.

Excellentissimae Dominationis Vestrae
Ss. Gregorius Casalius.

Czímzet:

Magnifico Domino Thome Crumwel, Serenissimi
Regis Angliae Secretario Primario etc.
Domino meo Observando.

(State papers. King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 581).

Az eredeti levél egész kiterjedésében Casali saját kezével van írva; találtatik az országos levéltárban.

58.

Magnifice Domine, mi plurimum observande, Salutem, etc. Ex alijs meis literis Dominatio vestra cognovisse potest, quantopere superioribus mensibus studuerit Dominus Protonotarius Casalius, frater meus, viam reperire ad Regem Joannem, quam minimo periculo perveniendi. Ferdinandus enim Rex Romanorum mirum in modum omnes in Hungariam aditus semper observari fecit, et hoc praesertim tempore quo Viennae negotium pacis tractatur inter Ipsum, et Joannem, cui nollet ab ullo principe consilium aut favorem praestari. In causa etiam fuit, ut majori diligentia itinera custodirentur, Hieronimus Rorarius, qui missus in Hungariam a Pontifice veniam transeundi petivit a Ferdinando, nec impetravit. Cum igitur Protonotarius frater vias alias omnes custoditas videret, et Episcopus Zagrabiensis, unus ex consiliarijs Joannis Regis, sese aditum per Zagrabiam daturum polliceretur, iter illud arripuit, praemisso secretario suo explorandi causa, qui quidem loca eadem tuto euasit, in quibus frater meus in manus adversariorum incidit. Cum enim ad decem miliaria prope Zagrabiam pervenisset, ac minimum

a loco tuto abesset, in Castello quodam San Mobor nuncupato ab Hispano Ferdinandi praefecto detentus fuit, unaque cum ipso Andreas Corsinus Regis Joannis secretarius, qui superiore anno in Anglia fuit, habebatque a Rege Christianissimo literas ad Regem suum credentiales. Cum autem videret Protonotarius frater se esse bene de facie notum, illi praefecto Hispano non dissimulavit quis esset, et a quo mitteretur, monens ne suum iter impedirent, quoniam id foret contra omne jus, cum inter Serenissimum Regem nostrum et Ferdinandum pax sit, et Viennae etiam in praesentia per Oratores Regis Joannis pax tractetur cum Ferdinando. Verum nihil haec verba profecerunt. Quinimo videns frater meus, accepto responso Regis Romanorum, se et Corsinum Viennam mittendos esse, ea arte usus est, ut suum famulum emiserit, qui arrepta fuga hujus rei nuntius extitit. Nemo est qui hoc factum non valde detestetur; et ipse Pontifex, ad cujus aures id penetravit, ut mihi relatum fuit, dixit alienum fuissse ab horum temporum statu hanc Regi Angliae et Regi Gallorum conquerendi occasionem dare. Fuit enim contra jus gentium. Et profecto Rex noster et Rex Christianissimus possunt existimare hoc esse bellum movere. Dignabitur Dominatio vestra rem hanc Regiae Majestati explicare, quae si statuerit pro liberando Oratore et servo suo aliquid agi aut scribi, rogo Dominationem vestram ut rei exequendae nullam moram interponi patiatur. Nam vereor ne Ferdinandus, cum sciat fratrem meum, dum Venetijs foret, rebus suis adversari, solitum illum pessime tractet. Obsecro autem Dominationem vestram, ut mihi significare velit quod Regia Majestas deliberaverit, sive silentium rei imponendum, sive potius de hoc facto conquerendum esse statuerit, vel si potius aliquid agi pro istius liberatione censuerit oportere, idque ut me ad suae Majestatis voluntatem accomodare possim, cui quicquid placuerit, nobis semper probabitur, qui pro illa vitam ipsam exponere semper parati sumus.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Non miretur Dominatio vestra, si nuntium de captivitate fratris mei non statim significavi. Non enim prius Galli

tabellarium expedire voluerunt, neque aliam ego mittendarum literarum facultatem habeo — — — — — —

Bene valeat Dominatio vestra. Romae die 14. Maij 1535.

Excellentissimae Dominationis vestrae
Svus. Gregorius Casalius.

Czímzet:

Magnifico Domino Thomae Crumwel, Serenissimi
Regis Angliae Secretario,
Domino meo plurimum observando.

(State papers King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 599).

A levél többi része Olaszország s a birodalom ügyeire vonatkozván, azt itt elhagyhatónak véltem.

59.

A levél első része angol és olasz ügyekre vonatkozik, melynek elhagyásával:

„Archiepiscopus Colocensis, Regis Joannis Consiliarius, quendam ex suis familiaribus ad me misit, qui mihi retulit summam esse opinionem res Joannis Regis in optimo statu futuras, et Turcarum Principem binas ei literas scripsisse, quibus se accipere dicit ejus excusationes super morte Ludovici Gritti, simulque ad suum Hungariae regnum conservandum adhortatur, affirmans regnum ipsi omnino remansurum, Seque ad suos praefectos, qui Hungariae sunt propinqui, scripsisse et imperasse ut, Rege Joanne jubente, parati sint ipsum et Ejus regnum defendendum suscipere. Certiorem me insuper Archiepiscopus facit, quemadmodum ipse et Episcopus Sirmiensis, et Magnus Cancellarius Viennae, sunt ejusdem Johannis Oratores cum magno et honorofico comitatu, causa pacis tractandae una cum Turcarum Principis Oratore, qui ipse quoque Viennae est, super quo negótio nihil adhuc erat confectum. Rex autem Joannes lente agere videtur, propterea quod intelligere vellet quae afferantur a Protonotario Casalio,

Serenissimi Regis nostri Oratore, qui adhuc in carcere est in oppido Neostothia; Cumque Colocensis Regem Romanorum rogaverit ut eum sibi visere permittat, id obtinere minime potuit. Et Nuntius Pontificis, qui, tanquam consilium fidele Ferdinando daturus, suasit eundem liberari debere, nihil omnino profecit; quanvis autem Ferdinandus saepe dixerit, velle hunc Oratorem ingenue tractari, nihilominus neque Pontificis Nuntium, neque alium quemquam cum eo loqui permisit, nec eum liberaturus est, nisi negotio pacis confecto inter Se ac Joannem: quae omnibus certe insolens videtur arrogantia, Ferdinandum non dissimulanter sub custodia habere tanti Principis Oratorem absque ulla causa, nullam enim aliam causam novit adducere, nisi quod per suas terras transibat; omnes praeterea et Caesaris et Christianissimi Oratores affirmant se scire Caesarem suasisse Ferdinando, ut Casalium dimitteret. Bene valeat Dominatio vestra. Romae, die 16. Julij 1535.

Excellentissimae Dominationis Vestrae

(State papers. King Henry the VIII. Vol. VII. pag. 617).

Aláírás ezen levélben jelenleg nem olhasható, de ez rajta volt eredetileg, és mint látszik a nedvesség által olvashatlanná tétetett, azonban semmi kétség, hogy ez szinte Casalis Gergely levele Crumvel Tamás-hoz.

60.

Magnifice Domine mi plurimum observande, Salutem. Superioribus diebus ad Dominationem Vestram, et per Galliam et per Germaniam, literas misi, omnibus de rebus quas scribendas habui, inprimisque quo animo esset Pontifex. Puto literas in manus vestras pervenisse, nullum enim tabellarijs adhuc impedimentum fuit. Venetijs deinde ad me venit unus ex fratris mei familiaribus, ex quo singillatim omnia cognovi, quae acta sunt super conditionibus foederis inter Caesarem Venetosque initi. Quae res ita se habet. Venetorum Respublica, quemadmodum alias scripsi, in duas factiones disjuncta est. Factio autem Venetiarum Duci adversa potentior primum fuit, cum Oratoribus mandatum fuit, ut res quo pacto fecerunt componerunt. Deinde cum Venetijs rata habenda essent, quae fecissent Oratores; jamque certo scirent, Gallos in Italiam omnino venturos. Ducis factio prevaluit, adeo ut Senatus universus consenserit male in eo factum fuisse, quod cum Caesare ejusmodi conditionibus convenissent, illasque ratas babendas non esse. Nihilominus et princeps et ipsius factio sic decreverunt, cum errorem unum in admittendis conventionibus fecissent, stultum fore altero illum emendare velle; ideo accipiendum potius quam irritum faciendum, quod ipsorum jussu transactum fuisset. Idque decernentes illo animo fuerunt, ut sex millia peditum, quae Caesari promiserunt, minime sint daturi, nisi prius Caesar Ducem Mediolani dederit, qui eis probetur. Quanvis autem in conditionibus scriptum non sit, Ducem Mediolani hoc tempore potissimum eligendum esse; dicunt tament Caesarem Oratoribus idipsum verbis promisisse. Accidit postea ut Caesar Venetis obtulerit, nominent ipsi quem optant Mediolani Ducem. At Veneti responderunt, sese eam nominationem Majestati Suae relinquere. Sic ergo responderunt, vel quia non habent quem sibi nominandum censeant, vel quia causam aliquam volunt habere ut de Caesare queri possint. Nec certe in Italia aliquis est ad Ducatum illum obtinendum idoneus, Florentini exules, quanvis eos spem decepturam puto,

sperant tamen se se in patriam reducendos esse, ea conditione ut aliquem statum et dominium Duci Alexandro emant. Caesar suum adventum admodum festinavit. Dies urbem ingrediendi dictus erat 8. Aprilis, et ut properent die quinto ingredietur, unde vix perfici possunt quae sunt ad ipsius honorem parata. Caesariani quoque uno ore dicunt non esse usque ad festum Pascatis Romae mansurum, et magnopere cupere ostendunt cito Mantuam pervenire, ubi statuit residere ex Ducis Urbini consilio, quod a multis reprehenditur. Dicunt enim Ducem commodi sui causa id suasisse, meliusque et honestius Imperatorem Neapoli in regno suo fuisse mansurum, ex quo loco classis Turcarum conatus melius opportuniusque impedire potuisset. Credunt enim Turcas quantum classe valeant ostensuros, idque terrestri quoque exercitu, nisi pax inter Ferdinandum Joannemque Reges constitueretur. Oratores Regis Joannis Romam redierunt re infecta, sed certa spe de pace obtinenda bonis et honestis conditionibus. Caesar rem hanc Romam rejecit, ut Ei Pontifex suam autoritatem interponat. Ipsi Oratores a nobis quotidie certiores facti fuerunt, et Neapoli et hic, de Gallorum expeditione. Ostendimus optimam occasionem eos habere, pacem non admittere, nisi cum maxima utilitate Regis sui. Ipsi quidem mihi dixerunt non esse pacem accepturos, nisi Regi Joanni regnum Hungariae integrum relinquatur. Fortasse ita convenient, ut alias his regnum Hungariae cum familia Austriae convenit, ut Rege decedente absque virili prole regni jus in familiam Austriae deveniat: quae tamen conventiones semper frustra fuerunt. Dicunt se ab Imperatore perhumane fuisse tractatos, Eumque sibi dixisse, non abituros, nisi ex ipsorum sententia re composita, aegre quoque tulisse fratrem Ferdinandum adversus eos durum admodum ac difficilem fuisse, et in eo praesertim quod eos ad Se transire non facile permiserit. Inter reliqua Caesar eis dixit Sibi quidem gratum fore, si Rex Joannes aliquam ex mulieribus ipsi Caesari proprinquis uxorem duceret; se tamen Ei permittere, ut quancunque voluerit uxorem ducat.

Orator Serenissimi Regis nostri, qui apud Caesarem est, fasciculum literarum Neapoli ad me misit, quem una cum

his literis mitto. Optime valeat Dominatio vestra. Romae die 3. Aprilis 1536.

Excellentissime Dominationis vestrae
Ss. Gregorius Casalius.

Czímzet:

Magnifico Domino Thomae Crumvel, Serenissimi Angliae et Franciae Regis Secretario, Consiliario, etc. Domino meo observando.

(State papers. King Henry VIII. Vol. VII. pag. 644).

